ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ПІНЧУК АЛІНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 338.439:330.341

ДИСЕРТАЦІЯ
СТРАТЕГІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А.О. Пінчук

Науковий консультант: Кармазіна Наталія Вячеславівна, доктор економічних наук, доцент

Чернігів – 2020

АНОТАЦІЯ

Пінчук А. О. Стратегія забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації економіки України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Чернігівський національний технологічний університет МОН України, Чернігів. – 2020.

Дисертацію присвячено обґрунтуванню теоретико-методологічних засад і розробці практичних рекомендацій щодо формування та реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації національної економіки. Ідентифіковані ключові ознаки забезпечення сталого розвитку сільського господарства: соціальні (безпека і якість продовольства, гендерна рівність, ризики для добробуту, доступ до необхідної інформації тощо); економічні (забезпеченість продуктами харчування; частка прибуткових підприємств; забезпеченість власними оборотними коштами; урожайність; ресурсовіддача; умови утримання та здоров'я тварин тощо); екологічні (біорізноманіття; викиди вуглецю; ерозія; якість ґрунтів; визначена біологічна активність ґрунтів; вміст та динаміка поживних речовин у ґрунті).

Для підвищення ефективності сільського господарства та забезпечення його сталого розвитку ключову роль відіграють інструменти його державного регулювання, дія яких спрямована на забезпечення громадян якісними, безпечними й доступними продуктами сільськогосподарського виробництва в достатній кількості, будучи запорукою продовольчої безпеки і стабілізації ситуації в усьому суспільстві. Державне регулювання забезпечення сталого розвитку сільського господарства представлено у вигляді концептуальної схеми, ключові параметри якої визначають зміст управлінських дій, основні функції і можливі напрями реалізації. В основі успішного сталого розвитку сільського господарства в країнах із розвиненою ринковою економікою лежить інтегрована система державного регулювання. Позитивним прикладом для

вирішення завдань забезпечення сталого розвитку досліджуваної галузі є досвід країн ЄС, Японії та Сполучених Штатів Америки. Ідентифіковані ключові принципи забезпечення сталого розвитку сільського господарства цих країн: комплексний характер ефективної державної аграрної політики; централізація державного регулювання сільського господарства; систематизована ефективна нормативно-правова база та регулярне прийняття законів враховуючи зміни на внутрішньому й зовнішніх ринках сільськогосподарської продукції тощо. Систематизація світової практики щодо розвитку сільського господарства розвинутих країн Америки, Європи та Азії дозволило обґрунтувати науково-практичні підходи до визначення напрямів національної системи державного регулювання забезпечення сталого розвитку сільського господарства та визначити умови її реалізації.

Для поглиблення теоретичних положень щодо забезпечення сталого розвитку сільського господарства та особливостей його впливу на соціо-еколого-економічні процеси в національній економіці авторкою використано методологію, яка ґрунтується на системному аналізі, міждисциплінарності, територіальному підході та принципах синергетики. Ця методологія побудована на інтегрованому підході до забезпечення сталого розвитку сільського господарства та сільсько-міського соціуму, зокрема доцільне й ефективне використання природноресурсних можливостей відповідного регіону, імплементація інноваційних технологій, виробництво екологічно-безпечної і якісної сільськогосподарської продукції.

Ґрунтуючись на вказаних методологічних підходах, дисертанткою розроблено комплексний механізм забезпечення сталого розвитку сільського господарства, який включає такі структурно-функціональні складові: нормативно-правові, фінансово-економічні, організаційно-інституційні, екологічні, соціальні та інформаційні. Кожна складова розробленого механізму забезпечення сталого розвитку сільського господарства має свою природу й реалізується з метою отримання позитивних ефектів (соціально-економічних, екологічних, інформаційних, технологічних тощо).

Обґрунтовано специфічні принципи розбудови запропонованого механізму: 1) комплементарності – передбачає побудову комплементарної моделі взаємодії всіх стейкхолдерів (держави, сільського господарства, науки, громадськості та інформаційно-комунікаційних інститутів); 2) резільєнтності– адаптація сільського господарства до умов діджиталізації; 3) алгоритмічності – дотримання алгоритму дій щодо формування та реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства з чіткими варіантами вирішення завдань і концентрацією необхідних ресурсів для їх реалізації; 4) діджиталізації – формування належних умов для своєчасного використання інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій у сільському господарстві; 5) екологічності – забезпечення екологічної безпеки на засадах концепції «зеленої економіки».

Побудовано комплементарну модель стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства, яка передбачає взаємодію всіх стейкхолдерів та орієнтована на врегулювання соціо-еколого-економічних процесів у сільському господарстві. При реалізації положень стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства кожен учасник соціо-еколого-економічного процесу буде орієнтувати свою діяльність на пошук можливих напрямів оптимізації витрат у контексті проведення відповідних змін. Враховуючи цільові орієнтири сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації з метою покращення якості та умов життя, було встановлено, що результативність стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства визначається через сукупність взаємопов’язаних ефектів (соціально-економічного, техніко-технологічного, екологічного, організаційного, біологічного, динамічного), яка має визначену чітку структуру залежно від завдань та цілей сільського господарства. Досягти таких ефектів можливо, використовуючи технології діджиталізації в сільському господарстві, які орієнтовані на покращення ефективності сільського господарства, створення прозорих і надійних ланцюгів постачання продуктів, завчасне реагування на нестабільний ринок і ціноутворення.

Встановлено, що для формування стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства необхідно мати чітке уявлення про структуру соціо-еколого-економічного потенціалу галузі, взаємозв'язки між його компонентами, про систему й фактори, які дозволяють найбільш повно й ефективно реалізувати на практиці закладені в стратегії завдання. Запропоновано класифікацію факторів, які впливають на соціо-еколого-економічні показники сталого розвитку сільського господарства за такими групами: продуктивності заходів (сповільнюючи та імпульсивні); способу впливу (архітектурні, перешкоджаючі); якості інфраструктури (виробничо-технологічні, інформаційно-комунікаційні, фінансові, кадрово-інтелектуальні); масштабу впливу (глобального рівня, макро-, мезо-, мікрорівня).

SWOT-аналіз функціонування сільського господарства в Україні дав змогу окреслити проблеми забезпечення його сталого розвитку та можливості, на які має орієнтуватись стратегія забезпечення сталого розвитку сільського господарства. Сільське господарство світу під впливом еволюційного розвитку інформаційних технологій перебуває на новому етапі («Сільське господарство 4.0») і є орієнтованим на використання екологічних природних ресурсів (вода, сонце), інноваційних технологій інтелектуального, точного землеробства, насамперед генетичної модифікації, позаґрунтового вирощення рослин, нанобіотехнологій та вертикального землеробства, складних технологічних систем використання супутникової навігації, безпілотних літальних апаратів, блокчейну тощо. Під впливом цифрової трансформації економіки сільське господарство досить швидко змінюється, а традиційні кордони та сегменти цієї галузі розмиваються.

Авторка дійшла висновку про необхідність вдосконалення підходів до забезпечення сталого розвитку сільського господарства через обґрунтування його цільових орієнтирів, які запропоновано визначати за допомогою апарату когнітивного моделювання на основі розробки та реалізації стратегічних імперативів його розвитку. У цьому контексті актуалізується питання вдосконалення прикладного інструментарію оцінки факторів впливу на безпеку

страхового ринку цілеорієнтованого на ідентифікацію джерел загроз та визначення перспектив подальшого розвитку. Результат проведеного дослідження підтвердив, що використання такого методичного інструментарію для формування та реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства дозволить оперативно ідентифікувати проблеми та своєчасно визначати першочергові заходи у сфері сільського господарства для нівелювання негативного їх впливу.

Запропоновано наукові положення формування державної політики забезпечення сталого сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації, що передбачає удосконалення нормативно-правової бази; активізацію фінансової підтримки галузі; інноваційно-інвестиційний розвиток; оптимізацію експорту; зростання обсягів сільськогосподарського виробництва; підвищення якості та безпечності сільськогосподарських продуктів; зростання енергоефективності; раціональне використання земель; розвиток органічного виробництва; удосконалення організаційної структури (ДПП, інноваційні кластери тощо).

В умовах діджиталізації економіки для забезпечення сталого розвитку сільського господарства, крім власне ресурсної, організаційно-інфраструктурної та кадрово-управлінської складової, важливим і стратегічно необхідним напрямом є формування дієвої системи моніторингу стану сільського господарства, його прогнозування з урахуванням інноваційних особливостей галузі. У цьому аспекті особливої актуальності набуває довгострокове прогнозування розвитку сільського господарства як важливої складової стратегії його забезпечення. Одним із перспективних та апробованих інструментів такого прогнозування є форсайт, який, на відміну від усталених підходів до прогнозування, є технологією формування бажаного сценарію майбутнього.

В Україні результативність державної політики забезпечення сталого розвитку сільського господарства безпосередньо залежить від швидкості переходу його до цифрових технологій, де ключовим фактором виробництва є

дані в цифровому вигляді, обробка значних обсягів та використання результатів аналізу яких у порівнянні з традиційними формами господарювання сприяють підвищенню результативності функціонування різних секторів (суб'єктів господарювання, держави, організацій й установ, громадськості тощо). Доведено, що необхідною умовою забезпечення сталого розвитку сільського господарства в довгостроковій перспективі є використання сучасних цифрових технологій, найбільш прогресивною з-поміж яких є Blockchain-технологія. Така інформаційна технологія являє собою надійний спосіб формування, зберігання та передачі даних (цифровий реєстр різних транзакцій, угод щодо зберігання інформації, яка стосується всіх етапів від процесу виробництва до споживання сільськогосподарської продукції).

Набуті наукові результати утворили фундамент для розробки стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації економіки України, яка також враховує положення діючої стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 роки. Структура та зміст стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації економіки України включає в себе цільові програми, проєкти та заходи, які активно сприяють розвитку галузі на засадах сталості.

Для успішної реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства необхідною є розробка комплексу організаційно-технічних заходів, зокрема: економічних (збалансування витрат бюджету на підтримку діяльності сільського господарства та його сталого розвитку); інформаційно-комунікаційних (формування на рівні дорадчих служб консультаційних центрів, відповідних відділів із питань реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства; формування системи інформаційно-комунікаційного забезпечення сталого розвитку галузі через впровадження Blockchain-технології тощо); наукових (розробка Державних та Регіональних програм сталого розвитку сільського господарства; розробка науково обґрунтованої структури інноваційного сільськогосподарського виробництва тощо); інституційних (законодавча підтримка сталого соціо-

еколого-економічного розвитку сільського господарства; створення регіональних інноваційних фондів для акумуляції коштів на сталий розвиток); безпекових (поширення страхування ризиків у сільському господарстві; підвищення інвестиційної привабливості сільського господарства України; управління соціо-еколого-економічними ризиками).

Окреслено контури організаційно-економічної механізму реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства України, особливістю якого є: 1) аналіз умов формування та реалізації стратегії; 2) імплементація найкращих закордонних практик у сфері забезпечення сталого розвитку сільського господарства; 3) обґрунтування державної участі в забезпечення такого розвитку сільського господарства; 4) оцінювання і прогнозування результативності реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства.

Для підвищення результативності стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства України в умовах діджиталізації в основі її заходів та результатів реалізації повинні бути покладені два ключові напрями: екологічна спрямованість (концепція «зеленої економіки» та органічного виробництва) і кластеризація. У використанні положень «зеленої економіки» в сільському господарстві, варто реалізувати концепцію дифузії інновацій, тобто впроваджувати вже відомі у світі інновації, що прискорить процес виходу галузі на модель сталого розвитку. Прийнятними є альтернативні сільському господарству види економічної діяльності, такі як: біологічна енергетика, зелений туризм, а також «зелені» аграрні види зайнятості – органічне виробництво тощо. Для цього достатньо ресурсів, потрібно лише передусім створити сприятливі інституційні умови й забезпечити стабільну державну підтримку.

Досягнення цільових орієнтирів стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації економіки України характеризується: 1) створенням умов для поглиблення спеціалізації і раціонального розміщення сільськогосподарського виробництва відповідно до

природно-кліматичних умов; 2) формуванням інноваційної екологічно орієнтованої інфраструктури та формуванням системи вільного доступу суб'єктів сільського господарства до розгорнутої мережі складування, зберігання і збуту продукції; 3) підтримкою розвитку інформаційних Blockchain-технологій у сільському господарстві; 4) розвитком партнерських відносин між державою, сільськогосподарськими товаровиробниками, науковим сектором, громадськістю та інформаційним сектором у напрямку техніко-технологічного забезпечення, селекційної справи, насінництва, генетико-племінної діяльності тощо; 5) формуванням передумов для кооперування дрібних сільгоспвиробників та поглиблення співпраці щодо переробки й реалізації продукції на експорт; 6) розширенням меж виробництва екологічної продукції, підвищення рівня відповідальності за дотримання якості й безпечності сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: сталий розвиток, сільське господарство, державна політика, інноваційний розвиток, діджиталізація, стратегія забезпечення, механізми, модель.

ABSTRACT

Pinchuk A. O. Strategy for ensuring sustainable development of agriculture in the digitalization of Ukraine's economy. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a Doctor of Economics degree by specialty 08.00.03 – Economics and Management of National Economy. – Chernihiv National University of Technology, Ministry of Education and Science of Ukraine, Chernihiv. – 2020.

The dissertation is devoted to substantiation of theoretical and methodological bases and development of practical recommendations on formation and realization of strategy of maintenance of sustainable development of agriculture in the conditions of digitalization of national economy. Identified key features of sustainable agricultural development: social (food security and quality, gender equality, risks to welfare, access to necessary information, etc.); economic (food security; share of profitable

enterprises; provision of own working capital; productivity; resource efficiency; conditions of keeping and health of animals, etc.); ecological (biodiversity; carbon emissions; erosion; soil quality; determined biological activity of soils; content and dynamics of nutrients in the soil).

To increase the efficiency of agriculture and ensure its sustainable development, the instruments of its state regulation play a key role, the action of which is aimed at providing citizens with quality, safe and affordable agricultural products in sufficient quantities, guaranteeing food security and stabilizing society as a whole. State regulation of sustainable development of agriculture is presented in the form of a conceptual scheme, the key parameters of which determine the content of management actions, the main functions and possible areas of implementation. The basis of successful sustainable development of agriculture in countries with developed market economies is an integrated system of state regulation. The experience of the EU, Japan and the United States of America is a positive example for solving the tasks of ensuring the sustainable development of the studied industry. The key principles of ensuring sustainable development of agriculture of these countries are identified: the complex nature of effective state agricultural policy; centralization of state regulation of agriculture; systematized effective legal framework and regular adoption of laws taking into account changes in domestic and foreign markets of agricultural products, etc. Systematization of world practice in agricultural development of developed countries in America, Europe and Asia allowed to substantiate scientific and practical approaches to determining the directions of the national system of state regulation of sustainable agricultural development and determine the conditions for its implementation.

To deepen the theoretical provisions for sustainable development of agriculture and the peculiarities of its impact on socio-ecological and economic processes in the national economy, the author used a methodology based on systematic analysis, interdisciplinarity, territorial approach and principles of synergy. This methodology is based on an integrated approach to ensuring sustainable development of agriculture and rural-urban society, including appropriate and efficient use of natural resources

of the region, implementation of innovative technologies, production of environmentally safe and quality agricultural products.

Based on these methodological approaches, the dissertation developed a comprehensive mechanism for sustainable development of agriculture, which includes the following structural and functional components: regulatory, financial, economic, organizational and institutional, environmental, social and information. Each component of the developed mechanism for sustainable development of agriculture has its own nature and is implemented in order to obtain positive effects (socio-economic, environmental, information, technological, etc.).

Specific principles of development of the proposed mechanism are substantiated: 1) complementarity - involves the construction of a complementary model of interaction of all stakeholders (state, agriculture, science, public and information and communication institutions); 2) resilience - adaptation of agriculture to the conditions of digitalization; 3) algorithmicity - compliance with the algorithm of actions for the formation and implementation of a strategy for sustainable development of agriculture with clear options for solving problems and concentrating the necessary resources for their implementation; 4) digitalization - the formation of appropriate conditions for the timely use of information and communication and digital technologies in agriculture; 5) environmental friendliness - ensuring environmental safety on the basis of the concept of "green economy".

A complementary model of the strategy for sustainable development of agriculture has been built, which provides for the interaction of all stakeholders and is focused on the regulation of socio-ecological and economic processes in agriculture. In implementing the provisions of the strategy for sustainable development of agriculture, each participant in the socio-ecological and economic process will focus their activities on finding possible ways to optimize costs in the context of appropriate changes. Given the targets of sustainable agricultural development in digitalization to improve quality and living conditions, it was found that the effectiveness of the strategy of sustainable agricultural development is determined by a set of interrelated effects (socio-economic, technical-technological, environmental,

organizational, biological , dynamic), which has a clear structure depending on the objectives and goals of agriculture. Such effects can be achieved by using digitalisation technologies in agriculture, which are aimed at improving the efficiency of agriculture, creating transparent and reliable supply chains, early response to volatile markets and pricing.

It is established that for the formation of a strategy for sustainable development of agriculture it is necessary to have a clear idea of the structure of socio-ecological and economic potential of the industry, the relationship between its components, the system and factors that most fully and effectively implement the objectives of the strategy. . The classification of factors influencing socio-ecological-economic indicators of sustainable development of agriculture on the following groups is offered: productivity of actions (slowing down and impulsive); mode of influence (architectural, obstructive); quality of infrastructure (production-technological, information-communication, financial, personnel-intellectual); scale of influence (global level, macro-, meso-, micro-level).

The SWOT-analysis of the functioning of agriculture in Ukraine made it possible to outline the problems of ensuring its sustainable development and the opportunities that the strategy for ensuring the sustainable development of agriculture should focus on. The agriculture of the world under the influence of the evolutionary development of information technology is at a new stage ("Agriculture 4.0") and is focused on the use of ecological natural resources (water, sun), innovative technologies of intelligent, precision agriculture, especially genetic modification, off-ground plant cultivation, nanobiotechnology. and vertical agriculture, complex technological systems for the use of satellite navigation, unmanned aerial vehicles, blockchain, etc. Under the influence of the digital transformation of the economy, agriculture is changing quite rapidly, and traditional borders and segments of this industry are eroding.

The author came to the conclusion that it is necessary to improve approaches to sustainable development of agriculture by substantiating its targets, which are proposed to be determined using the apparatus of cognitive modeling based on the

development and implementation of strategic imperatives for its development. In this context, the issue of improving the applied tools for assessing the factors influencing the security of the insurance market focused on identifying sources of threats and identifying prospects for further development is relevant. The results of the study confirmed that the use of such methodological tools for the formation and implementation of strategies for sustainable development of agriculture will quickly identify problems and identify priority measures in the field of agriculture to mitigate their negative impact.

The scientific provisions of formation of the state policy of maintenance of sustainable innovative development of agriculture in the conditions of digitalization that provides improvement of normative-legal base are offered; intensification of financial support to the industry; innovation and investment development; export optimization; growth of agricultural production; improving the quality and safety of agricultural products; energy efficiency growth; rational use of land; development of organic production; improving the organizational structure (PPP, innovation clusters, etc.).

In terms of digitalization of the economy to ensure sustainable development of agriculture, in addition to the actual resource, organizational, infrastructure and personnel management component, an important and strategically necessary area is the formation of an effective system for monitoring agriculture, forecasting it taking into account innovative features. In this aspect, long-term forecasting of agricultural development as an important component of its strategy becomes especially relevant. One of the promising and proven tools for such forecasting is foresight, which, in contrast to established approaches to forecasting, is a technology for forming the desired scenario of the future.

In Ukraine, the effectiveness of state policy to ensure sustainable development of agriculture directly depends on the speed of its transition to digital technologies, where the key factor of production is digital data, processing significant volumes and using the results of analysis of which in comparison with traditional forms of management. (business entities, the state, organizations and institutions, the public,

etc.). It is proved that a necessary condition for ensuring sustainable development of agriculture in the long run is the use of modern digital technologies, the most advanced of which is Blockchain technology. Such information technology is a reliable way of formation, storage and transmission of data (digital register of various transactions, agreements on storage of information relating to all stages from the production process to the consumption of agricultural products).

The acquired scientific results formed the foundation for the development of a strategy for sustainable development of agriculture in the digitalization of Ukraine's economy, which also takes into account the provisions of the current strategy for agricultural and rural development for 2015-2020. The structure and content of the strategy for sustainable development of agriculture in the digitalization of Ukraine's economy includes targeted programs, projects and activities that actively promote the development of the industry on a sustainable basis.

For the successful implementation of the strategy of sustainable development of agriculture it is necessary to develop a set of organizational and technical measures, in particular: economic (balancing budget expenditures to support the activities of agriculture and its sustainable development); information and communication (formation of consulting centers at the level of advisory services, relevant departments for the implementation of the strategy for sustainable development of agriculture; formation of a system of information and communication for sustainable development of the industry through the introduction of Blockchain technology, etc.); scientific (development of State and Regional programs of sustainable development of agriculture; development of a scientifically sound structure of innovative agricultural production, etc.); institutional (legislative support for sustainable socio-ecological and economic development of agriculture; creation of regional innovation funds for the accumulation of funds for sustainable development); security (spread of risk insurance in agriculture; increasing the investment attractiveness of agriculture in Ukraine; management of socio-environmental and economic risks).

The contours of the organizational and economic mechanism of implementation of the strategy of sustainable development of agriculture of Ukraine are outlined, the peculiarity of which is: 1) analysis of the conditions of formation and implementation of the strategy; 2) implementation of the best foreign practices in the field of ensuring sustainable development of agriculture; 3) substantiation of state participation in ensuring such development of agriculture; 4) evaluating and forecasting the effectiveness of the strategy for sustainable development of agriculture.

To increase the effectiveness of the strategy of sustainable development of agriculture in Ukraine in the context of digitalization, its measures and implementation results should be based on two key areas: environmental orientation (the concept of "green economy" and organic production) and clustering. In using the provisions of the "green economy" in agriculture, it is necessary to implement the concept of diffusion of innovations, ie to introduce already known innovations in the world, which will accelerate the process of entering the industry on the model of sustainable development. Alternative types of economic activity are acceptable to agriculture, such as: biological energy, green tourism, as well as "green" agricultural types of employment - organic production and so on. There are enough resources for this, first of all it is necessary to create favorable institutional conditions and provide stable state support.

Achieving the targets of the strategy for sustainable development of agriculture in the digitalization of Ukraine's economy is characterized by: 1) the creation of conditions for deepening specialization and rational placement of agricultural production in accordance with natural and climatic conditions; 2) formation of innovative ecologically oriented infrastructure and formation of the system of free access of agricultural subjects to the expanded network of warehousing, storage and sale of products; 3) support for the development of information blockchain technologies in agriculture; 4) the development of partnerships between the state, agricultural producers, the scientific sector, the public and the information sector in the direction of technical and technological support, breeding, seed production,

genetic and breeding activities, etc .; 5) formation of preconditions for cooperation of small agricultural producers and deepening of cooperation on processing and sale of products for export; 6) expanding the boundaries of production of ecological products, increasing the level of responsibility for compliance with the quality and safety of agricultural products.

Keywords: sustainable development, agriculture, state policy, innovative development, digitalization, support strategy, mechanisms, model.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Пінчук А. О. Державне регулювання сталого розвитку сільського господарства в умовах трансформації національної економіки: теорія, методологія, практика: монографія. Чернігів: ЧНТУ, 2019. 432 с. *(16,4 друк. арк.).*

2. Пінчук А.О. Аграрний маркетинг: генезис та сучасні тенденції. Системний маркетинг: сучасні аспекти: колективна монографія / під заг. ред. В. В. Жидок. Чернігів : ЧНТУ, 2016. С.7-28. *(1,2 друк. арк.).*

3. Marhasova V., Masliuk I., **Pinchuk A**. Agricultural production and its role in the development of the national and information economy. *Economic security at risks:findings from the digitalization of National economy*: Collective monograph. Vol. 5. Bydgoszcz, Poland: University of economy in Bydgoszcz, Publishing House, 2019. P. 63-97. *(1,1 друк. арк.). Особистий внесок: обґрунтовано перспективи розвитку національного виробника аграрної продукції (0,4 друк. арк.).*

Статті у наукових фахових виданнях України та виданнях, внесених до наукометричних баз даних:

4. Пінчук А.О. Методологічні засади інституціонального регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019. № 6. С.308-312. [фахове видання] *(0,5 друк. арк.).*

5. Пінчук А.О. Державна політика сталого інноваційного розвитку сільського господарства в Україні: організаційно-правові засади. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019. №4. Том2. С.185-189. [фахове видання] *(0,4 друк. арк.)*.

6. Пінчук А.О. Особливості фінансової підтримки суб'єктів сільського господарства України. *Фінансові дослідження*. 2019. № 2. URL: https://fr.stu.cn.ua/index.pl?task=contextview&l=ua&id=21 [фахове видання] *(0,5 друк. арк.)*.

7. Tkalenko N., Marhasova V., **Pinchuk A.** Implementation of Circular Economy Elements in the Mining Regions. *Mining Regions' Sustainable Development*. 2019. Vol. 105. С.98-106. [Міжнародна наукометрична база: Web of Science, Google Scholar, Index Copernicus, фахове видання] *(0,7 друк. арк.). Особистий внесок: обґрунтовано стратегічні напрями розвитку економіки регіонів в умовах децентралізації влади (0,3 друк. арк.)*.

8. Пінчук А.О. Особливості державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні. *Науковий вісник Полісся*. 2019. №2(18) С. 210-221. [Міжнародна наукометрична база: Google Scholar, Index Copernicus, фахове видання] *(0,6 друк. арк.)*.

9. Пінчук А.О. Фактори формування державної політики сталого розвитку сільського господарства в Україні. *Чернігівський науковий Часопис*. 2019. №1. URL: http://chasopis.geci.stu.cn.ua/ru/main.html 2019 [фахове видання] *(0,6 друк. арк.)*.

10. Пінчук А.О. Стратегічні орієнтири держави щодо забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах цифровізації економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2018. №29. С.133-139. [фахове видання] *(0,5 друк. арк.)*.

11. Пінчук А.О. Концепція забезпечення сталого розвитку сільського господарства України в умовах діджиталізації. *Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції*. 2018. № 30. Т. 2. С. 112-122. [фахове видання] *(0,6 друк. арк.)*.

12. Пінчук А.О. Методологічний конструкт моделі регулювання сталого розвитку сільського господарства у контексті діджиталізації. *Інфраструктура ринку*. 2018. №26. URL: http://www.market-infr.od.ua/uk/26-2018. [фахове видання] *(0,5 друк. арк.).*

13. Пінчук А.О. Аналіз факторів впливу на сталий розвиток сільського господарства України у контексті діджиталізації суспільства. *Інфраструктура ринку*. 2018. №19. URL: http://www.market-infr.od.ua/uk/19-2018. [фахове видання] *(0,5 друк. арк.).*

14. Пінчук А.О. Сталий розвиток сільського господарства на засадах використання технології Blockchain. *Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції*. 2018. №31. С.126-134. [фахове видання] *(0,6 друк. арк.).*

15. Rekova, N. Yu., Dolozina I. L., **Pinchuk A. O.** Budgetary revenue breakdown at regional level of public administration in the federal countries. *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 2 (14). Ч. 1. С.167-175. [фахове видання] *(0,65 друк. арк.). Особистий внесок: систематизовано досвід зарубіжних країн щодо державного регулювання економіки на рівні регіонів (0,4 друк. арк.).*

16. Кизим М. О., Хаустова В. Є., Шликова В. О., Крамарев Г. В. **Пінчук А. О.** Оцінка торгівлі доданою вартістю у світовій економіці. *Проблеми економіки*. 2018. №4 (38). С.143-152. [фахове видання] *(0,8 друк. арк.). Особистий внесок: представлені особливості організації торгівельних відносин у світовій економіці (0,2 друк. арк.).*

17. Пінчук А.О. Державна політика організаційно-економічного забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2018. № 6. *С.294-308.* [фахове видання] *(0,6 друк. арк.).*

18. Пінчук А.О. Механізм комерціалізації інновацій у сільському господарстві України. *Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції*. 2017. №26(15). С.149-154. [фахове видання] *(0,6 друк. арк.).*

19. **Пінчук А. О.,** Тунік М. В. Механізм впровадження системи контролінгу в діяльність аграрних підприємств. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. № 2 (6). С. 327-339. **[фахове видання]** *(0,8 друк. арк.). Особистий внесок: визначені пріоритети державної політики щодо діяльності аграрних підприємств в Україні (0,4 друк. арк.).*

20. **Пінчук А.О.,** Дубина М.В. Активізація використання інструментів фінансування аграрного ринку України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. № 1(5). С. 204-215. **[фахове видання]** *(0,6 друк. арк.). Особистий внесок: представлені інструменти фінансового забезпечення аграрного ринку України (0,4 друк. арк.).*

21. Pinchyk A. O. Genesis of transformations in economics. *Науковий вісник Полісся*. 2017. № 4 (12). Ч. 1. С. 115-124. **[Міжнародна наукометрична база: Web of Science, Google Scholar, Index Copernicus, фахове видання]** *(0,7 друк. арк.).*

22. **Пінчук А. О.,** Губарєва І. О. Моделювання в системі стратегічного планування економічної безпеки України. *Моделювання регіональної економіки.* 2015. № 1 (25). С.53-64. **[фахове видання]** *(0,8 друк. арк.). Особистий внесок: обґрунтовані напрями забезпечення економічної безпеки України (0,4 друк. арк.).*

23. **Пінчук А. О.,** Губарєва І. О. Оцінювання рівня сформованості економічної безпеки та країн ЄС. *Бізнес-Інформ.* 2015. №10 (453). С.293-297. **[Міжнародна наукометрична база: Google Scholar, Index Copernicus, фахове видання]** *(0,7 друк. арк.). Особистий внесок: проведено оцінку стану рівня економічної безпеки України (0,35 друк. арк.).*

24. Пінчук А.О. Наукові підходи до фінансового забезпечення аграрного сектору. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. №4 (76). 2014. С. 47-51. **[фахове видання]** *(0,6 друк. арк.).*

Наукові праці апробаційного характеру:

25. Пінчук А.О. Особливості забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні. *Проблеми і тенденції розвитку сучасної економіки в умовах інтеграційних процесів: теоретичні та практичні аспекти*: тези доп.

IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Херсон, 17-18 жовтня 2019 р.). Херсон, 2019. С. 93-96. *(0,3 друк. арк.)*.

26. Пінчук А.О. Перспективи адаптації досвіду країн ЄС у сфері розвитку аграрного сектору. *Маркетингові технології в умовах глобалізації економіки України*: тези доп. XIV Міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 28-30 листопада 2019 р.). Хмельницький, 2019. С. 36-39. *(0,2 друк. арк.)*.

27. Пінчук А.О. Діджиталізація економіки: проблеми та перспективи. *Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття*: зб. матеріалів XI Міжнародної науково-практичної конференції, Одеса, 12-14 вересня 2018 року / під заг. ред. В.Г.Спрінсяна. Полтава: ПП «Астрая», 2018. С. 284-288. *(0,3 друк. арк.)*.

28. Пінчук А. О. Управління знаннями як фактор розвитку підприємства. *Маркетинг майбутнього: виклики та реалії:* збірник тез доповідей І Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Київ, 25 жовтня 2017 р.) / Навчально-науковий інститут менеджменту та підприємництва ДУТ. Київ: Державний університет телекомунікацій, 2017. С. 317-319 *(0,3 друк. арк.)*.

29. Пінчук А.О. Підвищення якості національної системи вищої освіти на засадах компетентнісного підходу. *Ukraine-EU. Modern Technology, Business and Low : collection of international scientific paper*: in 2 parts. Part 1. Modern Priorities of Economics. Societal Challenges. Cernigiv: CNUT. 2017. С. 134-137. *(0,3 друк. арк.)*.

30. Pinchuk A. State policy of organizational and economic support of innovative development of the agricultural sector. *Форсайт-менеджмент: кращі світові практики розвитку та інтеграції освіти, науки і бізнесу*. (Грузія, м. Тбілісі, 24-30 жовтня 2017 року). С. 140-143. *(0,2 друк. арк.)*.

31. Пінчук А.О. Передумови виникнення концепції холістичного маркетингу. *«Державне управління і національна безпека»*. І Міжнародна науково-практична конференція (м. Київ, 29 вересня 2016 р.). К., 2016. С. 85-86. *(0,3 друк. арк.)*.

ЗМІСТ

ВСТУП 23

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА 34

1.1. Онтологія та генезис сталого розвитку сільського господарства 34

1.2. Концептуалізація державного регулювання сталого розвитку сільського господарства 59

1.3. Світовий досвід забезпечення сталого розвитку сільського господарства 85

Висновки до розділу 1 103

Список використаної літератури до розділу 1 105

РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ 117

2.1. Методологічні основи забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації 117

2.2. Методологічний підхід до формування моделі стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства 140

2.3. Фактори впливу та методичний інструментарій дослідження сталого розвитку сільського господарства в умовах цифровізації національної економіки 162

Висновки до розділу 2 188

Список використаної літератури до розділу 2 191

РОЗДІЛ 3 СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ 203

3.1. Аналіз сучасного стану розвитку сільського господарства в Україні 203

3.2. Соціально-економічні умови забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні 234

3.3. Інструментарій оцінки результативності забезпечення сталого розвитку сільського господарства України 258

Висновки до розділу 3 277

Список використаної літератури до розділу 3 279

РОЗДІЛ 4 ІННОВАЦІЙНО ОРІЄНТОВАНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ 286

4.1. Інституційні імперативи державної політики сталого сталого розвитку сільського господарства України 286

4.2. Інструментарій діагностики ефективності забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні 314

4.3. Інноваційна інфраструктура забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах цифрових трансформацій національної економіки 331

Висновки до розділу 4 348

Список використаної літератури до розділу 4 350

РОЗДІЛ 5 НАУКОВА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ 358

5.1. Концептуальний базис стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації 358

5.2. Організаційно-економічний механізм реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства 392

5.3. Стратегічні детермінанти забезпечення сталого розвитку сільського господарства на засадах концепції «зеленої економіки» 405

Висновки до розділу 5 420

Список використаної літератури до розділу 5 423

ВИСНОВКИ 432

ДОДАТКИ 439

ВСТУП

Актуальність теми. Інтенсивне та надмірне використання природних ресурсів людством, наслідки індустріальної революції спричинили загрозу поглиблення глобальних економічних та екологічних проблем. Усвідомлюючи їхні наслідки, світова спільнота вирішила об'єднати свої зусилля та намагається забезпечити сталий розвиток у галузях національних економік на рівні міжнародних ініціатив. Основним завданням є забезпечення економічного зростання країн, дотримуючись умови паритетності існування людини і природи. Водночас розвиток сільського господарства та сільських територій є інтегральними компонентами для сталого розвитку. Сучасні умови характеризуються нарощенням впливу діджиталізації на сільське господарство, що ініціює зміни підходів до ведення аграрного бізнесу, стратегічних орієнтирів у процесі переосмислення взаємодії суб'єктів економічних відносин. Тому актуалізується необхідність поглиблення методологічних підходів щодо забезпечення сталого розвитку сільського господарства з урахуванням генерації нових знань, технологій, їх прискореного освоєння, що передбачає застосування цифрових технологій, сервісів з урахуванням базових засад та інструментарію формування стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах цифровізації економіки.

Теоретичні основи сталого розвитку національного господарства були закладені в наукових працях таких відомих учених, як Дж. Гелбрейт, П. Друкер, С. Коул, Дж. Кейнс, М. Портер, А. Сміт, Б. Санто, Дж. Стігліц.

Вагомий внесок у розвиток теорії та методології забезпечення сталого розвитку сільського господарства здійснили такі вітчизняні науковці: В. Андрійчук, Г. Андрусенко, В. Виговська, О. Гарафонова, О. Гонта, Ж. Дерій, С. Захарін, Н. Кармазіна, Л. Мельник, М. Латинін, Ю. Лузан, В. Маргасова, В. Месель-Веселяк, О. Могильний, Г. Мостовий, О. Ніколюк, П. Саблук, Н. Сіренко, С. Стоянова-Коваль, Т. Титаренко, Н. Ткаленко, А. Третяк, О. Шпикуляк, Е. Янча та інші. Теоретичні та методологічні положення

формування стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства розкриті в дослідженнях В. Андрійчука, Л. Березіної, Н. Бондарчука, Н. Вдовенко, О. Гайдай, О. Гальцової, Ю. Лузан, І. Лукінова, М. Маліка, І. Маркіної, В. Месель-Веселяка, Г. Мостового, В. Савченка, Ю. Сафонова, В. Шиян, В. Юрчишина та інших учених-економістів.

Наукові напрацювання згаданих вище учених є вагомими та сформували теоретичні уявлення авторки про сталий розвиток сільського господарства. Залишається маловивченим розроблення методологічних положень формування стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства. Набуває важливості обґрунтування механізму реалізації розробленої стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах цифрових змін в економіці. І далі загострюються проблеми використання інформаційної Blockchain-технології як інструменту стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства. Необхідним є проведення теоретичного обґрунтування дієвого інституційного забезпечення з урахуванням впливу об'єктивних ендогенних і екзогенних факторів, пошук напрямів реалізації цілей сталого розвитку сільського господарства України. Актуальність, практична значущість та недостатня опрацьованість зазначеної проблеми зумовили вибір теми дисертації, визначили мету, завдання, об'єкт, предмет логіку та зміст дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами і темами. Дисертація виконувалась відповідно до планів науково-дослідних робіт Чернігівського національного технологічного університету за темами: «Соціально-економічні проблеми сталого розвитку регіону» (номер державної реєстрації 0115U000891), у межах якої розроблений механізм реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства України; «Розвиток економіки в умовах глобалізаційних викликів: національний та регіональний виміри» (номер державної реєстрації 0116U003596), де автором сформовані науково-методологічні підходи до стратегічного управління забезпеченням конкурентоспроможності сільського господрства; «Методологія управління

регіональними підприємствами різних організаційно-правових форм» (номер державної реєстрації 0115U000892), в рамках якої автором запропоновані напрями імплементації досвіду країн ЄС щодо забезпечення сталого розвитку сільського господарства України.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних і науково-практичних засад сталого розвитку сільського господарства та розробленні стратегії її забезпечення в умовах діджиталізації економіки України.

Реалізація мети зумовила такі завдання дослідження:

– поглибити сутнісне розуміння та ефекти сталого розвитку сільського господарства;

– окреслити форми, методи, інструменти державного регулювання забезпечення сталого розвитку сільського господарства;

– визначити детермінанти світового досвіду забезпечення сталого розвитку сільського господарства та виявити можливості його використання у вітчизняних реаліях;

– поглибити методологічні підходи до дослідження сталого розвитку сільського господарства з огляду на діджиталізацію економіки;

– розвинути наукові підходи до формування стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства й оцінки її результативності;

– встановити релевантні фактори, які впливають на розвиток сільського господарства в умовах цифровізації національної економіки;

– систематизувати основні закономірності та сучасні тенденції розвитку сільського господарства в Україні;

– виявити перспективи застосування механізмів діджиталізації в стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства України;

– запропонувати інструментарій для формування стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства України в умовах діджиталізації;

– сформувати концептуальний базис державної політики забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації;

– обґрунтувати перспективи використання інформаційної Blockchain-технології як інструменту формування та реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства;

– визначити стратегічні орієнтири забезпечення сталого розвитку сільського господарства України на положеннях концепції «зеленої економіки»;

– надати пропозиції щодо структури, оптимального складу засобів, методів і процедур формування структури стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації економіки України.

Об'єктом дослідження є процеси забезпечення розвитку сільського господарства України.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні, методичні та практичні засади й механізми формування та реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації економіки України.

Методи дослідження. Теоретичним базисом дослідження стали фундаментальні положення економічної теорії, викладені в наукових працях вітчизняних і закордонних учених. У процесі дослідження використані такі методи наукового пізнання: *абстракції, логічного узагальнення* – для визначення сутності понять і категорій; *системний* – для розгляду сільського господарства як системного утворення; *спостереження, виміру й опису* – для дослідження властивостей і зв'язків об'єкта вивчення, фіксації кількісних характеристик досліджуваної системи, систематизації даних; *порівняння* – для встановлення тенденцій розвитку, зміни кількісних і якісних характеристик у виробничій системі сільського господарства; *системний аналіз, синтез* – покладено в основу формування стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства; *індукції, дедукції* – застосовано при ідентифікації чинників сталого розвитку сільського господарства та виявленні впливу діджиталізації на такий розвиток; *математичні, розрахунково-аналітичні, аналіз і порівняння* – під час аналізу та обробки статистичних даних щодо розвитку сільського господарства; *графічний* – для наочного відображення результатів дослідження.

Статистичну та фактологічну основу дослідження становили нормативно-правові й законодавчі акти, монографічні дослідження та наукові публікації провідних вітчизняних і закордонних учених і практиків, аналітична інформація науково-дослідних установ, статистичні матеріали та звітні дані Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Державної служби статистики України, Світового банку і МВФ, матеріали інформаційно-аналітичних бюлетенів, власні напрацювання автора та ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні наукові результати, які характеризують новизну результатів виконаного дослідження, полягають у наступному:

уперше:

– розроблено методологічний підхід до формування стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства комплементарного типу, яка ґрунтується на положеннях синергетичної парадигми, втілюється через встановлення її цілей, завдань, змісту та передбачає налагодження взаємодії держави, суб'єктів господарювання, науки та громадськості. Це розширює методологічний базис стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства, зокрема, дає змогу визначити комплекс взаємопов'язаних результатів її впровадження (соціально-економічних, екологічних, техніко-технологічних, організаційно-інституційних, біологічних);

– сформульовано вихідні концептуальні положення сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації, в основу яких покладено розуміння цифрових технологій як невід'ємної характеристики організації сучасних бізнес-процесів в аграрному секторі економіки. Це дозволило сформувати необхідне наукове підґрунтя для прийняття аргументованих рішень щодо забезпечення сталого розвитку сільського господарства з урахуванням консолідованої дії всіх наявних ресурсів та соціо-еколого-економічних ефектів для галузі та національної економіки;

– обґрунтовано послідовність формування та етапи реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації економіки України, яка передбачає об'єднання зусиль держави, суб'єктів сільського господарства, наукового сектору, громадськості та інформаційно-комунікаційних інституцій на всіх рівнях управління, що дало змогу посилити наукову аргументацію пропозицій щодо розвитку сільського господарства на засадах сталості та довести необхідність відбору дієвих форм і методів діджиталізації для зазначеної стратегії;

– запропоновано методичний інструментарій обґрунтування потенційних можливостей забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації економіки України, який на підставі когнітивного моделювання дає змогу обґрунтовано підходити до вибору заходів, спрямованих на підвищення соціальних (заробітна плата в сільському господарстві та рівень якості життя в сільській місцевості), економічних (забезпеченість продуктами харчування, ресурсоефективність виробництва, забезпеченість власними оборотними коштами та інші) та екологічних (якість атмосферного повітря і ґрунтів, площа земель, зайнятих під органічне виробництво, кількість відходів, викидів та інші) показників функціонування сільського господарства. Такий підхід дозволить визначати та посилювати важелі, які мають значний позитивний вплив на сталий розвиток сільського господарства з урахуванням можливостей діджиталізації економіки;

удосконалено:

– концептуальні уявлення про державне регулювання сталого розвитку сільського господарства в частині ідентифікації складових елементів (суб'єкти регулювання; нормативне, бюджетне, податкове та митне забезпечення; регулятори та інформаційне забезпечення), уточненні їхніх змістовно-функціональних характеристик з урахуванням вимог цифрової трансформації національного господарства. Це дозволило сформувати наукове підґрунтя для окреслення напрямів державного впливу на сільське господарство через

комплекс регуляторних дій, орієнтованих на досягнення цілей сталого розвитку;

– теоретичну конструкцію механізму забезпечення сталого розвитку сільського господарства, який, на відміну від існуючих, включає в себе ключові структурно-функціональні елементи, які перебувають у синергетичній взаємодії (фінансово-економічний, нормативно-правовий, організаційно-інституційний, екологічний, соціальний та інформаційний) та функціонують із дотриманням загальних і специфічних принципів (комплементарності; резільєнтності; алгоритмічності; діджиталізації; екологічності). Представлений механізм передбачає використання параметрів сталого розвитку сільського господарства (стабільно високі значення економічних показників, соціальна стабільність і впевненість у майбутньому, екологічна сталість екосистеми, досягнення екологічної рівноваги), які корелюють з параметрами соціо-еколого-економічних результатів функціонування національної економіки в умовах діджиталізації;

– класифікацію та змістовне наповнення факторів формування стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства, які, на відміну від наявних, систематизовано за такими групами: інфраструктурним забезпеченням (технологічні, виробничі, фінансові, інформаційно-комунікаційні й кадрово-інтелектуальні), рівнем управління (глобальні, макро- мезо- та мікрорівні), інструментами державного регулювання (податкові, фінансово-кредитні, цінові), способом впливу (архітектурні, перешкоджаючі), результативністю (сповільнюючі й імпульсивні). Запропонований підхід дозволяє виокремити часткові індикатори й необхідні якісні та кількісні показники, які необхідно використовувати в процесі аналізу стану розвитку сільського господарства та результативності стратегії його забезпечення;

– науково-методичний підхід до узгодження орієнтирів сталого розвитку сільського господарства, який, на відміну від загальноприйнятої практики, ґрунтується на використанні форсайт-методології, що дає змогу ідентифікувати можливості нарощення ефективності сільськогосподарського виробництва з

позиції вирішення соціальних завдань та захисту навколишнього середовища та вносити необхідні зміни в процес реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства;

дістали подальшого розвитку:

– понятійно-категоріальний апарат теорії економіки та управління національним господарством у частині уточнення змісту поняття «сталий розвиток сільського господарства», який запропоновано розглядати як комплексний динамічний процес гармонійного, збалансованого й узгодженого відтворення економічної, соціальної та екологічної складових, орієнтованих на ефективне використання наявного ресурсного й інноваційного потенціалу сільського господарства, нарощення добробуту людей на довгострокову перспективу. Зазначений підхід дозволяє врахувати теоретичне та практичне підґрунтя для розробки пропозицій щодо забезпечення сталого розвитку та сприяє переходу сільського господарства в якісно новий стан;

– рекомендації щодо удосконалення інструментів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, які ґрунтуються на узагальненні світового досвіду та передбачають дотримання сукупності принципів (централізація державного регулювання, комплексність, результативність та адаптація до вимог діджиталізації) та заходів (пряме фінансування, пільгове кредитування, надання податкових пільг і митні преференції), доповнюючи діючу стратегію розвитку сільського господарства на 2015–2020 роки завданнями впровадження механізмів діджиталізації в галузь, що дозолить сформувати ефективну модель сталого розвитку сільського господарства України;

– декомпозиція організаційно-економічного механізму реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації економіки України, що передбачає використання взаємодіючих і взаємодоповнюючих елементів, які мають складну, багаторівневу структуру: домінанти, цілі (економічні, екологічні та соціальні), принципи, суб'єкти, об'єкти, етапи реалізації, критерії оцінки результативності й інноваційну

інфраструктуру (центри впровадження Blockchain-технологій; технопарки, технополіси; інноваційні біокластери; інноваційні фонди; центри трансферу інновацій; дорадчі служби; інноваційні інтеграційні структури). Запропонований механізм орієнтований на реалізацію стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації;

– стратегічні підходи щодо забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах цифровізації, які враховують положення концепції «зеленої економіки» у контексті налагодження процесу виробництва органічної сільськогосподарської продукції та впровадження механізму кластеризації на основі біокластерів і сучасних технологій цифровізації. Такі пропозиції орієнтовані на вирішення соціо-еколого-економічних проблем сільського господарства та українського села;

– наукова аргументація необхідності імплементації Blockchain-технології в механізм реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства, яким притаманні властивості трансформативності, фундаментальності й довірі у вигляді реєстрів, traceability, смартконтрактів, токенізації активів, впровадження електронних грошей тощо. Використання представленої інформаційної технології сприяє зниженню рівня тіньового сектору в сільському господарстві, оптимізації механізмів субсидіювання галузі, підвищенню прибутковості та інвестиційної привабливості сільського господарства в умовах діджиталізації економіки України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні науково-методичних пропозицій та практичних рекомендацій, які можуть бути застосовані в діяльності законодавчих і виконавчих органів влади при розробленні стратегій забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації. Пропозиції авторки знайшли своє застосування в практичній діяльності:

– Департаменту агропромислового розвитку Чернігівської обласної державної адміністрації при формуванні та реалізації стратегічного вектору інноваційного державного регулювання забезпечення сталого розвитку

сільського господарства в умовах децентралізації (довідка №02-37/589 від 21.02.2020 р.);

– Управління аграрної політики Одеської обласної державної адміністрації щодо розробки планів та стратегічних програм розвитку сільського господарства в області та механізмів їх реалізації (довідка №02-10/3146 від 25.09.2019 р.);

– Управління агропромислового та економічного розвитку Саратської районної державної адміністрації Одеської області при обґрунтуванні практичних рекомендацій щодо розвитку інфраструктури сільського господарства в області (довідка №219 від 21.10.2019 р.);

– Агенції регіонального розвитку Чернігівської області при розробці заходів щодо цифровізації сільського господарства (довідка №147 від 10.12.2019 р.);

– ТОВ «НВП» «Агротехнології» щодо перспектив налагодження взаємодії з державою та науковим сектором (довідка №64 від 14.11.2019 р.).

Окремі теоретичні та науково-методичні положення дисертаційної роботи впроваджено в навчальний процес Чернігівського національного технологічного університету при викладанні дисциплін: «Макроекономіка», «Національна економіка» та «Державне регулювання економіки» (довідка 102/09-3227 від 02.10.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, одержані авторкою особисто. Обсяг особистого внеску автора в роботах, опублікованих у співавторстві, наведений у переліку опублікованих праць.

Апробація результатів дисертації. Апробація результатів дослідження здійснювалась на понад 7 міжнародних, всеукраїнських та міжрегіональних науково-практичних заходах, а саме: IV Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми і тенденції розвитку сучасної економіки в умовах інтеграційних процесів: теоретичні та практичні аспекти» (м. Херсон, 2019 р.); XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Маркетингові технології в

умовах глобалізації економіки України» (м. Хмельницький, 2019 р.); XI Міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття» (м. Полтава, 2018 р.); I Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Маркетинг майбутнього: виклики та реалії» (м. Київ, 2017 р.); Second international scientific and practice conference «Ukraine – EU. Modern technology, business and law» (Чернігів, 2017 р.); Міжнародної науково-практичної конференції «Форсайт-менеджмент: кращі світові практики розвитку та інтеграції освіти, науки і бізнесу» (Грузія, м. Тбілісі, 2017 р.); I Міжнародної науково-практичної конференції «Державне управління і національна безпека» (м. Київ, 2016 р.).

Публікація результатів дисертації. За результатами виконаного дослідження опубліковано 31 наукову працю, з-поміж яких 1 одноосібна монографія обсягом 16,4 друк. арк., 2 колективні монографії обсягом 2,3 друк. арк., 21 стаття у наукових фахових виданнях та виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз даних – 12,85 друк. арк.; 7 публікацій – в інших виданнях апробаційного характеру – 2,0 друк. арк. Загальний обсяг публікацій становить 33,55 друк. арк., особисто автору належить 30,25 друк. арк.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел літератури, додатків. Загальний обсяг дисертації – 532 сторінки комп'ютерного тексту, основний зміст викладено на 450 сторінках. Робота містить 32 таблиці, 48 рисунків, 5 додатків. Список використаних джерел охоплює 370 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

1.1. Онтологія та генезис сталого розвитку сільського господарства

У останні десятиліття концепція сталого розвитку жваво привертає увагу вітчизняних й міжнародних дослідників, політиків, різних суб'єктів господарювання та всього суспільства. Адже взаємопов'язаність прагматизму і прагнення до забезпечення гармонії привели до того, що саме в новому тисячолітті сталість в різних її модифікаціях є більш комплексною глобальною ідеєю буденності та вивчення перспектив поступу суспільства. Сталий розвиток будь-якої соціально-економічної системи характеризує не лише екологічну безпеку, а насамперед становить збалансований соціо-еколого-економічний розвиток, який в кінцевому підсумку має синергетичний ефект. Сталість заснована на «рівнозначних екологічних, економічних й соціальних компонентах, і ні екологічна деградація, ні порушення людської гідності через бідність чи інші загрози, ні державне або приватне банкрутство не можуть бути прийнятними елементами сталого розвитку» [1]. В результаті об'єднання трьох основних напрямів: економічної, соціальної і екологічної, суспільством використовується триєдина концепція сталого розвитку (рис. 1.1).

Економічна складова є підходом до концепції сталого розвитку, який передбачає оптимальне використання обмежених ресурсів та використання природних, енерго- й матеріало-зберігаючих технологій. Саме обмеженість ресурсів досить тривалий час усвідомлюється як базове економічне явище. У свою чергу погляди щодо фактичної ціни так званих «безкоштовних благ природи» був розглянутий лише в рамках концепції сталого розвитку.

Варто зауважити, що саме економічний підхід є основою концепції сталого розвитку. За допомогою концепції сталого розвитку по-новому розглядається поняття «економічної ефективності». Проведений аналіз свідчить, що різні довгострокові економічні проєкти, які насамперед

враховують природні закономірності, стають у майбутньому економічно ефективними.

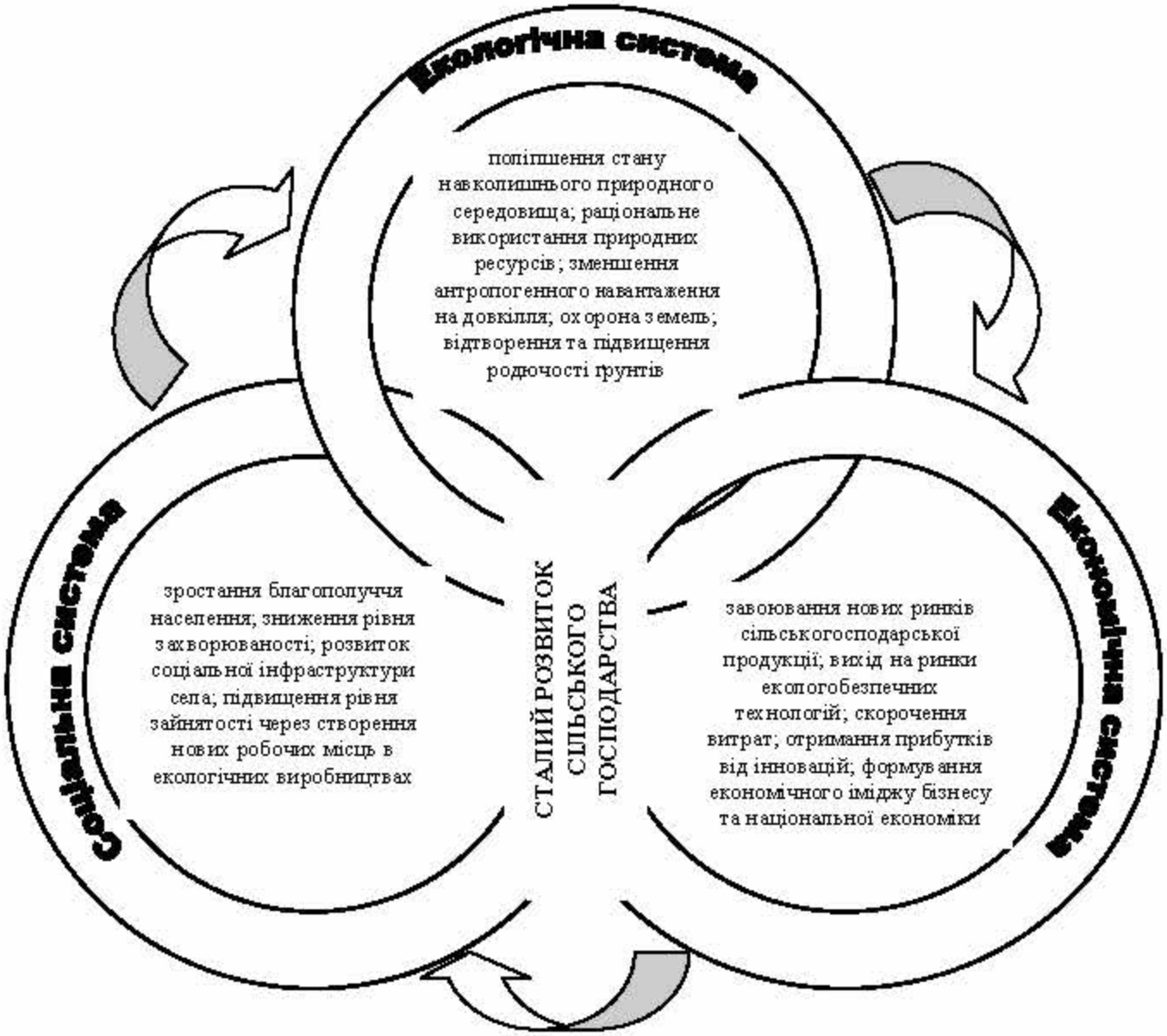

Рис. 1.1. Триєдина концепція сталого розвитку сільського господарства*

*Джерело: побудовано автором

Соціальна складова концепції сталого розвитку перш за все орієнтована на людину та збереження стабільності соціально-культурних систем, на зменшення соціальних конфліктів між людьми. До важливих аспектів такого підходу належать справедливий розподіл ресурсів, можливостей, суспільних благ тощо. Сталий розвиток потребує необхідності формування рівноправного

суспільства на всіх рівнях суспільного життя, тобто гарантованість якості мінімального рівня життя. Тобто потребує визначення й питання щодо соціального максимуму, тобто ті межі, за якими споживання вже є недоречним, у деяких випадках злочинними. Основною метою є не лише досягнення необхідних темпів зростання, а насамперед справедливий розподіл доходів.

Поштовхом до активізації соціальної складової у концепції сталого розвитку стала ідея щодо дотримання соціально-економічних прав майбутніх поколінь. Саме природні ресурси є спільним надбанням усієї планети, включаючи тих хто живе сьогодні, та майбутні покоління. Для забезпечення сталого розвитку такий постійний резервний фонд передається з покоління в покоління, а завданням людства є його збереження та передача як можна менш виснаженим та забрудненим.

Екологічна складова має забезпечувати цілісність відповідних біологічних та фізичних природних систем. Важливе значення приділяється життєздатності екологічної систем, від якої залежить стабільність всієї біосфери. Адже деградаційні процеси в природі, забруднення навколишнього середовища та втрата біологічного різноманіття значно скорочують спроможність екологічних систем до процесу самовідновлення.

Інтеграція представлених складових, функціонування механізмів їх взаємодії, процес узгодження результатів та їх представлення у формі конкретних заходів, які є чіткими засобами для досягнення сталого розвитку – стратегічне складне завдання, адже всі три елементи концепції сталого розвитку насамперед повинні розглядатися збалансовано.

На теоретичному рівні ідеї розвитку, сталості, сталого розвитку досить тривалий час є об'єктами дослідження різних наукових напрямів. Так для соціально-економічних систем термін «сталість» варто розглядати як базове поняття, яке є одним із найбільш важливих для суспільства явищ, безпосередньо відноситься до кількісних та якісних характеристик процесу відтворення матеріальних благ.

На початку XIX століття відомий науковець Ж.-Б. Сей вивчаючи закономірності «природного порядку», наголошував на важливості саме економічної складової. У свою чергу сталість будь-якої системи він розглядав як певну узгодженість. Вчений вважав, що за ринкової економіки перевиробництво товарів та економічні кризи неможливі, адже виробництво буде породжувати споживання, у свою чергу гнучке і вільне ціноутворення на ринку призводить до швидкої реакції на відповідні зміни в кон'юнктурі господарювання, слугуючи цим самим гарантією для саморегулювання економіки і забезпечення її сталості [2].

Ґрунтовним визначенням необхідності дослідження особливостей суспільного розвитку у контексті розвитку концепції сталості є наукові доробки міжнародної команди науковців «Межі зростання» [3]. Науковцями доведено, що враховуючи сучасні тенденції зміни кількості населення, рівня розвитку промисловості, землекористування, споживання й утилізації відходів межа для економічного зростання буде досягнута протягом столітнього періоду. Обґрунтовано, що лише ефективні зміни у суспільно-політичних, соціально-економічних системах, визначення домінант, які впливають на довгострокову перспективу, дослідження взаємозв'язків і взаємодії всіх елементів відповідної системи дозволять своєчасно попередити потенційну світову кризу. Враховуючи складність процесу досягнення соціо-еколого-економічної рівноваги, акцентуючи увагу на тому, що реальність надто далека від цілей, науковці представили світову систему, яка а) може бути стійкою до раптового і неконтрольованого колапсу та б) спроможна задовольнити ключові матеріальні вимоги всього людства. Розвиток такої системи має відбуватися на засадах сталості, представляючи гармонійне поєднання цілей і шляхів їх досягнення в соціально-економічному й екологічному вимірах [3, с. 181].

Значний внесок у теорію сталого розвитку внесли науковці, які віддають перевагу економічним інструментам еколого-виробничої збалансованості, покращенню ринкового регулювання відповідних процесів суспільно-природної взаємодії (А. Ендрес, Р. Коуз, Д. Макінтош, Р. Солоу та інші).

Цікавим є підхід економіста Германа Дейлі, який практично вперше використав термін «екологічна економіка». Зазначаючи, що екологічна економіка є однією із напрямів неокласичної економічної теорії, критикував неокласиків за їх орієнтири до максимізації прибутків й постійного економічного зростання як ключового напряму для розв'язання всіх проблем. «Не варто шукати вирішення проблем з точки зору сучасного принципу економічного зростання, а доцільно це робити з точки зору принципів достатності, сталості, справедливості і ефективності» [4]. Автор наголошував: «Нам необхідно намагатися досягти багатства в розрахунку на душу населення, яке можна було б ефективно підтримувати та розміщувати й справедливо розподіляти серед значної кількості людей, яких можна було б утримувати в таких умовах протягом тривалого часу». На відміну від неокласичної парадигми, розподіл має центральне значення. Науковцем запропоновано розраховувати «Індекс сталого економічного добробуту» на відміну від існуючого ВВП на душу населення. Також акцентував увагу на необхідності включити в існуючі моделі економічної ефективності показники й оцінки екологічного забруднення, відповідних екологічних втрат й виснаження природних ресурсів [5].

Визначення обмеженості природного потенціалу і наслідків кількісного приросту потоків відповідних природних ресурсів з навколишнього середовища, через соціально-економічну систему та назад до навколишнього середовища як певних відходів й зумовили формування «сталого розвитку», як розвитку без певного зростання, а якісного поліпшення спроможності задовольнити потреби без екстенсивного збільшення пропускної спроможності не враховуючи екологічну пропускну спроможність. Г. Дейлі допускає економічне зростання лише за умови, коли воно «ґрунтується на якісному поліпшенні та дає більше позитивного результату з того ж потоку ресурсів» [6].

Вітчизняними науковцями ведуться жваві дискусії щодо концептуальних засад сталого розвитку. Дискурс понятійно-категоріального апарату свідчить про різноманітність підходів до трактування терміну «сталий розвиток»,

акцентуючи увагу на некоректності і певній суперечності щодо поєднання понять «сталий» та «розвиток» (табл.1.1).

Таблиця 1.1

Визначення поняття сталого розвитку

Автор	Визначення
Світова комісія з питань навколишнього середовища та розвитку (WCED)	Сталий розвиток – це такий розвиток, який задовольняє потреби сьогодення та гарантує таку ж можливість для майбутнім поколінням.
Герман Дейлі	Сталий розвиток – це збалансований, гармонійний, безконфліктний прогрес всієї земної цивілізації, певних груп країн, окремо взятих країн всієї планети за науково визначеними планами, коли одночасно має вирішуватись комплекс питань щодо збереження всього довкілля, ліквідації експлуатації, бідності і дискримінації як окремо взятої людини, так й цілих народів або груп населення.
В. І. Данилов-Данильян	Сталий розвиток – це розвиток, при якому рівень впливу на природне середовище залишається у рамках всієї господарської ємкості біосфери, за умови, що не руйнується природна основа для забезпечення відтворення життя людини.
А. Г. Гранберг	Сталий розвиток –стійкий збалансований соціально-економічний розвиток, який не призводить до руйнації навколишнього природного середовища і забезпечує безперервний прогрес всього суспільства
Д. Пірс, А. Маркандіа, Е. Барбіер	Сталий розвиток –розвиток, у процесі якого враховуються соціальна й економічна системи, гарантуючи цим самим досягнення таких цілей, як удосконалення стандартів освіти, зростання доходів, покращення стану здоров'я всього населення, покращення рівня якості життя.
Р. Р. Харвуд	Сталий розвиток – система, яка постійно розвивається на благо людини, кращого використання ресурсів й досягнення балансу з навколишнім середовищем.
Д. Х. Медоуз	Сталий розвиток –соціальна конструкція, яка стосується довгострокової еволюції складної системи, тобто всього людського населення й економіки, вбудованих у екосистеми та біохімічний хід планет.
І. Ван Дер Мерв, Г. Ван Дер Мерв	Сталий розвиток – програма, передбачена для певної зміни процесу економічного розвитку, забезпечуючи цим самим базову якість життя для людей та, водночас, забезпечуючи захист екосистем й громад, що сприяє досягненню належних умов життя та підвищення його цінності.
Х. Г. Віорел	Сталий розвиток – є формою економічного зростання, яка задовольняє потреби всього суспільства у певних благах з точки зору коротко-, середньо- та довгострокової перспективи. Тобто він повинен задовольняти потреби сьогодення, не створюючи різних обмежень для наступних поколінь.
Б. Хопвуд, М. Меллор, Г. О'Браян	Сталий розвиток представляє собою певну зміну у розумінні місця людини на всій планеті. Він може бути представлений як щось надзвичайно важливе для всього людства.
С. Стерлінг	Сталий розвиток представляється як перехід економіки та екології до напряму розвитку, який підтримує людський прогрес не лише у певних місцях на декілька років, а у на всій планеті у довгостроковому періоді.

*Джерело: побудовано автором

На думку ряду науковців поєднання категорій «сталий» та «розвиток» суперечать один одному й не дозволяють повною мірою представити явище, яке мають за мету пояснити. У академічному словнику української мови, під поняттям «розвитку» розглядається процес, унаслідок якого відбувається якісна зміна чого-небудь, перехід від одного стану до іншого [7]. Під поняттям «сталий» розглядають той, «який не змінюється, зберігає той самий розмір, склад, однакову форму, величину та ін.; постійний, який не зазнає певних коливань, тобто стійкий» [8]. Ряд науковців, а саме А. Бойко [9, с. 33-35], В. Непийвода [10, с. 25] й інші наголошують на тому, що певним чином поєднання двох слів із протилежним по суті значенням насамперед дискредитують дослідження і пропонують змінити поняття «сталого розвитку» на «стійкий розвиток», «збалансований розвиток» або ж «життєзабезпечуючий розвиток».

Такі підходи до трактування зумовлені насамперед різновекторністю підходів до перекладу з англійської мови терміну «sustainable development», однак одночасно пов'язані з міждисциплінарністю різних підходів до вивчення концепції сталого розвитку.

Дослідженню сутності до тлумачення поняття сталого розвитку присвячена значна кількість вітчизняних наукових досліджень. Насамперед, Б. Данилишина, представляв й актуалізував екологічну складову забезпечення сталого розвитку [11], А. Філіпенка, який представляв сталий розвиток як глобальну економічну потребу сучасності [12], Д. Лук'яненка, який вивчав методологію формування стратегії соціально-економічного розвитку в умовах стрімкої глобалізації [13], В. Будкіна, розкриваючи методологічні аспекти щодо формування «Єдиного економічного простору» [14] та інших. Крім представлених підходів, Т. Кожухова акцентувала увагу на різних фінансових аспектах забезпечення сталого розвитку й розробленні механізмів залучення і використання диверсифікованих фінансових ресурсів у напрямку підвищення ефективності сталого розвитку в Україні [15]. Дослідник П. Унгурян вивчав

інформаційну складову формування та реалізації стратегії сталого розвитку. Б. Федунь орієнтував результати своїх досліджень на визначення інституційних механізмів щодо реалізації державного регулювання сталого економічного й екологічного розвитку країни в умовах євроінтеграції [16]. Дослідниця О. Веклич обґрунтовувала необхідність розрахунку «екологічної собівартості» для визначення обсягів нарощення економічного потенціалу. У свою чергу, Г. Білорус і Ю. Мацейко є авторами комплексного дослідження сучасних світових й національних проблем забезпечення сталого розвитку в умовах економічної глобалізації [17].

Заслуговує на увагу розроблена колективом науковців ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку» парадигма сталого розвитку [18]. Дослідження ґрунтується на результатах проведеного комплексного аналізу тенденції розвитку, насамперед індикаторів природо-ресурсного потенціалу й індексів соціальної компоненти, а також можливих причин недосягнення запланованих цілей. Колективом авторів запропоновано основні стратегічні засади щодо формування моделі сталого розвитку, обґрунтовані основні завдання й розроблені варіанти моделей стратегії сталого розвитку національної економіки.

Акцентуючи увагу на перспективи майбутнього суспільства, розвиток якого не буде відповідати ключовим засадам концепції сталості, міжнародні організації і спільноти змістили акценти із вирішення лише економічних проблем на ефективне досягнення гармонійного соціо-еколого-економічного розвитку. З прийняттям Декларації з проблем навколишнього середовища на рівні Організації Об'єднаних Націй і створенням відповідних Програм (UNEP) у 1972 р. було включено міжнародне співтовариство до вирішення екологічних проблем, які, у свою чергу, стримували соціально-економічний розвиток [19].

Отже, встановлено, що розвиток в XXI столітті повинен бути лише сталого, тобто таким, який забезпечуватиме баланс, збалансованість різних аспектів: економіки, соціальної, екологічної сфери тощо. Для забезпечення впровадження реальних трансформаційних зрушень необхідно працювати над

зміною суспільної свідомості, розумінням змісту та значення змін, які відбуватимуться. Важливе значення у даному контексті набуває комплексний розгляд об'єктивних та суб'єктивних сторін для переходу сучасного суспільства до етапу сталого розвитку, його екологічних, соціально-економічних й духовних світоглядних аспектів. Тобто, сталий розвиток може бути результатом глобальних трансформаційних зрушень всіх соціально-економічних структур та свідомості, однак, природно, такий процес не може відбуватися без впливу й використання на практиці сформованих технічних засобів та наукових знань.

Ключовими критеріями забезпечення сталого розвитку варто вважати: 1) рівень забезпеченості відповідними відновлюваними ресурсами, їх стабільність поповнення, а запаси невідновлюваних ресурсів не лише повинні витрачатися раціонально, а і поповнюватися у результаті освоєння нових джерел енергії та нових видів матеріалів, перетворюючись в невідновлювані ресурси; 2) середня та гранична ресурсоємність національної економіки (співвідношення витрат або ж росту витрат природних ресурсів до продукту або рівень зростання продукту) не повинні підвищуватись; 3) середня та гранична екоємності (співвідношення відходів або ж зростання відходів виробництва й споживання, також включаючи викиди екологічно шкідливих речовин) не повинні підвищуватись; 4) рівень продуктивності праці та частка інтенсивних факторі у розмірах приросту продукції не повинні знижуватись; 5) рівень доходів (чистого продукту) у розрахунку на душу населення не повинен знижуватися, а рівень нерівномірності розподілу доходів на душу населення не має підвищуватися [20].

Отже, концепція сталого розвитку ґрунтується на ідеї, що якість життя людей та стан всього суспільства перебуває під впливом ряду соціально-економічних і екологічних факторів. У свою чергу, рівень задоволення потреб всього населення у якісних та доступних продуктах харчування є однією із важливих характеристик якості життя. Обґрунтованість взаємозв'язку таких

факторів сприяє визначенню правильних рішень при формуванні стратегії розвитку країни та її територій.

Зауважимо, що сталий розвиток не є самоціллю або строгою парадигмою. Він містить сукупність процесів, механізмів і шляхів їх досягнення. Сталий розвиток є базисом для вирішення важливих глобальних проблем, а саме: бідності і голоду, зміни клімату, втрати біорізноманіття, енергетичних проблем тощо. Саме економічна складова ідеї сталого розвитку обґрунтовує оптимальне використання природно-ресурсного потенціалу і використання ресурсозберігаючих технологій з метою формування сукупної додаткової вартості. Така новостворена додаткова вартість, на думку науковців, «мала б забезпечувати необхідне збереження сукупного природного і людського капіталу, який також використовується для його продукування» [21, с. 316].

Системне узгодження і збалансування таких складових є надскладним завданням. Зокрема, взаємозв'язок соціальної і екологічної складових спонукає до необхідності надання рівних прав наявному та майбутньому поколінню на використання природного потенціалу. Гармонійна взаємодія соціальної і економічної складових вимагає досягнення необхідної справедливості при розподілі матеріальних благ між різними людьми й надання цілеспрямованої допомоги з метою забезпечення розвитку малозабезпечених верств населення. Взаємозв'язок природозберігаючої і економічної складових потребує своєчасного відшкодування вартості негативного впливу соціально-економічної системи на навколишнє середовище. Вирішення таких завдань є найважливішим викликом сучасності для державного регулювання країн, міжнародних організацій і всіх людей [21, с. 318].

Проблемам сталого розвитку сільського господарства приділяється значна увага вітчизняних і зарубіжних науковців впродовж багатьох років. Теоретичні і практичні аспекти забезпечення сталого розвитку сільського господарства вивчались і продовжують активно вивчатись у рамках дослідження різних сфер наукових знань. Один із важливих підходів до дослідження даного питання, розглянуто О. Шубравською, яка акцентувала

увагу на тому, що економічне зростання сталого сільського господарства повинно відбуватися за чітко встановлених оптимальних пропорцій щодо внутрішнього розвитку і збалансованості екологічної, економічної та соціальної систем як головних умов забезпечення такої сталості [22].

У дослідженні О. Попової представлені теоретико-методологічні засади, визначені стратегічні напрями та механізми забезпечення сталого розвитку національного сільського господарства в інтересах суспільного добробуту і справедливості поколінь, визначені критерії та концептуальні основи сприяння забезпечення сталого розвитку галузі [23]. У доповіді, яка присвячена потенціалу сталого розвитку України [24], визначено базові імперативи і стратегічні напрями для раціоналізації можливих сфер ресурсокористування, у тому числі сільського господарства, на основі проведення оцінки енергетичної самодостатності його розвитку, налагодження системи регулювання земельними ресурсами як ключової детермінанти для ефективного використання базису сталого розвитку сільськогосподарських підприємств. Представлені методологічні і методичні засади щодо капіталізації природно-ресурсної складової економічного, соціального й екологічного потенціалів сталого розвитку.

Також науковцями вдало опрацьовані диференційовані підходи для забезпечення сталого розвитку сільського господарства у різних природно-кліматичних зонах України. Такі результати представлені у сукупності наукових праць вітчизняних науковців [25-27]. Ю. Лопатинським і С. Тодорюком вивчались складові сталого розвитку суб'єктів аграрного бізнесу, його базисні та доповнюючі детермінанти, можливості гармонізації на засадах екологічної безпеки. Заслуговує на увагу те, що науковці окрім загальновизнаних вже економічних (підтримання дохідності), соціальних (рівень життя населення сьогодні та в майбутньому) та екологічних (збереження природи і її здатності самовідновлюватись) складових сталого розвитку, пропонують розглядати ще й інституційні (інституційні рамки забезпечення сталого розвитку сільського господарства). Отже, сталий розвиток

сільського господарства визначається як такий розвиток, який ґрунтується на збалансуванні і поєднанні соціо-еколого-економічних та інституційної детермінант, а також їх взаємодії на основі системного підходу й синергетичної компоненти [28].

Ю. Лопатинським у ході дослідження питань сталого розвитку акцентувалась увага на євроінтеграційні аспекти функціонування сільського господарства України [29]. Ряд інших авторів, які проаналізували вплив 24 факторів на сталий розвиток сільського господарства України, зробили висновки, що наявний потенціал сталого розвитку сільського господарства на сьогодні реалізований не повністю. Зауважено, що стримуючими факторами для цього є погіршення новаційно-інвестиційного потенціалу в галузі та країні загалом, зменшення чисельності суб'єктів господарювання й похідне зниження валової продукції сільського господарства; збільшення рівня безробіття, зниження рівня доходів та несприятливі соціально-побутові умови для проживання у сільській місцевості; залишковий принцип фінансування екологічних програм і скорочення заходів щодо відновлення продуктивності земель сільськогосподарського призначення [30].

Науковцями зазначено, що з кожним роком все більше починає нівелюватися позитивна динаміка інтегрального індикатору сталого розвитку сільського господарства національної економіки. Така ситуація відбувається, як результат недостатньої збалансованості розвитку взаємопов'язаних складових: економічної, соціальної та екологічної.

Дослідник О. Михайленко звертає увагу на те, що за останнє десятиріччя, відбулася поступова еволюція цілей сталого розвитку від стрімкого підвищення рівня виробництва та забезпечення продовольчої безпеки до сприяння зростанню соціального добробуту без виснаження екологічної систем, нанесення шкоди навколишньому природному середовищу, змін клімату, за умови ефективного виробництва. Дослідником обґрунтовано «піраміду потреб» для забезпечення сталого розвитку сільського господарства, підґрунтям якої є

економічна підсистема, а на самій вершині екологічні завдання (забезпечення здоров'я людей, рослин, тварин; охорону навколишнього середовища) [31].

На рівні суб'єктів господарювання теоретичні й методичні підходи до формування раціонального економічного механізму забезпечення сталого розвитку сільського господарства досліджувались у працях Г. Морозовою [32]. Вченою обґрунтовувались залежності щодо рівня сталості розвитку господарств різних форм власності, господарювання та співвідношенням у галузях рослинництва і тваринництва, а також досліджувався вплив на забезпечення рівня сталого розвитку сільського господарства таких елементів механізму, як цінова політика, еколого-безпечне використання сільськогосподарських угідь, своєчасна державна підтримка.

Отже, сучасні науково-прикладні розробки щодо сталого розвитку сільського господарства орієнтовані на те, що «стале сільське господарство» або ж «сталий аграрний розвиток» слугує однією із похідних відповідних концепцій від загальноприйнятої концепції сталого розвитку. У свою чергу, варто виділити певну особливість сільського господарства у контексті забезпечення сталості його розвитку. По відношенню до сталого розвитку саме сільське господарство має так звану дуальну природу: тобто воно може розглядатися як об'єкт сталого розвитку (а саме стале сільське господарство), так й засіб, інструмент, для досягнення сталого суспільного розвитку.

Тому стале сільське господарство, як категорія, передбачає сукупність більш деталізованих аспектів та компонентів, які визначають його структуру й зміст. У даному контексті мова може йти, насамперед, про сталість всього продовольства або ж продовольчої сфери [33], стале сільськогосподарське землекористування та інше. Більшість теоретичних й практичних аспектів щодо сталого розвитку сільського господарства опрацьовані й реалізовані на міжнародному і національному рівнях. Частка наукових доробок у сфері дослідження проблем забезпечення сталості сягає практично 1.5-2.0 % з числа усіх публікацій у сфері економічних і аграрних наук [34].

У міжнародних дослідженнях питанням сталого розвитку сільського господарства і продовольчого сектора на теоретико-концептуальному і емпіричному рівнях розробляється й реалізується вже досить тривалий час, та основні ідеї, які покладені в основу такої концепції, залишаються стабільними. Однак, у реалізації ідей сталості також прослідковуються деякі етапи, для яких властивим є посилення певних акцентів, пріоритизації окремих складових та інше.

Розвиток сільського господарства на засадах сталості також може забезпечуватися у різні можливі способи залежно від конкретно визначених умов й обставин. У наукових дослідженнях ряду європейських авторів у сфері економічної точки зору оцінюються альтернативні стратегії щодо сталого розвитку сільського господарства [35-37]. Порівнюється традиційне сільське господарство, інтегроване, екологічне і біодинамічне сільське господарство.

Так, інтегроване сільське господарство у відповідності до діючого Європейського стандарту органічного сільського господарства (UNI 11233-2009), представляється як система ведення й регулювання органічного сільськогосподарського виробництва, метою якої є своєчасне забезпечення сталого сільського господарства. Воно орієнтоване на збереження і відновлення природнього капіталу у таких масштабах, які суттєво перевищують вимоги, які визначені діючим законодавством.

Зазвичай екологічне сільське господарство застосовується тоді, коли прослідковуються песимістичні оцінки щодо забезпечення екологічної сталості. Ключовою ідеєю є уникнення не добросовісної заміни наявного природнього капіталу на сформований людиною капітал.

Біодинамічне сільське господарство є протилежним традиційному, адже саме збереження і, якщо можливо, формування природнього капіталу є базовим пріоритетом. Науковці роблять висновок, що інтегроване сільське господарство забезпечує є найбільш оптимальним у контексті збалансованого поєднання переваг і слабких сторін, та, порівняно з іншими можливими стратегіями господарювання, є гнучким підходом із найвищим потенціалом до адаптації для

забезпечення сталості. У свою чергу, згадані стратегії є зазвичай взаємодоповнюваними та кожна з них виступає цілям сталого розвитку за відповідних умов. Поєднуючи такі стратегії необхідно врахувати значну кількість існуючих умов і потреб для реалізації цілей сталого розвитку сільського господарства. Справедливо зазначається, що в даний час, насамперед йдеться про розвинені країни, ключовим викликом є не стільки внесок сільського господарства у забезпечення сталого розвитку, як збалансування й оптимізація такого внеску. Для цього оптимальним є насамперед комплексний інтегрований підхід до забезпечення сталого розвитку сільського господарства.

Інші науковці, аналізуючи інтенсифікацію в сільському господарстві для забезпечення визначених цілей сталого розвитку, представляють такі альтернативні форми для ведення сільськогосподарського виробництва: диверсифіковане сільське господарство, традиційна інтенсифікація, стала інтенсифікація, органічне землеробство, агроекологічне землеробство, екологічна інтенсифікація [38].

Так, традиційна інтенсифікація – є підходом, який призвів до виробництва монокультури на великих площах із значним використанням добрив, відповідних пестицидів й інших хімічних засобів [39].

Підхід до диверсифікованого сільського господарства поєднує кілька виробничих напрямів, тобто виробляючи різну рослинницьку і тваринницьку продукцію. Саме за такого підходу відбувається забезпечення підтримки агробіорізноманіття, відбувається відновлення екосистемних послуг, і зменшується потреба у різних зовнішніх втручаннях у внутрішню екосистему (наприклад використання хімічних засобів та інше) [40-41]. Тому диверсифіковане сільське господарство є досить близьким до підходу, при якому відбувається реалізація екологічної інтенсифікації.

Проведені дослідження свідчать, що відповідні біологічно диверсифіковані сільськогосподарські системи спроможні ефективно і на сталій основі (тобто забезпечуючи необхідний рівень урожайності і ощадно

експлуатуючи існуючі природні ресурси) реалізувати глобальні потреби у продовольстві. Також такий підхід має сукупність значних переваг порівняно із іншими підходами, менш диверсифікованим виробництвом, або ж навіть виробництвом монокультури із активним використанням хімічних засобів. Однак зазначимо, що фінансування досліджень та розробок щодо диверсифікації сільськогосподарських систем залишаються на досить низькому рівні навіть в розвинених країнах (США – мають менше 2% у структурі від обсягу фінансування всіх досліджень у сільському господарстві) [42].

У свою чергу, стала інтенсифікація зазвичай визначається як підхід, орієнтований на збільшення урожаїв паралельно із покращеннями в соціальній та екологічній сферах [43], що забезпечується шляхом використання таких сталих практик як біологічний контроль над шкідниками, агролісомеліорація тощо. Вважається, що такий підхід є особливо ефективним для економік, які розвиваються [44].

Агроекологічне землеробство включає систему знань, менеджменту і, насамперед, є трудомістким. Саме воно орієнтоване на довгострокове відновлення біорізноманіття агроекосистем [45], що, зазвичай, забезпечує їхню сталість [46]. Органічне землеробство є підходом, який виник як комплексна система у сфері підвищення родючості ґрунтів, всебічне збереження водних ресурсів і біологічного контролю за різними сільськогосподарськими шкідниками й хворобами та традиційно пов'язувався з низькопродуктивними, диверсифікованими, дрібномасштабними господарствами. Подальший розвиток такого підходу це сертифіковане органічне землеробство, при якому забороняється використовувати більшість синтетичних добрив і ГМО, однак дозволені органічні добрива й пестициди [47].

Екологічна інтенсифікація є підходом, який характеризує у більшості процес, а не відповідний кінцевий результат. Такий підхід орієнтований на підвищення урожайності у такий спосіб, який відповідає загальним принципам сталої інтенсифікації. Реалізуючи екологічну інтенсифікацію робляться наголоси на різних екологічних процесах, які підтримують виробництво,

включаючи відповідні біо-регулювання шкідників і бур'янів, кругообіг поживних речовин та інше; увага зосереджена на своєчасному збереженні функціонального біорізноманіття і його використанні. Як результат екологічної інтенсифікації виникає щось схоже за своїм змістом до диверсифікованої сільськогосподарської системи. Ряд науковців зазначають, що безпосередньо екологічна інтенсифікація передбачає забезпечення екологічної безпеки у контексті заміни в процесі сільськогосподарського виробництва різних антропогенних втручань у агроекосистеми регулюючими й підтримуючими всю екосистему заходами щодо підвищення продуктивності сільського господарства [48].

Такі практики уже використовуються у процес сільськогосподарського виробництва. Результативна екологічна інтенсифікація вимагає розуміння комплексних взаємозв'язків між всіма елементами і процесами в агросистемі, агротехнічними заходами, землекористуванням і потребує належного регулювання відповідними виробничими витратами. Не лише загальне підвищення рівня продуктивності і зростання екологічності виробництва, є одним із позитивних ефектів екологічної інтенсифікації а й зменшення зміна рівнів урожайності.

На думку автора, зміст підходу до екологічної інтенсифікації дозволяє вважати її, практично, ідентичною та тотожною сталій інтенсифікації. Більшістю дослідників й організацій просувається ідея екологічної моделі забезпечення сталого сільськогосподарського виробництва, яка отримала назву «conservation agriculture». Дана концепція ресурсозберігаючої моделі щодо виробництва сільськогосподарської продукції, поєднуючи прийнятний рівень прибутку і доходів, досить високі й стабільні обсяги виробництва сільськогосподарської продукції та одночасно зберігається навколишнє середовище [49].

Головними принципами даної моделі є 1) постійна наявність рослинності або ж рослинних залишків на ґрунті; 2) мінімальний механічний обробіток ґрунту; 3) видова диверсифікація. Аналіз представлених систем

сільськогосподарського виробництва з реалізацією мультикритеріального підходу засвідчує про їх високий рівень сталості, насамперед в частині екологічних показників [50].

Активізація різних міжнародних досліджень у сфері забезпечення сталого розвитку сільського господарства зумовлює потребу щодо визначення індикаторів і показників для відстеження результатів прогресу, оцінки компромісів й визначення синергії у відповідних процесах. Аналіз наукової літератури на дану тему підтверджує, що існують як показники, по відношенню до яких вже досягнуто певного консенсусу, так й такі, дискусії у напрямку доцільності їх використання й до сьогодні ведуться. Як результат проведених досліджень можна виділити індикатори і показники прогресу щодо підвищення продуктивності (ресурсовіддача, урожайність, здоров'я і добробут тварин), різні показники економічної сталості (прибуток), показники добробуту людей (якість продовольства, безпечність та ризики для добробуту), екологічної сталості (ерозія, викиди біорізноманіття, вуглецю, якість ґрунтів, вміст у ґрунті поживних речовин, біологічна активність ґрунтів та її динаміка), показники соціальної сталості (гендерна рівність, соціальний капітал, доступ до інформації) (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Індикатори сталої інтенсифікації сільського господарства*

*Джерело: побудовано автором на основі [51].

Реалізація системи принципів сталого розвитку на засадах сталої інтенсифікації засвідчує про сукупність перешкод на шляху до масштабного впровадження такого підходу серед малих фермерських господарств. Ідентифіковано сім основних факторів, які можуть сприяти підтримці використання різними сімейними фермерськими господарствами практики щодо сталого сільськогосподарського виробництва (насамперед у країнах які розвиваються): 1. Наукова і практична (або технологічна) підтримка поступового переходу до господарювання у контексті використання підходу сталої інтенсифікації, підтримка послуг із агроекологічного й агрономічного менеджменту у досліджуваній сфері; 2. Становлення нової соціальної інфраструктури, яка орієнтована на вільний обмін інформацією щодо використання сталої інтенсифікації і зміцненню довіри між різними суб'єктами і установами, які впроваджують сталу інформацію або ж іншим чином залучені до такого процесу; 3. Покращення інформованості фермерів і потенціалу фермерських господарств до впровадження підходу сталої інтенсифікації на основі організованих курсів, онлайн-навчання й інших сучасних інформаційних технологій; 4. Залучення приватного сектору до процесу постачання товарів і послуг, які пов'язані із реалізацією стратегічних заходів сталої інтенсифікації (насамперед, виробництво інвентарю, ветеринарні послуги, виробництво насіння, заготівля молока та інші) і розвиток потенціалу фермерів до генерування доданої вартості шляхом розвитку власного бізнесу; 5. Всебічна підтримка жінок-фермерів через впровадження відповідних освітніх програми, програми підтримки, мікрофінансування у сфері агротехнологій, фінансування розвитку їх соціального капіталу; 6. Доступ фермерів до існуючих програм мікрофінансування і банківських послуг; 7. Підтримка державного сектору фермерам у контексті формування суспільних благ, які стосуються сталого інвестування (формування і підтримки системи інноваційно-інвестиційних досліджень, запровадження відповідних економічних стимулів (субсидії), інфраструктурний розвиток, чіткість правового статусу власності на землю, налагодження доступу до ринків [52].

Імплементація вдосконалених методів виробництва з метою реалізації цілей забезпечення сталого розвитку, насамперед підходів сталої інтенсифікації, залежить від розширення можливостей малих фермерів та їх спроможності й готовності використовувати такі методи [53]. Інші ж автори також наголошують, що формальні і неформальні знання фермерів значно впливають на рівень сталості розвитку сільського господарства [54].

Сучасна структура вітчизняної агропродовольчої сфери далека від досконалості, адже є досить розбалансованою та характеризується невідповідністю базових її складових. Саме це спонукає до розробки комплексу заходів щодо активізації господарської діяльності її ключових секторів, так і на основі оптимізації функціонально-територіальної структури, процесу удосконалення просторової організації і модернізації суспільних відносин та відтворювальних процесів. Варто також відзначити досить негативний вплив сільського господарства на все навколишнє природне середовище та особливо на збереження біорізноманіття. Адже сільське господарство продовжує залишатися основним виробником продуктів харчування та джерелом життєдіяльності людини. Тому будь-які порушення в системі його розвитку призводять до дестабілізаційних зрушень і диспропорцій виробництва та споживання. Різні структурні зміни в досліджуваній галузі в умовах трансформаційної соціально-економічних процесів зазвичай орієнтовані на виробництво тієї продукції, яка повинна забезпечувати максимальний прибуток, який в аграрній сфері не завжди є достатньо виправданим з точки зору сталості результатів виробництва, забезпечення продовольчої безпеки та збереження родючості ґрунтів. Тим паче, мінливі конкуренція та кон'юнктура світового ринку певним чином вирівнюють ціни та рентабельність товаровиробників, що, в результаті, призводить до недовикористання існуючого виробничого потенціалу сільськогосподарської галузі, значне зниження обсягів та сталості виробництва, значне загострення соціальних проблем [55].

Тому, сталий розвиток сільського господарства повинен бути орієнтований на забезпечення належних умов для життєдіяльності сільського і міського населення й забезпечення продовольчої безпеки держави. А комплексна модернізація сільського господарства, як і будь-якої іншої суспільно-виробничої системи, є можливою у контексті її соціо-еколого-економічного спрямування. Тобто не лише осучаснення різних складових відповідних систем, але й їх комплексну внутрішню гармонізацію, за умови коли, одночасно з оновленням матеріально-речових елементів та розподільних відносин, реалізується і нарощується творчий потенціал людей, що сприяє зростанню загальної результативності функціонування національної економіки [56, с. 59].

Сформульована характеристика сільського господарства вимагає використання новітніх соціо-еколого-економічних підходів до системи регулювання її сталого розвитку. Сільське господарство України протягом останніх десятиліть перебувала під впливом значних викликів, які пов'язані з екологічними проблемами, деградаційними процесами розвитку сільських територій, кліматичними змінами та процесами відтворення трудового потенціалу. Варто також наголосити, що агропродовольча сфера є досить складним комплексним об'єктом, при ослабленні одного із структурних елементів якого відбувається дестабілізація ситуації в країні загалом.

Насамперед, поширеними корпоративними об'єднаннями в агропродовольчій сфері сучасності є агрохолдинги. У таких організаціях здійснюється досить потужне сільськогосподарське виробництво і промислова переробка сільськогосподарської сировини, що дозволяє отримувати економічний ефект від обсягів виробництва та контролю за логістичним ланцюгом. На сьогодні середні розміри сільськогосподарських суб'єктів господарювання в Україні є одними з найбільших у світу. Однак основною метою проведення таких укрупнень є не лише досягнення більшої економічної результативності з одиниці сільськогосподарської продукції або обмеженого

ресурсу, а насамперед отримання більшого розміру валового прибутку і підвищення можливостей для залучення потужних інвестицій.

У свою чергу, незважаючи на наявний потенціал агрохолдингів та відчутні переваги крупнотоварного агропродовольчого виробництва, поширюються різні негативні явища, а саме недооцінка і нераціональне використання сільськогосподарських земель, досить низька вартість робочої сили, соціально-екологічний занепад всіх сільських територій тощо.

Значною перешкодою динамічному і збалансованому розвитку сільського господарства є посилення внутрішньогалузевих диспропорцій. Адже надаючи перевагу виробництву високоприбуткових і експортоорієнтованих рослинницьких культур й продукції промислового птахівництва, товаровиробники України не приділяють належної уваги виробництву тваринницької продукції, яка забезпечує місцевий попит та ефективне функціонування всієї галузі рослинництва [57, с. 84].

Відповідно, різними можуть бути й режими оподаткування, надання державної допомоги, експорту. При цьому міжнародний досвід підтверджує важливість розвитку альтернативної системи експорту сільськогосподарської продукції, яка побудована саме на кооперативних засадах» [58, с. 10]. У свою чергу, історично наша країна формувалася саме як сільська місцевість, а вже значно пізніше виділилися торгівля та промислове виробництво. Тобто забезпечуючи країну продовольством, село є опорою всієї держави. Щільність сільського населення необхідна для повноцінного освоєння ресурсів території, забезпечення інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Селянство виконує соціальні та етичні завдання, є генератором національного генетичного коду, духовності, ідентичності та культури нації [59, с. 49]. Тобто сталий розвиток сільського господарства є одним із ключових завдань для нашої держави, адже це є передумовою продовольчої безпеки.

За визначенням О. Попової, «концептуальними засадами сталого розвитку сільського господарства як інтегрованої сільськогосподарської соціо-еколого-економічної системи варто визнати такі: максимальне використання

внутрішніх ресурсів у напрямку економії зовнішніх, еколого-соціальний імператив у моделі розвитку, ресурсозбереження, зрівноваженість галузевого та територіального розвитку, оптимальне поєднання великих та малих форм сільського господарювання, пріоритетність превентивних екологогічно безпечних заходів, новаційність знань, досягнень науки та техніки» [60, с. 76].

Узагальнюючи різні підходи до обґрунтування поняття «сталий розвиток сільського господарства», О. Шубравська стверджує, що дане поняття представляється як: «спроможність сільськогосподарської економічної системи зберігати стабільне збалансоване зростання. У свою чергу збалансованість має стосуватись елементів національної економічної системи, а також проявлятися у взаємодії такої системи із своїми надсистемами (макро- і мегарівнів) і з рештою систем, які з нею конкурують, насамперед екологічною і соціальною» [22, с. 48]. Тим паче, «багатофункціональність сільського господарства відіграє вирішальну роль для реалізації цілей сталого розвитку» [61, с. 125].

Сільське господарство є важливим суб'єктом концепції сталого розвитку у зв'язку із своєю властивістю – безпосередньою залученістю у навколишнє природне середовище, споживанням природних ресурсів та значним антропогенним впливом на навколишнє середовище – деградацією і забрудненням земельних й водних ресурсів, спричинених нераціональним використанням добрив та засобів захисту рослин, суттєвими обсягами викидів метану у тваринництві, сприяючи цим самим виникненню парникового ефекту та інше.

Отже, досліджуючи проблему сталого розвитку сільського господарства, її можна розглядати у двох таких аспектах: як складову частину національної агропродовольчої сфери та цілісне утворення, яке має свої цільові параметри розвитку і власний ресурсний потенціал. Розвиток людства в сучасних умовах визначається значними трансформаціями усіх сфер життя, важливою тенденцією якого є ускладнення економічних систем та їх просторова і секторальна диференціація, у свою чергу результатом є зростання непередбачуваності функціонування господарської діяльності, асиметричність,

яка супроводжується виникненням різних диспропорцій глобального, регіонального та національного рівнів. На основі глобалізаційних впливів на різні сфери суспільного життя розвивається світова аграрна сфера, у якій, як стверджують, мотивами і основними стратегічними настановами його учасників є прагнення до якісного технологічного лідерства, доступ до наявних іноземних природних ресурсів, організація внутрішнього ринку, боротьба за нові ринки збуту, раціоналізація оподаткування тощо. На сьогодні в Україні актуалізується необхідність і актуальність планувальної діяльності на рівні національної економіки, регіонів та галузей. В Україні, як і в інших державах світу, досить активно розвивається та запроваджується стратегічний підхід до процесу планування сталого розвитку територій.

Пріоритетним стратегічним напрямом є забезпечення стабільного і сталого функціонування сільського господарства, орієнтація на всебічне задоволення внутрішніх й експортних потреб у якісній продукції сільського господарства і продуктів переробки, налагодження структури продовольчої сфери у контексті кластеризації, ефективної підприємницької діяльності та кооперації. Варто також забезпечити формування гармонійного комфортного середовища для проживання у сільській місцевості. Своєчасність вирішення питань, які пов'язані із дослідженням питань сталого розвитку сільського господарства, обумовлена поступовим зростанням уваги до незаперечної ролі галузі в забезпеченні сталого розвитку всього суспільства, яке в сучасних умовах знаходиться під динамічним впливом світових глобалізаційних й інтеграційних процесів.

Таким чином, під сталого розвитку сільського господарства, на думку автора, варто розглядати комплексний соціо-еколого-економічний розвиток, враховуючи:

- забезпечення зайнятості для сільського населення і населення невеликих аграрних міст;

- порівнянність рівня доходів та розвитку соціальної інфраструктури у сільській місцевості із середніми показниками по всій країні;

- сприяння належної результативності використання наявного природно-ресурсного потенціалу та достатнього рівня їх відновлення й науково-обґрунтованих пропорцій у процесі використання їх в сільськогосподарській діяльності засобів захисту рослин, мінеральних добрив, генетично модифікованих організмів;

- використання у процесі виробництва харчових продуктів, які є безпечними для здоров'я людини консервантів, барвників, емульгаторів й інших добавок, які задіяні в технологічних процесах;

- розробка і виробництво харчових продуктів, які дозволяють підвищувати адаптивну здатність людини впливати на негативні фактори зовнішнього середовища та екологічну ситуацію на певних територіях [62, с. 441].

Найвищою формою сталості сільського господарства є така, за якої система спроможна стало розвиватись, самоуправлятись, саморегулюватись, самовдосконалюватись, використовуючи внутрішні і зовнішні ресурси. Сталий розвиток сільського господарства є завданням не лише продовольчої, а й національної безпеки, насамперед в частині підвищення рівня зайнятості сільського населення. На нашу думку, сталий розвиток сільського господарства – це комплексний процес гармонійного, збалансованого та узгодженого суспільного відтворення економічної, соціальної та екологічної складових, орієнтованих на ефективне використання існуючого ресурсного потенціалу, досягнення відповідної якості життя людей, зміну споживчого менталітету у короткостроковій та довгостроковій перспективі.

На основі вищенаведеного, варто визначити необхідність досить поглибленого дослідження проблем формування теоретико-концептуальних, методологічних і прикладних засад щодо прийняття виважених управлінських рішень у напрямку забезпечення сталого розвитку сільського господарства.

1.2. Концептуалізація державного регулювання сталого розвитку сільського господарства

На сьогодні відсутній єдиний комплексний підхід до розуміння сталості розвитку сільського господарства як системної характеристики. За рівнем результативності використання трудових, природних та інтелектуальних ресурсів Україна відстає від економічно розвинутих країн. Варто відзначити, що важливими проблемами, які перешкоджають забезпеченню сталого розвитку сільського господарства є: виснаження природно-ресурсного потенціалу, досить низький платоспроможний попит населення, складне соціально демографічне та соціально-економічне становище у сільській місцевості, ціновий диспаритет між сільськогосподарською і промисловою продукцією, значні втрати продукції через недостатньо розвинену інфраструктуру у сфері зберігання продукції, відсутність мотивації власників та керівників підприємств щодо дотримання встановлених екологічних вимог виробництва тощо. Функціонування та розвиток сучасного сільського господарства потребує інтеграції сукупності методів регулювання відповідних природних та економічних процесів в комплексну методологію концепції регулювання складних систем. В будь-якій господарській діяльності варто враховувати, що будь-яка соціально-економічна система має досить гранично допустимий рівень для використання її потенціалу [63, с. 52].

Сталий розвиток сільського господарства є одним із першочергових завдань для України, адже це є основною передумовою для забезпечення продовольчої безпеки. Тобто сталий розвиток сільського господарства представляє собою спроможність всіх її секторів ефективно розвиватися, здійснювати необхідне розширене відтворення, певним чином впливати на формування продовольчої безпеки країни.

В загальному випадку науковці з державного регулювання виділяють різні наукових підходи до регулювання: – як процес, де регулювання розглядається як система взаємопов'язаних дій, а складовими такого процесу є

відповідні категорії регулювання: організація, планування, координація, мотивація, контроль й ін.; – системний підхід, який передбачає комплексне представлення об'єкту: реальні об'єкти природи і суспільства розглядаються як системи, а саме, суб'єкт сільського господарства можна розглядати як сукупність певних взаємопов'язаних елементів, а саме трудовий потенціал, завдання та технології, структура, які орієнтовані на своєчасне досягнення мети в мінливому зовнішньому середовищі, однак варто зауважити, що такий суб'єкт може функціонувати лише тоді, коли він формує гармонійну систему; - ситуаційний підхід (або проблемно-орієнтований), який заснований на ідентифікації проблемних ситуацій, визначення їх причин і джерел виникнення, на які можуть бути орієнтовані управлінські дії; такий підхід зазвичай називають «ситуаційним мисленням» та вважають логічним продовженням вище представленого системного підходу. Також необхідно виділити цільовий підхід або ж регулювання за метою. Цей підхід відноситься до ряду стратегічних методів регулювання, який дозволяє пов'язати певним чином індивідуальні й колективні інтереси для орієнтації їх на виконання визначених основних задач [64, с. 343].

Для реалізації різних управлінських впливів в сільському господарстві варто застосовувати загальний кібернетичний метод, який запропонований засновником кібернетики Н. Вінером, що було використано і у сільському господарстві А. Чудновським. Саме за такого підходу для регулювання забезпеченням сталого розвитку сільського господарства варто насамперед визначити: вхідні і вихідні інформаційні потоки сільського господарства; принципи функціонування моделі регулювання сталого розвитку сільського господарства; цільову функцію, види та завдання регулювання сталого розвитку сільського господарства [65, с. 116].

У економічній теорії також представлені різні концепції структурно-функціонального регулювання різними економічними системами. О. Панухник стверджує, що «загальним кібернетичний підхід у сфері управлінського впливу на економічну систему, якій притаманні певні структурні елементи – вхідні

параметри, вихідні дані, орган, який керує, об'єкт регулювання. Разом із цим, на вході системи у кожен з моментів часу існує досить обмежена кількість трудових й матеріально-фінансових ресурсів. У свою чергу, вихід системи становить комплекс споживних вартостей та послуг, яка перебуває у функціональній залежності від відповідних вхідних параметрів. Зрозумілим є, те що оптимальність регулюючого впливу досягається у ході співпадіння максимуму й мінімуму цільової функції, а саме, коли економічна система знаходиться у стані стійкості гомеостатичної рівноважності. Саме у такому стані будь-яка система спроможна досягти найбільшу межу рівня своєї ефективності, продуктивного режиму зростання економіки. Головним завданням управлінського впливу на різні економічні системи (у тому числі й на сільське господарство) є пошук і реалізація регулюючого впливу, який за умови відповідних зовнішніх і внутрішніх збурень забезпечить необхідний гомеостатичний статус діяльності і розвитку системи» [66, с. 81].

До складу основних загальновідомих принципів державного регулювання сільського господарства варто віднести: принцип поєднання інструментів державного регулювання і ринкового саморегулювання; переваги багатоукладності відповідних сільськогосподарських структур; принцип сталого та пріоритетного розвитку соціально-трудової сфери в сільській місцевості; принцип пріоритетності екологічного й економічного обґрунтування прийнятих господарських рішень.

У свою чергу, найголовнішою функцією сталого розвитку сільського господарства, є забезпечення населення якісними продуктами харчування в умовах раціонального використання наявних природно-ресурсного потенціалу та поліпшення соціально-економічних умов всіх працівників і мешканців, які проживають на відповідній території. Варто зауважити, що у сучасних умовах, особливої актуальності мають проблемно-орієнтоване регулювання сталого розвитку сільського господарства. Його сутність виявляється у поступовому переході від так званого реактивного регулювання до помірно активного, яке попереджує виникнення різних кризових ситуацій та протиріч у сільському

господарстві. Також, досить важливими цілями забезпечення сталого розвитку сільського господарства, є забезпечення якості життя і здоров'я людей, їх еколого-соціальної захищеності шляхом збалансованого, соціально-економічного й екологічного розвитку, ефективного використання природно-ресурсного потенціалу держави з урахуванням можливостей щодо задоволення відповідних потреб у відповідних природних ресурсах майбутніх поколінь. Реалізація такої мети відповідає культурним, історичним та світоглядним цінностям населення країни, в традиціях якого зазвичай присутнє гуманне ставлення до кожної людини, води, землі, рослинного та тваринного світу, загалом природи [67, с. 318; 68, с. 88]. Звичайно, сталість функціонування сільського господарства також позитивно впливає й на інші сектори економіки. Адже при забезпеченні розвитку галузі на засадах сталості, сільське господарство як соціо-економіко-екологічна система, ефективно керована та регульована людиною так, щоб потреби, які зростають у продовольстві гармонійно поєднувалися із забезпеченням збереження й примноженням ресурсного потенціалу сільського господарства, може розглядатись як певна форма просування до ноосфери [69, с. 84].

Особливість державного регулювання сталого розвитку сільського господарства як складною динамічною системою повинна ґрунтуватись на таких засадах: соціоантропологічних, тобто «людина як міра усіх речей»; засадах, основаних на нелінійному мисленні як основа державного регулювання складного соціального явища, спроможного до самоорганізації в умовах певної непередбачуваності системи; можливості використання альтернативних шляхів розвитку відповідних систем; відкритість системи, спроможної до саморозвитку та самоорганізації: потреби в оцінці конструктивної природи випадковості, ризикованості; відмови від лінійного, звичного мислення та орієнтації на готовність суб'єкта до формування та сприйняття новацій [70, с. 292].

На думку автора, серед ключових напрямів функціональних та структурних перетворень у сільському господарстві з метою переходу на засади

сталого розвитку варто визначити такі: впровадження науково обґрунтованих систем щодо ведення сільського господарства і адаптованих до місцевих умов різних інформаційних та інноваційних технологій; реалізація заходів у напрямку підвищення врожайності зернових, технічних, овочевих культур, продуктивності та ефективності тваринницьких галузей з метою задоволення як внутрішніх потреб, так й значне нарощування експортного потенціалу; підтримка розширення органічного землеробства, розвиток сільськогосподарської діяльності із використанням біологічних методів захисту рослин і оптимальним використанням органічних та мінеральних добрив; збільшення обсягів виробництва різних високоякісних продуктів харчування, оптимальна зміна структури харчування населення і забезпечення контролю якості сільськогосподарської продукції; орієнтація на розвиток збалансованих сільських територій; проведення ефективного контролю за ефективністю використанням генетично модифікованих організмів [71, с.16].

Головним стратегічним пріоритетом сільського господарства є забезпечення ефективного, а саме сталого функціонування, вдосконалення регіональної структури сільського господарства шляхом інтенсифікації виробництва, орієнтація на задоволення внутрішніх й експортних потреб у продукції сільського господарства і харчових продуктів, ефективної підприємницької діяльності, процесу кооперації й кластеризації.

Стратегія є ключовим елементом для досягнення сталого розвитку. Загальновизнаним є поняття того, що «стратегія – це модель досягнення загальних цілей, програм, проєктів, дій, стратегічних напрямів, рішень та розміщення ресурсів» [72]. Стратегію варто розглядати як довгостроковий, послідовний, раціональний, конструктивний, стійкий до невизначеності умов середовища план дій, який передбачає проведення постійного аналізу і моніторингу процесу його реалізації і спрямований на досягнення відповідних соціо-еколого-економічних ефектів. Поняття «стратегія» та «стратегічні напрями» варто розглядати як сукупність науково обґрунтованих організаційно-виробничих, соціально-економічних і техніко-технологічних

засобів, орієнтованих на довготривале повноцінне використання природно-економічних чинників щодо розвитку сільського господарства з дотриманням ефективної господарської діяльності. Особливість стратегічного планування як динамічного процесу обумовлена насамперед тим, що одним з його ключових завдань є орієнтація на зниження невизначеності майбутнього.

Серед методологічних аспектів головне місце мають принципи, тобто відповідні вихідні положення, базові правила стратегічного планування сталого розвитку сільського господарства. Класичні вимоги до формування системи стратегічного планування містять у собі такі ключові стадії: безпосередньо розробка стратегії, її впровадження, моніторинг результатів реалізації. На першій стадії проводиться формування місії сталого розвитку сільського господарства, обґрунтування пріоритетів і орієнтирів на основі проведеного аналізу стратегічних позицій, оцінки зовнішніх й внутрішніх факторів, які забезпечують досягнення і збереження результатів сталого розвитку досліджуваної галузі. На етапі впровадження стратегії сталого розвитку формуються цілі (соціальні, економічні, екологічні) відповідно до існуючих ресурсів, можливостей й обмежень. На такій же стадії розробляються відповідні програми і бюджети по кожній із представлених цілей. Наступним етапом є моніторинг реалізації стратегії сталого розвитку сільського господарства полягає в оцінці отриманих результатів кожної з визначених програм, їх порівнянні із запланованими показниками, відповідно до визначених цілей; ідентифікації неправильно визначених факторів для успіху і факторів ризику; оцінці недостатньо реалізованих заходів щодо використання існуючого потенціалу галузі. Так як програми розподілені у часі, контроль за їх реалізацією повинен здійснюватися строго у відповідності до визначеного стратегічного плану сталого розвитку сільського господарства з метою можливості своєчасного корегування цілей і завдань [71]. На думку автора, у сільському господарстві, має сформуватися власна політика щодо визначення перспективних стратегій на основі показників сталого розвитку. Найкращим варіантом для запровадження сталого розвитку сільського господарства, було б

його виокремлення в автономну стратегію розвитку, яка б забезпечувала збалансованість соціально-економічної і екологічної політики, які на сьогодні формуються й реалізуються як окремі системи, та як структурні складові локальних стратегій та угод розвитку національної економіки. Основні пріоритети для забезпечення сталого розвитку сільського господарства представлені в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Стратегічні складові забезпечення сталого розвитку сільського господарства

Стратегічні складові	Сутність стратегічних складових
Мета	Забезпечення сталого розвитку сільського господарства на засадах збалансування відносин між її соціальною, екологічною та економічною складовими в умовах децентралізації влади
Стратегічні цілі	Забезпечення населення якісними та доступними продуктами харчування, а харчової промисловості – відповідною сировиною у необхідній кількості; - задоволення підприємницьких інтересів суб'єктів господарювання; - збалансоване природокористування; - забезпечення зайнятості та підвищення рівня доходів населення, що працює у сільському господарстві; - інтеграція сільського господарства до загальнодержавних та європейських ринкових процесів.
Цільові орієнтири реалізації стратегічних складових	Збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської і харчової продукції, на якій спеціалізується регіон; - сприяння розширення виробництва екологічно чистої та органічної продукції; - впровадження ресурсозберігаючих та ресурсовідновлюючих технологій; - зменшення кількості відходів та забруднюючих речовин, утилізація відходів на основі використання їх як вторинних енергетичних ресурсів; - підвищення рівня зайнятості і якості життя сільського населення регіону;
Пріоритетні напрями досягнення стратегічних цілей	Збалансування структурно-функціональної організації підприємств сільського господарства, зокрема – збільшення кількості сімейних кооперативів та середніх підприємств; - формування і функціонування агротехнопарків та агропродовольчих новаційних кластерів; - збалансування процесів екологічного відтворення природно-ресурсного потенціалу сільського господарства; - розвиток інфраструктури невеликих аграрних міст та сіл.
Механізми реалізації стратегічних складових	Стратегічні складові забезпечення сталого розвитку сільського господарства доцільно реалізовувати шляхом виконання Стратегій економічного та соціального розвитку країни. Необхідним є розробка цільових програм сталого розвитку галузі та країни загалом
Моніторинг та оцінка ефективності реалізації цілей	Моніторинг та оцінювання ефективності реалізації стратегічних складових слід проводити обласним та районним державним адміністраціям із залученням наукових установ, неурядових організацій, незалежних експертів, громадськості і т. ін.

Джерело: удосконалено автором на основі [29, с. 118].

Варто акцентувати увагу на тому, що саме сталий розвиток виступає фундаментальним принципом, який має підтримувати сільськогосподарську політику як у теперішній час, так й у майбутньому в напрямку формування соціо-еколого-економічних територіальних систем, які сприяють протидії антропогенного перенавантаження і зберігають природний потенціал для всього сільського господарства, рекреаційної і туристичної діяльності, харчової промисловості тощо.

Інтегральними складниками стратегії сталого розвитку сільського господарства можуть стати три комплексних напрями: результативний аграрний бізнес, який включає комплекс проєктів щодо реконструкції та технічного переоснащення суб'єктів харчової промисловості та тваринницьких ферм на новому технологічному рівні; використання нової сільськогосподарської техніки, яка придатна для використання сучасних технологій виробництва продукції рослинництва; будівництво нових підприємств харчової та переробної промисловості; розширення виробництва екологічно чистої продукції; – розвиток сільських територій як єдиної системи, яка передбачає формування вертикально інтегрованих структур відповідного холдингового типу, формування інноваційних кластерів та агротехнопарків; розвиток інформаційно-консультаційної й консалтингової діяльності і інфраструктури сільськогосподарської діяльності; підвищення якості життя сільського населення на всіх територіях, що включає розвиток різних приватних підсобних господарств населення народних промислів, підтримка зеленого туризму; розвиток системи щодо заготівель сільськогосподарської продукції, сприяння соціальному розвитку села й доступ невеликих виробників сільськогосподарської продукції до диверсифікованих фінансових ресурсів [71].

Сталість розвитку сільського господарства також варто розглядати як процесну характеристику тривалого перетворення її якісних й кількісних характеристик, які спрямовані на досягнення комплексного соціо-, еколого-, економічної рівноваги між економікою, суспільством та навколишнім

середовищем, яке сприяє забезпеченню добробуту майбутніх поколінь. Зміст основних ознак сталості систематизовано в таблиці 1.3. Представлені стратегічні принципи регулювання сталого розвитку сільського господарства сприятимуть структуризації пріоритетних цілей та забезпечить її конкурентоспроможність на міжнародному та національному рівнях.

Таблиця 1.3

Характеристика ознак сталості розвитку сільського господарства*

Ознака сталості	Зміст ознаки	Особливість
Рівновага	Досягнення стану динамічної рівноваги сільського господарства	Узгодженість (у подоланні внутрішніх та зовнішніх загроз шляхом активізації внутрішнього потенціалу)
Збалансованість	Досягнення оптимального співвідношення якісних та кількісних характеристик сільського господарства	Пропорційність: – між обсягом, асортиментом, якістю і ціною кінцевої продукції та платоспроможним попитом, – між обсягами сільськогосподарської продукції і можливостями її зберігання, транспортування, переробки і реалізації.
Гармонійність	Взаємозв'язок між соціальною, економічною та екологічною складовими сільського господарства	Взаємозв'язок (цілі і методи з їх досягнення взаємопов'язані і мають на меті досягнення сталого розвитку сільського господарства)
Стабільність	Підтримання протягом якомога тривалішого терміну позитивних параметрів розвитку сільського господарства	Тривалість (високий термін тривалості життя населення, забезпечення соціальної справедливості, мінімізація залежності від несприятливих зовнішніх умов, задоволення майбутніх поколінь у природних ресурсах)
Конкурентоспроможність	Активізація потенційних можливостей сільського господарства нарощувати та ефективно використовувати внутрішні конкурентні переваги	Саморозвиток (здатність забезпечити конкурентні переваги при продуктивному використання ресурсів та благ з метою підвищення людського розвитку
Безпека і ефективність	Використання потенціалу сільського господарства, здатність до самовідтворення та недопущення дії дестабілізуючих чинників	Самовідтворення (міцність взаємозв'язків між елементами сільського господарства, що сприяє задоволенню інтересів населення регіону)
Узгодженість	Досконалість нормативно-правової бази на національному та регіональному рівнях	Обґрунтоване розмежування повноважень у аграрній політиці держави та регіонів

*Джерело: адаптовано автором до сільського господарства за [73, с. 35]

В сучасних умовах слід ураховувати всі фактори, які впливають на попит і пропозицію продукції сільського господарства. Зокрема, на думку Ю. Лузана, «одним із найважливіших інституціональних завдань сталого розвитку

сільського господарства є формування обґрунтованих балансів ліміту платоспроможного попиту населення та пропозицій на продукцію сільського господарства і продовольчі товари, з урахуванням усіх діючих факторів. Ринкове балансування ліміту попиту і пропозиції на сільськогосподарську продукцію одночасно повинно виконувати як організаційну, так і стимулюючу функції. Комплексне його забезпечення дасть змогу суб'єктам господарювання проводити підприємницьку діяльність відповідно до основного ринкового принципу: виробляти те, що продається, а не продавати те, що виробляється. Такі передумови забезпечуватимуть їх сталий і конкурентний розвиток» [74, с. 28].

У вітчизняній державно-управлінській науці проблеми державного регулювання сільського господарства на теоретичному рівні вивчалися багатьма вченими. Так, наприклад, М. Корецький у своїй роботі «Формування та розвиток системи державного регулювання сільського господарства економіки» вказує на важливості державного втручання в сільське господарство та акцентує увагу на пріоритетних напрямах цього процесу, а саме державному регулюванні земельних відносин та аграрного ринку. Також зазначено, що одним з основних завдань активізації сталого розвитку сільського господарства України разом зі становленням реального власника – суб'єкта господарювання – та ринкового економічного середовища є формування дієвого економічного механізму самофінансування шляхом розгортання товарно-грошових відносин. Розроблено систему концептуальних положень та заходів стратегії розвитку земельної реформи й формування багатоукладного земельного устрою в Україні [75].

В. Аріков в науковій роботі «Державне регулювання розвитку регіонального агропромислового комплексу на засадах сталості» акцентував увагу на характеристиці особливостей функціонування механізмів державного регулювання сільського господарства в Україні на засадах сталості. Пріоритетом дисертаційного дослідження є аналіз процесу забезпечення

сталості розвитку сільського господарства і механізмів державного регулювання зазначеним процесом [76].

С. Майстро в роботі «Державне регулювання аграрного ринку України в умовах глобалізації» визначив доцільність використання міждисциплінарного методологічного підходу у ході дослідження особливостей функціонування аграрного ринку; визначив вплив глобалізаційних процесів на функціонування складових вітчизняного аграрного ринку, насамперед ринків сільськогосподарської продукції і продовольства, сільськогосподарських земель, засобів виробництва й сільськогосподарської інфраструктури; визначив концептуальні підходи до формування стратегії розвитку сільського господарства [77].

О. Мордвінов у своєму дослідженні «Державне регулювання аграрним природокористуванням України в умовах ринкової трансформації» запропонував теоретико-методологічні засади щодо розбудови державного регулювання аграрним природокористуванням на засадах ринкової трансформації; визначив зміст цілей, завдань й функцій держави і здійснив систематизацію засобів, інструментів та методів державного впливу в сфері регулювання аграрним природокористуванням; визначив принципи формування механізмів щодо регулювання ринкового типу; систематизував трансформаційні зміни у вітчизняній практиці агроекологічного регулювання та запропонував напрями подальшого її вдосконалення з метою оптимізації вітчизняного аграрного природокористування й покращання екологічної ситуації саме в сільській місцевості [78].

М. Болдуєв досліджував особливості співвідношення функцій та структури Головного регулювання агропромислового розвитку державної адміністрації і розробив пропозиції щодо налагодження його організаційної структури; визначив напрями розвитку ефективного організаційно-економічного механізму у напрямку забезпечення продовольчої безпеки країни; довів доцільність щодо залучення професійно-громадських організацій у процес реалізації функцій державного регулювання шляхом формування

квазідержавних органів регулювання, та важливість розширення участі органів місцевої влади в регулюванні відносин різних сільськогосподарських товаровиробників із фінансовими установами сфери, а саме страхування та аграрного лізингу [79].

У свою чергу О. Гіндес у своїй роботі слушно зазначає, що державне регулювання сільським господарством містить визначену послідовність інструментів, які залежать від основних цілей держави у такій сфері. Разом з тим регулювання і підтримка не є тотожними поняттями та співвідносяться як ціле і часткове. Підтримка господарської діяльності в сільському господарстві державою виступає важливим критерієм визначення можливостей партнерської взаємодії рівнів держави з різними суб'єктами власності, що господарюють на землі, та відповідно до чинного законодавства відбувається у формах індивідуального й асоційованого підприємництва [80].

Більш концептуально, на думку автора, відображено понятійне тлумачення державного регулювання сільського господарства у дисертації М. Латиніна. Науковець наголошує, що механізм державного регулювання сталого розвитку сільського господарства доцільно розглядати як сукупність видів та способів дій суб'єктів регулювання, який основується на базових принципах і реалізації функцій, забезпечуючи за допомогою відповідних форм, методів та засобів ефективне функціонування всієї системи державного регулювання для отримання визначеної мети й розв'язання різних протиріч [81].

Проаналізувавши визначення різних авторів, ми вважаємо, що більш точніше відображає суть державного регулювання сільського господарства таке формулювання: це складна система скоординованих дій (напрямів, форм, методів, важелів та інструментів) органів державної влади у сфері їх прямого та непрямого впливу на розвиток сільського господарства шляхом проведення комплексу заходів із його ефективної організаційно-економічної підтримки.

Перш чим перейти до визначення складових системи державного регулювання розвитку сільського господарства є потреба в дослідженні

дефініцій державного регулювання, які висвітлювалися у працях сучасних науковців. Підбірку таких підходів представлено в додатку А, табл. А.1-3.

Аналіз наукових джерел дозволив визначити, що система державного регулювання сталого розвитку сільського господарства визначається взаємодією ключових компонентів, до яких вітчизняні і зарубіжні науковці відносять:

- фіскальна політика, грошово-кредитна політика НБУ, інвестиційна політика, регулювання цін і валютного курсу, державні замовлення;

- розробка заходів організаційного, інфраструктурного, інформаційного характеру, зовнішньоекономічне регулювання;

- дотримання соціальних гарантій й стандартів життя селян, належного розвитку сільських територій та інше;

- розвиток оптових ринків із метою сприяння формуванню організованого перерозподілу відповідної товарної продукції сільського господарства, усуненню монопольного встановлення цін і утвердженню «рівних правил гри», принципів вільної конкуренції.

Як результат вище розглянутої дискусії та враховуючи виклики сьогодення стала очевидною необхідність у включенні до базових компонентів державного регулювання впливу глобального економічного середовища, що дозволить по новому оцінити звичайну роль, наприклад податків та податкової політики при формуванні моделі державного регулювання будь-якої галузі, в тому числі сільського господарства.

Загально відомою істиною є те, що позитивний результат від процесу державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, зазвичай можна очікувати коли відбувається гармонізація стосунків між державою, суб'єктами бізнесу та інвесторами. Вирішуючи завдання державного регулювання сталого розвитку сільського господарства за «принципом сполучення інтересів» варто враховувати також інтереси й громадян, територіальних громад (насамперед в сільській місцевості) та суспільства загалом.

Розділяємо думку Латиніна М. щодо того, що система державного регулювання сталого розвитку сільського господарства має такі елементи: нормативно-правові, фінансово-економічні, організаційні, науково-методичні, інформаційно-комунікаційні, науково-освітні. Поряд з цим, пропонуємо своє бачення формування системи державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, удосконаленої на основі джерела [81] (рис. 1.3).

Ще на початку становлення державного устрою (в стародавності і середніх віках), незважаючи на різні форми державно-територіального устрою (унітарна, федеративна або конфедерація) і на рівень економічного розвитку в державі, завжди держава виконувала роль регулятора у напрямку стимулювання розвитку різних економічних процесів або ж обмеження певних дії бізнес-структур із визначеною вигодою для національних товаровиробників або інвесторів, як зовнішніх так й внутрішніх тощо.

Підтримуємо позицію Столярова І. [82] і Добрянського Я. [83] щодо узагальнення етапів еволюції соціально-економічних функцій держави та пропонує доповнити його таким етапом, як функціонування соціально-економічних систем світу в умовах діджиталізації та як результат утворення різних інститутів наднаціонального регулювання, що проявляються у формуванні різних регіональних інтеграційних об'єднань, насамперед ЄС, НАФТА, АТЕС тощо (рис. 1.4).

Серед таких інтеграційних угрупувань можна виділити ЄС (Європейський Союз) – як найбільш розвинене в світі інтеграційне угруповання, яке було утворено з трьох інтеграційних співтовариств. Саме Європейська інтеграція пройшла кілька етапів, останній з яких у 1992 році, коли було підписано Маастрихтські угоди, що ознаменувало початок створенням економічного і валютного союзу, та є найвищим рівнем економічної інтеграції.

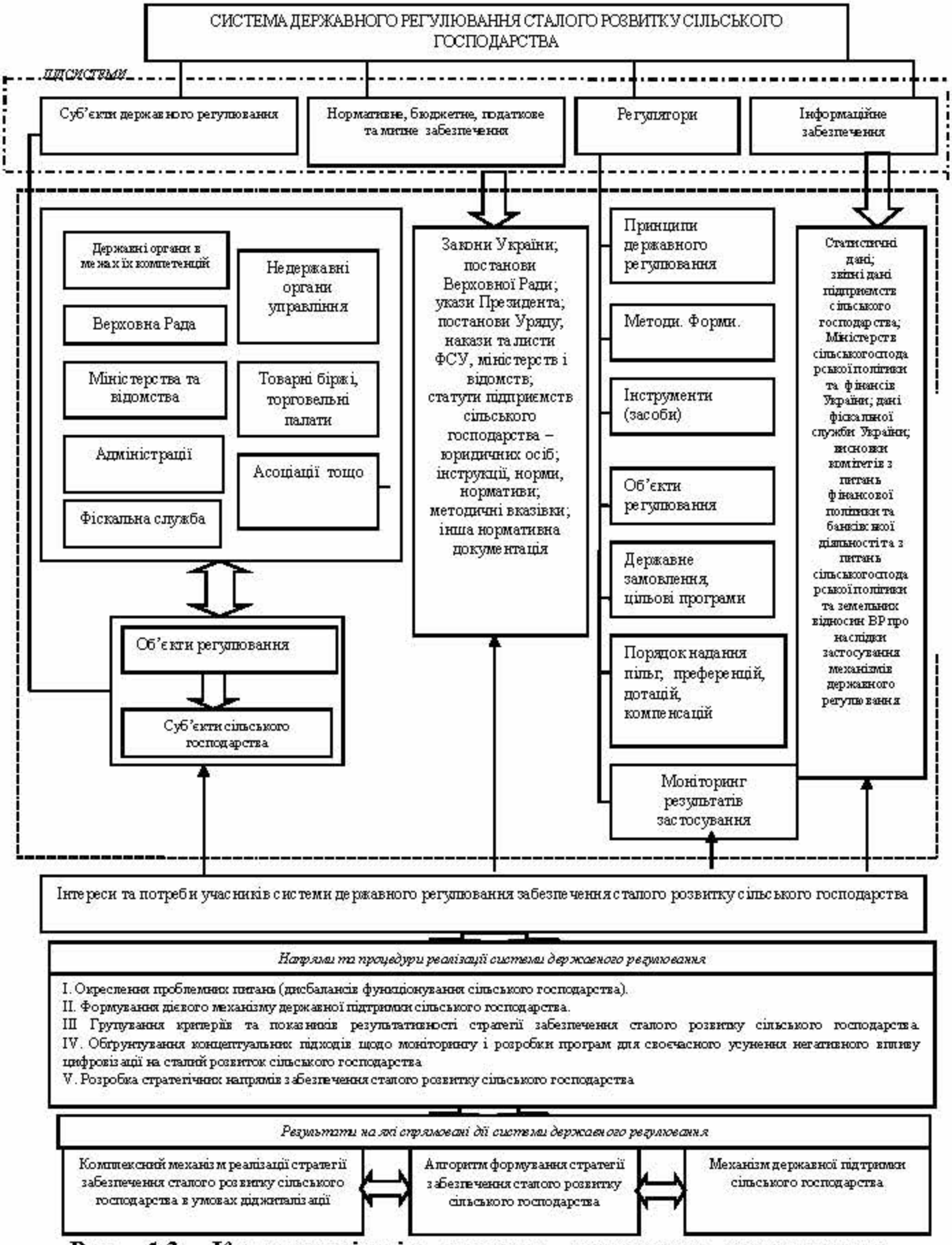

Рис. 1.3. Концептуалізація системи державного регулювання забезпечення сталого розвитку сільського господарства*

* Джерело: систематизовано та доповнено автором

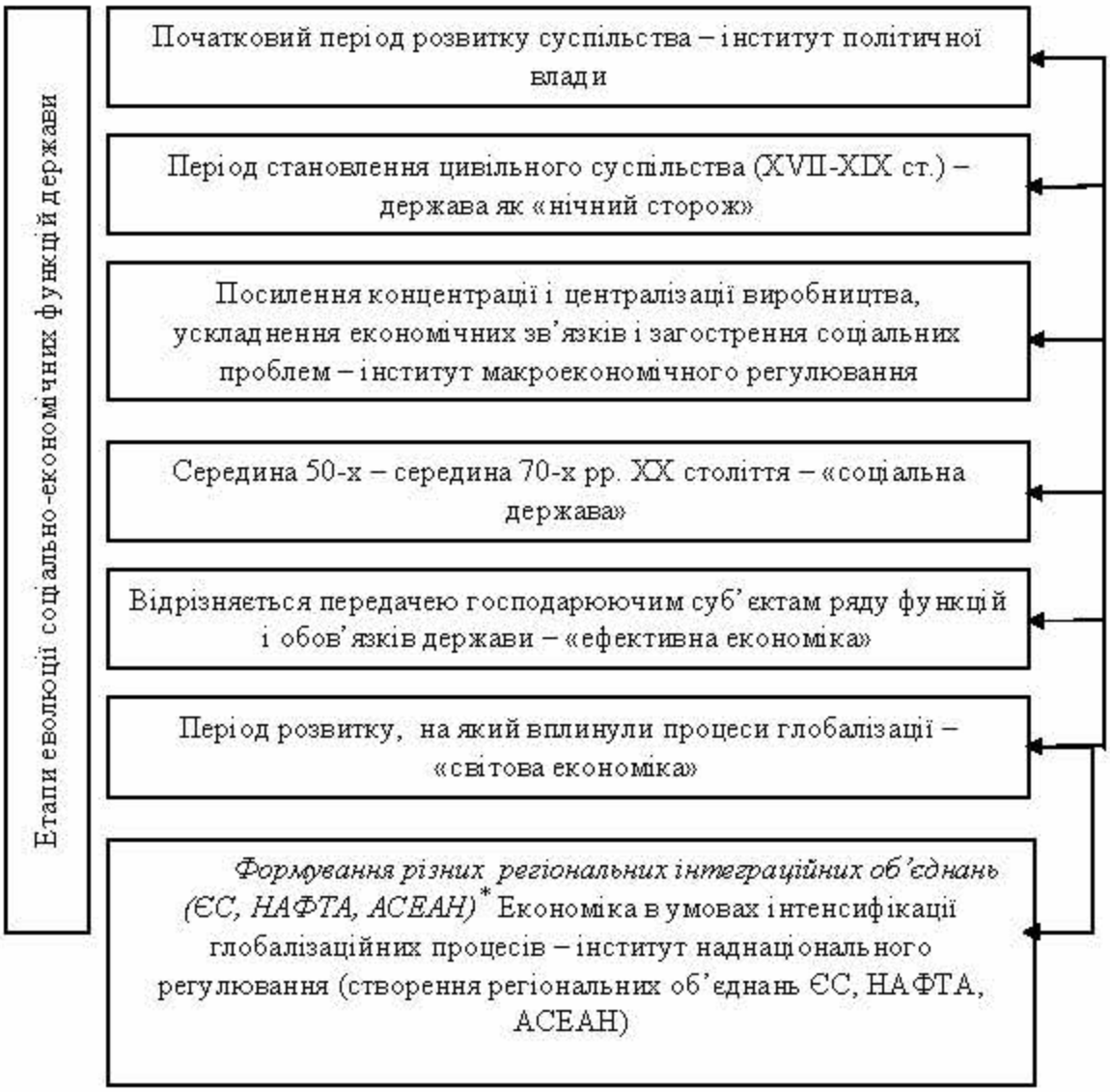

Рис. 1.4. Етапи еволюції соціально-економічних функцій держави*

* Джерело: систематизовано та доповнено автором на основі [84].

Останні два етапи еволюції соціально-економічних функцій держави відбуваються під значним впливом зовнішніх факторів. В контексті забезпечення сталого розвитку сільського господарства, звісно, необхідно, перш за все визнати внутрішні потреби для розвитку , однак якщо не зважати на виклики діджиталізації, то вітчизняне сільське господарство ризикує опинитися у світових аутсайдерах. Державне регулювання сталого розвитку сільського господарства повинна зважати на вплив таких факторів:

- глобалізацію різних бізнес процесів, інформації, фінансів тощо;

- турбулентність сучасної системи світогосподарських інформаційних зв'язків;

- сучасні концепції соціально-економічного розвитку, які формуються на засадах глобалізації та які полягають в результативності державного регулювання сталого розвитку національної економіки та особливо сільського господарства, зважаючи на актуальність проблеми сприяння забезпечення продовольчої безпеки.

У процесі дослідження наявних наукових поглядів і авторської позиції щодо сутності сталого розвитку сільського господарства та його державного регулювання визначено змістовні характеристики державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, а саме:

- передбачає відносини, які виникають між структурованою соціально-економічною системою сільського господарства та державою;

- до сфери впливу державного регулювання залучені максимально можливі макроекономічні суб'єкти держави і сільського господарства, що спонукає до його розвитку згідно зі визначеними правилами;

- є важливою складовою загальної системи державного регулювання і закладає основи для формування нових конкурентних переваг галузі;

- є наукою про процеси і явища, які передбачають цілеспрямований вплив всіх органів державної влади на рівень розвитку сільського господарства;

- представляє собою діяльність органів влади законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру у контексті забезпечення умов сталого розвитку сільського господарства;

- механізм державного регулювання забезпечується динамічною системою органів законодавчої, виконавчої і судової влади, які відповідно до існуючого законодавства наділені повноваженнями у сфері регулюючого впливу на сільське господарство, а також науково-дослідними установами;

- взаємовідносини щодо державного регулювання сталого розвитку сільського господарства базуються на закріплених законами й іншими нормативно-правовими актами;

- передбачає певним чином циклічний процес прийняття рішень для цілеспрямованого впливу на сталий розвиток сільського господарства.

Враховуючи вище представлене, можна дійти висновку про те, що державне регулювання сталого розвитку сільського господарства представляється як наука, спеціальна система і дієвий процес.

Отже, державне регулювання сталого розвитку сільського господарства як наука передбачає сукупність знань, різних наукових поглядів, концепцій на явища і процеси, які об'єктивно відбуваються у суспільстві між органами влади та сільським господарством шляхом їх взаємодії.

Як спеціальну систему державне регулювання сталого розвитку сільського господарства необхідно розглядати у контексті цілісного середовища, яке дозволяє здійснювати вплив на сільське господарство та актуальні форми для їх взаємодії. Систему державного регулювання запропоновано розглядати з соціально-економічної та організаційної точок зору. З соціально-економічної точки зору, державне регулювання сталого розвитку сільського господарства – це сукупність норм, методів і правил організації відносин між державою й сільським господарством з метою забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни з метою інтеграції у світовий економічний простір.

Тому, державне регулювання сталого розвитку сільського господарства необхідно розглядати як дієвий процес, який опосередковує взаємодію суб'єкта та об'єкта регулювання (рис.1.5).

З організаційної точки зору, державне регулювання сталого розвитку сільського господарства представляє собою сукупність органів законодавчої, виконавчої і судової влади, які відповідно до встановленого законодавства наділені повноваженнями щодо регулюючого впливу на об'єкт регулювання – сталого розвитку сільського господарства .

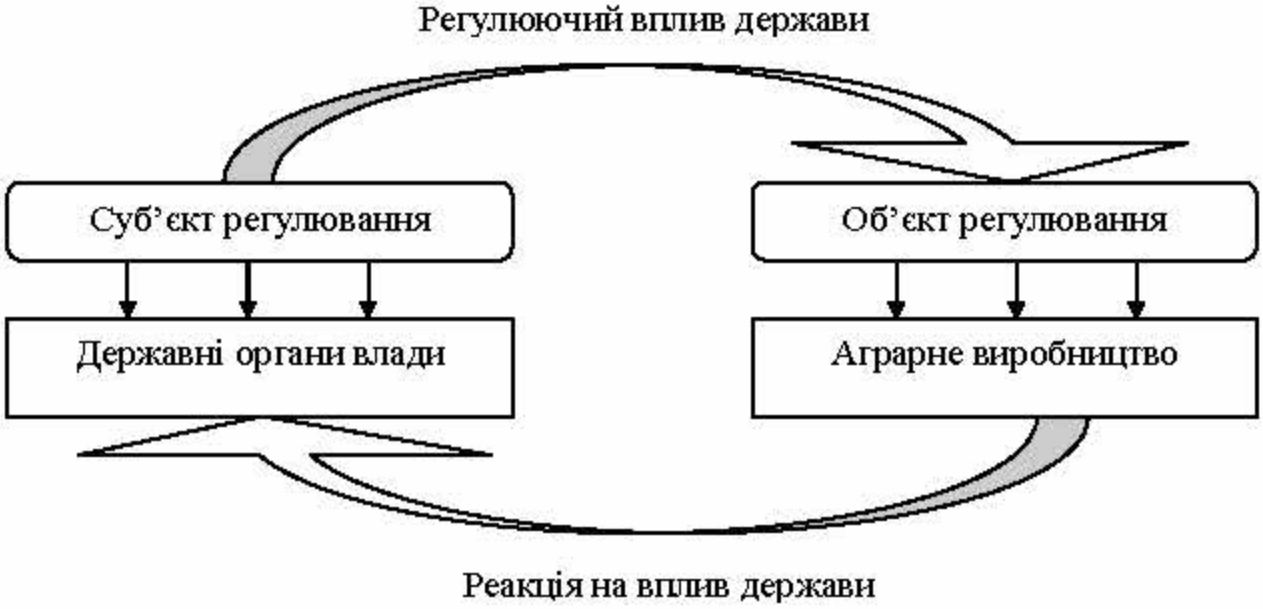

Рис.1.5. Теоретична конструкція процесу державного регулювання сталого розвитку сільського господарства

Джерело: побудовано автором на основі [85-86]

Дослідження літературних джерел, сформовані положення теорії та практики світової наукової думки надало змогу поділити регулювання сільського господарства на: системне та несистемне; науково обґрунтоване та стихійне (хаотичне); пряме та непряме (опосередковане); ринкове та адміністративне; інституціонально-організаційне, економічне, соціально або ж ринково орієнтоване та ін. [87-88].

На державу покладено особливе завдання в сфері регулювання сталого розвитку сільського господарства, яке полягає у гармонізації функцій і обов'язків по відношенню до суспільства та бізнесу і забезпеченні взаємоузгодженого функціонування суб'єктів сільського господарства й суспільства. Взаємодія держави, суспільства і бізнесу відбувається через еволюцію або ж революцію, однак за будь-якого сценарію сталого розвитку, державне регулювання представляє собою сукупність інструментів регулювання методами органів влади, механізмів саморегулювання і

спільного регулювання. Співвідношення таких видів регулювання буде змінюватися залежно від динаміки розвитку сільського господарства.

Роль і місце системи державного регулювання сталого розвитку сільського господарства залежить від ряду чинників. Серед яких є :

- рівень демократії у вирішені соціально-економічних й політичних питань розвитку національної економіки;

- сформованість системи державного регулювання сталого розвитку сільського господарства;

- інституціоналізація законодавчих, наукових і культурних засад регулювання тощо.

Варто також зазначити, державний вплив на сталий розвиток сільського господарства може реалізовуватися на кількох рівнях, в залежності від проблеми, яку необхідно вирішити. Ці рівні визначають цілі та стратегію державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, методи здійснення і наслідки. Прийнято виокремлювати три рівні державного регулюючого впливу: макрорівень (на загальнодержавному рівні); мезорівень, що включає окремі сфери і напрями; макрорівень (вирішення локальних проблем).

Отже, система державного регулювання сталого розвитку сільського господарства повинна об'єднувати такі елементи: суб'єкти державного регулювання, нормативно-правове забезпечення бюджетної, податкової та митної політики, регулятори, інформаційне забезпечення. Суб'єкти державного регулювання – це державні органи в межах їх компетенції, Верховна рада, міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, міністерство фінансів, Фіскальна служба, недержавні органи регулювання діяльністю сільського господарства, торгівельні біржі, торговельні палати, асоціації тощо. Об'єкти державного регулювання – це умови, процеси, відносини та підприємства сільського господарства де виникли або можуть виникнути проблеми, які не вирішуються автоматично або невідкладно. Дії цих органі направлені на підприємства сільського

господарства. Нормативно-податкове забезпечення включає закони України, постанови Верховної Ради, укази Президента, постанови Уряду, накази та листи Фіскальної служби України, статути підприємств. До блоку «регулятори» входять: принципи державного регулювання, методи, інструменти, державне замовлення, цільові програми, порядок надання пільг, преференцій, дотацій, компенсацій, моніторинг результатів застосування механізмів державного регулювання. Інформаційне забезпечення включає: статистичні дані, звітні дані сільськогосподарських підприємств, міністерств сільськогосподарської політики та фінансів, фіскальної служби, комітет з питань сільськогосподарської політики та земельних відносин, фінансової політики і банківської діяльності, податкової та митної політики, які дають можливість з'ясувати наслідки застосування механізмів державного регулювання.

Результати дослідження засвідчують багатоаспектність підходів до класифікації методів державного регулювання економіки, які при застосуванні на практиці відповідно до галузевого спрямування можна застосовувати для забезпечення регуляції життєдіяльності сільського господарства. В палітрі методів слід виділити їх види [85-88]: за формами впливу (прямі та опосередковані); за засобами впливу (правові, адміністративні, економічні, організаційні і мотиваційні); за змістом регуляторних процесів (загальні і спеціальні); за рівнями (загальнодержавні, регіональні, галузеві і локальні); за частотою використання (постійні та тимчасові); за характером використання (добровільні і примусові); за рівнем стимулювання (активізуючі та дестимулюючі). Варто зазначити, що методи можуть мати як характер стимулювання, активізації і розширення діяльності суб'єктів господарювання, так й стримуючий характер. Прикладом може слугувати фіскальна рестрикція (тобто обмежувальні податкові заходи). Такі заходи, мають на меті значно зменшити рівень зростання інфляції за рахунок зростання рівня безробіття і зменшення обсягу виробництва.

Державне регулювання сталого розвитку сільського господарства економіки повинно відбуватися на основі системного підходу до вибору методів здійснення впливу держави на процеси, що відбуваються у цій галузі, а також визначення і застосування ефективних інструментів впровадження намічених заходів у практичне буття. Такий підхід пояснюється тим, що сільське господарство – це складний процес виробництва й досягнення позитивних результатів, що можливо за умови поєднання безлічі важелів, але це потрібно здійснювати систематично на основі оцінки багатьох варіантів комбінацій тих чи інших інструментів. Також це повинно здійснюватися на користь сільського господарства та загалом суспільства, а не в інтересах окремих суб'єктів господарювання або ж держави.

Методам державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, як зазначалося, присвячено досить багато наукових публікацій, в яких зазвичай пропонуються такі: нормативно-правові, фінансово-економічні, організаційні, адміністративні, науково-методичні, інформаційні та освітні.

Окреслимо змістовне наповнення вище зазначених методів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства. Так, нормативно-правові методи державного регулювання передбачають обов'язкове виконання норм поведінки на ринку сільськогосподарської продукції та суб'єктів господарювання й установ, які з ними співпрацюють. Підґрунтям для реалізації такого методу регулювання економіки є: Конституція України, відповідні Закони України; постанови Верховної Ради; укази Президента; постанови Уряду; накази і листи профільних міністерств й відомств, служб, статути підприємств сільського господарства – юридичних осіб; інструкції, норми, нормативи; методичні вказівки; інша нормативна документація, постанови й інші нормативні акти державних обласних адміністрацій і органів місцевого самоврядування. Фінансово-економічні методи регулювання пов'язані зі створенням державою фінансових чи матеріальних

стимулів, здатних впливати на економічні інтереси суб'єктів господарювання й обумовлювати їхню поведінку.

На наш погляд, економіка сільського господарства вимагає оптимального сполучення державного регулювання та ринкових важелів. Необхідно зазначити, що методи не лишаються незмінними. Саме поєднання методів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, виокремлення з них провідних залежить від рівня продуктивних сил та стану виробничих відносин. Оптимальний розвиток відповідних суспільних процесів досягається шляхом застосування всієї сукупності методів. Кожний із них певним чином впливає на учасників суспільного виробництва, діяльність органів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства (рис. 1.6).

<table>
<tr><td colspan="4">Правова основа регулювання</td></tr>
<tr><td rowspan="6"></td><td colspan="3">Адміністративні методи регулювання</td></tr>
<tr><td>Встановлення порядку реєстрації й ліцензування підприємств</td><td>Регламентація діяльності підприємств</td><td>Стандартизація та сертифікація</td></tr>
<tr><td>Встановлення квот для зовнішньоекономічної діяльності</td><td>Державні замовлення та контракти</td><td>Адміністративні заборони й обмеження</td></tr>
<tr><td colspan="3">СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО</td></tr>
<tr><td colspan="3">Економічні методи регулювання</td></tr>
<tr><td>Фінансово-кредитне регулювання</td><td>Податкове регулювання</td><td>Інвестиційне регулювання</td></tr>
<tr><td>Регулювання цін</td><td>Бюджетне регулювання</td><td>Регулювання розвитку регіональних ринків</td></tr>
<tr><td colspan="4">Закони, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України, Розпорядження міністрів, відомств комітетів, Рішення місцевих адміністрацій.</td></tr>
</table>

Рис. 1.6. Організаційно-економічні методи державного регулювання сталого розвитку сільського господарства*

*Джерело: запропоновано автором

Виходячи з мети представленого дослідження, виникає потреба в окресленні набору інструментів (певних засобів) для здійснення регуляції

динамічних процесів на користь досягнення позитивних результатів функціонування сільського господарства.

У великому економічному словнику тлумачення поняття «інструменти» визначається як «прийоми, які використовуються державою для своєчасного забезпечення пропорційності в господарстві країни, формування системи певних соціальних компенсацій (податки, кредит, банківський процент, цінові межі, цільові дотації й інвестиції» [89, с.311].

Вважаємо, що інструменти державного регулювання сталого розвитку сільського господарства можна умовно розділити на такі три групи: 1) інструменти безпосереднього державного втручання в економіку сільського господарства; 2) інтегровані інструменти поєднання державного фінансового регулювання та ринкових стимулів розвитку сільського господарства; 3) інструменти саморегулювання розвитку сільського господарства завдяки ринковим механізмам (опосередкованого впливу держави підсилюючи роль ринкових механізмів у сприянні сталого розвитку сільського господарства).

Використання того або іншого інструменту в регуляційних процесах залежить від ряду чинників: характеру відносин держави з сільськогосподарськими підприємствами; спеціалізації (специфікації виробництва) об'єктів, що регулюються; господарської компетенції (сукупності господарських прав та обов'язків) суб'єкта процесу регулювання; рівнем значимості питання, що можна вирішити за допомогою регуляторів, свідомості суспільства тощо.

Ми поділяємо думку науковця Васільєвої Л., відносно того, що «за будь-яких обставин застосування того або іншого методу повинно бути продиктоване не суб'єктивним бажанням суб'єкта регулювання, а насамперед зумовлене науковими принципами діяльності з регулювання сільського господарства, передбачатися або дозволятися правовими нормами» [90].

Застосування інструментів (рис. 1.7) у поєднання з відповідними механізмами державного фінансового регулювання, у свою чергу, визначення ефективного їх симбіозу дасть можливість досягти високої

продуктивності підприємств сільського господарства, а звідси і конкурентоспроможності як на внутрішньому ринку так і на зовнішньому.

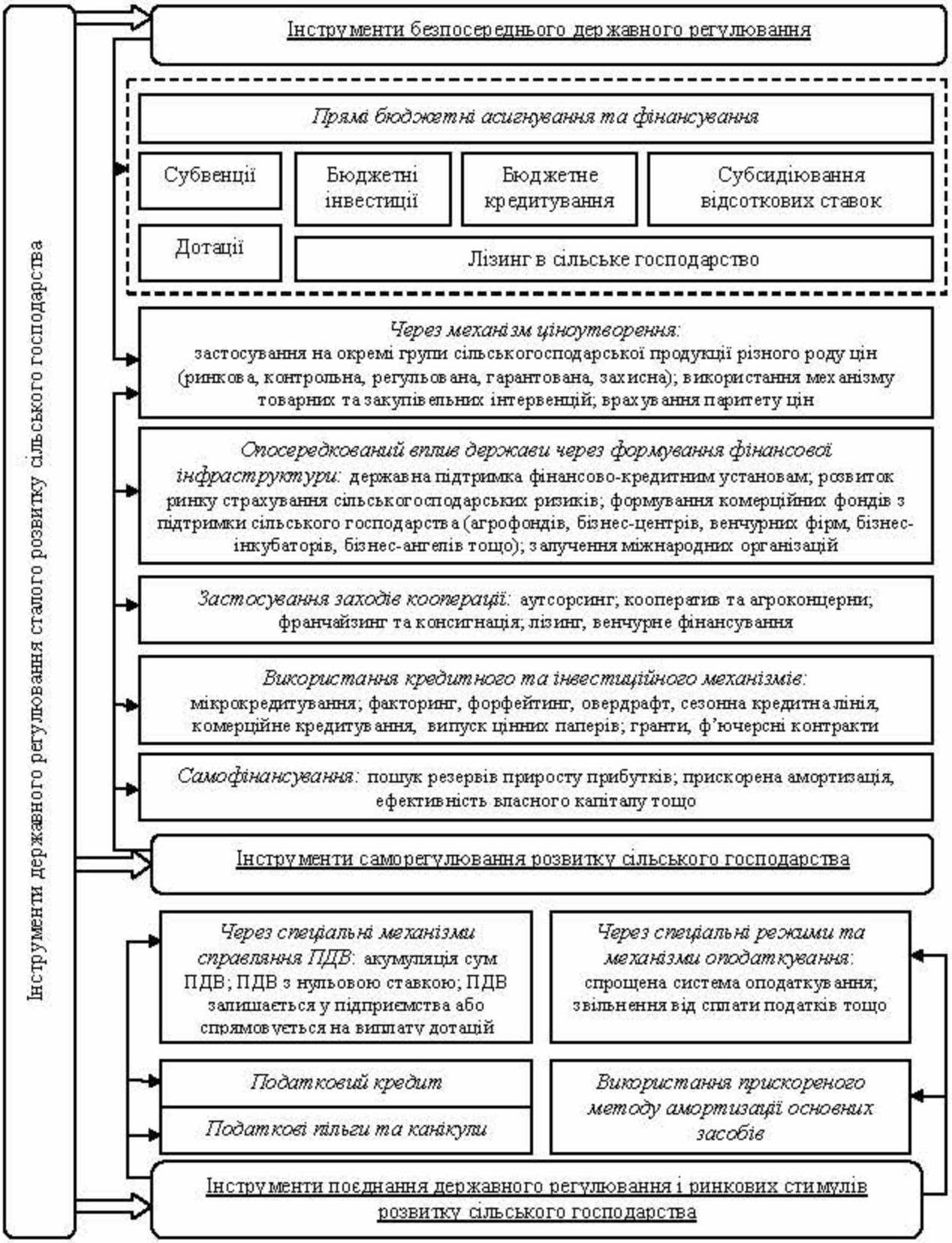

Рис. 1.7. Структура інструментів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства*

*Джерело: систематизовано автором

На рис. 1.8 окреслено інституційну сферу державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, що представляє сукупність інститутів і установ, функція яких покликана здійснювати процеси регулювання діяльності суб'єктів господарювання досліджуваної галузі.

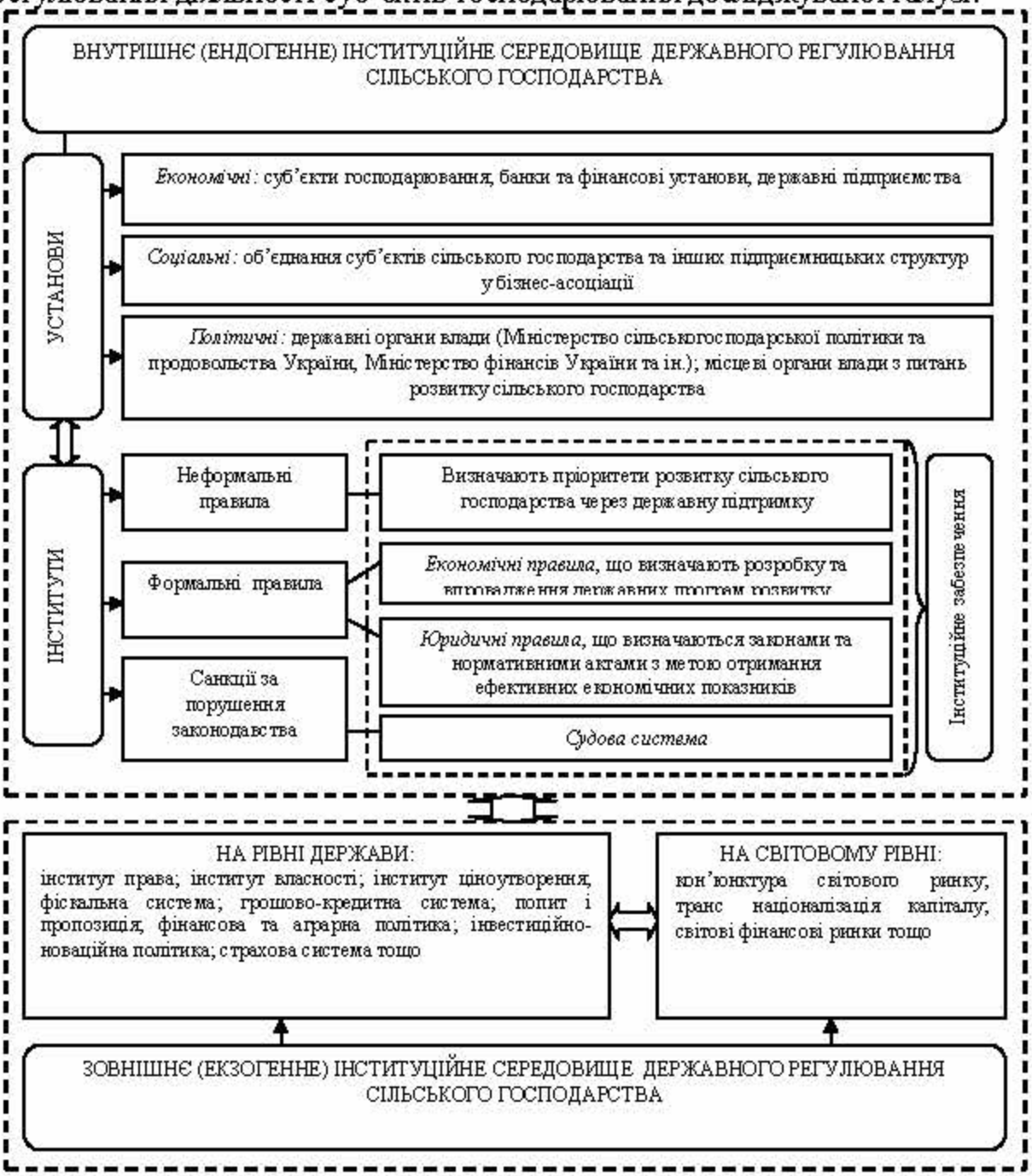

Рис. 1.8. Інституційне забезпечення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства*

*Джерело: систематизовано автором

З вище представленого випливає, що інституційні засади формують процеси регулювання державою розвиток та активізацію сільського

господарства, що регламентуються законодавчо-нормативними актами; визначають правила співпраці з відповідними установами, які покликані забезпечити впровадження означених державою умов щодо підтримки або забезпечення захисту від певних ризиків сільськогосподарських товаровиробників; впровадження заходів з покращення життя на селі, що опосередковано впливає на ефективність діяльності сільського господарства.

1.3. Світовий досвід забезпечення сталого розвитку сільського господарства

Деякі зарубіжні виробники сільськогосподарської продукції вже в останній третині минулого століття почали переходити на сталий шлях розвитку (так званий інформаційно-біотехнологічний сільське господарство), до точного (прецизійного) землеробства, диверсифікованого ресурсозаміщення, наукомістких технологій, широкого упровадження техніки і обладнання нового покоління [93].

Якщо Україна, ґрунтуючись на позитивному зарубіжному досвіді, не здійснить прискорений перехід на сталий шлях розвитку сільського господарства, не відновить його на якісно новій техніко-технологічній основі, яка відповідає сучасним світовим тенденціям, то вітчизняний сільське господарство безнадійно відстане, й з кожним роком втрачатиме конкурентоспроможність.

Сучасне сільське господарство потребує активізації системи державного регулювання, яка має враховувала особливості функціонування досліджуваної галузі. Досить позитивним прикладом є досвід провідних країн світу, а саме Японії, країн ЄС і Сполучених Штатів Америки. Для сприяння захисту товарних ринків і безпосередньо виробників відповідної сільськогосподарської продукції у розвинутих країнах світу насамперед використовується механізм щодо регулювання зовнішньої торгівлі, й цін. Саме ціни на відповідну сільськогосподарську продукцію на ринках світу

формуються враховуючи різні витрати, які формуються на процесі безпосередньо виробництва. Тобто, до умов, які впливають на дієвий розвиток саме сільського господарства доцільно віднести природні, різні техніко-технологічні та соціально-економічні. До найсприятливіших умов, які характерні для Сполучених Штатів Америки, а саме особливості функціонування товарних бірж формуючі світові ціни для всієї сільськогосподарської продукції [94].

Багато країн світу мають не лише сприятливі умови для всього сільського господарства. Зауважимо, що саме в ринкових умовах процес функціонування механізмів так званої нерегульованої економіки, процес виробництва сільськогосподарської продукції у розвинених країнах могло б бути замінено імпортованою сільськогосподарською продукцією. Актуальності набуває виникнення механізмів формування захисного механізму щодо державного регулювання галузі, який би сприяв талому розвитку сільського господарства. Представлений механізм відображений в країнах ЄС і Японії, які покликані захищати внутрішній аграрний ринок таких країн від більш дешевого імпорту деяких видів сільськогосподарської продукції, та насамперед регулюють процес надходження відповідної імпортованої сільськогосподарської продукції, яку не доцільно виробляти відповідними вітчизняним виробникам. Не формуючи підходи до забезпечення сталого розвитку сільського господарства України в умовах діджиталізації, вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники втрачають свої конкурентні позиції на ринках світу [95].

У розвинених країнах ЄС представлені державні інститути щодо забезпечення сталого розвитку сільського господарства, насамперед в Чехії і Словаччині наявні різні Фонди ринкового стимулювання, так у Польщі ефективно функціонує Агентство сільськогосподарського ринку, Угорщина має Координаційний комітет щодо регулювання сільськогосподарського ринку. Відповідно своєю діяльністю такі інститути забезпечують своєчасну реалізацію сукупності завдань: проводять відповідні інтервенційні закупівлі

та продажі сільськогосподарської продукції, продукції для переробки; визначають пільгову кредиторську заборгованість, субсидіювання у процесі експорту; проводять детальний аналіз ринку продукції сільського господарства; збір та аналіз інформації у процесі формування пропозицій для відповідних органів державної влади, які насамперед відповідають за динамічний процес розвитку сільського господарства; проведення оцінки поточної ситуації вже на ринку виробництва продукції.

Варто зауважити, що суперечливим є визначення впливу зі сторони держави результатами механізму регулювання і розвиток сільського господарства, які обумовлені: невідповідністю встановлених цілей закономірностей щодо стану ринку; недотриманням соціально-економічних інтересів різних груп виробників саме сільськогосподарської продукції і її споживачів; ідентифікація певних протиріч, для визначення сучасного стану і оцінки результативності щодо впровадження заходів державного регулювання [96]. Визначається результативність використання фінансово-інвестиційних інструментів й інноваційних підходів для реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства.

Науковець С. Майстро стверджує, що для забезпечення гармонізації сільського господарства і підвищення результативності функціонування сільського господарства в умовах діджиталізації необхідно використовувати такі регулюючі інструменти: цінові та дохідні, кредитування, відповідне бюджетне фінансування, система оподатковування, сприяння стабілізації ринку сільськогосподарської продукції тощо. Насамперед практично всі країни заходу у побудові відносин сільського господарства з різними галузями, для врегулювання експорту та імпорту сільськогосподарської сировини зазвичай використовують принцип протекціонізму. Від результативності сільського господарства такі країни як Канада, Японія, США, Китай виникають не тільки як результат розвитку ринкових відносин, а зазвичай як результат щодо обмеження дій відповідних ринкових механізмів для саморегулювання тим самим використовуючи широкі

інструменти зовнішнього впливу (ставки кредитну та податкову політику, дотації, цінові важелі, квоти та інше) [97].

Інструменти держави щодо забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації ґрунтується зазвичай і на реалізації ряду економічних методів, а саме: податкової, кредитної політики, цінової, бюджетних дотаціях і субсидії. В залежності від різних культурних й географічних особливостей такі інструменти у різних країн враховуючі різні соціальні переваги. Так в США зазвичай використовуються цільові ціни, тобто ті, які гарантують більш стабільний рівень доходу, використовується система заставних цін тощо. У процесі проведення розрахунків податку на майно використовують нижній граничний розмір для визначення вартості, нижче якого відповідно оподаткування не проводиться. Активно діють корпорації із питань страхування відповідної системи фермерського кредиту, яка досить тісно взаємодіє із системою надання кредиту фермерським господарствам.

Так, у більшості країнах світу саме політика держави у сфері сільського господарства орієнтована на значну фінансово-економічну підтримку галузі. Відповідно, в США у розрахунку на 1 га ріллі кожного року виділяється до 450 дол., відповідно в Україні – тільки 8 доларів [98].

Зазначимо, що в країнах світу політика держави щодо розвитку сільського господарства не є законсервованою, адже в неї постійно вносяться різні корективи під впливом екзогенних й ендогенних факторів. Однак, проводячи аналіз сільського господарства різних країн світу, нами представлені її ключові напрямки, що носять досить динамічний характер і є типовими для кожної із представлених країн: забезпечення нормативно-правового захисту, проведення великомасштабних робіт щодо осушення заболочених земель, побудова зрошувальних систем, проведення боротьбі із ярами та солончаками; поступове врегулювання відповідного паритету цін на різну сільськогосподарську продукцію й промисловості; підтримка виробників продукції сільського господарства; гарантування підвищеного

рівня забезпеченості продовольством й продуктами харчування; всебічна підтримка стабільної врегульованої соціально-економічної ситуації у сільському господарстві; формування привабливості сільського господарства стимулюючи цим самим інноваційно-інвестиційні процеси; обмеження виробництва; проведення захисту внутрішнього ринку; забезпечення гарантування конкурентоспроможної щодо участі вітчизняних товаровиробників сільськогосподарської продукції в міжнародному поділ праці тощо.

Важливе місце у формах забезпечення протекціонізму відводиться диверсифікованим механізмам підтримки цін для продукції сільського господарства, яка складає 75% загального розміру виділених субсидій різними виробникам в розвинених країнах ЄС, 87% – Японії і близько 55% – у США та Канаді. Різні види підтримки сільського господарства (тобто надання різних послуг для сприяння будівництва об'єктів щодо сталої інфраструктури та інше) досягають такі дані практично 60% – відповідно у Австрії, й більше 50% – у Канаді [99].

Для захисту сільського господарства функціонують механізми щодо захисту внутрішніх ринків насамперед у США і ЄС. Важливість захисту товаровиробників і споживачів насамперед стало поштовхом у напрямку формування комплексної сільськогосподарської політики різних країн ЄС, де головними інструментами щодо захисту внутрішнього ринку є мита і компенсаційні платежі, які перш за все мають вирівнювати різницю між досить високими внутрішніми і низькими світовими цінами та значно збільшити прибутковість сільського господарства [100].

Значну цікавіть викликає досвід забезпечення сталого розвитку сільського господарства в різних країнах-членах Європейського Союзу де процес європейської інтеграції знаходиться на достойному рівні розвитку. Так в ЄС питома вага сільського господарства в ВВП займає майже 4%, відповідно на сільське господарство практично припадає 6% всього зайнятого працездатного населення. Відповідно спільна політика держави у

даному напрямі в ЄС відповідно була розроблена для стратегічних цілей, які представлені у ст. 39 Договору від 1957 р., що підписано в Римі [101]. Базисом такої політики є два основні елементи, а саме: структурна політика, що представлена у програмах щодо сталого розвитку сільських територій, і ринкова політика (така політика орієнтована на більш загальну організацію ринків споживчих товарів). Специфічними особливостями проведеної структурної політики перш за все є вираження різних соціальних аспектів, тобто: зниження безробіття на селі у контексті формування важливих умов для своєчасного працевлаштування молоді, сприяння забезпечення преференцій для більш зайнятих у сільському господарстві (а саме вихід на пенсію), забезпечення підтримки розвитку соціальної інфраструктури (а саме житлове будівництво, комунальне господарство), розвиток сільськогосподарської науки та освіти. Представлені стратегічні заходи, які реалізують різні держави-члени в рамках запропонованої політики, орієнтовані перш за все на максимальну ліквідацію різних економічних диспропорцій між розвинутими і депресивними регіонами та наближення якості і рівня життя у сільській місцевості до рівня міста [102].

Відповідно, за період з 2000 року до 2014 рік сталий розвиток сільських територій є другим із головних напрямків в політиці країн ЄС, яке відповідно доповнювало систему відповідних прямих виплат фермерам і заходів із регулювання ринків сільськогосподарської продукції. На реалізацію такої сільськогосподарської політики в 2014-2020 рр. вже заплановано 408,31 млрд. євро тобто 38% від всього бюджету ЄС. Саме такий бюджет був поділений між двома різними пріоритетними напрямками: сприяння підтримки фермерів і регулювання аграрних ринків -312,74 млрд. євро або це 29% від всього бюджету ЄС та розвиток сільських територій - 95,58 млрд. євро або це 9% . (рис. 1.9).

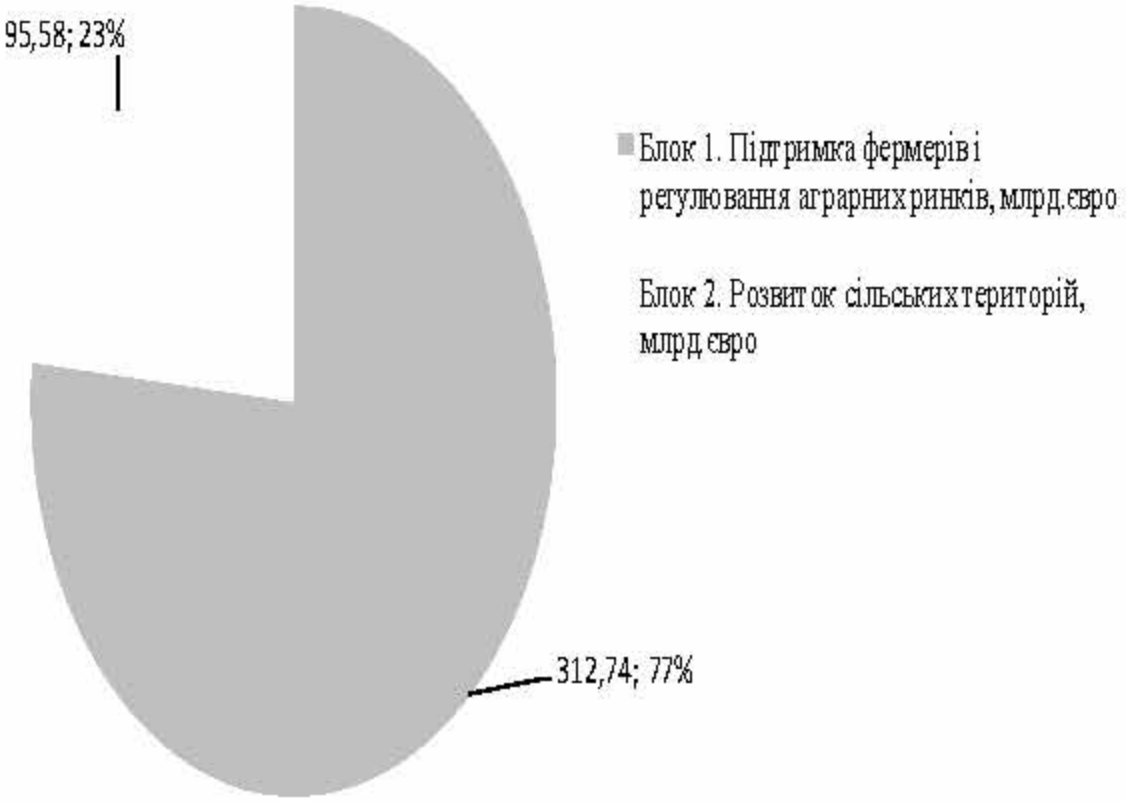

Рис.1.9. Структура бюджету аграрної політики ЄС в 2014-2020 рр.*

*Джерело: побудовано на основі досліджень Н. Шпортюк [103]

У свою чергу, обов'язковим для кожної з держав членів ЄС є резервування частини асигнувань (4%) з метою фінансування формування та функціонування національної мережі сільського зв'язку, яка включає організації й адміністрації, які безпосередньо приймають участь у розвитку відповідних сільських територій (табл.1.4). Метою формування є розширення участі всіх зацікавлених сторін щодо розвитку сільських територій, а також певний обмін досвідом та позитивною практикою, розвиток співробітництва й спільного навчання для удосконалення процесу планування і реалізації стратегічних програм, усунення помилок і певних порушень.

Таблиця 1.4

Розмір державних асигнувань на розвиток сільських територій за програмами на період 2014-2020 рр. у розрахунку на одного жителя в рік

Держава	Виділено на 1 громадянина у рік, євро	Держава	Виділено на 1 громадянина у рік, євро
Бельгія	8,41	Литва	76,81
Болгарія	46,32	Люксембург	27,63
Чехія	31,37	Угорщина	49,50
Данія	23,87	Мальта	33,34
Німеччина	16,5	Нідерланди	6,55
Естонія	980,28	Австрія	66,97
Ірландія	69,54	Польща	32,27
Греція	60,18	Португалія	55,22
Іспанія	25,71	Румунія	54,51
Франція	24,91	Словенія	59,85
Італія	25,16	Словаччина	41,26
Хорватія	68,92	Фінляндія	62,97
Латвія	76,83	Швеція	26,8
Кіпр	23,62	Великобританія	11,72

*Джерело: побудовано на основі досліджень Н. Шпортюк

Проведений теоретико-методологічний аналіз щодо структурної політики різних країн ЄС, в рамках якої проводиться реалізація соціальних питань села, дає можливість констатувати, що тільки використання сукупності заходів, які орієнтовані на забезпечення дієвих умов проживання у сільській місцевості, насамперед сприятиме значному підвищенню рівня сталого розвитку сільського господарства. Представлені автором заходи доцільно систематизувати в такі комплексні групи: 1) заходи, що дозволяють безпосередньо розвивати сільські території; 2) заходи для модернізації, спеціалізації і диверсифікації сільського господарства (сприяння збільшення інвестицій у сільськогосподарські підприємства, своєчасна підтримка

розвитку підприємств переробки, більш якісне підвищення рівня кваліфікації кадрів, забезпечення формування умов для ефективного функціонування молодих фермерів; 3) стратегічні заходи, які орієнтовані на своєчасність вирішення соціально-екологічних проблем, підтримуючи цим самим розвиток сільського господарства, а тому комплексне збереження всього навколишнього природного середовища і ландшафту.

Головними вирішальними соціально-економічними інструменти, які можуть використовуються у проведеній спільній політиці різних країн ЄС, є різні прямі субсидії, часткове повернення експортних та імпортних тарифних ставок, що впливають на поставки та ціни. Відповідно, принципами використання саме таких інструментів є: комплексність ринку і переваги фінансової солідарності. Тому, в основу проведення спільної сільськогосподарської політики країн ЄС на ринках сільськогосподарської продукції в сучасних умовах покладено концепцію щодо підтримки вітчизняного виробника шляхом реалізації діючого механізму регулювання ціни у рамках проведення інтервенції. У свою чергу, такий механізм підтримки рівнів доходів має ряд недоліків, які підтверджуються досвідом. Зміст підтримки ціни залежить від рівня перерозподілу грошових доходів і прибутків між всіма суб'єктами ринку, а тому і від збільшення ціни значно виграють виробники, однак програють споживачі та бюджет. Насамперед витрати на підтримку цін не означають відповідне збільшення доходу фермерів на визначену раніш суму. Вважається, що коефіцієнт трансформації є дуже низьким, що означає, понесення втрати споживачів та бюджету і перевищують вигоди сільськогосподарських виробників, завдаючи цим самим збитків всій соціально-економічній системі [105].

Таким чином враховувати ключові елементи представленої загальної концептуально-аналітичної схеми щодо переходу сільського господарства на знання й інновації, тобто: 1) наявність представленої ефективної структури для забезпечення сталого розвитку сільського господарства; 2) достатньо розвинутий інтелектуальний капітал; 3) побудована інформаційна

інфраструктура, яка постійно розвивається; 4) представлена дієва інноваційна система. Відповідно до представлених елементів і можливого сталого потенціалу у різних країнах світу відповідно використовуються три різні типи стратегії забезпечення сталого розвитку, які доцільно адаптувати в сільське господарство України (рис.1.10).

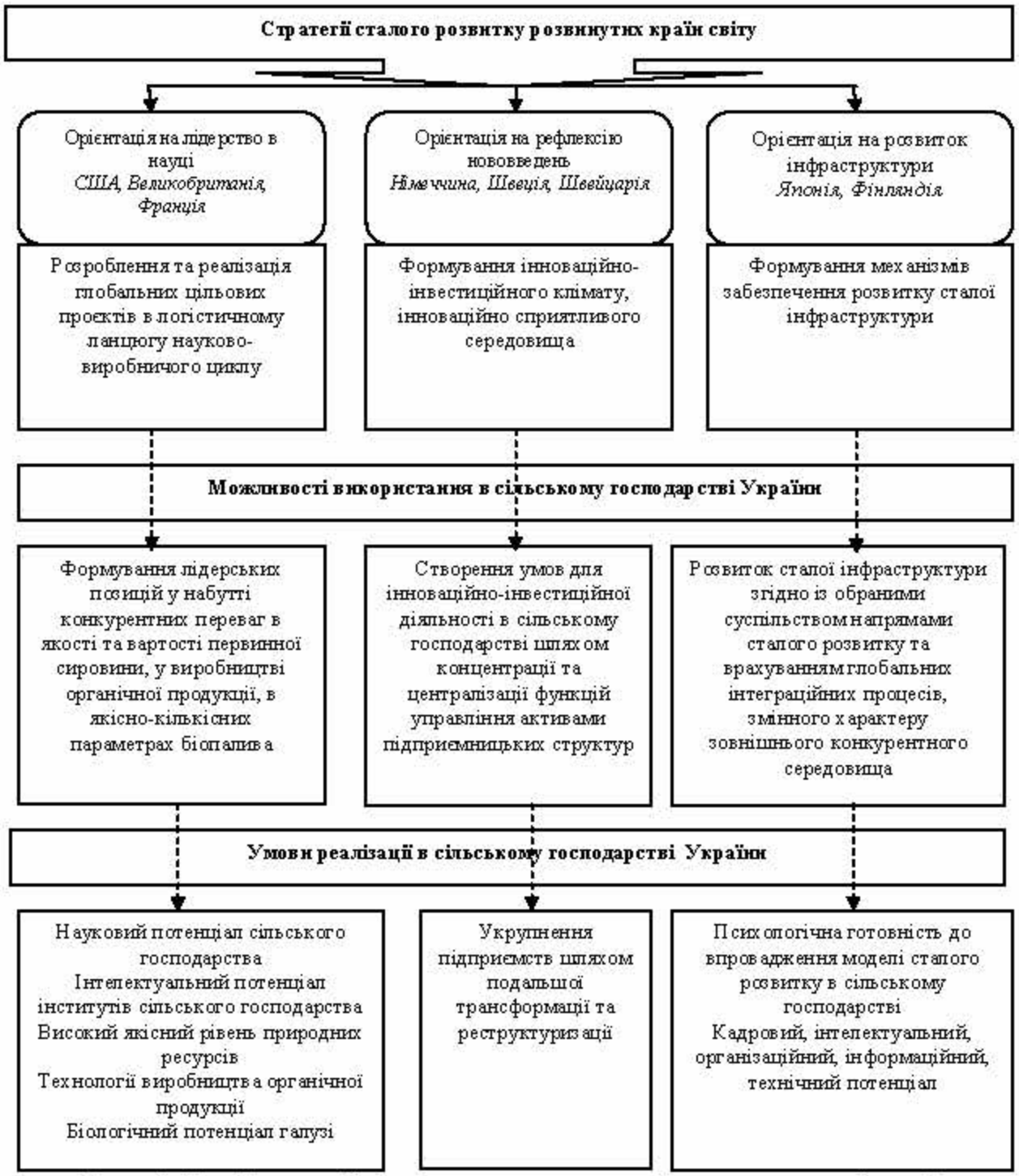

Рис. 1.10. Стратегії сталого розвитку розвинутих країн світу та можливості їх адаптації в сільському господарстві України*

*Джерело: розроблено автором

Кожна із представлених типів стратегій насамперед враховує умову, при якій сталий шлях розвитку є головною властивістю в розрізі всіх ієрархічних рівнів: всього суспільства, суб'єктів господарювання, національної економіки, галузей, інститутів, функціональних підсистем в розрізі їх цільової орієнтації, інноваційно-інвестиційної політики, концепцій розвитку, потенціалів тощо.

Представлений тип стратегії сталого розвитку сільського господарства є основою для ідентифікації напрямів вкладення інвестицій в сільське господарство. Однак, в даному аспекті серед науковців та практиків залишається дискусійним питання щодо вибору конкретних напрямів вкладення інвестицій із можливих для вітчизняного сільського господарства (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Доцільність вибору напрямів вкладення інвестицій в сталий розвиток сільського господарства*

Напрями вкладення інвестицій	Характеристика передумов вибору		
	Суперечливий варіант	Перспективний варіант	Оптимальний варіант
Вкладення інвестицій в наукоємні галузі сільського господарства з експортною орієнтацією	В умовах розбалансованості в галузевій структурі сільського господарства продуктів харчування і створення "експортного потенціалу"	В умовах повного насичення внутрішнього продовольчого ринку і створення "експортного потенціалу"	В умовах переважного забезпечення внутрішнього продовольчого ринку продуктами харчування власного виробництва і частково за квотовою системою по імпорту
Вкладення інвестицій в наукоємні галузі сільського господарства, які мають найвищу норму прибутковості	За умови використання на окремих життєвих циклах розвитку як тимчасовий захід для підняття економіки та поповнення бюджетів	В умовах державного регулювання інвестиційного забезпечення реалізації програм прориву в розвитку сільськогосподарських підприємств, які займають лідерські позиції на світовому ринку	В умовах формування збалансованого портфелю стратегій з орієнтацією на вирішення завдань третього напряму вкладення інвестицій
Вкладення інвестицій в розвиток сільського господарства для забезпечення продовольчої безпеки	В умовах втрати позицій на зовнішніх ринках	В умовах потенційної збалансованості сукупного попиту і пропозиції, соціальної орієнтації бізнесу Найбільш доцільний варіант із соціальної точки зору	Об'єктивно необхідний в умовах формування та розвитку потенційного попиту на внутрішньому ринку

* Джерело: побудовано автором на основі досліджень Т. Мацибори [104]

На нашу думку, в умовах значного обмеження всіх видів ресурсів держава в аграрній політиці повинна керуватися дворівневою системою пріоритетів державної підтримки сільського господарства: 1) "точки зростання" - галузі, які можуть забезпечити майбутній сталий прорив; 2) "точки стабілізації" - базові або ж традиційні галузі. Перша група галузей повинна бути стратегічним пріоритетом держави, так як вони при використанні адекватних механізмів сталого розвитку в майбутньому можуть сформувати довгострокові конкурентні переваги відповідного зовнішнього спрямування. Друга група – є базисом, на основі якої держава може реалізувати свої функції щодо гарантування національної, продовольчої, економічної, екологічної, енергетичної безпеки.

Варто враховувати, що для України, із футуристичної точки зору, загрозливим є відповідне використання утилітарних підходів щодо використання потенціалу точок стабілізації: відповідні галузі, хоча й не забезпечують майбутнього сталого прориву, однак виступають гарантами стабільного розвитку держави й безперервного фінансування інноваційних потенціалів тобто "точок зростання". Відповідно до висновків американського стратегічного центру RAND Corporation "Глобальна технологічна революція – 2020", світове технологічне лідерство будуть визначати такі країни як США, Японія, країни ЄС, Канада, Тайвань, Австралія [107], забезпечуючи виробництво нових технологій й розповсюджуючи їх по всьому світу. А інші ж країни виконуватимуть лише роль користувачів інтелектуальних продуктів.

В умовах розгортання процесів глобалізації новий науковий підхід повинен враховуватись у методології відбору експортних аграрних галузей та формуванню портфеля інноваційних стратегій сталого розвитку. У відповідності з нашим методологічним підходом логіка дослідження повинна орієнтуватися на такі завдання:

1. Оцінка рівня насиченості внутрішнього національного й регіонального продовольчого ринку.

2. Обґрунтування концепції й стратегії сталого розвитку сільського господарства.

3. Оцінка рівня соціально-економічного, екологічного й інформаційного розвитку сільського господарства.

4. Оцінка сформованого сталого потенціалу сільського господарства в цілому та в розрізі галузевих ознак.

5. Оцінка стратегічного експортного потенціалу.

6. Оцінка можливостей та загроз, сильних й слабких сторін, як власних, так і в конкурентів на світових ринках.

7. Формування механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства.

8. Розробка програм сталого розвитку пріоритетних експортних аграрний галузей на державному й регіональному рівнях.

9. Розробка механізмів матеріально-ресурсного, кадрового, організаційно-управлінського, соціально-психологічного та інвестиційного забезпечення політики й стратегії сталого розвитку сільського господарства.

10. Розробка системи діагностики, моніторингу, інформаційно-консультаційного забезпечення реалізації політики і стратегії сталого розвитку сільського господарства.

На основі обробки щорічників Організації економічного співробітництва і розвитку (далі ОЕСР) щодо стану розвитку науки, технологій та промисловості в світі нами проаналізовано основні світові тенденції державного регулювання в інноваційних процесах:

1. Розвиток державного регулювання країн в галузі науки й технологій, що пов'язано із врегулюванням національних проблем та необхідності реагування на зовнішні виклики, насамперед енергетичну безпеку та зміну клімату. Активізація процесів глобалізації виробництва й активності НДДКР й більш відкриті, поєднані різні форми новацій спонукають країни формувати національний потенціал наукових досліджень й новацій для залучення іноземних інвестицій та для участі в глобальних мережах

нарощування вартості. Відповідно, це спонукає значну кількість країн до вдосконалення координації формування і реалізації державного регулювання, в тому числі і на міжнародному рівні, про що свідчить створення Європейської дослідницької асоціації (ERA) [108].

2. Зміна глобального розподілу НДДКР (рис. 1.11). Частка країн, які не є членами ОЕСР, в світових НДДКР збільшується, що відповідно пояснюється, перш за все, зростанням ваги таких країн в глобальній економіці, та зростанням інтенсивності інвестицій в НДДКР по відношенню до ВВП, особливо в Китаї.

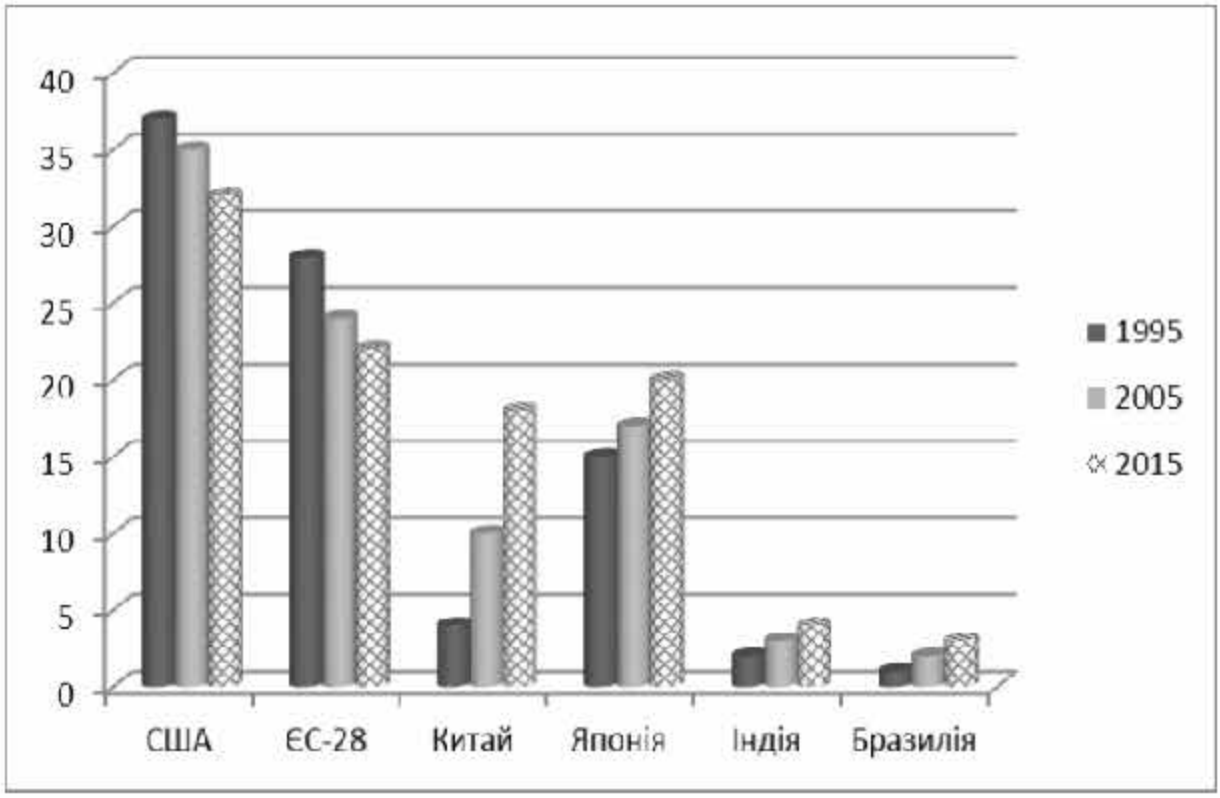

Рис. 1.11. Динаміка питомої ваги країн в світових НДДКР, %*

*Джерело: побудовано за даними офіційного сайту OECD-FAO Agricultural Outlook [109]

3. Темпи приросту інвестицій підприємств в НДДКР з 2008 р. уповільнюються, однак залишаються позитивними. Більша частка НДДКР в країнах-членах ОЕСР приходиться на торгівельно-промисловий сектор як за

показниками ефективності, так і за фінансуванням (відповідно 65% та 69% від загального обсягу).

4. Прискорюється розвиток біотехнологій, на які приходиться від 2 до 6% НДДКР підприємств. В досліджених країнах (рис.1.12) більшість біотехнологічних підприємств працюють в галузі охорони здоров'я (45%), в галузях сільського господарства, продовольства та промислово-екологічних (близько 25% в кожній). При цьому переваги в патентуванні біо- та нанотехнологій мають США і Японія, країни ж ЄС є лідерами в галузі технологій, пов'язаних із збереженням навколишнього середовища.

5. Збільшення державного фінансування НДДКР, незважаючи на бюджетні обмеження, що свідчить про стимулювання інвестицій в наукові дослідження та інновації.

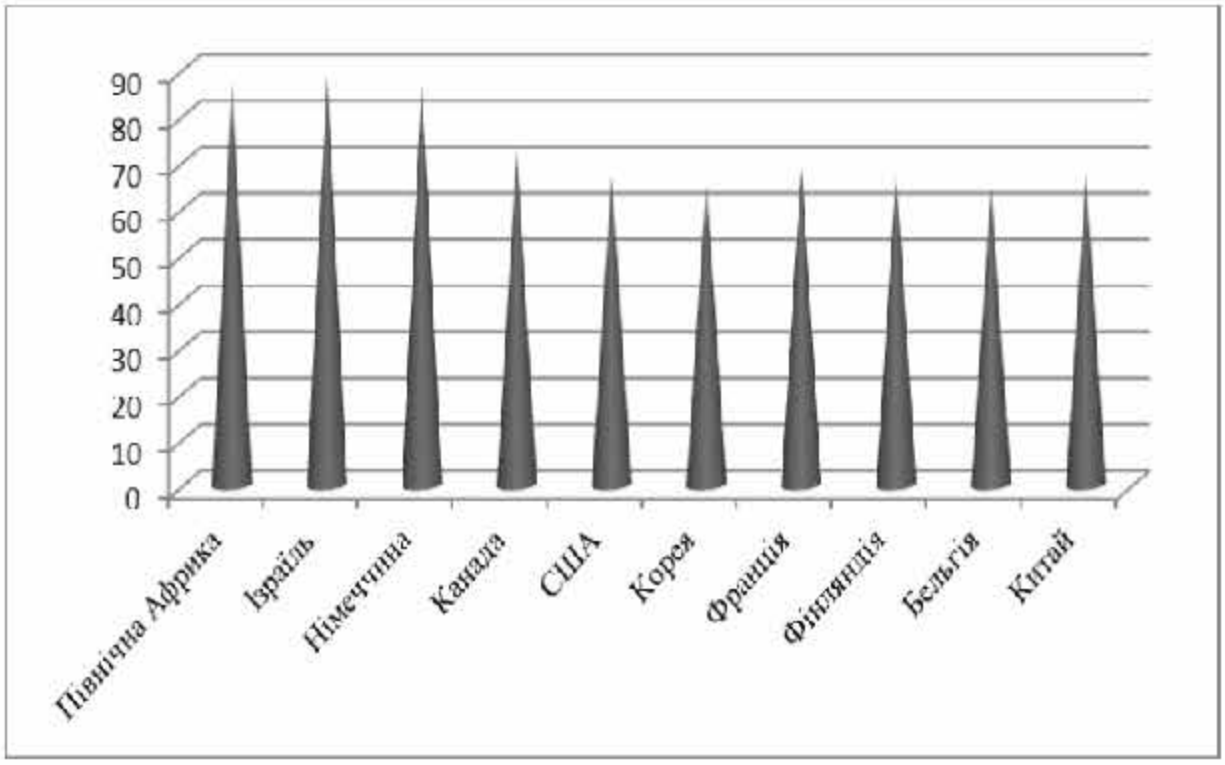

Рис. 1.12. Частка малих підприємств, які займаються біотехнологіями, 2016 р.*

*Джерело: побудовано за даними офіційного сайту OECD-FAO Agricultural Outlook [109]

6. Перехід від прямого державного фінансування НДДКР підприємств до непрямого через податкове стимулювання. В 2016 р. в порівнянні із 2000р. кількість країн, які запроваджують податкові пільги для суб'єктів господарювання, які здійснюють НДДКР, зросла із 15 до 34 і більшість країн планує розширювати систему податкового стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності.

7. Удосконалення існуючих і виникнення нових форм співробітництва між виробництвом та наукою (бізнес-інкубатори, технопарки, технополіси тощо). Зараз в Європі функціонують понад 200 технопаркових структур: у Великій Британії – 40, Франції – 30, понад 100 функціонують у країнах Центральної та Східної Європи. До найбільш відомих технопарків і технополісів Європи можна віднести Кембриджський науково-технологічний парк в Англії, "Софія-Антиполіс" у Ніцці, "Ільде-Франс" під Парижем (Франція), "Новус Ортус" на півдні Італії, "Силіконовий Глен" у Шотландії, "Ізар-Веллі" у Мюнхені (Німеччина) тощо [100]. Саме такі інноваційні центри займаються впровадженням своїх розробок у галузі високих технологій і наукоємних виробництв.

8. Розроблення та реалізація заходів, спрямованих на підтримку організаційних і нетехнологічних новацій, а також включення в сталий процес традиційних галузей, діяльність яких основана на ресурсах і які використовують НДДКР в невеликій кількості.

9. В інноваційній політиці більшості країн увага акцентується на механізмах, які стимулюють попит на інновації, а також на розвитку ринків та стандартів, сприятливих для новацій, що є наслідком усвідомлення впливу на інноваційну активність наявності ринків для інноваційних продуктів.

10. Розширюється інтернаціоналізація науково-дослідної та інноваційно-інвестиційної діяльності. Транскордонне співробітництво в галузі досліджень та винаходів зросло більше, ніж в два рази. При цьому країни ЄС найчастіше взаємодіють між собою і є менш глобалізованими, ніж США та Китай. За даними Світового банку, практично 21% експорту всієї

високотехнологічної продукції припадає на Китай (тоді як в США – 13%). За обсягами використання "зелених технологій" Китай вийшов на перше місце у світі. Адже у Китаї використовується імітаційна модель сталого розвитку, яка ґрунтується на активному імпорті зарубіжних технологій та їх промисловому опануванні з метою випуску наукомісткої продукції [110]. Трендом такої моделі є те, що держава приділяє значну увагу науково-освітньому сектору, розвитку науки, інноваційних технологій й створення наукоємної продукції.

Таким чином, глобальні тенденції розвитку науки та новацій характеризуються зростанням державного регулювання та підтримки, зміною панорами наукових досліджень, закріпленням зв'язків між наукою і виробництвом, зростанням частки нетехнологічних новацій. На основі аналітичного осмислення механізмів забезпечення сталого розвитку ми дійшли висновку, що частина з них може бути використана в сільському господарстві з адаптацією до стратегій розвитку пріоритетних експортних галузей.

При переході від загальних принципів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства до конкретних засад, які використовують провідні країни світу, систематизовано сукупність заходів, які, на нашу думку, можуть бути імплементовані до реалій сільського господарства в Україні (табл. 1.6).

Отже, в основі успішного сталого розвитку сільського господарства в країнах з розвиненою ринковою економікою лежить вертикально інтегрована струнка система державного регулювання. Ідентифіковані ключові принципи механізму реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства цих країн: комплексний характер ефективної сільськогосподарської політики; централізація державного регулювання сільським господарством; систематизована нормативно-правова база і регулярне прийняття законів з урахуванням змін на внутрішньому і зовнішніх аграрних ринках тощо.

Таблиця 1.6

Заходи з удосконалення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в економічно розвинутих країнах, у контексті можливості їх адаптації в Україні

1. ***Загальні заходи з удосконалення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, властиві всім економічно розвинутим країнам***	
- пряме фінансування НДДКР у формі субсидій для формування та використання новацій, на розробки та просування нових технологій в сільському господарстві; - пільгове кредитування інноваційно-інвестиційної діяльності, яке передбачає повну або часткову компенсацію відсотків, сплачених за банківськими кредитами за рахунок коштів спеціальних фондів або державного бюджету; - надання податкових пільг як засіб непрямого стимулювання та мотивування до новаційно-інвестиційної діяльності; - митні пільги або повне звільнення від сплати митних податків при імпорті наукового або високотехнологічного обладнання.	
2. ***Особливі заходи з удосконалення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, властиві різним економічно розвинутим країнам***	
Країна	Зміст реалізованих заходів
Фінляндія	- фінансування досліджень і розробок, орієнтованих на створення експортних продуктів; - взаємодія між університетами, приватним бізнесом і структурами громадського сектора.
США	- пільгове оподаткування аграрного бізнесу, що здійснює НДДКР; - пільгове оподаткування до 20% витрат аграріїв на програми фундаментальних наукових досліджень, виконуваних університетами за контрактами з ними; - вирахування з доходу, що оподатковується, вартості наукової апаратури та обладнання, яке безкоштовно передається компаніями університетам та науково-дослідним організаціям, - встановлення пільгового режиму амортизаційних відрахувань; - надання інвестиційного податкового кредиту у вигляді зменшення податку на прибуток
Канада	- надання субсидії на реалізацію проектів промислових досліджень у розмірі до половини витрат на заробітну плату науково-дослідного персоналу; - надання податкового кредиту; - зменшення корпоративного податку на суму, еквівалентну частині приросту власних витрат аграріїв на НДДКР стосовно до попереднього рівня.
Велика Британія	- зменшення податку на прибуток; - страхування коштів, які надаються венчурним фірмам з боку держави; - відшкодування витрат на нововведення згідно з державними програмами субсидіювання малих інноваційних фірм
Німеччина	- надання цільових безоплатних субсидій аграрним підприємствам, які впроваджують нову технологію; - надання дотацій на термін до трьох років для підвищення кваліфікації науково-дослідного персоналу; - надання пільгових кредитів; - надання дотацій малим і середнім аграрним підприємствам на наукові дослідження / розробку нових технологій виготовлення продукції; - надання дотацій наукомістким підприємствам
Італія	- звільнення від сплати реєстраційного податку для нових підприємств, що створюються в складі науково-технічних підприємств; - звільнення від сплати податків (земельного та на майно) для компаній, які здійснюють продукування новацій.
Франція	- надання податкового кредиту на приріст витрат на НДДКР у розмірі 25% приросту витрат компанії на НДДКР порівняно з рівнем минулого року;- звільнення від оподаткування коштів, що вкладаються в ризиковані проекти; - надання державних дотацій організаціям, що ведуть науково-дослідні роботи; - надання субсидій малим та середнім підприємствам до 50% витрат на наймання наукового персоналу; - чітке розмежування преференцій держави щодо здійснення іноземними компаніями прямих та інших (зокрема пов'язаних з НДДКР) капіталовкладень. - ефективна система кредитування та оподаткування; - фінансові преференції у вигляді субсидій для малих і середніх підприємств.
Японія	- зменшення пільгового податку на прибуток венчурних підприємств; - надання податкової знижки на приватні інвестиції в НДДКР; - забезпечення гарантованого повернення (до 80 %) коштів, вкладених у венчурний бізнес; - надання пільгових кредитів венчурним фондам, - одержання малими підприємствами половини відсоткової ставки за використання кредиту, - стимулювання малих інноваційних підприємств; - звільнення від оподаткування пенсійних фондів малих інноваційних підприємств; - створення товариств взаємного кредитування.

*Джерело: складено на основі проведеного дослідження

Так, узагальнення світової практики державного регулювання сталого розвитку сільського господарства розвинутих країн Америки, Європи, Азії дозволило сформувати науково-практичні підходи до визначення державного регулювання України у відповідній сфері та визначити умови її реалізації в рамках конкретних інструментів державного регулювання.

Ґрунтуючись на результатах проведених досліджень щодо впровадження загальних й особливих заходів з удосконалення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, які властиві економічно розвинутим країнам, наш аналіз в подальшому представлятиме напрями формування сучасної моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні.

Висновки до розділу 1

1. Ідентифіковані ключові ознаки забезпечення сталого розвитку сільського господарства: соціальні (безпека і якість продовольства, гендерна рівність, ризики для добробуту, доступ до необхідної інформації тощо); економічні (забезпеченість продуктами харчування; частка прибуткових підприємств; забезпеченість власними оборотними коштами; урожайність; ресурсовіддача; умови утримання та здоров'я тварин тощо); екологічні (біорізноманіття; викиди вуглецю; ерозія; якість ґрунтів; визначена біологічна активність ґрунтів; вміст та динаміка поживних речовин у ґрунті).

2. Здійснено синтез теоретичних підходів саме до трактування змісту сталого розвитку сільського господарства, що виступає основою для його визначення як комплексного динамічного процесу збалансованого й узгодженого суспільного відтворення соціо-еколого-економічної складових, орієнтованих на раціональне використання ресурсного й інноваційного потенціалу галузі, досягнення відповідної якості життя людей, зміну споживчого менталітету в короткостроковій та довгостроковій перспективі. Такий підхід дозволив врахувати теоретико-методологічні підвалини щодо спроможності сільського господарства стало розвиватись, саморегулюватись,

вдосконалюватись, використовуючи внутрішні й зовнішні природні та інноваційні ресурси.

3. Для підвищення ефективності сільського господарства та забезпечення його сталого розвитку ключову роль відіграють інструменти його державного регулювання, дія яких спрямована на забезпечення громадян якісними, безпечними й доступними продуктами сільськогосподарського виробництва в достатній кількості, будучи запорукою продовольчої безпеки і стабілізації ситуації в усьому суспільстві. Державне регулювання забезпечення сталого розвитку сільського господарства представлено у вигляді концептуальної схеми, ключові параметри якої визначають зміст управлінських дій, основні функції і можливі напрями реалізації.

4. В основі успішного сталого розвитку сільського господарства в країнах із розвиненою ринковою економікою лежить інтегрована система державного регулювання. Позитивним прикладом для вирішення завдань забезпечення сталого розвитку досліджуваної галузі є досвід країн ЄС, Японії та Сполучених Штатів Америки. Ідентифіковані ключові принципи забезпечення сталого розвитку сільського господарства цих країн: комплексний характер ефективної державної аграрної політики; централізація державного регулювання сільського господарства; систематизована ефективна нормативно-правова база та регулярне прийняття законів враховуючи зміни на внутрішньому й зовнішніх ринках сільськогосподарської продукції тощо. Систематизація світової практики щодо розвитку сільського господарства розвинутих країн Америки, Європи та Азії дозволило обґрунтувати науково-практичні підходи до визначення напрямів національної системи державного регулювання забезпечення сталого розвитку сільського господарства та визначити умови її реалізації.

5. Систематизовані особливості та спільні риси реалізації заходів щодо імплементації позитивного досвіду у сфері забезпечення сталого розвитку сільського господарства: надання податкових пільг як засіб стимулювання і

мотивування сільськогосподарської діяльності; різні митні пільги або ж повне звільнення від сплати таких податків під час імпорту наукового або ж високотехнологічного обладнання; активізація пільгового кредитування інноваційної діяльності, яке передбачає повну або ж часткову компенсацію відсотків, які сплачені за банківськими кредитами спеціальних фондів та державного бюджету; фінансування НДДКР у вигляді субсидій для формування і реалізації заходів сталого розвитку сільського господарства, на розробки і просування нових інформаційних технологій у сільському господарстві.

Список використаної літератури до розділу 1

1. Spangenberg J. H. Sustainability Indicators - A Compass on the Road Towards Sustainability. Wuppertal : Wuppertal Institute for Climate, Environment, Energy, 1998. 34 p.

2. Юхименко П. І., Леоненко П. М. Історія економічних учень: навчальний посібник. Київ: Знання-Прес, 2005. 583 с.

3. Meadows D. H., Meadows D. L., Meadows J. Limits to Growth. New Yourk: Universe Books, 1972. 205 p.

4. Daly H. E., Cobb J. B. For the Common Good: Redirecting the Economy Toward Community. Boston: Jr. Beacon Press, 1989. 482 p.

5. Daly H. E. Ecological economics: principles and applications. Washington: Island Press, 1963. 455 p.

6. Daly H. E. Ecological Economics and Sustainable Development. Selected Essays of Herman Daly. Cheltenham: Edward Elgar Publising Limited, 2007. 280 p.

7. Словник української мови в 11 томах. Т. 8. Київ: Наукова думка, 1997. 631 с.

8. Словник української мови в 11 томах. Т. 9. Київ: Наукова думка, 1978. 640 с.

9. Бойко А. Стійкість національної економіки: теорія, методолгія, практика. Київ: ДУ Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2014. 228 с.

10. Непийвода В. Проблема відтворення англомовних термінів sustainable development та sustainability в українській правничій мові. Екологічний вісник. 2008. No. 3. С. 24-26. Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку: історія та сучасність. Київ: Знання, 2007. 607 с.

11. Данилишин Б. М. Екологічна складова політики сталого розвитку. Донецьк: Юго-Восток, 2008. 256 с.

12. Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку: історія та сучасність. Київ: Знання, 2007. 607 с.

13. Лук'яненко Д. Г. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія. Київ: КНЕУ, 2001. 538 с.

14. Будкін В. С. Методологічні аспекти функціонування Єдиного економічного простору. Світовий досвід удосконалення зовнішньоекономічної діяльності в конексті концепції сталого розвитку. Відділ зовнішньоекономічних досліджень ІСЕМВ НАН України. Наукова конференція, 18 жовтня 2012 року. Київ. 2012. С. 3-5.

15. Кожухова Т. В. Формування та трансформація глобальної системи фінансування сталого розвитку : монографія. Кривий Ріг: ФОП Чернявський, 2017. 336 с.

16. Федунь Ю. Б. Політика сталого еколого-економічного розвитку України в умовах інтеграції до ЄС: автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. екон. наук : 08.00.02. Львів, 2011. 20 с.

17. Білорус О. Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток: системні маркетол. досл. Київ: МАУП, 2005. 492 с.

18. Патон Б. Є., Хвесик М. А. Національна парадигма сталого розвитку. Київ : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України, 2012. 72 с.

19. World Conservation Strategy. Living Resource Conservation for Sustainable Development. 1980. URL: https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/wcs-004.pdf.

20. Самофатова В. А. Функціонально-управлінська модель сталого розвитку агропродовольчої сфери регіону. Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Економіка». 2017. Вип. 1 (49). Том 1. С. 95–99.

21. Проблеми сталого розвитку суспільства: погляд очима різних поколінь: монографія / [за заг. ред. О. Ю. Березіної, Ю. В. Ткаченко]; Національна мережа ВНЗ-партнерів спільного Проекту ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду»; Черкаський державний технологічний університет. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю.А., 2016. 714 с. Режим доступу: http://cba.org.ua/images/MANUALS/monog_34.pdf

22. Шубравська О. В. Сталий розвиток агропродовольчої системи України: афтореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.07.02. Київ, 2002. 35 с.

23. Попова О. Л. Економічний механізм сталого розвитку сільськогосподарської сфери : афтореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.03. Київ, 2009. 40 с.

24. Лібанова Е. М., Хвесик М. А. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів. Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. 864 с.

25. Мельничук Д. О. Наукове забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Лісостепу України : монографія в 2 т. Т. 1. Київ: ТОВ Алефа, 2003. 885 с.

26. Кириленко І. Г. Наукове забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Поліссі України : монографія в 2-х т. Т. 1. Київ : ТОВ Алефа, 2004. 788 с.

27. Мельничук Д. О. Наукове забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Степу України і АР Крим : монографія в 2-х т. Т. 1. Київ: ТОВ Алефа, 2005. 860 с.

28. Лопатинський Ю. М. Сталий розвиток сільського господарства національної економіки у контексті євроінтеграції. Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. 2015. Вип. 730-731. С. 17-20.

29. Лопатинський Ю. М., Тодорюк С. І. Детермінанти сталого розвитку сільськогосподарських підприємств : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. 220 с.

30. Котвицька Н. М., Ревуцька А. О., Смолій Л. В. Сталий розвиток сільського господарства економіки України: таксономічний аналіз тенденцій Актуальні проблеми економіки. 2016. Вип. 11. No 185. С. 107-116.

31. Михайленко О. Г. Сталий розвиток сільського господарства: теоретичні аспекти Вісник Дніпропетровського університету. Серія Світове господарство і міжнародні економічні відносини. 2015. Вип. 7. С. 48-57. 2015.

32. Морозова Г. С. Економічний механізм сталого розвитку сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. екон. наук : 08.00.04. Харків, 2010. 20 с.

33. Ferranti P. Food Sustainability, Security, and Effects of Global Change. Reference Vodule in Food Science. 2016. URL: https://pdfs.semanticscholar.org/430f/8b8a3cde8613fe19b81a67773da18f5b007a.pdf.

34. Fabrizzi S., Maggino F., Marinelli N., Ricci C., Sacchelli S. Sustainability and Food: A Text Analysis of the Scientific Literature. Agriculture and Agricultural Science Procedia. 2016. Vol. 8. P. 670-679.

35. Christen O. Sustainable agriculture – History, concept and consequences for research, education and extension. Berichte Uber Landwirtschaft-Hamburg- (BER LANDWIRTSCH). 1996. Vol. 74. No 1. P. 66-86.

36. Christen O., O'Halloran-Wietholtz Z., Keller K. Indikatoren für eine nachhaltige Entwicklung der Landwirtschaft. Fördergemeinschaft Nachhaltige Landwirtschaft. 2002. 102 p.

37. Noel C. Strategies for Sustainability in Agriculture from an Economic Point of View. URL : http://www.farre.org/fileadmin/medias/pdf/strategies.pdf.

38. Farming Approaches for Greater Biodiversity, Livelihoods, and Food Security / Garibaldi L. A., D'Annolfo R., Gemmill-Herren B., et al. Trends in Ecology & Evolution. 2017. Vol. 32. No 1. P. 68-80.

39. Pretty J. Agricultural sustainability: concepts, principles and evidence. Philosophical Transactoins of the Royal Society B. 2008. Vol. 363. P. 447-465.

40. Miles A. Ecosystem Services in Biologically Diversified versus Conventional Farming Systems: Benefits, Externalities, and Trade-Offs. Ecology and Society. 2012. Vol. 17. No 4.

41. Kremen C., Bacon C. Diversified Farming Systems: An Agroecological Systems-based Alternative to Modern Industrial Agriculture. Ecology and Society. 2012. Vol. 17. No 4. URL: https://nature.berkeley.edu/kremenlab/wpcontent/uploads/2014/04/Diversified-Farming-Systems_-An-Agroecological-Systems-based-Alternative-to-Modern-Industrial-Agriculture.pdf.

42. Carlisle L., Miles A. Closing the knowledge gap: How the USDA could tap the potential of biologically diversified farming systems. Journal of Agriculture. Food Systems and Community Development. 2013. Vol. 3. No 4. URL: https://food.berkeley.edu/wp-content/uploads/2014/09/JAFSCD_Closing_Knowledge_Gap_Commentary_Sept-2013.pdf.

43. Pretty J. N. The sustainable intensification of agriculture. Natural Resources Forum. 1997. Vol. 21. No 4. P. 247-256.

44. Resource-Conserving Agriculture Increases Yields in Developing Countries / Pretty J. N., Noble A. D., Bossio D., et al. Environmental Science and Technology. 2006. Vol. 40. No 4. P. 1114-1119.

45. Global food security. biodiversity conservation and the future of agricultural intensification / Tscharntke T., Clough Y., Wanger T. C., et al. Biological Conservation. 2012. Vol. 151. No 1. P. 53-59.

46. Altieri M. A. The ecological role of biodiversity in agroecosystems. Agriculture. Ecosystems and Environment. 1999. Vol. 74. No 1-3. P. 19-31.

47. Reganold J. P., Wachter J. M. Organic agriculture in the twenty-first century. Nature Plants. 2016. Vol. 2.

48. Bommarco R., Kleijn D., Potts S. G. Ecological intensification: harnessing ecosystem services for food security. Trends in Ecology and Evolution. 2013. Vol. 28. No 4. P. 230-238.

49. Food and Agriculture Organization (FAO). 2007. Agriculture and Consumer Protection Department. Rome. Italy. URL: http://www.fao.org/agriculture-consumer-protection-department/en/.

50. Using a multicriteria assessment model to evaluate the sustainability of conservation agriculture at the cropping system level in France / Craheix D., Angevin F., Dore T., et al. European Journal of Agronomy. 2016. Vol. 76. P.75-86.

51. Measuring sustainable intensification in smallholder agroecosystems: A review / Smith A., Snapp S., Chikowo R., et al. Global Food Security. 2017. Vol. 12. P. 127-138.

52. Pretty J., Bharucha Z. P. Sustainable intensification in agricultural systems. Annals of Botany. 2014. Vol. 114. No 8. P. 1571-1596.

53. Erisman J. W. Agriculture and biodiversity: a better balance benefits both. Agriculture and Food. 2016. Vol. 1. No 2. P. 157-174.

54. Šūmane S., Kunda I., Knickel K. Local and farmers' knowledge matters! How integrating informal and formal knowledge enhances sustainable and resilient agriculture. Journal of Rural Studies. 2018. 59. P. 232-241.

55. Analysis of Crop-Diversification with Spatio Temporal Concept Over Paschim Medinipur District. West Bengal. India. / Bisai D., Chatterjee S., Sau S., et al. International Journal of Innovative Science. Engineering & Technology. 2016. Vol. 3. no. 4. P. 363-369.

56. Бородіна О. М. Аграрний розвиток і саморозвиток громад: модернізація через взаємну адаптацію. Економіка України. 2014. № 4. С. 55-73.

57. Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості: Національна доповідь / кер. авт. колективу Е.М. Лібанова / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2012. 412 с.

58. Кропивко М. Ф. Концептуальний підхід до кластерної організації та регулювання розвитку агропромислового виробництва. Економіка АПК. 2010. №11. С. 3–13.

59. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устинко, С.І. Юрій; за ред. С.В. Мочерного. Львів: Світ, 2006. Т. 2. 568 с.

60. Попова О. Л. Агросфера: соціоекономічний зміст і засади сталого розвитку. Економіка України. 2012. № 5 (604). С. 73–84.

61. Carvallo, B. P. de (2016). Food sovereignty, food security and sustainable development: environmental and economic challenges. Problems of agricultural economics 2, pp. 123-139.

62. Самофатова В. А. Реалізація принципів сталого розвитку у агропродовольчій сфері регіону / Сталий розвиток – XXI століття: регулювання, технології, моделі. Дискусії 2017 р: колективна монографія / Аверіхіна Т. В., Адамець Т. П., Андерсон Н. В., Самофатова В. А. [та ін.]; НТУУ «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського, Інститут телекомунікацій та глобального інформаційного простору НАН України, Вища економіко-гуманітарна школа / за наук. ред. проф. Хлобистова Є. В. Київ, 2017. 546с. URL: https://docs.wixstatic.com/ugd/b93fb2_d2b1db785ee7471f9fe65b0cad264f1e.pdf

63. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устинко, С.І. Юрій; за ред. С.В. Мочерного. Львів: Світ, 2006. Т. 2. 568 с.

64. Гусаков В. Г. Механизм рыночной организации аграрного комплекса: оценка и перспективы / В. Г. Гусаков. Минск: Беларус. навука, 2011. 363 с.

65. Наукові засади розробки стратегії сталого розвитку України: монографія / ІПРЕЕД НАН України, ІГ НАН України, ІПЕ НАН України. Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2012. 717 с.

66. Панухник О. В. Інтеграція населених пунктів у системі сталого суспільного розвитку: теоретико-методологічні засади дослідження. Причорноморські економічні студії. 2016. Вип.2. С. 79-85.

67. Фролова О. Инновационная деятельность – фактор устойчивого развития сельскохозяйственных территорий. Никоновские чтения. 2008. № 13. С. 335–337.

68. Самофатова В. А. Методологія регулювання сталого розвитку агропродовольчої сфери регіону в умовах децентралізації влади. Економіка АПК. 2017. № 6. С. 86–93.

69. Потапенко В. Г. Стратегічні пріоритети безпечного розвитку України на засадах «зеленої економіки» : монографія / В. Г. Потапенко; [за наук. ред. д.е.н., проф. Є. В. Хлобистова]. К.: НІСД, 2012. 360 с.

70. Основи стійкого розвитку: навчальний посібник /За заг. ред. д. е.н., проф. Л. Г. Мельника. Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. 654 с.

71. Самофатова В. А. Проблеми сталого розвитку агропродовольчої сфери та шляхи їх розв'язання. Матеріали Міжнародного наукового семінару «Проблеми сталого розвитку агропродовольчої сфери та шляхи їх розв'язання», 8 жовтня 2015 р. Одеса: «Фенікс», 2015. С. 15–17.

72. Академічний тлумачний словник української мови URL: http://sum.in.ua/

73. Глазьев С. Мировой экономический кризис как процесс смены технологических укладов. Вопросы экономики. 2009. № 3. С. 26–38.

74. Лузан Ю. Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра екон. наук за спец. 08.00.03 «Економіка та регулювання національним господарством» / Ю. Я. Лузан. Київ, 2010. 32 с.

75. Концепція державної цільової програми розвитку АПК на період до 2020 року URL: http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822

76. Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: http://www.fao.org

77. Майстро С.В. Екологічні засади державного регулювання розвитку сільського господарства України / Аграрна політика та аграрна економіка: теоретико–прикладні аспекти: моногр. / [Г. П. Пасемко, С. В. Шевченко та ін.]; за заг. ред. Г. П. Пасемко. Х., "Міськдрук": ХНАУ, 2013. С. 126-147.

78. Наше спільне майбутнє: Доповідь Всесвітньої комісії з питань навколишнього середовища і розвитку. URL: http://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf

79. Болдуєв М.В. Організаційно-економічні методи державного стимулювання інтеграційних процесів у сільському господарстві на регіональному рівні. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 11. С. 95-99.

80. Гіндес О.Г. Глобальні ризики деградації навколишнього природного середовища. Економіка та держава. 2011. № 7. С. 107-109.

81. Латинін М. А. Сільське господарство економіки України: механізм державного регулювання: [моногр.] / М. А. Латинін. Х.: Вид–во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2006. 376 с.

82. Государственное регулирование экономики / Под ред. И. И. Столярова. М.: Дело, 2001. 280 с.

83. Добрянський Я. В. Оподаткування в системі державного регулювання : дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 / Добрянський Я. В.; ПВНЗ «Європейський університет». К., 2011. 190 с.

84. Савельєв Є. Нова економіка: мода чи єдиний шанс для нашої країни. Дзеркало тижня. Україна. 2002. № 12.

85. Скорик М.О. Система державного регулювання сільського господарства економіки / М.О. Скорик // Економіка і регулювання. – 2015. – №12. – С. 17-22.

86. Ткач А.А. Інституціональні основи ринкової інфраструктури : монографія / А.А. Ткач; НАН України. Об'єднаний ін-т економіки. – К., 2005. – 295 с.

87. Paliukh O.M. Methodological approaches of the efficiency assessment of public finance of the agricultural sector / O.M. Paliukh // Nauka i Studia. – 2015. – NR14(145). – P. 30–35.

88. Галицький О.М. Пріоритети сучасного розвитку сільськогосподарської сфери. Вісник Сумського національного аграрного університету серія «Економіка та менеджмент». 2017. №8. С.49-55.

89. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. К. : Ірпінь: ВТФ „Перун", 2005. 1728 с.

90. Васільєва Л.М. Державна підтримка як складова системи державного регулювання сільського господарства економіки. Інвестиції: практика та досвід. 2011. № 17. С. 85-88.

91. Гудзь О.Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: [Монографія] / О.Є. Гудзь. К.: ННЦ ІАЕ, 2007. 578 с.

92. Косович Б. І. Державне регулювання земельних відносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економічних наук : спец. 08.02.03 «Організація регулювання, планування і регулювання економікою» / Б. І. Косович. Львів, 2004. 21 с.

93. Архипенко І. М. Історичний досвід світоглядних трансформацій державного регулювання аграрним сектором економіки в Україні та світі. Публічне регулювання: теорія та практика. 2013. Вип. 1. С. 122-127.

94. Кирилов Ю. Є. Розвиток сільського господарства економіки в умовах глобалізації. Економіка АПК. 2016. № 5. С. 23-30.

95. Застрожнікова І. В. Обгрунтування пріоритетів державної сільськогосподарської політики. Економіка та держава. 2010. № 6. С. 117-118.

96. Кирилов Ю. Є. Розвиток сільського господарства економіки в умовах глобалізації. Економіка АПК. 2016. № 5. С. 23-30.

97. Майстро С. В. Необхідність державного регулювання розвитку кооперації та стимулювання інтеграційних процесів в сільському господарстві України. Теорія та практика державного регулювання. 2016. Вип. 4. С. 68-74.

98. Карасьова Н. А. Світовий досвід реалізації експортоорієнтованих моделей сільського господарства. Причорноморські економічні студії. 2016. Вип. 5. С. 69-75.

99. Кальченко С. В. Світовий досвід регулювання розвитку малих форм сільського господарства. Сучасні питання економіки і права. 2015. Вип. 2. С. 66-70.

100. Кваша О. С. Сталий розвиток економіки України: світовий досвід та рекомендації для України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 6(1). С. 150-154

101. Зеленський А. В. Зарубіжний досвід державного цінового регулювання в сільському господарстві економіки. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Ґжицького. 2014.Т. 16, № 1(1). С. 201-206.

102. Антохов А.А. Сталий розвиток економіки України через призму зарубіжного досвіду. Науковий вісник МНУ ім. В.О. Сухомлинського: зб. наук. праць. 2015. №2 (5). С. 7.

103. Шпортюк Н.Л. Європейський досвід державного регулювання сталого розвитку агропромислового комплексу. Державне регулювання: удосконалення та розвиток. 2019. №3. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/3_2019/24.pdf. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.3.22

104. Мацибора Т. В. Світовий досвід у поліпшенні інвестиційної привабливості сільського господарства України. Економіка АПК. 2017. № 7. С.101-105.

105. Бахчисарай В.Ю. Організаційно-економічне забезпечення формування національної сталої системи: світовий досвід. Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. 2013. Т. 18. Вип.4/1. С. 14.

106. Кіндзерський В. В. Державне регулювання сільського господарства економіки: імплементація зарубіжного досвіду. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2015. Вип. 5. С. 24-30.

107. Молнар О.С., Важинський Ф.А., Кирлик Н.Ю. Світовий досвід формування та використання трудового потенціалу сільського господарства та його державної підтримки: уроки для України. Формування ринкових відносин в Україні. 2016. № 12. С. 9-13.

108. Смолінський В. Б. Інновації в сільському господарстві: зарубіжний досвід та перспективи використання в Україні. Економіка. Фінанси. Право. 2016. № 6. С. 24-26.

109. Офіційний сайт OECD-FAO Agricultural Outlook. URL:http://www.agri-outlook.org

110. Удовиченко В. П. Зарубіжний досвід венчурного інвестування інвестиційно-сталої моделі розвитку сільськогосподарської економіки. Український журнал прикладної економіки. 2016. Т. 1, № 2. С. 115-123.

111. Петруха С., Петруха Н., Куницький К. Інформаційно-консультаційне забезпечення розвитку сільського господарства: зарубіжний досвід, рекомендації для України. Економіст. 2015. № 2. С. 36-41.

112. Паламарчук Т. П. Оптимізація української сільськогосподарської євроінтеграції в умовах сучасного державного регулювання. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 4. С. 138-142.

113. Стоянець Н. В. Інституційні пастки та їх вплив на сталий розвиток сільського господарства економіки України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 17(2). С. 92-96.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

2.1. Методологічні основи забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації

Варто зауважити, що на сьогодні практично в усіх сферах суспільного життя України відбуваються певні трансформаційні процеси. Динамічно зростаюча потреба у забезпеченні стійкого розвитку країни наполегливо вимагає від держави принципово нового ставлення до питання державного регулювання сталого розвитку сільського господарства. Ситуація в сільському господарстві залишається складною і такою, яка вимагає негайного поліпшення. Необхідність удосконалення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства зумовлена насамперед тим, що аграрна реформа, яка розпочалася ще з прийняття Постанови Верховної Ради Української РСР "Про земельну реформу" від 18.12.1990 р. та продовжується й до сьогодні. Не вирішеними залишаються завдання задекларовані в Стратегії розвитку сільського господарства економіки на період до 2020 року, (затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.10.2013 р. №806-6) [1] та положеннях Концепції Державної цільової програми розвитку сільського господарства економіки на період до 2020 року № 1437-р від 30.12.2015 р. зі змінами, внесеними згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів України №254-р від 17.04.2019 р. [2].

Сьогодні сільське господарство в Україні функціонує під впливом сукупності негативних явищ, які перешкоджають забезпеченню сталого розвитку, а саме:

1. Інноваційна активність суб'єктів сільського господарства в Україні перебуває вкрай на низькому рівні. Значна кількість сільськогоспоарських

підприємств середнього й великого бізнесу не впроваджують і не мають на меті в подальшому реалізовувати проєкти розвитку.

2. Активізації інноваційно-інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств перешкоджають фінансово-економічні фактори, які, насамперед, пов'язані з браком ресурсів. Не дієвим є механізми залучення венчурного капіталу, заощаджень населення для інноваційно-інвестиційної діяльності, фінансово-кредитні питання щодо малого бізнесу є не врегульованими, не розроблені дієві механізми страхування фінансових ризиків. Частка фінансування з бюджету є мінімальною.

3. Залишаються несформованими пріоритети сталого розвитку всієї країни та відсутні механізми адаптації позитивного світового досвіду.

4. Стримує сталий розвиток в сільському господарстві відсутність можливості налагодження взаємодії між суб'єктами господарювання, державою, науково-освітнім сектором, громадськістю та інформаційним простором (брак інформації про нові технології та про ринки збуту; неготовності сільськогосподарських підприємств до нововведень, які свідчить про нерозвиненість самого ринку новацій в країні). Про більшість наявних для комерціалізації новацій споживач не знає та відповідно не може сформулювати належний попит. У свою чергу розробник інноваційного продукту відчуває несприйнятливість бізнесу до впровадження новацій, що зумовлено перш за все занизьким рівнем сталої культури суспільства.

5. Стримує сталий розвиток сільського господарства нерозвиненість сталої інфраструктури, яка має поєднувати й реалізувати ланцюг "наука-генерація ідеї-технологія-виробництво-ринок". Тобто відсутній ефективний механізм регулювання комерціалізацією новацій в сільському господарстві.

7. Наявні негативні тенденції у чисельності й віковій структурі інтелектуального потенціалу країни. Відбувається постійна міграція науковців в інші країни.

У свою чергу світовий досвід доводить, що саме сталий розвиток сільського господарства сприяє досягненню високої технологічної

незалежності сільського господарства, забезпечує зростання їх конкурентоспроможності та ефективності виробничо-господарської діяльності, що дозволяє досягти істотного підвищення доходів і якості життя населення.

На позитивний поступ сільського господарства в Україні, попри складність ситуації, можуть вплинути такі незаперечні фактори, як: потужний ресурсний потенціал сільського господарства; наявність інтелектуального потенціалу та існування досвіду й національних традицій реалізації великих науково-технічних проєктів; наявна всеосяжна сільськогосподарська інфраструктура в Україні, яка може стати підґрунтям майбутніх інтеграційних об'єднань. Саме усвідомлення наявного потенціалу в Україні має активізувати роботу, орієнтовану на посилення ролі сільського господарства в акумулюванні внутрішніх ресурсів та оновленні інструментів державного регулювання.

Тобто, сучасне українське суспільство потребує коректної, зваженої та науково обґрунтованої державної політики сталого розвитку сільського господарства. Складною проблемою, яка потребує першочергового вирішення, є питання реального механізму реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства. Однак не менш важливим є усвідомлення безперспективності зволікання у питаннях розробки і провадження виважених стратегічних рішень, які мають скласти основу довгострокової державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, яка окреслила б цілі й завдання, визначила напрями розвитку суспільства.

Серед слабких місць сучасного сільського господарства в Україні є не лише відсутність чіткої фундаментальної теорії державного регулювання та її симбіозу з іншими теоріями (економічною, правовою та ін.), що дозволяє пояснити причини, які відбуваються у сучасних соціально-економічних процесах, а й недостатня розробленість методологічних засад дослідження сталого розвитку сільського господарства в системі державного

регулювання. Мова йде не про повну відсутність такої методології, а про неефективність існуючої, про її нездатність пояснювати причини, які відбуваються в трансформації галузі й передбачати їх наслідки [3].

Саме методологія є ключовим поняттям не лише в науці, а й в системі державного регулювання. Спільними характеристиками методології є діалектика, системний підхід, абстрагування та принципи: єдність теорії та практики, обґрунтованість, конкретність, причинність, розвиток, еволюційність. В межах такого підходу базою для методології всіх наук про суспільство, природу, індивіда є діалектичний метод щодо пізнання та абстрагування, як метод теоретичного бачення.

Загальноприйнятим визначенням методології є вчення про принципи формування, способи та форми наукового пізнання [4]. В аспекті регулювання методологія є вченням про структуру, логічну організацію, методи і засоби функціонування [5]. Тому, поняття "методологія регулювання" можна представити як вчення про регулювання та способи формування ефективної структури організаційно-економічного устрою національного господарства в цілому та окремих його секторів, й оптимальні методи і форми державного регулювання соціально-економічних взаємовідносин між суб'єктами господарювання в процесі виробничо-господарської та інноваційно-інвестиційної діяльності.

Так як сільське господарство є невід'ємною частиною національного господарства держави, тому методологію забезпечення його сталого розвитку було розглянуто, як складову системи державного регулювання, яка заснована на загально управлінській теорії та передових наукових концепціях ефективного господарювання. Системні політичні, соціально-економічні, екологічні, технологічні й інші проблеми в Україні й періодичні кризи, що відбуваються в різних країнах світу, свідчать про неспроможність значної частини усталених положень теорії державного регулювання.

На думку автора, в сучасних умовах функціонування сільського господарства методологія його ефективного регулювання повинна включати

комплекс концептуальних, теоретико-методологічних і методичних положень, а також науково-практичних рекомендацій, які повинні сприяти об'єктивній оцінці стану справ в сільському господарстві країни, визначити його роль й призначення в суспільстві, обґрунтувати пріоритетні цілі та розробити ефективні методи і механізми державного регулювання сільського господарства та його сталого розвитку, які покликані забезпечувати досягнення встановлених цілей.

На сьогодні методологія регулювання сталого розвитку сільського господарства представляє собою сукупність принципів регулювання, підходів, моделей, а також методик оцінки як результативності функціонування безпосередньо галузі, так і прийнятих управлінських рішень. Однак, а умовах переходу сільського господарства до сталої моделі розвитку ключові елементи методології державного регулювання аграрним сектором вимагають специфічного дослідження й уточнення.

В Україні досить обмежено й некоректно використовуються механізми та інструменти державного регулювання по відношенню до сільського господарства, а саме, щодо формування й стимулювання розвитку сталої інфраструктури, а також підвищення активності сільськогосподарських підприємств до інноваційно-інвестиційної діяльності. Тому, з наукової точки зору, необхідним вважаємо донести до управлінців й політичної еліти, що відсутність системного підходу до реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства може спричинити неспроможність галузі забезпечувати основні потреби суспільства у продуктах харчування.

Як результат проведених досліджень встановлено, що процес становлення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства включає такі етапи:

1. Ініціювання. На даному етапі відбувається визначення й аналіз суспільних проблем в результатах виробничо-господарської та інноваційно-

інвестиційної діяльності сільського господарства, формування цілей та пріоритетів державного регулювання.

2. Формування. Здійснюється безпосередня розробка механізму державного регулювання, яка передбачає узгодження різних соціально-економічних інтересів суспільства, бізнесу, держави та цілей й засобів їх досягнення.

3. Ухвалення (прийняття). Проходить процес легітимізації та фінансування державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, шляхом закріплення розробленої політики в ряді рішень та програм.

4. Реалізація. Безпосередньо проведення і моніторинг державного регулювання, яка передбачає виконання комплексу заходів, які передбачені прийнятими на попередньому етапі рішеннями та програмами.

5. Оцінка результативності . Оцінка державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, орієнтована на перевірку її ефективності та якості; результатом даного етапу може бути або коригування, або відмова від впровадження такої політики [6].

Державне регулювання сталого розвитку сільського господарства як діяльність з використання державної влади представляється через визначення органами державної влади: цілей, які мають бути досягнуті в результаті реалізації запланованих заходів; об'єктів (сфер та видів інноваційно-інвестиційної діяльності); суб'єктів її реалізації (інституційне забезпечення); складу та розмірів ресурсів, які необхідні для реалізації завдань політики; засобів (способів) залучення ресурсів та їх використання.

Тобто, державне регулювання сталого розвитку сільського господарства включає постановку цілей, завдань, стратегію, а також конкретні шляхи їх досягнення в рамках владних повноважень, якими володіють суб’єкти регулювання, використовуючи відповідні політичні, фінансові і інші можливості.

Саме в залежності від наявності ресурсів, обсягів та якості сільськогосподарської продукції змінюється й державний вплив на галузь. Адже державне регулювання розвитку сільського господарства суттєво впливає на обсяги й якість продуктів харчування. Збільшення валового внутрішнього продукту країни, підвищення рівня життя населення напряму залежать не лише від механізмів та методів державного регулювання, а й від заходів щодо їх коригування й застосування [7].

Враховуючи багатогранність державного регулювання в забезпеченні сталого розвитку сільського господарства, у кожному історичному періоді його функціонування варто проводити перманентне удосконалення існуючих механізмів державного регулювання й оцінки його результативності. Активізація глобалізаційних трансформацій в Україні зумовило появу нових видів техніки й технологій, поширення генно-модифікованих видів продукції, та, у свою чергу, специфічних організаційно-економічних проблем, які обумовлюють необхідність пошуку нових та можливе удосконалення існуючих механізмів реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства.

Для того щоб визначити сутнісні ознаки й відмінні характеристики механізмів, за допомогою яких держава впливає на сільське господарство та його сталий розвиток, варто визначитися з основними науковими категоріями.

Так, як нами було визначено у попередньому розділі що під державним регулювання сталого розвитку сільського господарства, ми визначаємо, складну багатоелементну систему організаційно-економічних й нормативно-правових заходів, орієнтованих на удосконалення або докорінну зміну відносин в сільському господарстві з метою його сталого розвитку, які формуються та реалізуються органами державної влади щодо забезпечення ефективності функціонування суб'єктів господарювання сільського господарства, конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції, продовольчої безпеки країни, підтримки села та сприяння

становленню екологічно безпечних умов для ведення господарської діяльності й виробництва продукції. Державне регулювання сталого розвитку сільського господарства може бути реалізована через відповідні механізми та інструменти державного регулювання. На сучасному етапі функціонування державне регулювання є відносно молодою наукою, і знаходиться на етапі становлення, тому не дивно, що існує значна кількість тлумачень різних категорій, які прийшли з економіки, юридичної науки, соціології, політології, регіональної економіки, філософії, історії та інших наук [8].

Саме тому, для проведення подальшого дослідження, виникає необхідність у визначенні таких категорій, як державне регулювання, механізм, комплексний механізм, механізм державного регулювання.

Категорія "механізм" набула свого поширення у науці державне регулювання. Дана категорія допомагає конкретно підходити до опису різних соціально-економічних явищ. В економічному словнику під редакцією А. Азрилияна механізм розглядається як система, пристрій, який визначає порядок будь-якого виду діяльності [9]. Механізм складається з сукупності взаємопов'язаних ланок або елементів, які формують певну систему і рух яких викликає рух інших елементів. Також механізм може бути елементом більш складної системи або механізму. Передбачається, що на вході до механізму надходить одна енергія, а на виході отримуємо іншу енергію. Однак варто мати на увазі, що поняття руху та взаємодії певних фізичних об'єктів не можна беззастережно застосовувати у будь-якій соціально-економічній сфері або у державному управлінні. Адже чим складнішим є соціально-економічний процес, тим складнішим буде його механізми регулювання.

Особливу цікавість становить таке поняття як "державне регулювання". Серед науковців панують різні підходи до його трактування, одні ототожнюють це поняття з державним управлінням, інші вважають державне регулювання складовою державного управління або ж навпаки. Ми поділяємо думку науковців, які розглядають дані поняття як діалектичний

взаємозв'язок в залежності від об'єкту на який спрямована певна дія. Тобто ключова відмінність між категоріями "регулювання" та "управління" полягає у глибині впливу на досліджуваний об'єкт. Управлінський процес, поряд із впливом регулювання, має ознаки орієнтовно спрямовуючої діяльності. Тому така діяльність відповідного суб'єкта владних відносин пов'язана перш за все із можливістю визначення траєкторії руху використовуваної системи у межах, які сприяють забезпеченню збереження такої структури й режиму її діяльності [10].

В енциклопедії за редакцією Ю. Ковбасюка державне регулювання визначається як діяльність держави (відповідних органів державної влади), спрямованої на формування сприятливих умов для найповнішої реалізації визначених функцій держави, основних прав та свобод громадян, щодо узгодження різноманітних груп соціально-економічних інтересів у суспільстві та між державою й суспільством, на забезпечення необхідними ресурсами процесу суспільного розвитку [11].

Державне регулювання, на думку науковця В. Воротіна, визначається як здійснення державою комплексних заходів (організаційно-правових, фінансово-економічних тощо) у сфері політичних, соціально-економічних, духовних та інших суспільних процесів з метою їх належного упорядкування, встановлення загальних правил та норм певної суспільної поведінки, а також запобігання виникненню негативним явищам у суспільстві [12]. У авторському дослідженні ми будемо використовувати термін "державне регулювання", адже, на нашу думку, сталий розвиток сільського господарства можна забезпечити саме через механізми державне регулювання. Більш детальне розкриття змісту державного регулювання сталого розвитку сільського господарства буде відбуватись у контексті розкриття мети, цілей, критеріїв, функцій, принципів, механізмів, методів та інструментів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства.

На думку автора, мета державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні полягає у формуванні сприятливих умов для стійкого розвитку сільського господарства на засадах інноваційності шляхом поєднання соціально-економічних, науково-технологічних, інформаційних та екологічних інтересів стейкхолдерів.

Держава відіграє роль не лише партнера, який володіє відповідними ресурсами, але й регулятора інституційної основи забезпечення соціо-еколого-економічних взаємодій. Багато в чому від якості державного регулювання сільського господарства залежить його інноваційно-інвестиційна активність та результативність. Заслуговує на увагу позиція науковця О. Кодоли, який систематизував види та способи державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів в сільському господарстві (табл.2.1) [13]. Однак, на думку автора, їх варто значно розширити та деталізувати, акцентувавши увагу на питаннях села, екологічності, інформаційного забезпечення тощо.

У рамках нашого дослідження окреслюються нові контури становища сільського господарства в Україні, які вимагають нових підходів в державній аграрній інноваційній політиці та регулюванні, орієнтація сільського господарства до пріоритетів і стратегічних переваг України. Саме тому виникає необхідність уточнення основних цілей сталого розвитку сільського господарства в сучасних умовах.

Таблиця 2.1

Види і способи державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів в сільському господарстві

Види регулювання	Способи регулювання
Організаційне	підтримка розвитку сталої інфраструктури; підтримання структур, які відповідають за сталий розвиток сільського господарства на всіх рівнях влади; забезпечення пріоритету інноваційно-інвестиційної діяльності в аграрному сектор; моральне заохочення авторів промислових новацій; сприяння модернізації галузі; розвиток інтеграційних процесів; розвиток міжнародних зв'язків.
Нормативно-правове	охорона прав та інтересів суб'єктів інноваційно-інвестиційної діяльності; охорона прав володіння, користування і розпорядження промисловими інноваціями; захист промислової, інтелектуальної власності; реформування договірних відносин.
Економічне	розвиток пропозицій агропромислових новацій; - розширення попиту на промислові інновації; - сприяння конкуренції в сільському господарстві; розвиток підприємництва; - забезпечення зайнятості в інноваційній сфері сільського господарства; розвиток лізингу наукомісткої продукції, підтримка інвестицій в інновації галузі; підвищення ефективності промислових новацій; фінансово-економічне стимулювання сталої сільського господарства; - створення сприятливого інвестиційного клімату; - зовнішньоекономічна підтримка, включно з наданням митних пільг для інноваційних проєктів, включених в державні інноваційні програми

*Джерело: побудовано автором на основі результатів дослідження О. Кодоли

Традиційними загальнодержавними завданнями, які стоять перед сільським господарством і відповідною системою регулювання є: виробництво якісної й екологічно безпечної сільськогосподарської продукції, соціальне відтворення населення й відтворення земельно-природного потенціалу. Враховуючи сучасні реалії та ключову роль сільського господарства в розвитку соціально-економічних систем держави, на наше переконання, систему цілей державного регулювання сталого розвитку сільського господарства варто значно розширити, а рівень досягнення встановлених цілей оцінювати відповідними критеріями (рис. 2.1). Пропонуємо поділити такі цілі й критерії на загальні та специфічні (властиві засадам сталого розвитку).

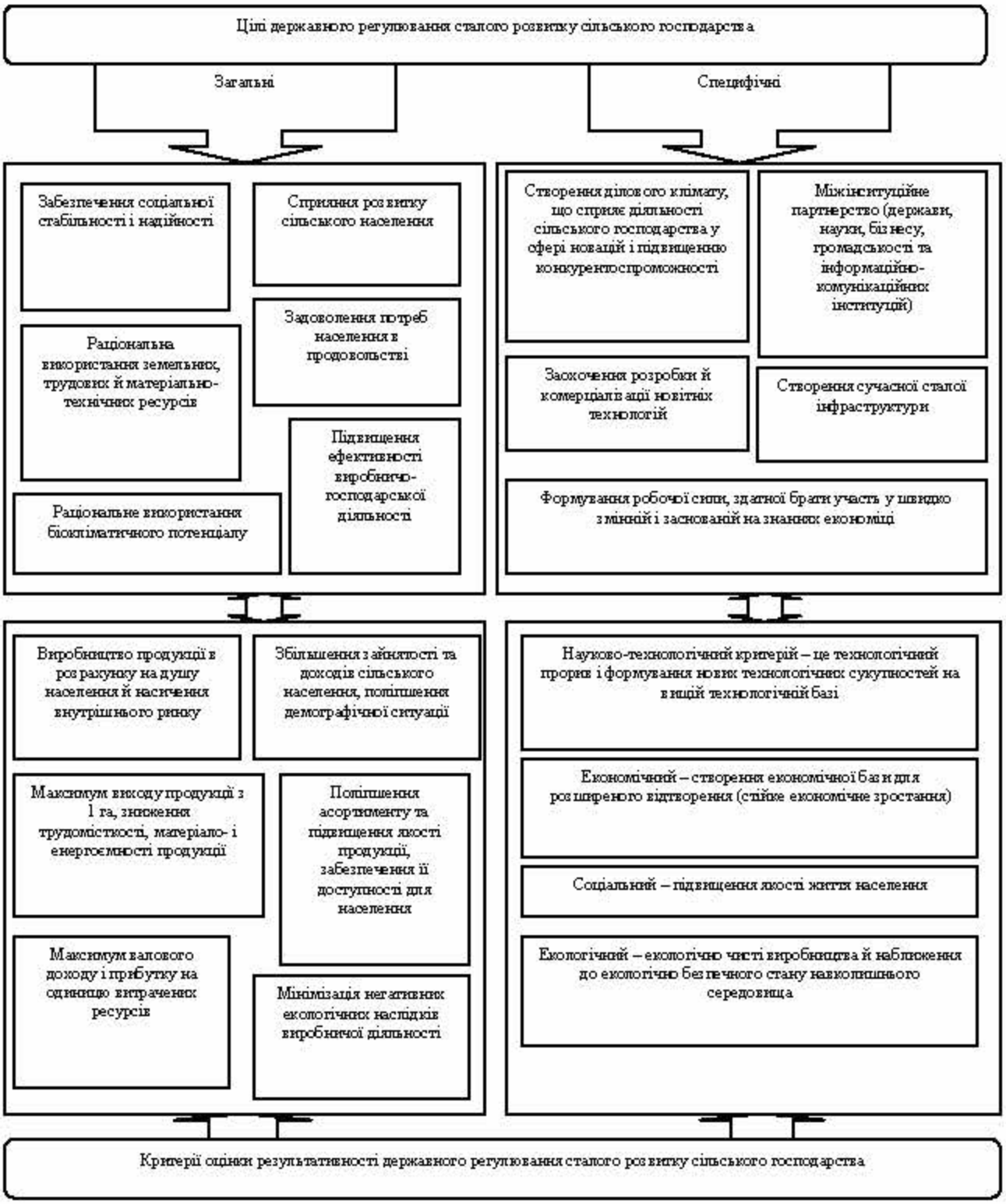

Рис.2.1. Цілі та критерії державного регулювання сталого розвитку сільського господарства*

*Джерело: систематизовано та доопрацьовано автором

Цілі і критерії державного регулювання сталого розвитку сільського господарства вибираються з урахуванням особливостей інноваційно-інвестиційної діяльності як об'єкта державного регулювання, виходячи із загальних завдань соціально-економічного розвитку країни і мають бути підпорядковані ним.

При цьому рівень значущості кожного з представлених критеріїв при виборі та розподілі пріоритетів визначається сучасною ситуацією й коливається залежно від наявних проблем техніко-технологічного розвитку, наявності в галузі та країні загалом розробок високого рівня готовності, структури економіки, стану внутрішнього й зовнішнього ринку, досягнутого рівня добробуту в суспільстві, рівня забруднення навколишнього природного середовища тощо.

Особливого значення у механізмах державного регулювання сталого розвитку сільського господарства мають принципи державного регулювання. У свою чергу термін "принцип" походить від латинського "principium", який означає початок, основу, переконання, погляд на речі або вихідне положення будь-якої теорії, вчення [14]. Принципи державного регулювання сприяють доповненню дій соціально-економічних законів ринку та є базисом відповідних механізмів, забезпечуючи їх комплексність й функціональність.

Проведений аналіз праць науковців у даній царині засвідчив про відсутність єдиного підходу до обґрунтування принципів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства. Перш за все ґрунтуємось на тих принципах, які задекларовані у Стратегії розвитку сільського господарства економіки України на період до 2020 р. [1]:

– пріоритетності сільського господарства у загальнодержавній політиці та соціально-економічних інтересів суб'єктів сільського господарства у державній аграрній політиці;

– збалансованості задоволення потреб внутрішнього ринку й доходів від зовнішньоекономічної торгівлі та переваг від транснаціоналізації і вимог збереження продовольчої незалежності;

– взаємопов'язаності використання суттєво відмінних між собою механізмів стратегічного регулювання й короткострокового регулювання розвитку сільського господарства;

– визначення "точок зростання" сільського господарства (експорто-ефективних галузей і продуктів) і "критичних точок" (продуктів і галузей, за продукцією яких не забезпечується продовольча безпека) та орієнтація державного регулювання у даному напряму;

– стимулювання підвищення результативності функціонування сільського господарства шляхом зміщення акцентів щодо надання державної підтримки від прямого фінансування до механізмів фінансування на поворотній основі;

– пріоритетність напрямів інтеграції і саморегулювання в сільському господарстві та інші.

Розглянемо підходи науковців до систематизації принципів державного регулювання розвитку сільського господарства. Ю. Капітанець серед принципів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства виділяє: відповідності мінливим умовам соціально-економічного розвитку у країні; законності; гармонічності інтересів всіх сфер сільського господарства; соціально-економічної й екологічної доцільності; врахування потреб регіону; стримування державних інструментів регулювання з метою підтримки ринкового механізму орієнтованого на потреби європейської інтеграції [15].

Провідний науковець з державного регулювання в царині дослідження розвитку сільського господарства М. Латинін вважає, що ключовими принципами на яких повинна будуватись державне регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні мають бути: пріоритетність сільського господарства в національному господарстві та аграрний протекціонізм; передбачуваність та прозорість; системність та комплексність; етапність та справедливість; доступність й ефективність; екологічна обґрунтованість [16].

У ході дослідження було виявлено значну кількість підходів до представлення принципів функціонування сільського господарства та забезпечення його сталого розвитку, що спонукало нас до їх узагальнення в табл. 2.2. Враховуючи такий багатогранний перелік принципів, представлених в табл. 2.2 нами зроблені проміжні висновки, що результативність застосування всіх цих принципів можливе лише за умови налагодження взаємовідносин між всіма інститутами, які зацікавлені тією чи іншою міро в сталому розвитку сільського господарства, а саме: державою, суб'єктами господарювання, науковим сектором, інформаційно-комунікаційним сектором і громадськістю. Саме тому вбачається за необхідне існуючі принципи доповнити авторськими. Пропонуємо доповнити існуючий перелік принципів такими:

1) міжінституційної комплементарності – передбачає налагодження взаємодії між державою, сільським господарством, науково-освітнім сектором, громадськістю та інформаційно-комунікаційними інститутами формуючи п'яти компонентну модель державного регулювання сталого розвитку сільського господарства;

2) алгоритмічності – полягає в необхідності дотримання запланованих етапів реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства з можливими варіантами вирішення задач та концентрації необхідних ресурсів на відповідних етапах реалізації державного регулювання;

3) резільєнтності – спроможність адаптації позитивного досвіду (вітчизняного та міжнародного) в механізми реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства з метою забезпечення стійкості галузі в умовах євроінтеграції;

4) консюмеризму – орієнтованість державного регулювання сталого розвитку сільського господарства на потреби споживачів, захист їх інтересів (соціальних, екологічних тощо);

5) цифровізації – створення умов для використання інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій в сільському господарстві;

6) екологічності – сприяння забезпечення екологічної безпеки сільського господарства на засадах концепції "зеленої економіки".

Таблиця 2.2

Аналіз понятійного апарату "принципи державного регулювання розвитку сільського господарства"

Автор	Принципи, що пропонуються науковцями
1	2
О. Могильний [17]	Загальноекономічні (універсальні), специфічні (для окремих галузей), локальні (регулювання окремих напрямів економічної діяльності: бюджетної, податкової, зовнішньоекономічної) та адміністративно-процедурні (при плануванні, узгодженні і прийнятті нормативних актів, а також аналізі регуляторного впливу).
А. Огінський [18]	Відповідність мети регулювання сільським господарством цілям суспільного розвитку; багатокритеріальний вимір при визначенні засобів впливу на аграрні відносини; системність і багатоканальність заходів; синхронність різних за етапністю видів регулювання.
П. Лайко [19]	Аграрний протекціонізм, поєднання економічних і соціальних цілей та індикативності і дефективності в плануванні, пайова участь суб'єктів господарювання у фінансуванні спільних з державою програмних заходів, наперед визначений рівень гарантованої цільової підтримки державою сільського господарства.
Ю. Білик [20]	Пріоритетність галузі, аграрний протекціонізм, забезпечення гарантій самостійності та запобігання прямому втручанню у виробничу діяльність сільськогосподарських підприємств, поєднання економічних і соціальних цілей, рівноправність господарюючих суб'єктів усіх форм власності.
Л. Васильєва [21]	Принципи: державний протекціонізм сільського господарства; поєднання індикативних і директивних форм державного регулювання економіки; програмне регулювання; стабілізація агропродовольчого ринку; поєднання економічних, екологічних, соціальних цілей; економічне стимулювання ефективно працюючих підприємств; рівнозначність підтримки підприємств всіх форм власності; підтримка еквівалентності обміну між аграрним сектором та іншими галузями економіки.
М. Коденська [22]	Науковість, обґрунтованість; адаптування існуючого зарубіжного досвіду; збалансованість, комплексність; пріоритетність стратегічних цілей; ринкова однаковість.
Г. Одінцова та ін. [23]	Цілеспрямованість, системність, адекватність, альтернативність, об'єктивність, науковість.
М. Латинін [24]	Пріоритетність та аграрний протекціонізм, системність і комплексність, передбачуваність і прозорість, послідовність і справедливість, зрозумілість і ефективність, екологічна доцільність.
А. Ремезков [25]	Законність, поєднання галузевого й територіального розвитку, єднання і диференціації, взаємодії та взаємоузгодженості, досягнення кінцевих результатів

Запропоновані принципи повинні бути ключовими в сучасних механізмах державного регулювання сталого розвитку сільського господарства. Під механізмом державного регулювання М. Латинін розглядає "…спосіб дій суб'єкта регулювання, який ґрунтується на базових принципах і функціях, забезпечуючи за допомогою певних форм, методів і засобів ефективне функціонування системи державного регулювання для досягнення поставленої мети та розв'язання протиріч" [26].

Підтримуємо позицію науковця відносно того, що механізм державного регулювання є складовою відповідної системи та включає функції суб'єктів (державних органів влади) та об'єкти регулювання, до яких належать: сільське господарство; учасники ринку постачальників товарів, робіт, послуг для сільського господарства; споживачі сільськогосподарської продукції; інфраструктура аграрного ринку та його соціально-економічні відносин). У свою чергу, варто пам'ятати, що механізм державного регулювання має доповнювати механізм ринкового регулювання, адже саме ринковий механізм не в змозі самостійно вирішувати всі проблеми ринкової економіки, а на його функціонування впливають принципи та пріоритети як ринкових інструментів, так і системи державного регулювання. Тобто, результативність ринкового механізму регулювання сільського господарства перш а все залежить від адаптивності й гнучкості системи державного регулювання, яка, у свою чергу, враховує особливості законів ринку.

Узагальнюючи різні підходи науковців у галузі державного регулювання, зауважимо, що в залежності від засобів, які використовуються у державному регулюванні, до механізмів можна віднести: правовий, організаційний, економічний, адміністративний, мотиваційний, соціальний, інформаційний. На думку автора варто використовувати комплексний підхід до державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, що передбачає врахування засад різних механізмів регулювання.

В енциклопедичному словнику з державного регулювання комплексний підхід представлено як " … загальний спосіб дослідження

суспільного регулювання, який виходячи з його складності та неоднозначності у методологічному плані дає можливість вийти за межі суто адміністративно-управлінської сфери й застосувати методи інших наукових знань – політології, економіки, юридичної науки, державного регулювання, менеджменту, історії, соціології, філософії, психології тощо. Це сприяє більш повному дослідженню предмета науки та суттєвому підкріпленню методів управлінської науки арсеналом і результатами міжпредметних досліджень" [27].

Отже, так як завдання державного регулювання сталого розвитку сільського господарства можуть мати законодавчу, соціально-економічну, організаційно-адміністративну, мотиваційну, інформаційну природу, то нами наголошується на необхідності розробки та обґрунтування реалізації комплексного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства (рис. 2.2).

Для представлення комплексного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства необхідно визначити його функціональні механізми, які становлять основу комплексності. Кожен із таких механізмів має свою природу і реалізується у рамках комплексного з метою отримання позитивних ефектів (соціально-економічних, екологічних, технологічних, інформаційних тощо).

На особливу увагу заслуговує зміст таких механізмів їх структура, адже науковці не дають чіткої відповіді на те, який із механізмів є важливішим, який доцільно розглядати окремо або у складі іншого механізму.

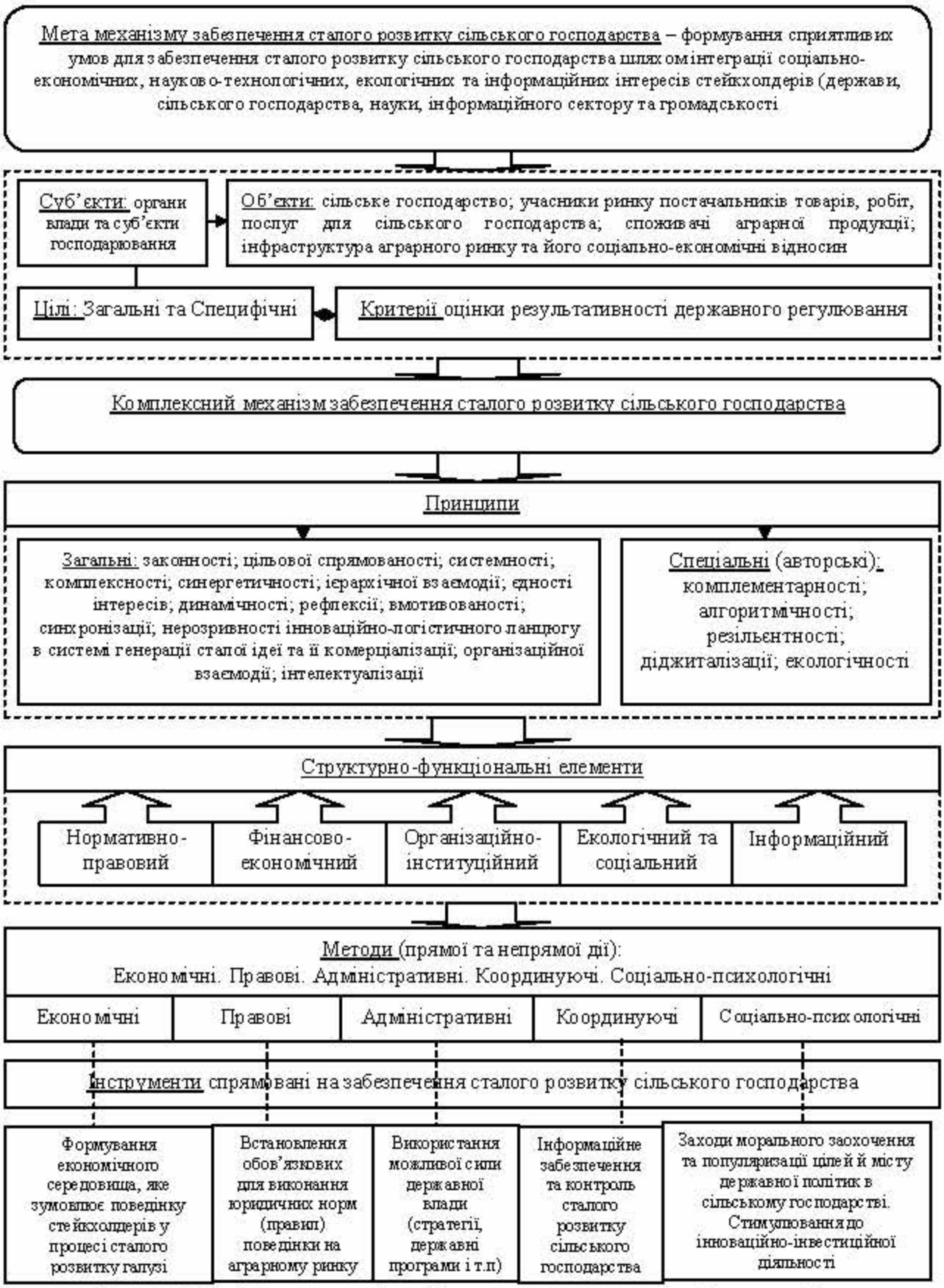

Рис. 2.2. Методологічний конструкт механізму забезпечення сталого розвитку сільського господарства*

*Джерело: розробка автора

Нами було виділено такі функціональні механізми: нормативно-правовий, організаційно-інституційний, фінансово-економічний, екологічний, соціальний й інформаційний. Нормативно-правовий функціональний механізм комплексного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства відіграє одну з ключових ролей, адже є системою законодавчих засобів та форм впливу, які регулятивними ознаками та, у ході реалізації, породжують абсолютно нову регулятивну якість. В Енциклопедії державного регулювання такий механізм визначається як сукупність взаємопов'язаних юридичних норм, які є об'єктивними й достатніми для отримання поставленої мети.

Автором нормативно-правовий механізм державного регулювання сталого розвитку сільського господарства розглядається як сукупність регулюючих дій щодо регламентування відносин в сфері сталого розвитку сільського господарства, у контексті реалізації суб'єктами відповідних правовідносин своїх прав й обов'язків. Даний механізм включає: правовідносини в сфері сталого розвитку; правові норми, акти реалізації відповідними суб'єктами правовідносин своїх прав й обов'язків. Перебуваючи керованою системою, даний механізм визначає впливовість правосвідомості й дотримання законності у рамках здійснення нормативно-правового регулювання. Усталеними ознаками нормативно-правового механізму є спрямованість, обумовленість тощо.

Щодо фінансово-економічного механізму варто зауважити, що в енциклопедичному словнику з державного регулювання представлено визначення економічного механізму, яке на думку автора є не повним: "сукупність фінансово-економічних управлінських методів, інструментів й стимулів, за допомогою яких держава регулює відповідні економічні процеси та забезпечує реалізацію соціально-економічних функцій" [27], адже не враховує особливості розподілу фінансової відповідальності між державою та аграрним сектором у контексті забезпечення його сталого розвитку. Тому пропонуємо під фінансово-економічним механізмом державного

регулювання сталого розвитку сільського господарства розглядати сукупність методів та інструментів державного регулювання фінансово-економічних відносин в системі сталого розвитку сільського господарства з чітким розподілом відповідальності між органами державної влади та сільського господарства з метою досягнення певних цілей.

Організаційно-інституційний функціональний механізм передбачає як регулювання, так і управління. Такий механізм містить множинність відповідного набору правил поведінки, які реалізують на практиці певними інститутами. У свою чергу регулюючий вплив на сталий розвиток сільського господарства здійснюють як органи державної влади (використовують методи безпосереднього адміністративного впливу), так і неурядові організації (опосередковано впливають на формування й реалізацію державного регулювання сталого розвитку сільського господарства через механізми взаємодії з органами державної влади). Ми підтримуємо думку О. Федорчака, який під організаційно-інституційним механізмом державного регулювання розглядає "складну систему, призначену для практичного здійснення державного регулювання та досягнення визначених цілей, яка охоплює: сукупність органів державної влади і місцевого самоврядування, та інших суб'єктів, задіяних у процесі формування і реалізації державного регулювання у певній сфері; сукупність нормативно-правових актів, які регулюють зміст, процес формування і реалізації державного регулювання у цій же сфері; а також державну політику щодо формування нових, усунення старих та трансформації існуючих інститутів" [28]. Дія такого механізму реалізується через нормативні акти (відповідні інструкції, положення тощо) і відповідні індивідуальні акти регулювання (розпорядження, накази тощо).

Соціальний механізм державного регулювання передбачає чіткість визначення соціальних зв'язків, які слугують певним ресурсом для одержання переваг для сільського господарства. Тобто соціальний механізм орієнтований на врегулювання процесів суспільного розвитку, формування умов для своєчасного задоволення потреб кожної людини й суспільства

загалом. Результатом використання такого механізму є адаптація всіх елементів соціального середовища до потреб легітимних законів сталого розвитку та використання власного потенціалу.

Екологічний механізм державного регулювання представляє собою сукупність пріоритетних заходів держави, орієнтованих на збереження навколишнього природного середовища, захист життя і здоров'я населення від негативного впливу забруднення, досягнення гармонії у взаємодії суспільства та природи, охорону і раціональне використання природних ресурсів. О. Гулько пропонує визначення економіко-екологічного механізму як сукупності важелів та регуляторів організаційно-економічного, фінансового та інформаційного впливу, які органічно інкорпоровані до системи регулювання аграрним сектором, визначеність завдань і функцій яких у збалансованому взаємозв'язку дозволяють досягти оптимального співвідношення між економічно доцільними й екологічно безпечними формами і видами діяльності з метою забезпечення соціально-економічних інтересів суспільства [29].

Завдання інформаційного механізму пов'язані із системою інформаційно-консультаційного забезпечення сталого розвитку сільського господарства. Такий механізм має бути рушійним елементом науково-технічного прогресу в сільському господарстві та забезпечувати здобуття відповідними стейкхолдерами нових знань та актуальної інформації, насамперед про вітчизняні й світові досягнення науки, техніки, технології, цінової інформації, надання консультативних послуг з питань маркетингу й менеджменту, юридичного обслуговування, підтримки розвитку соціальної сфери, захисту навколишнього природного середовища тощо.

Отже, комплексний механізм державного регулювання сталого розвитку сільського господарства представляє собою сукупність принципів ефективного державного регулювання, функціональних механізмів (нормативно-правовий, організаційно-інституційний, фінансово-економічний, екологічний, соціальний та інформаційний), методів та

інструментів, які забезпечують сприятливі умови для сталого розвитку сільського господарства в умовах трансформації національної економіки.

Такий механізм розширює межі сталого розвитку, адже враховує економічні, соціальні, політичні, екологічні та інформаційні характеристики сучасності. Комплексний механізм забезпечує не лише міжгалузевий сталий розвиток сільського господарства, а й багаторівневе, тобто регулювання як на рівні всієї держави так і на рівні регіонів, суб'єктів господарювання. Тобто, комплексний механізм державного регулювання сталого розвитку сільського господарства не може функціонувати без використання відповідних методів та механізмів державного регулювання. Створення сприятливого сталого клімату в сільському господарстві та сприяння комерціалізації результатів інноваційно-інвестиційної діяльності потребує реалізації методів прямого та непрямого впливу держави. Для застосування будь-якого методу механізму державного регулювання необхідні конкретні інструменти державного впливу на інноваційні процеси в сільському господарстві. Підтримуємо позицію науковця А. Зінченко, який під інструментом державного регулювання розумі певні прийоми, які використовуються державою у напрямку забезпечення пропорційності у господарстві країни, забезпечення формування системи соціальних компенсацій [30]. Особливості та кількість використовуваних інструментів залежать перш за все від мети й методів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства. У подальших розділах ми детальніше розкриємо методи й інструменти комплексного механізму реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства.

Отже, завдяки комплексності вирішення проблем забезпечення сталого розвитку сільського господарства відбувається вже на етапі розробки механізму державного регулювання. Перш за все необхідно визначити мету, об'єкт та суб'єктів державного регулювання, ресурсний потенціал, стратегічні та тактичні напрями реалізації тощо. Комплексний механізм державного регулювання сталого розвитку сільського господарства має бути

багаторівневим за своєю структурою та масштабом. Варто врахувати методику оцінки його результативності на різних етапах та при різних умовах та зробити його базовим практичним інструментом державного регулювання у досліджуваній сфері.

2.2. Методологічний підхід до формування моделі стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства

Сучасні тенденції соціо-еколого-економічних трансформацій не обмежуються відповідними техніко-технологічними процесами, а полягають в їх надзвичайно складному симбіозі, що вимагає узгодження перманентних суспільних вимог та потреб шляхом ефективної переорієнтації механізмів державного регулювання на сталий розвиток. Сільському господарству в Україні як складній відкритій системі властиві загальні закономірності розвитку, які перебувають під впливом екзогенних (глобалізаційні та модернізаційні процеси) та ендогенних (матеріальні блага, кадрові ресурси, товарні відносини тощо) флуктуаційних параметрів. Негативні тенденції у функціонуванні сільського господарства України обумовлені сукупністю об'єктивно-суб'єктивних факторів, а саме: втрата державою лідерських позицій на міжнародних аграрних ринках, низький рівень економічної свободи й результативності інноваційно-інвестиційної діяльності, неефективність реформ в сільському господарстві та ін. Зважаючи на вищесказане та сільськогосподарську спеціалізацію України, постає актуальна проблема нейтралізації загроз деградації сільського господарства та використання потенційних можливостей забезпечення його сталого розвитку, вирішення якої передбачає формування резонансної представленим умовам моделі регулювання сталого розвитку шляхом зміни парадигми мислення в суспільстві та позиціонування сільського господарства як засобу стійкого зростання економіки України.

Базисом методології проблем розвитку, враховуючи теорії сталого розвитку, які представлені нами у першому розділі є загальноприйнята теорія розвитку соціально-економічних, природних, техніко-технологічних явищ та процесів, яка ґрунтується на відповідних законах (економіки, суспільства, природи, технічних, інформаційних й інших систем) і їх збалансованій цілісності. Саме дотримання вимог таких законів в досліджуваній системі дозволяє забезпечити стійкий сталий розвиток сільського господарства в організаційно-функціональній єдності та взаємодії усіх її складових.

Пропонуємо методологію державного регулювання сталого розвитку сільського господарства розглядати в контексті загальної теорії розвитку та її складових, у відповідності із напрямами дії положень теорії систем, матерії, теорії руху, теорії процесів. Більш детально теорії розвитку представлені у наукових доробках О. Гудзинського, Г. Кірейцева, Т. Пахомової, В. Савчука [31]. Теоретико-методологічні засади інституційного розвитку в сільському господарстві досліджено в науковій праці О. Гудзинського та Н. Сіренко [32], якими представлено напрями змін в інституційному забезпеченні залежно від етапів виробничо-господарської та інноваційної діяльності.

Для проведення дослідження процесу державного регулювання можливе використання різних методологій, які відрізняються використанням підходів обумовлених встановленими певними видами залежностей, соціо-еколого-економічних зв'язків та відповідних відносин в сільському господарстві:

- механістичний підхід (ґрунтується на визначенні в об'єкті дослідження лише певних причинно-наслідкових зв'язків);

- метафізичний підхід (пріоритетом є зв'язки щодо певного руху у вигляді трансформації одного з них в інший з перспективою повернення до початкового вигляду);

- біологічний підхід (пріоритетом є функціональні зв'язки природного характеру, тобто ті, які подібні до зв'язків в певним живим організмом);

- діалектичний підхід (передбачає закони діалектики) [33].

У контексті використання представлених вище методологій для забезпечення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства нами систематизовані ключові підходи (додаток Б, табл.Б.1). У свою чергу, враховуючи поточну ситуацію, цілі галузі, особливості еволюції її розвитку, життєвого циклу тощо є можливість використання маркетингового, відтворювально-еволюційного, інтеграційного, комплексного, динамічного, оптимізаційного, структурного, директивного, глобального підходів.

Як результат дослідження базових методологічних підходів до державного регулювання сталого розвитку загалом та сільського господарства зокрема (додаток Б, табл.Б.2) зроблено висновки, що сучасні тенденції передбачають врахування позитивних складових кожної з представленої наукової школи. На сьогодні досить актуальною та адекватною до умов сучасності є соціально-психологічна концепція теорії розвитку [34], яка пов'язана із пріоритетністю саме людських (міжінституційних) відносин в управлінні виробничо-господарськими та інноваційно-інвестиційними процесами, центральне місце в якій займає проблема ролі індивіда, вмотивованості, рівня освіти, соціально-психологічні й організаційно-інституційні фактори. Розробники представленої концепції Х. Барнет, Є. Вітте, Е. Денісон ключовим в державному регулюванні сталого розвитку вважають виділення відповідних інститутів (суб'єктів) як особливих носіїв певних новацій. Даний методологічний підхід набув свого розвитку в дослідженнях Й. Шумпетера, який стверджував, що саме динамічні зміни в суспільстві (економіці) відбуваються завдяки суб'єктам, які генерують новації, однак вже пізніше вченим було визнано [35], що роль кожного окремого суб'єкта в інноваційному процесі набуває меншого значення через зацікавленість інших учасників (більш конкурентних), які здійснюють дослідження й розробки на постійній основі.

Науковцями Х. Барнет, Є. Вітте, Е. Денісон встановлено, що в результаті реалізації виробничо-господарського та інноваційно-

інвестиційного процесу виникають різні за містом та силою впливу перешкоди, усунути які варто шляхом організації сумісної роботи декількох інститутів (груп стимуляторів) [36]:

1. "Владні стимулятори" (держава), які формують умови для генерації та реалізації новацій й сприяють усуненню будь-яких перешкод.

2. "Кваліфіковані стимулятори" (спеціалісти, кадри) як відповідна творча група, що формує відповідні новації.

Однак, ми підтримуємо позицію більшості науковців сучасності, що формування необхідних умов для сталого розвитку не може забезпечуватись лише двома групами стимуляторів. Тому пропонуємо доповнити даний перелік виробничою, суспільною та інформаційною складовими, які реалізуються у контексті організаційно-інституційної взаємодії та готовності до змін всіх учасників виробничо-господарського та інноваційно-інвестиційного процесу.

Отже, методологія державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, ґрунтуючись на положеннях різних теорії враховує диверсифіковані аспекти досліджуваної проблеми й напрями її вирішення. Базові складові методології системного державного регулювання сталого розвитку сільського господарства є різновекторними, однак вони об'єднані загальнодержавною метою, яка реалізується не ізольовано, а в тісному взаємозв'язку із цільовими орієнтирами розвитку соціо-еколого-економічних систем.

В даному аспекті в системному аспекті державного регулювання сталого розвитку сільського господарства надається перевага ключовій функції держави, яка визначає головні напрями державної політики на засадах сталості щодо розвитку сільського господарства, науково-освітнього сектору, суспільства. Підтримуємо позицію Н. Мешко, який зауважує, що кожна держава будує свій шлях формування сталої системи, враховуючи положення загальнодержавного регулювання й рівня досконалості ринкової інфраструктури [37].

Як результат проведених досліджень нами було встановлено, що модель державного регулювання сталого розвитку сільського господарства може бути впроваджена лише при певних сприятливих умовах, які нами систематизовані. Системоутворюючим чинником моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства є звичайно єдність інтересів як по вертикалі так і по горизонталі, яка пронизує всю систему державного регулювання, бізнесову діяльність, соціальні потреби, попит і пропозицію, певні виробничі комунікаційні зв'язки в єдиний національний соціо-еколого-економічний комплекс у їх внутрішній та зовнішній взаємодії (рис. 2.3).

Саме ґрунтуючись на такому підході виникає можливість формування необхідного організаційно-економічного та соціально-психологічного клімату впровадження моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства. Це дозволить вже на стадії планування передбачити можливий асиметричний лаг в сприйнятті новації та її матеріалізації й комерціалізації. У свою чергу, така модель повинна забезпечувати достатню швидкість прийняття управлінських рішень, що гарантувало б своєчасне реагування на зміни зовнішнього середовища та потреби суспільства, з метою нейтралізації накопичених перешкод, які виникають у результаті відповідних трансформаційних процесів.

Загальна модель регулювання сталого розвитку сільського господарства та його соціо-еколого-економічних складових систем не є ізольованою а включається до національної моделі сталого розвитку економіки. Основними інститутами в суспільстві є інтегровані структури, в яких поєднується виробництво нового знання та його комерціалізація. В цілому, модель регулювання сталого розвитку характеризується складною структурою, головними елементами якої є: генерування наукових знань; рівень освіти та підвищення кваліфікації; комерціалізація наукових досліджень та новацій; трансфер технологій та новацій; захист інтелектуальної власності; інструменти регулювання.

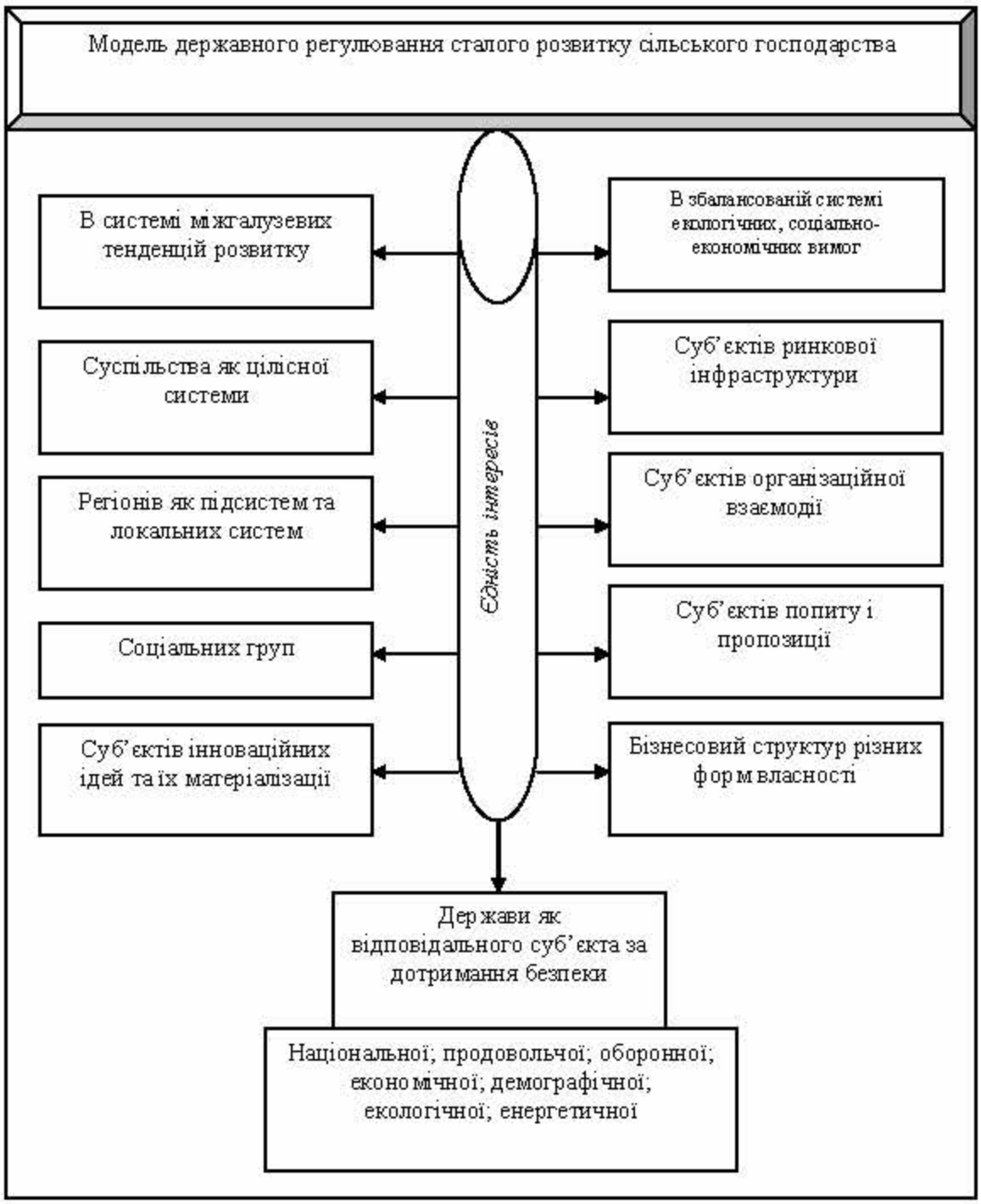

Рис. 2.3. Схема суб'єктно-об'єктного забезпечення єдності інтересів в моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства*

*Джерело: розроблено автором

Встановлено, що модель державного регулювання сталого розвитку сільського господарства буде ефективною, якщо будуть дотримуватись такі

умови: готовність суспільства та його інституцій здійснювати діяльність на принципах сталого розвитку; належний інвестиційно-сталий клімат для забезпечення сталого розвитку сільського господарства на макро-, мезо й мікрорівнях; сформованість системи регулювання та забезпечення реалізації моделі сталого розвитку сільського господарства, яка передбачає розробку концепції сталого розвитку, державну інноваційну політику, стратегії сталого розвитку, механізми регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності, орієнтованих на задоволення та єдність соціо-еколого-економічних інтересів [38].

Глобалізація соціо-еколого-економічних процесів в Україні вимагає становлення нових методологічних підходів до формування моделі стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства. На думку автора, розробка загальної моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства та вибір необхідних стратегій повинні ґрунтуватись на використанні позитивного міжнародного досвіду та врахуванні природніх особливостей регіонів України та загальний соціо-еколого-економічний стан країни, у свою чергу враховуючи потреби споживачів та дотримуючись вимог продовольчої безпеки (рис. 2.4).

В процесі вибору моделі сталого розвитку сільського господарства виникає потреба у розробці механізмів регулювання відповідно до вимог та критеріїв оцінки сучасних глобальних систем. У свою чергу, зауважимо, що в умовах глобалізації значно посилюється тиск на всіх учасників глобального процесу, тому більш динамічними й гнучкими є саме конкурентні переваги, які повинні володіти системно-комплексними особливостями з активною цільовою спрямованістю до забезпечення стійкого сталого розвитку.

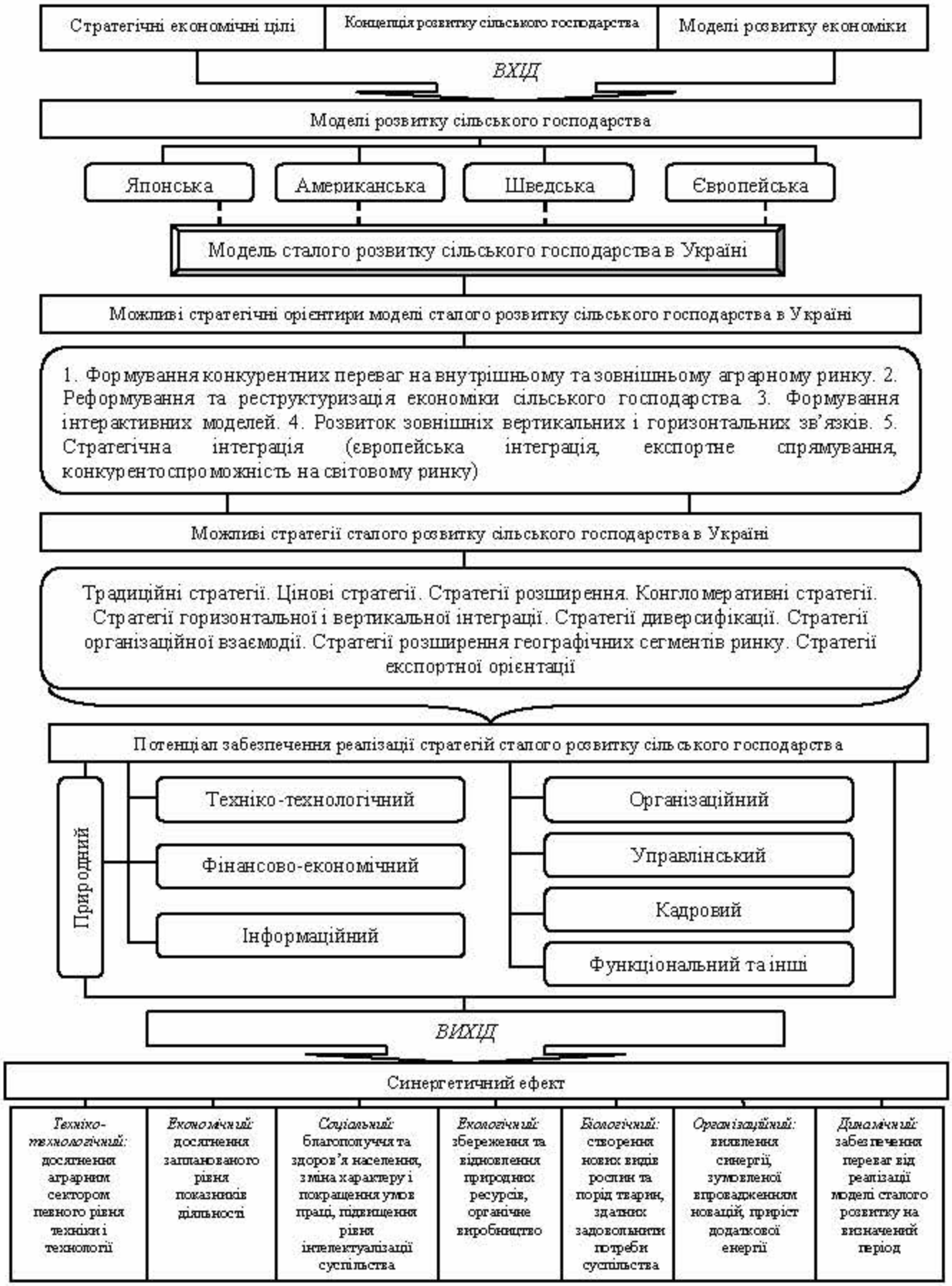

Рис. 2.4. Схема формування моделі стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства України*

*Джерело: розроблено автором

Саме реалізація такої вимоги можлива у контексті реалізації моделі регулювання сталого розвитку сільського господарства та безпосередньо суб'єктів господарювання. Модель стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства повинна ґрунтуватись на інтегрованій системі, яка враховуватиме різні види новацій для забезпечення умов сталості: продуктові, управлінські, процесні, організаційно-інформаційні, техніко-технологічні та біологічні. Види новацій в сільському господарстві зумовлюються особливостями його функціонування та результатами діяльності [39].

До особливостей сільського господарства відносимо: використання в сільському господарстві природних ресурсів, що передбачає необхідність забезпечення екологічної безпеки й раціонального використання природного потенціалу; диференційованість виробничо-господарського та інноваційно-інвестиційного процесу враховуючи соціо-еколого-економічні, організаційно-управлінські, техніко-технологічні тощо системи, які об'єднуються з метою створення новацій; сільськогосподарська продукція є важливим елементом забезпечення життєдіяльності людини, що суттєво впливає на її здоров'я, а тому, новації в сільському господарстві повинні забезпечувати пріоритетність щодо підвищення якості сільськогосподарської продукції, її безпеки та забезпечення екологічних вимог.

Особливістю моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства є те, що в ній задіяна значна кількість учасників (стейкхолдерів), які певною мірою беруть участь у різних стадіях досліджуваного процесу й впливають на результативність. До таких стейкхолдерів належать:

1. Держава (органи регулювання на державному та регіональному рівнях), яка є головним координуючим учасником в моделі регулювання сталого розвитку реалізуючи свої функції (організаційну, економічну, соціальну, екологічну, інформаційну, контролюючу) у напрямку адміністративної підтримки заходів сприяння сталого розвитку сільського

господарства, а саме: приймає законодавчі акти, визначає пріоритети науки і техніки, технологій, розробляє форсайт-проєкти, концепції науки, науково-технічні програми, дорожні карти тощо.

2. Сільське господарство, яке здійснює пошук (звернення в консультаційні служби, заходи, публікації) і впровадження необхідних новацій: виробництво конкурентоспроможної продукції; залучення власних ресурсів для інноваційно-інвестиційної діяльності; формування нових інтегрованих структур тощо.

3. Науково-освітній сектор сприяє розробці передових технологій, допомагає у впровадженні новацій, приймає участь у заходах інформування про розробки й досягнення (участь у формуванні технопарків та малих інноваційних підприємств; проведення фундаментальних наукових досліджень та експериментальних апробацій їх результатів в інтегрованих об'єднаннях тощо).

4. Громадськість (громадські організації, об'єднання, спілки) формує різні запити на товари і послуги та інші потреби суспільства аж до індивідуальних замовлень фізичних і юридичних осіб, сприяє просуванню рішень, заснованих на передових технологіях, допомога у впровадженні та підтримці таких рішень.

5. Інформаційно-консультаційний сектор забезпечує поширення інформації про досвід та технології серед учасників, здійснює координацію учасників у частині пошуку, просування та комерціалізації новацій, представляє передумови до застосування різних інформаційних технологій в сільському господарстві тощо.

Всі учасники моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства мають синхронно організовувати свою діяльність. У свою чергу, надто важливим є узгодженість конкретних функцій кожної структури і системних задач, а також формування ефективного порядку координації загальної діяльності органів державної влади та інших учасників такого процесу, що можливо в рамках комплексної комплементарної моделі.

На думку автора об'єктивним і доцільним є врахування комплементарності при формуванні моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, що обумовлено взаємодоповнюваністю між різними учасниками. Сучасний вітчизняний науковець В. Ліпов практично використовує методологічний потенціал комплементарності для проведення аналізу взаємодії ринку й держави [40]. Дослідник представляє вплив ринкових інститутів на формування інститутів державного устрою. У свою чергу вченим використовується поняття інституціональної комплементарності, яка відображає якість інтегративної цілісності соціо-еколого-економічних систем. Варто виділити два підходи до розгляду явища комплементарності: 1) лінійний підхід – за яким елементи в системі мають однаковий вплив один на одного і при їх функціонуванні виникає комплементарність; 2) ієрархічний підхід – за яким один з елементів системи виконує провідну роль, а інші його доповнюють, що призводить до зростання ефективності їх функціонування та досліджуваної системи загалом [41]. Нами використовується ієрархічний підхід, який передбачає провідну роль держави в забезпеченні сталого розвитку сільського господарства.

Ґрунтуючись на принципі міжінституційної комплементарності автором побудовано комплементарну міжінституційну модель державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, яка передбачає комплементарну взаємодію всіх стейкхолдерів й орієнтована на комплексне регулювання виробничо-господарських та інноваційно-інвестиційних процесів в сільському господарстві, зокрема, процесом формування, передачі і реалізації наукових розробок у виробництво конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції (товарів, послуг) (рис.2.5).

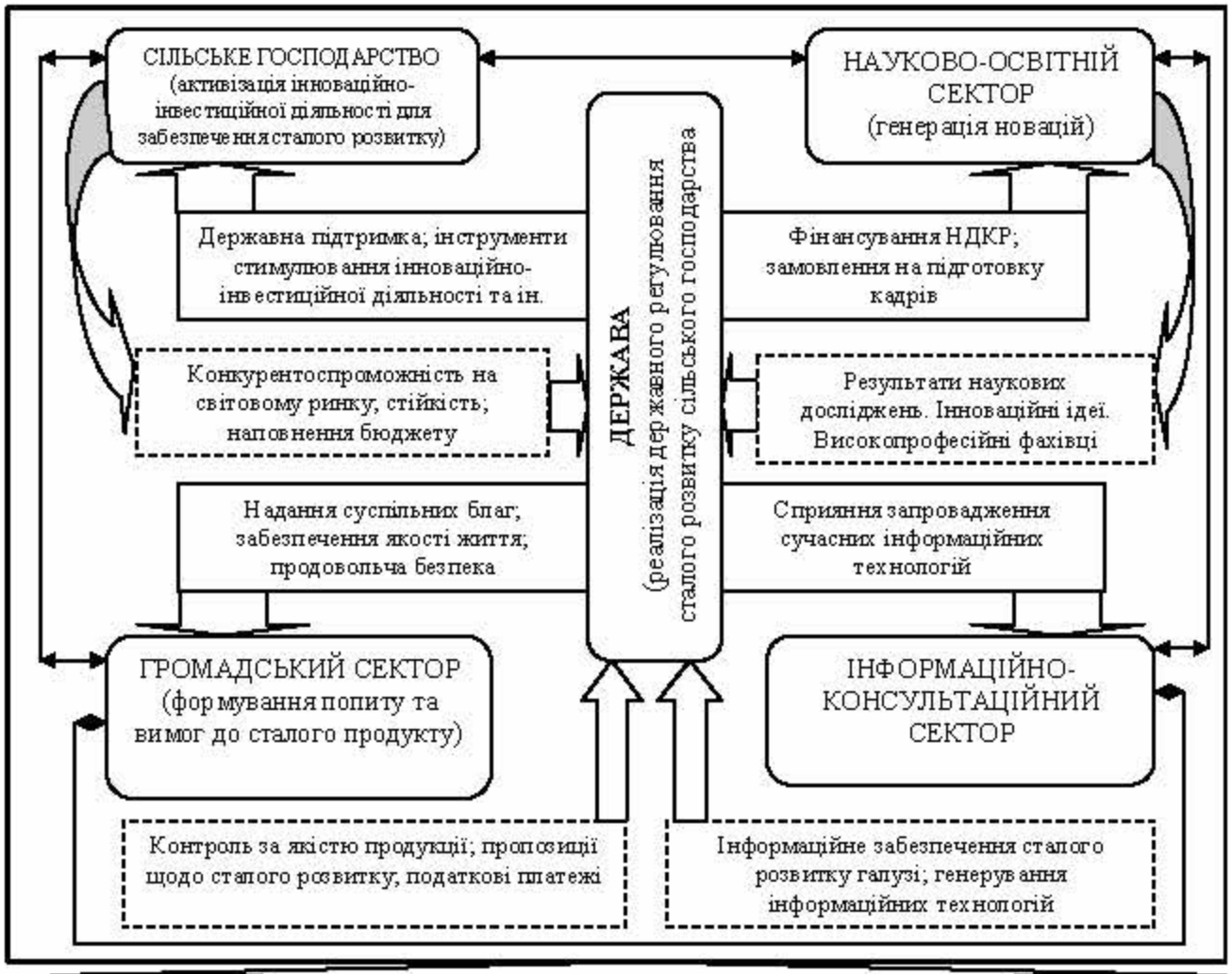

Рис. 2.5. Комплементарна міжінституційна модель забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні*

*Джерело: розроблено автором

Загальна результативність моделі забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні перш за все визначається рівнем збалансованості всіх її складових як можливостей суб'єктів господарювання. Лише системна збалансованість моделі сприяє врахуванню принципів

адаптивності та здатності забезпечувати синергетичний ефект від її реалізації. Природний потенціал є базовим, який впливає на формування інших видів потенціалів з метою забезпечення максимально кориснішого використання відповідних потенційних можливостей породи, сортів рослин тощо [42].

При реалізації представленого методологічного підходу кожен стейкхолдер моделі буде орієнтувати свою діяльність на пошук можливих способів оптимізації витрат у контексті впровадження новацій та проведення відповідних змін щодо забезпечення конкурентоспроможності кінцевого сільськогосподарського продукту.

У свою чергу, відсутність можливості ефективного впровадження новацій в сільське господарство найчастіше є результатом асиметричності відповідних інтересів стейкхолдерів моделі. Тобто суб'єкт-об'єктний характер причин, які зумовлюють певну асиметричність в інтересах стейкхолдерів моделі забезпечення сталого розвитку сільського господарства, зумовили визначення шляхів мінімізації відповідного лагу асиметричності в таких інтересах (рис. 2.6).

Так як ринкова економіка змінює визначені критерії оцінки синергетичного ефекту від результатів виробничо-господарської та інноваційно-інвестиційної діяльності в сільському господарстві, нами пропонується проводити таку оцінку через організаційно-управлінську взаємодію результатів діяльності з результатами просування сільськогосподарської продукції до споживачів шляхом використання логістичного ланцюга. Адже такий підхід розширює зміст та можливості моделі регулювання сталого розвитку сільського господарства, розглядаючи її у взаємодії з елементами кругообігу капіталу, враховуючи цільові орієнтири діяльності суб'єктів сільського господарства та дозволяє проводити оцінку синергетичного ефекту на основі критеріїв корисності та конкурентоспроможності відповідних новацій.

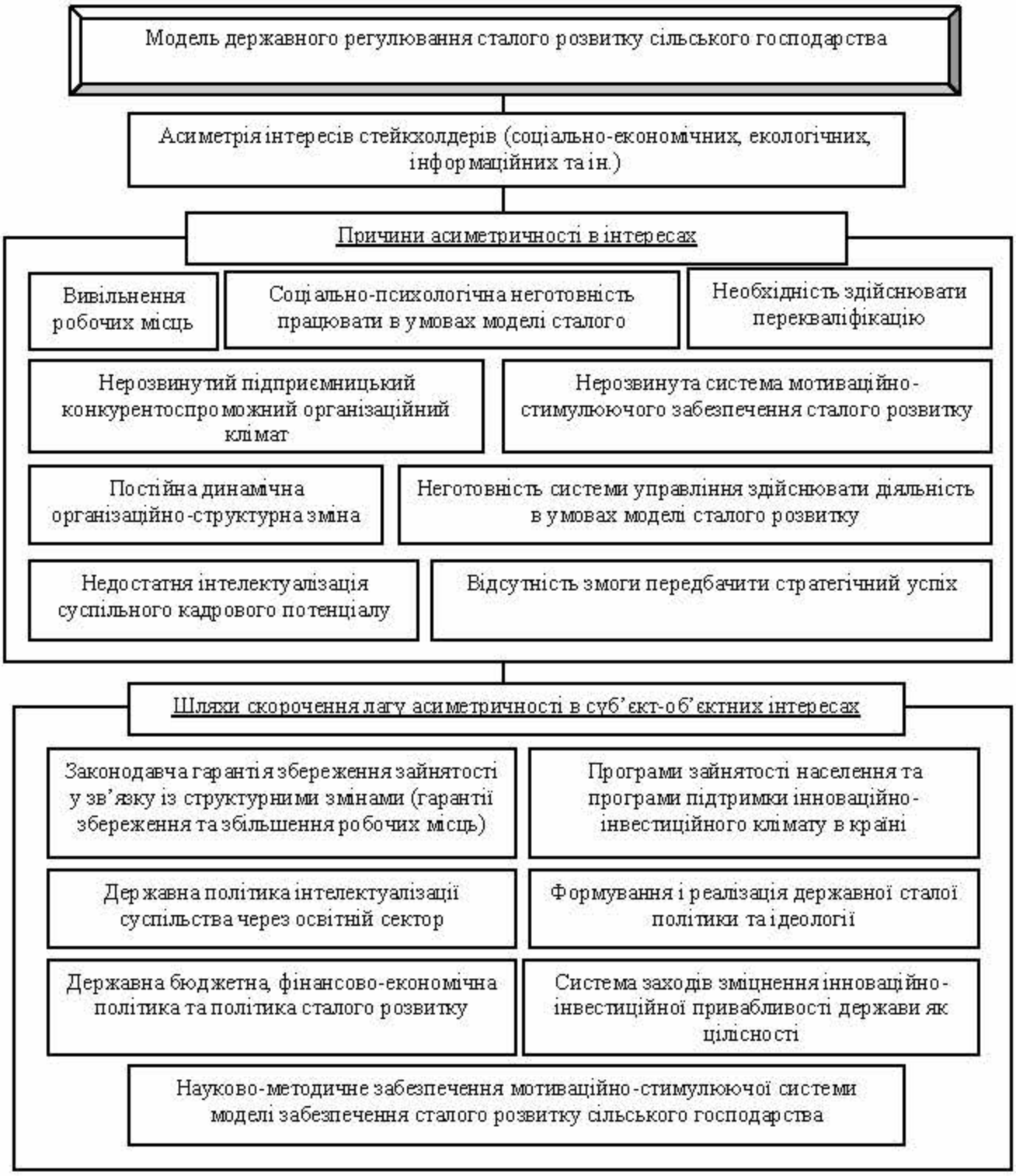

Рис. 2.6. Причини та шляхи скорочення лагу асиметричності в інтересах стейкхолдерів моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства*

*Джерело: розроблено автором

На результативність та якість моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні впливає сукупність факторів, а саме: вид стратегії та її обґрунтованості; часовий лаг реалізації стратегій; циклічність в межах життєвого циклу інноваційно-інвестиційного та виробничо-господарського процесу; рівня і тісноти системності й комплексності моделі сталого розвитку; рівня розвитку й тісноти зв'язків інтеграційних процесів в сільському господарстві; прогнозування світових трансформаційних змін; упереджувальні структурно-якісні зміни наявного інноваційно-інвестиційного потенціалу в сільському господарстві; якість регулювання соціально-трудовими, фінансово-економічними, інституційними відносинами й відносинами у сфері інноваційно-інвестиційної діяльності сільського господарства; рівень сталої активності суб'єктів сільського господарства та дієвості механізмів її активізації; рівень розвитку сталої інфраструктури на макро,-мезо та мікрорівнях.

На зміст, структуру та результативність інноваційно-інвестиційної діяльності особливо мають вплив інтеграційні процеси в сільському господарстві, які з кожним роком набувають особливої актуальності. Із зростанням кількості інтегрованих сільськогосподарських структур підвищується рівень конкурентоспроможності суб'єктів господарювання сільського господарства. А конкурентоздатність сільськогосподарської сировини як правило реалізується через конкурентоспроможність кінцевого продукту, що сприяє збалансуванню попиту і пропозиції на нього.

Інтегровані сільськогосподарські структури при правильній їх організації та ефективній системі державного регулювання спроможні:

1) своєчасно переорієнтувати капітал на нейтралізацію існуючих проблем, загроз, забезпечивши стійкий розвиток усіх складових відповідного інтеграційного процесу в сільському господарстві України;

2) збалансування соціо-еколого-економічних інтересів;

3) ефективно здійснювати регулювання формуванням та використанням існуючого соціо-еколого-економічного потенціалу суб'єктів сільського господарства;

4) своєчасно та якісно забезпечувати функціонування системи конкурентних переваг як базису для підтримки конкурентоспроможності діяльності й сталого розвитку [43].

Отже, в умовах поглиблення глобалізаційних процесів від суб'єктів сільського господарства вимагається переорієнтація їх основної діяльності у відповідність до принципів безперервного сталого розвитку. У свою чергу основним джерелом становлення їх конкурентних переваг й забезпечення продовольчої безпеки країни є зростання продуктивності як у рослинництві і тваринництві, так й у сферах підвищення якості продукції, збереження природних ресурсів, захисті навколишнього середовища тощо. Щодо реалізації представлених положень сільське господарство в Україні має ряд національних так і притаманних для всіх країн, що розвиваються особливостей.

До факторів, які впливають на виробничо-господарську та інноваційно-інвестиційну діяльність в сільському господарстві України належать [44]: 1) рівень сформованості ринку інноваційної продукції необхідними інститутами та інституціями; 2) низька платоспроможність сільськогосподарських товаровиробників, що обмежує можливості для придбання новацій; 3) недосконалість механізму фінансування трансферу технологій, розробок та їх комерціалізації; 4) неналежний інвестиційний клімат, що призводить до зменшення пропозицій сільськогосподарської продукції; 5) низький рівень державної підтримки сільського господарства; 6) недосконалість інфраструктури ринку інноваційної сільськогосподарської продукції.

Отже, виходячи з вище представлених особливостей, впровадження новацій в сільському господарстві України з метою забезпечення сталого розвитку, необхідно перш за все орієнтуватися на використання конкурентних переваг щодо забезпечення реалізації інноваційних проєктів.

Для сільського господарства України зробити інвестиції більш привабливими та ефективними можливо шляхом розробки та запуску системи державних механізмів, які повинні ґрунтуватись на пріоритетності результатів наукових досліджень, організаційно-інституційних змін, орієнтованих на підвищення оперативності й результативності науково-дослідних робіт, а також створення умов для забезпечення комерціалізації їх результатів.

Для забезпечення реалізації довгострокових програм розвитку сільського господарства в Україні доцільним є впровадження саме інституційно-управлінських новацій, важливе місце серед яких в сучасному суспільстві займають інформаційно-комунікаційні послуги та моделі комерціалізації новацій. Зважаючи на нові потреби в комерціалізації результатів наукових досліджень, які орієнтуються на попит у інноваціях, виникає нагальна необхідність у переорієнтації існуючої моделі регулювання із централізованої на децентралізовану. Як результат досліджень світового досвіду було встановлено перспективність пропозицій до ширшого залучення аграрних товаровиробників у децентралізоване державне регулювання. Позитивним, з точки зору вивчення досвіду, є використання нових підходів у підтримці процесу комерціалізації наукових досліджень на основі державного фінансування, але із залученням місцевого рівня регулювання, сільського господарства, науково-освітніх організацій й громадськості.

До методів стимулювання сталого розвитку сільського господарства вітчизняні науковці найчастіше відносять підтримку малого підприємництва [45]. У свою чергу, підтримують необхідність створення й державну підтримку різних форм кооперації й інтеграції науково-освітніх, виробничих, фінансових й громадських організацій та структур, починаючи з дослідницьких центрів, агропарків, інноваційних інкубаторів. Однак проблема реалізації таких теоретико-концептуальних надбань зазвичай полягає у недовірі аграрних виробників до державних й місцевих органів влади, їх необізнаності, а й часто у відсутності політичної підтримки сільського господарства.

Пріоритетними завданнями й особливостями реалізації моделі забезпечення сталого розвитку сільського господарства є: 1) необхідність проведення науково-дослідних робіт, що сприятиме використанню можливостей для прогресуючого розвитку генетичних досліджень, поєднуючи ефективну систему регулювання та технологій, які доповнюють відповідні досягнення генетики; 2) скороченням часу на фінансування наукових досліджень, адаптуючи позитивний досвід розвинутих країн; 3) формуванням організаційно-інституційної структури, орієнтованої на спрощення процесу формування та реалізації новацій сільського господарства в Україні. Отже, сільське господарство має особливості щодо впровадження моделі забезпечення сталого розвитку сільського господарства, адже його системоутворюючими чинниками є біологічні активи й цільова спрямованість у контексті забезпечення продовольчої безпеки держави. Такі особливості визначають методологічний базис дослідження й оцінки результатів сталого розвитку сільського господарства в Україні [46].

Ґрунтуючись на тому, що модель забезпечення сталого розвитку сільського господарства повинна забезпечувати рух всієї країни до більш гуманізованого суспільства, на її ефективність впливають фактори, які свідчать про просування до прогресивної форми її функціонування. Логічно, що такі фактори знаходяться в усіх суспільних сферах, а саме соціо-еколого-економічній, політичній, культурній, так як саме в їх гармонійному симбіозі полягає гуманізація цивілізації. За умови проектування такої позиції на сільське господарство в Україні, то результативність моделі регулювання сталого його розвитку вимірюється, перш за все, вдосконаленням всіх його підсистем, та вкладом у загальний розвиток країни [47].

Зазначимо, що модель державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні не може оцінюватися окремо від загальної моделі сталого розвитку всієї країни, адже пріоритети безпосередньо формуються на вищому рівні. Враховуючи вищевикладене, результативність

моделі регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні може оцінюватися з таких позицій: економічного зростання; розвитку людського капіталу; конкурентоспроможності; технологічного розвитку; збереження та відтворення біологічних ресурсів території; біологічного розвитку; екологічної безпеки держави та ін.

Особливістю моделі регулювання сталого розвитку сільського господарства є її виражений синергетичний характер, в результаті чого ефективність новацій постійно зростає. Крім того, мультиплікативний ефект від комерціалізації новацій є інтегральним, оскільки економічний ефект у виробництві супроводжується позитивними зрушеннями в розвитку освіти, культури і всієї соціо-еколого-економічної системи. Саме завдяки таким зрушенням модель регулювання сталого розвитку і науково-технічний прогрес стають головними факторами, які сприяють найбільш раціональному використанню трудових, матеріальних і фінансових ресурсів, найбільш ефективному застосуванню соціо-еколого-економічних та інших механізмів регулювання [48].

Підтримуючи позицію вчених [49], що, ефективність функціонування та розвитку будь-якої соціо-еколого-економічної системи багато в чому залежить саме від вибору дієвої її моделі. У свою чергу, оцінка ефективності як системи, так і її моделі повинна мати об'єктивний, комплексний, а по можливості, і кількісний характер. Тому першочерговим є ідентифікація об'єктивних і однозначних критеріїв для оцінки ефективності, які б давали можливість проводити порівняння моделей, різних за своїми принципами, завданнями, ресурсами та механізмами регулювання.

Методологічно ґрунтуючись на постулаті, що ключовою ціллю новацій є сукупний синергетичний ефект, для оцінки результативності реалізації моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні нами виділені ефекти та їх індикатори на рівні держави (рис.2.7).

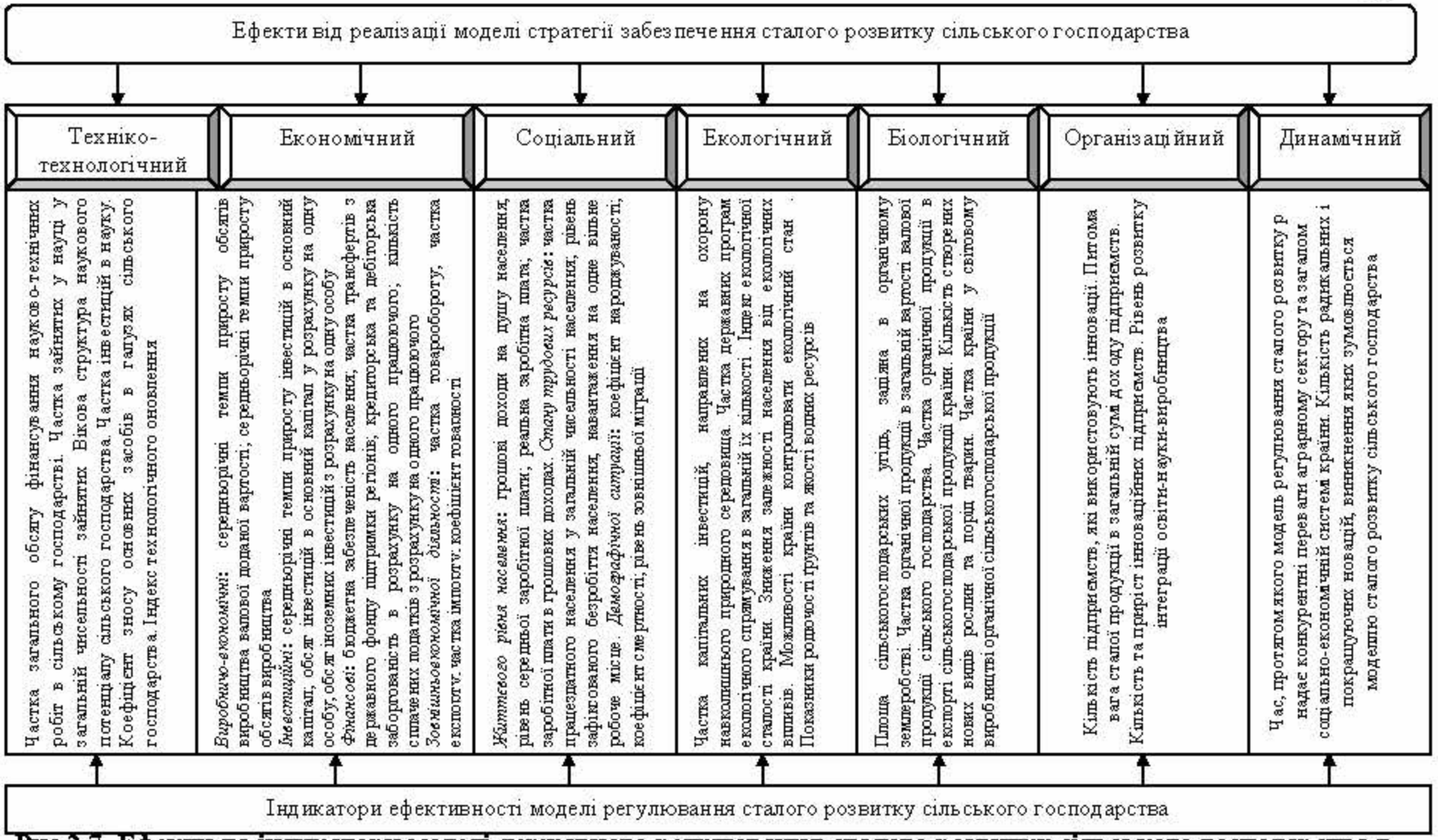

Рис.2.7. Ефекти та індикатори моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні*

*Джерело: розроблено автором

Особливим видом ефекту від реалізації моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні нами виділено одержані в його результаті конкурентні переваги та підвищення конкурентоспроможності на міжнародному ринку. Природа конкуренції під впливом сукупності факторів останнім часом суттєво змінюється [50]. Згідно із положеннями М.Портера, конкуренція має чотири стадії розвитку: стадія факторів виробництва, стадія інвестицій, стадія нововведень, стадія багатства [51], кожна з яких характеризується особливими цілями і механізмами державного регулювання виробничо-господарськими та інноваційно-інвестиційними процесами.

Проведені науковцями дослідження сучасних теорій та емпіричних досліджень у сфері конкурентних відносин дозволило ідентифікувати ознаки зміни самої природи конкуренції, серед яких саме зростання попиту на інновації та активізація їх повторного використання, що призводить до підвищення рівня конкурентної поведінки учасників ринку [52].

Враховуючи, що на сучасному етапі конкуренція за відповідні ресурси поступилася конкуренції за споживача, зазначимо, що інновація є основою конкуренції і умовою конкурентоспроможності сільського господарства. Встановивши взаємозв'язки між конкурентоздатністю, конкурентоспроможністю, конкурентостійкістю сільського господарства та його сталого розвитку, вважаємо обґрунтованим оцінювати через зазначені категорії ефективність використання потенціалу сталого розвитку сільського господарства.

Зауважимо що потенціал сталого розвитку сільського господарства є змінним і залежить від сукупності факторів, зокрема: динаміки соціально-економічного розвитку сільського господарства та окремих суб'єктів господарювання; темпів змін в глобальному просторі; рівня цивілізованості високорозвинутих країн; темпів розвитку людського капіталу; залежності України в цілому та сільського господарства, зокрема від вимог глобалізації; рівня насиченості та розвитку вітчизняного агропродовольчого ринку;

обраних внутрішніх і зовнішніх стратегій; пріоритетів в експортному спрямуванні сільського господарства тощо. Також, оцінку результативності використання потенціалу сталого розвитку сільського господарства через рівень його конкурентоспроможності та конкурентостійкості доцільно проводити з позиції системної цілісності з орієнтацією на кінцеву продукцію, реалізацію стратегії або завдань [53].

Отже, можна зробити висновки, що значний вплив на суспільний розвиток має модель державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, яка є більш складною структурою, адже відбувається залучення до функціональних й виробничих процесів природних ресурсів. Встановлено, що така складність передбачає дотримання сукупності вимог для результативної реалізації моделі регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні, а саме: 1) готовність суспільства до сталого розвитку; 2) належний інноваційно-інвестиційний клімат на всіх рівнях регулювання; 3) сформована система державного регулювання; 4) узгодженість концепцій розвитку економіки, суспільства, інститутів, соціально-трудових, владних, земельних та інших відносин.

Для забезпечення ефективності державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні запропоновано комплементарну міжінституційну модель державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, яка передбачає об'єднання таких учасників як: держава (приймає законодавчі акти, визначає пріоритети науки і техніки, технологій, розробляє форсайт-проєкти, концепції науки, науково-технічні програми, дорожні карти тощо), науково-освітній сектор (формування технопарків та малих інноваційних підприємств; проведення фундаментальних наукових досліджень та експериментальних апробацій їх результатів в технопарках тощо), сільське господарство (виробництво сталої продукції; залучення власних ресурсів для інноваційно-інвестиційної діяльності; формування нових структур тощо), громадськість (формує різні запити на товари і послуги та інші потреби суспільства аж до індивідуальних

замовлень фізичних і юридичних осіб) та інформаційно-комунікаційний сектор (забезпечує поширення інформації про досвід та технології серед учасників, здійснює координацію учасників у частині пошуку, просування та комерціалізації новацій, представляє передумови до застосування інформаційних технологій в сільському господарстві тощо). Запропонована модель орієнтована на комплексне регулювання виробничо-господарської й інноваційно-інвестиційної діяльності сільського господарства, зокрема, процесом формування, передачі і реалізації наукових розробок у виробництво конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції.

Враховуючи цільові орієнтири сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації з метою покращення якості та умов життя, було встановлено, що результативність моделі стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства визначається через сукупність взаємопов'язаних ефектів (соціально-економічного, техніко-технологічного, екологічного, організаційного, біологічного, динамічного), яка має визначену чітку структуру залежно від завдань та цілей сільського господарства

2.3. Фактори впливу та методичний інструментарій дослідження сталого розвитку сільського господарства в умовах цифровізації національної економіки

Розвиток сільського господарства полягає у формуванні особливого механізму взаємодії учасників виробничо-господарського та інвестиційно-інноваційного процесу, який насамперед реалізується в умовах результативного функціонування державного регулювання, яка створює базис для активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в державі та сільському господарстві насамперед, формує попит на відповідні інновації та сприяє процесу активного їх генерування, впровадження і комерціалізації. Для успішного вирішення таких завдань, а саме державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні, варто володіти інформацією про відповідний рівень розвитку, структуру соціо-еколого-

економічного потенціалу сільського господарства, систему та фактори, які сприяють своєчасній та ефективній комерціалізації новацій із метою забезпечення сталого розвитку галузі.

Формування дієвих механізмів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні є одним із пріоритетних завдань, які постають перед державою. У свою чергу, досить важливим завданням є також ідентифікація та аналіз факторів, які перешкоджають реалізації вітчизняної державного регулювання сталого розвитку сільського господарства.

Потреба у дослідженні факторів, які впливають на державну політику сталого розвитку сільського господарства в Україні, зумовлена перш за все обґрунтуванням їх змісту та можливих форм прояву у контексті розробки ефективної системи державного регулювання, яка орієнтована на активізацію інноваційно-інвестиційної діяльності в сільському господарстві. У свою чергу фактори впливу на сталий розвиток сільського господарства залежать від існуючих структурних особливостей сільського господарства, рівня науково-освітньої та технічної діяльності тощо.

У вітчизняній науковій літературі розгляду факторів, які впливають на механізм державного регулювання сталого розвитку країни та сільського господарства зокрема, приділяється значна увага. У працях М. Згуровського, А. Землянкіна, О. Зінченка, П. Бубенка, Н. Гончарової, О. Ладюка, В. Семиноженка представлено вплив різних факторів, які впливають на передумови активізації інноваційно-інвестиційної діяльності, певним чином визначають відповідні стимули й мотиви діяльності сучасних суб'єктів сільського господарства, встановлюють темпи та масштаби розповсюдження новацій у національній економіці.

До факторів забезпечення сталого розвитку галузей та регіонів А. Землянкін відносить: створення надійних інститутів спільного інвестування; формування венчурних фондів для інвестування сталого

капіталу; становлення фінансової інфраструктури для інноваційно-інвестиційної діяльності [54].

О. Зінченко до важливих факторів сприяння сталого розвитку країни відносить формування умов для реалізації соціо-еколого-економічного потенціалу суб'єктів малого бізнесу [55]. Ми не погоджуємось з таким трактуванням адже мале підприємництво в Україні ще не набуло досконалих форм та не має необхідного для активізації інноваційно-інвестиційної діяльності фінансового потенціалу. А тому сталий розвиток скоріше відбуватиметься у результаті інтеграційних об'єднань суб'єктів господарювання з метою концентрації необхідних ресурсів й організаційно-інституційних можливостей.

Науковець П. Бубенко ключовим фактором забезпечення сталого розвитку вважає становлення нових організаційно-економічних формувань, які б ефективно функціонували в сучасних механізмах комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності, а також наявність необхідних науковців та фахівців, які спроможні були б генерувати ідеї й безпосередньо формувати результати наукової діяльності [56]. З такою позицією варто частково погодитися. Однак зауважимо, що з метою активізації інноваційно-інвестиційної діяльності сільського господарства варто формувати не просто абсолютно нові організаційні структури й нормативно-правові засади, а й ті, які сприятимуть продукуванню інноваційних проєктів та, у свою чергу, витримуватимуть конкурентну боротьбу з ключовими конкурентами, перш за все з іноземними.

До факторів сталого розвитку регіону О. Ладюк й Л. Волевач відносять: залучення відповідних науково-технічних організацій до вирішення завдань щодо модернізації національного виробництва; підтримку інноваційних пропозицій бізнесу; гарантування можливості для отримання кредитів суб'єктами господарювання з метою реалізації інноваційних проєктів [57]. Серед ключових помилок державного регулювання взагалі та сталої зокрема було те, що в кризових умовах 90-х років потужні науково-

технічні установи не отримали своєчасної належної допомоги, що призвело до втрати вагомого кадрового потенціалу. А тому на порядок денних виноситься питання оновлення відповідних інженерно-технічних кадрів, які зможуть ефективно працювати у напрямку сталого розвитку виробництва та сільського господарства зокрема.

Вченим В. Семиноженком до факторів сталого розвитку відносить визначальну роль держави, адже на сьогодні малий й середній бізнес не здатний самостійно вирішувати проблем поширення новацій, а, відповідно, потужним транснаціональним корпораціям це є не вигідним [58].

Н. Гончарова базовими факторами сталого розвитку вважає комплекс інноваційних засобів, новаторських цілей, їх досягнення, спроможності відтворювати інноваційну спрямованість на збалансованій основі [59].

М. Згуровський, основним фактором активізації виробничо-господарського та інвестиційно-інноваційного процесу вважає технологічне передбачення, а саме визначення потреби у тих інноваційних результатах, які будуть у короткостроковій перспективі базисом для соціально-економічного поступу країни [60].

Отже, у сучасній науковій літературі немає на сьогодні єдиного підходу щодо певної структуризації факторів, які перш за все впливають на формування дієвого механізму державного регулювання забезпечення сталого розвитку сільського господарства. Тому відсутність такої структуризації насамперед стримує формування ефективної державної політики, яка значно посилить вплив різних стимулюючих, та послабить дію дестимулюючих факторів на сталий розвиток сучасного сільського господарства. Розроблено авторський підхід до комплексної систематизації факторів, які впливають на забезпечення сталого розвитку сільського господарства за рядом ознак (рис.2.8).

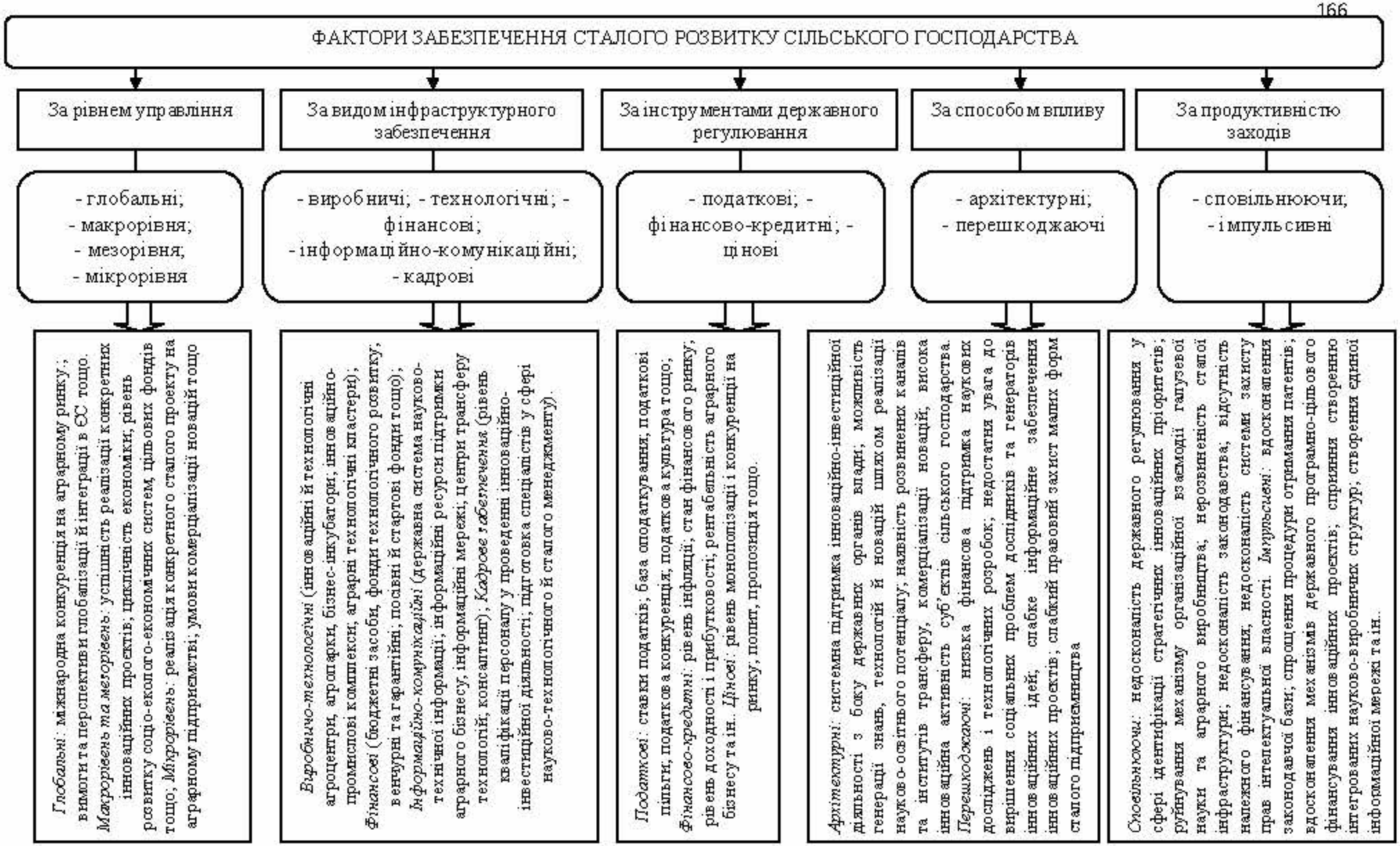

Рис.2.8. Фактори забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні*

*Джерело: розроблено автором

Сільське господарство України досить активно вливається в глобалізовану систему міжнародних господарських зв'язків (наприклад транскордонне співробітництво) щодо факторів сталого розвитку доцільно розглядати фактори міжнародного та макрорівня. Визначаючи за масштабами впливу ті фактори, які певним чином визначають особливості сталого розвитку сучасного сільського господарства, нами поділено на фактори міжнародного (глобального) рівня, макро-, мезо- і мікрорівня. Саме зв'язкам зі світовим співтовариством у контексті реалізації інноваційних проєктів значно сприяє ефективному "переливу знань", обміну досвідом та прискорення тиражування новацій.

Тому завдання держави насамперед полягають у формуванні сприятливих умов для припливу інвестицій у виробничо-господарську діяльність вітчизняного сільського господарства. Таким чином рівень державної активності насамперед залежать від певних економічних циклів у країні. Так, у період кризи варто забезпечити сталість впровадження основних новацій, які сприяють значному удосконаленню задоволення потреб з метою отримання відповідного довгострокового позитивного ефекту впроваджуючи інновації в сільському господарстві. Саме державне втручання у такий період сприяє економічному зростанню й виходу з кризи. На стадії економічного росту, втручання держави у відповідну виробничо-господарську та інноваційно-інвестиційну сферу носить досить фрагментарний характер. Участь держави у процеси сталого розвитку сільського господарства, може бути як прямою (тобто адресна підтримка стратегічно важливих новацій), так й непрямою (формування інноваційної інфраструктури, нормативне забезпечення виробничо-господарського та інвестиційно-інноваційного процесу). Такі фактори значно вплинули на сталий розвиток сільського господарства. Вплив цих факторів посилюється незадовільним станом ефективно діючих сільськогосподарських науково-дослідних лабораторій, низьким рівнем адаптованості науково-дослідних

сільськогосподарських установ до ринкових умов, відсутністю відповідних ринків науково-технічної продукції [61].

Для державного регулювання забезпечення сталого розвитку та відповідної ефективної системи регулювання варто визначити фактори, які перешкоджають цьому процесу. Фактори класифіковано на три групи: виробничо-технологічні, соціально-економічні та організаційно-інституційні. Соціально-економічні фактори передбачають нестачу коштів в сільському господарстві для сприяння сталого розвитку, відсутність фінансової підтримки держави, надто низький платоспроможний попит на інноваційні продукти, висока вартість реалізації новацій, тривалі строки їх окупності, брак кваліфікованого персоналу.

До виробничо-технологічних факторів належать дуже низький інноваційний потенціал сільського господарства, недостатність інформації про інноваційні технології, відповідні ринки збуту; несприйнятливість суб'єктів сільського господарства до нововведень; не значне коло можливостей для процесу кооперування з іншими суб'єктами бізнесу й науковими організаціями.

В організаційно-інституційні фактори входять: відсутність необхідності у нововведеннях унаслідок наявності ранніх новацій; недосконалість законодавчих і нормативно-правових документів, які регулюють та стимулюють інноваційну діяльність; невизначеність термінів виробничо-господарського та інвестиційно-інноваційного процесу; нерозвиненість інфраструктури (посередницькі, інформаційні, юридичні, банківські, інші послуги); нерозвиненість ринку технологій [62].

Головним напрямом вирішення завдань щодо своєчасного та оптимального забезпечення сталого розвитку сільського господарства є формування соціо-еколого-економічних умов з метою забезпечення сталої сприйнятливості сільського господарства. Під інноваційною активністю автор розуміє здатність сектору генерувати та реалізувати новацій [63].

Зрозумілим є той факт, що в досліджуваній галузі може спостерігатись відсутність певної соціо-еколого-економічної спроможності до новацій. Тобто, будь-яке нововведення, яке у більшості пов'язане з технічною трансформацією сільського господарства, модернізацією техніко-технолоічної бази, відповідає довгостроковим інтересам галузі. Багато в чому соціальні завдання відбивають поточні інтереси, внаслідок цього виникає протиріччя між техніко-економічними й соціальними завданнями, між довгостроковими і поточними інтересами суб'єктів сільського господарства та населення.

На сьогоднішній день мало ресурсів вкладається у відновлення сільського господарства, формування й освоєння новацій внаслідок того, що перш за все інноваційно-інвестиційний процес викликає зменшення прибутку, у той час як суб'єктам господарювання удається збільшувати його шляхом реалізації старої або ж частково модернізованої продукції за встановленими монопольно високими цінами.

Тому, сприйнятливість сільського господарства до виробничо-господарського та інвестиційно-інноваційного процесу залежить від початкових умов: від підготовки до перетворень. Рівень підготовленості характеризується визначеним техніко-економічним рівнем розвитку сільського господарства [64]. Важливим при цьому є визначення стратегії щодо технічного розвитку. Так критерієм економічної доцільності (стимулом) технічного розвитку на основі новацій у сільському господарстві може бути потреба в розширенні масштабів виробництва традиційної для сільського господарства продукції або освоєння нових її видів за умови конкурентоспроможності й достатньої ефективності сільського господарства. Якщо створені певні попередні умови для технічних перетворень і правильно обрана стратегія технічного розвитку, то сільське господарство буде зацікавлений і сприйнятливий до перетворень на основі нововведень.

Нововведення частіше впроваджуються в тих суб'єктах господарювання, де є високопрофесійні фахівці, які переконані, що такі

нововведення необхідні їм для роботи (якщо це нововведення, яке стосується виробничого, наукового або збутового процесу). З огляду на цю обставину, сприйнятливість сільського господарства до нововведень залежить, швидше за все, від думки фахівців, ніж від рішень менеджерів. Тому необхідно завжди висувати підвищені вимоги при найманні працівників у відносності їх знань й кваліфікаційних вимог. Саме це буде сприяти не лише підвищенню результативності державного регулювання, а й поліпшенню діяльності галузі в Україні. Тому варто заохочувати створення й функціонування інноваційних фінансових організацій (банків, фондів тощо), які фінансують науково-технічні інновації на комерційній основі.

Важливими факторами, які значно впливають на забезпечення сталого розвитку сільського господарства України є такі: ресурсне забезпечення; науково-технічні; загальноекономічні фактори.

У даному контексті враховують ще сукупність факторів, які визначають масштаби й темпи інноваційно-інвестиційної діяльності при забезпеченні сталого розвитку сільського господарства [65].

Масштаби здійснення інноваційно-інвестиційної діяльності та сталого розвитку представлені під впливом ряду факторів:

- невизначеності, який не завжди сприяє визначенню доцільності реалізації відповідного напряму науково-технічного розвитку;
- реалістичність планів, які погоджують стадію НДР з виробництвом, збутом та післяреалізаційним обслуговуванням, із стадією сталої дифузії – модифікацією й модернізацією виробленої продукції та припиненням її виробництва;
- проблематичність забезпечення короткострокових тенденцій щодо розвитку національного господарства зокрема та окремих суб'єктів бізнесу тривалим концепціям сталого розвитку;
- рівень орієнтованості інноваційно-інвестиційної діяльності вітчизняного сільського господарства на потреби країни;

- проблемність забезпечення відповідного рівня сталого розвитку вітчизняного сільського господарства світовому рівню у складі подібних показників;

- ідентифікація та підтримка конкурентоспроможності національних сільськогосподарських новацій на глобалізованому ринку;

- рівень ризикованості новацій у вітчизняній практиці;

- ефективність правового захисту бізнесу у сфері наукових досліджень й інноваційно-інвестиційної діяльності;

- місце державної участі в реалізації інноваційній діяльності, яке пов'язане з ресурсною підтримкою й замовленнями на генерацію нововведень [66].

Ґрунтуючись на систематизації факторів, які істотно визначають динаміку розвитку сільського господарства, можливою стає характеристика її параметрів та на цій основі запропонувати рекомендації, які пов'язані з формуванням стратегії стійкого економічного зростання показників функціонування сільського господарства і держави загалом.

Тобто, вплив факторів, які визначають масштаби та напрями стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства, зазвичай обумовлений певним співвідношенням сфер виробничо-господарської і науково-технічної діяльності. Розміри діяльності щодо науково-технічних розробок значно можуть визначати обсяги соціо-еколого-економічного потенціалу вітчизняного сільського господарства, якими володіють суб'єкти господарювання. Тому аналіз відповідних факторів, які визначають тенденції сталого розвитку досліджуваної галузі і сфери наукових та науково-технічних розробок, варто вести за певними групами, систематизованих залежно від рівня впливу їх на результати сталого розвитку сільського господарства.

Сучасний стан самої системи державного регулювання, зокрема діяльністю та формуванням підприємницького середовища, перебуває не на належному рівні. Минув досить великий період ринкових перетворень, отже,

й сама система регулювання потребує оновлення, модифікації. Ми маємо статус країни з ринковою економікою, тому всі методи регулювання, розвитку мають бути приведені у відповідність з вимогами сьогодення.

Основою для інституційного забезпечення сталого розвитку сільського господарства повинні стати інноваційно-інвестиційні процеси в організаційно-інституційній, техніко-технологічній та соціо-еколого-економічній площинах, підтримка людських ресурсів та розвиток сільських територій. Структурне реформування сільського господарства має перш за все здійснюватися у напрямі забезпечення економічної безпеки галузі та національної економіки загалом, за рахунок пріоритетного розвитку експортноорієнтованих та імпортно-замінних товарів, виробництва альтернативних видів енергії, упровадження ресурсо та енерго зберігаючих технологій, розвитку адаптивного механізму виробництва, що значно знижує навантаження на навколишнє природнє середовище, забезпечення виробництва екологічно чистої органічної продукції з власної сировини, розвитку села та підтримки сільського соціуму. В сучасному інформаційному суспільстві пріоритетами програм розвитку сільського господарства є:

1) інституціональні зміни, що представляються в модернізації вже існуючих, оптимальної адаптації запозичених та впровадженні сформованих нових інститутів у напрямку формування інституціональних умов забезпечення економічної безпеки сільського господарства, формування можливостей для поєднання соціо-еколого--економічних інтересів усіх суб'єктів сільського господарства та їх комплементарності;

2) технічні та технологічні зміни, які передбачають певні якісні трансформації у взаємозв'язках науково-освітньої, інноваційної, техніко-технологічної сфер діяльності суб'єктів сільського господарства з метою задоволення потреб бізнесу (отримання прибутку) та сільських територій, становлення умов для динамічного прискорення технологічного прогресу;

3) соціальні зміни, сприяння формуванню необхідної соціально-економічної орієнтації учасників ринку сільськогосподарської продукції,

адекватних реформаційних перетворень, забезпечення зворотного зв'язку між діяльністю сільського господарства та стратегіями забезпечення сталого розвитку, що ґрунтуються на основі наявних ресурсів та соціально-економічних відносин [67]. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку результати наукової, науково-технічної та інноваційно-інвестиційної діяльності є вирішальними факторами, що визначають перехід до сталого типу розвитку сільського господарства, забезпечують її високу ефективність та національну безпеку у ринковому середовищі.

Для характеристики факторів забезпечення сталого розвитку сільського господарства пропонуємо використовувати показники, які визначають кадровий науковий потенціал, обсяги та результативність наукової діяльності, рівень впровадження новацій у сільське господарство тощо (табл.2.4).

Більш детальний розгляд кожної з груп факторів дозволяє виявити часткові індикатори та відповідні кількісні і якісні показники, що характеризують сталий розвиток сільського господарства. Для ефективної політики держави в сфері розвитку сільського господарства важливим елементом є створення сталої та інвестиційної спроможності галузі, яка забезпечує їх конкурентоспроможність. Ці компоненти мають як прямий так і зворотній вплив один на одного. Як свідчать дані проведеного аналізу, можна зробити висновок, що в Україні недостатньо високий рівень інноваційно-інвестиційної спроможності в сільському господарстві. Тому актуальним та важливим є створення умов для інституційного забезпечення сталого розвитку сільського господарства на засадах комплементарності [68].

Таблиця 2.4

Фактори забезпечення сталого розвитку сільського господарства та показники їх оцінки

Фактор	Ознака	Показники
Науково-освітній потенціал	Рівень розвитку освіти, зокрема, вищої	- ступінь охоплення вищою освітою населення відповідної вікової групи, %; - державні витрати на освіту, у % до ВВП
	Рівень розвитку науки	- кількість осіб із науковими ступенями (докторів і кандидатів наук) на 100 тис. осіб населення, - кількість організацій та чисельність фахівців, які виконують наукові та науково-технічні роботи, на 100 тис. осіб населення
Впровадження інноваційних розробок	Патентна активність	- кількість патентів виданих національними та іноземними організаціями, на млн. осіб населення
	Інтенсивність впровадження новацій у сільське господарство	- кількість інноваційно-активних сільськогосподарських підприємств; - загальний обсяг витрат на інноваційну діяльність в сільському господарстві, млн. грн.; - обсяг сталої продукції, млн. грн.; - впровадження прогресивних технологічних процесів у сільському господарстві, одиниць; - освоєння інноваційних видів продукції у промисловості, одиниць
Інноваційна зовнішньоекономічна спеціалізація держави	Високотехнологічний експорт	- частка високотехнологічної аграрної продукції в експорті, %
Розвиток мережевих технологій	Розвиток мережі Інтернет	- кількість безпечних Інтернет-серверів на млн. осіб населення; - швидкість доступу до мережі Інтернет на 10 тисяч осіб населення
Поширення серед населення та доступність сучасних інформаційних технологій	Комп'ютерні технології	- кількість персональних комп'ютерів на 100 осіб населення; - кількість суб'єктів господарювання, які використовують сучасні інформаційні технології
	Мережа Інтернет	- кількість користувачів мережі Інтернет на 100 осіб населення, - кількість користувачів широкосмугового доступу до Інтернету на 100 осіб населення

*Джерело: доопрацьовано автором

Для більш ефективного аналізу стану та розвитку сільського господарства необхідно дослідити фактори макроекономічного впливу,

зосереджуючи увагу на інноваційно-інвестиційній складовій розвитку сільського господарства. Проведений аналіз конкурентних позицій держави в різних міжнародних рейтингах дає підстави зробити висновок про їх тісний взаємозв'язок і визначити ключові фактори макроекономічного середовища, що впливають на сталий розвиток сільського господарства економіки держави. Наукові дослідження в сфері узагальнення та систематизації факторів зовнішнього впливу у процесі формування сталої моделі розвитку сільського господарства економіки належать таким вченим, як: А. Косенко [69], Т. Васильєва [70], І. Лицур [71], А. Тельнов [72], Т. Шталь [73] та іншим.

Узагальнюючи підходи науковців, у ході дослідження систематизовано та узагальнено фактори макроекономічного впливу на сталий розвиток сільського господарства, що наведено на рис. 2.9.

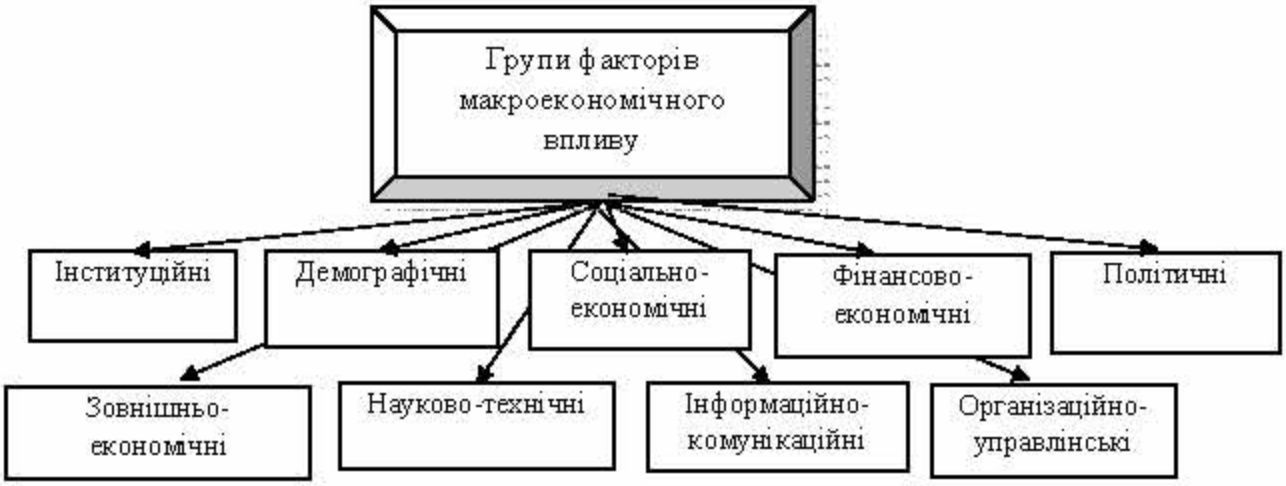

Рис. 2.9. Фактори макроекономічного впливу на сталий розвиток сільського господарства*

*Джерело: розроблено автором

Розгляд наведеної групи факторів дозволяє виявити часткові індикатори та необхідні якісні і кількісні показники, які необхідно використовувати при здійсненні аналізу стану сталого розвитку сільського господарства та результативності державного регулювання.

Оцінка макроекономічних факторів, що впливають на сталий розвиток сільського господарства економіки України буде проведена відповідно до запропонованої системи показників, яка наведені у таблиці 2.5.

Дослідженням інституційного середовища сталої сфери в Україні присвячено роботи багатьох науковців, таких як: Н. Березняк [74], Н. Почерніна [75], Ю. Журавель [76] та багато інших. Основою їх досліджень є узагальнення теоретичного базису, які містить нормативно-правова база щодо регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні.

Таблиця 2.5

Система макроекономічних показників, що характеризують інноваційне середовище сільського господарства

Група показників	Показник (характеристика)
1.Інституційні	- суб'єкти інституційного забезпечення; - нормативно-правова база
2. Демографічні	- чисельність населення; - загальний приріст населення (скорочення); - природний приріст населення (скорочення); - міграційний приріст населення (скорочення); - структура населення за статтю і віком
3. Соціально-економічні	- рівень зайнятості та безробіття; - оплата праці (середня номінальна та реальна заробітна плата, заборгованість по заробітній платі, розподіл працівників за розмірами заробітної плати)
4. Фінансово-економічні	- доходи і витрати населення; - валовий внутрішній продукт (ВВП); - фінансові результати діяльності великих та середніх підприємств; - обсяги нефінансових послуг; - оборот роздрібної торгівлі; - капітальні інвестиції; - рівень інфляції (індекси споживчих цін, індекси цін виробників промислової продукції)
5. Зовнішньо-економічні	- інвестиції зовнішньоекономічної діяльності (прямі іноземні інвестиції); - зовнішня торгівля товарами та послугами (обсяги експорту та імпорту); - зовнішньоторговельний баланс; - стан зовнішньоекономічних відносин з країнами ЄС (обсяги експорту та імпорту)
6. Науково-технічні	- обсяги наукових досліджень і розробок (НДР); - частка витрат на виконання НДР у ВВП; - кількість працівників, задіяних у виконанні НДР; - структура витрат на виконання НДР за джерелами фінансування
7. Інформаційно-комунікаційні	- частка підприємств, що використовують інформаційно-комунікаційні технології (комп'ютери та доступ до мережі Інтернет)
8. Політичні	- дані соціологічних досліджень; - стабільність уряду; - ступінь громадського незадоволення діями влади; - міра впливу опозиційних структур
9. Організаційно-управлінські	- механізм здійснення інноваційно-інвестиційної діяльності; - формування та реалізація державної інноваційно-інвестиційної політики; - інноваційно-інвестиційна стратегія розвитку національної економіки

*Джерело: розроблено автором

Загалом інституційні засади складаються із сукупності основних правил та певного набору інститутів, що встановлюють правила регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні в різних сферах [77]. Під інституційним забезпеченням інноваційно-інвестиційної діяльності розуміється сукупність державних і недержавних інституцій, які забезпечують наявність правових, організаційних і економічних умов, що необхідні для впровадження і розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності в сільському господарстві економіки.

Аналіз наукових джерел дозволив виявити два основних елемента інституційного забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні: суб'єкти інституційного забезпечення та нормативно-правова база.

До суб'єктів інституційного забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності відносять: інформаційні центри, інформаційні мережі науково-технічної інформації, бізнес-центри, технопаркові структури, консалтингові фірми, патентно-ліцензійні бюро, венчурні фонди, інвестиційні фонди, інноваційні центри, банки, страхові компанії, пенсійні фонди, промислові підприємства, науково-дослідні організації та установи, домогосподарства, науково-дослідні регіональні програми сталого розвитку, мережа регіональних центрів сталого розвитку, логістичні центри, маркетингові структури, органи нагляду, законодавчі органи.

Згідно з Законом України "Про пріоритетні напрями інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні" визначено стратегічні та середньострокові напрями інноваційно-інвестиційної діяльності на 2011-2021 рр. за різними галузями економіки [78]. Функція моніторингу реалізації зазначених пріоритетних напрямів покладена на Державне агентство з питань науки, новацій та інформатизації України [79], яке 04.06.2014 р. було перейменоване у Державне агентство з питань електронного урядування [80]. 2 вересня 2019 року Урядом прийнято рішення щодо створення Міністерства цифрової трансформації України [81], яке є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує: формування та

реалізацію державного регулювання у сфері цифровізації, цифрової економіки, цифрового розвитку, цифрових новацій, електронного урядування й електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства.

Реалізація пріоритетних напрямів у сільському господарстві має забезпечуватися шляхом реалізації відповідних державних програм. Однією з таких програм є програма розвитку інвестиційної та інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні, у якій визначено пріоритети розробки та реалізації програм сталого розвитку економіки за всіма напрямами, у тому числі сільського господарства економіки, визначенні критеріїв відбору таких проєктів та форми державної підтримки їх реалізації.

Проведений аналіз теоретичних положень [82-83] дозволяють зробити висновок, що в процесі реалізації державних програм у сфері інноваційно-інвестиційної діяльності у всіх сферах економіки, основною проблемою є гостра недостатність державного фінансування та недосконалість ефективних механізмів залучення інвестиційних коштів.

Тобто реалізація встановлених державою напрямів сталого розвитку характеризується неузгодженістю й фрагментарністю сучасного державного регулювання, недостатнім фінансуванням відповідних державних програм, наукової і науково-технічної діяльності в Україні, відсутністю організаційної й фінансової підтримки інноваційно-інвестиційної діяльності та відсутністю оптимальної системи контролю за результативністю інноваційно-інвестиційної діяльності й коригуванням сталої політики.

З боку державного регулювання сталий розвиток має бути спрямований “на сприяння здійсненню наукових досліджень та розробок; створення ефективної системи трансферу технологій з метою їх комерціалізації та налагодження виробництва сталої продукції; здійснення організаційної та фінансової підтримки інноваційних підприємств; створення ефективної системи контролю за інноваційною діяльністю та коригування сталої політики”.

Особливої уваги потребує аналіз глобальних факторів, які характеризують інноваційно-інвестиційне середовище в Україні, серед основних можна виділити 26 параметрів, що наведені у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Складові індексу конкурентоспроможності, що характеризують інноваційно-інвестиційне середовище в Україні

Складова індексу глобальної конкурентоспроможності	Рейтинг 2012-2013 (144 країни)	Рейтинг 2013-2014 (148 країн)	Рейтинг 2014-2015 (144 країни)	Рейтинг 2015-2016 (140 країн)	Рейтинг 2016-2017 (138 країн)
Індекс глобальної конкурентоспроможності	73	84	76	79	85
1. Захист інтелектуальної власності	120	133	129	120	125
2. Марнотратство державних витрат	128	143	138	134	129
3. Корпоративна етика	124	130	98	76	106
4. Захист інтересів міноритарних акціонерів	141	146	139	134	136
5. Сила захисту інвесторів	94	100	105	95	79
6. Валові національні заощадження, % від ВВП	85	127	134	124	99
7. Інфляція, зміна за рік у %	107	1	75	134	136
8. Державний борг, % від ВВП	61	60	66	110	113
9. Кредитний рейтинг країни	94	99	105	118	127
10. Інтенсивність конкуренції на внутрішньому ринку	104	106	101	99	108
11.Вплив оподаткування на стимули до інвестування	139	145	137	129	133
12. Вплив бізнес-правил на прямі іноземні інвестиції	132	133	125	122	130
13.Фінансування через місцевий ринок капіталу	129	127	108	118	127
14. Простота доступу до кредитів	107	116	87	87	112
15. Наявність венчурного капіталу	106	120	97	102	123
16. Міцність банків	142	143	138	140	138
17. Регулювання фондових бірж	124	129	127	135	137
18. Наявність новітніх технологій	80	106	113	96	93
19. Освоєння технологій на рівні фірм	69	100	100	100	74
20. Прямі зовнішні інвестиції та передача технологій	109	131	127	117	115
21. Стан розвитку кластерів	127	136	128	124	125
22.Здатність до новацій	58	100	82	52	49
23. Якість науково-дослідних інститутів	64	69	67	43	50
24.Витрати компаній на дослідження і розробки	104	112	66	54	68
25. Співпраця університетів та промисловості у дослідженнях та розробці	69	77	74	74	57
26. Наявність вчених та інженерів	25	46	48	29	29

*Джерело: систематизовано автором [84]

Як видно з результатів аналізу складових індексу конкурентоспроможності, які характеризують інноваційно-інвестиційне середовище України, за 2012-2017 рр., найбільше погіршення показників

відбулося у період 2013-2014 рр. Так, з 26 параметрів негативну тенденцію мали 23, з яких: валові національні заощадження (погіршення на 42 позиції); здатність до новацій (погіршення на 42 позиції); освоєння нових технологій на рівні фірм (погіршення на 31 позицію); наявність новітніх технологій (погіршення на 26 позицій); прямі зовнішні інвестиції та передача технологій (погіршення на 22 позиції); наявність вчених та інженерів (погіршення на 21 позицію). Таким чином, можна зробити висновок, щодо зниження рейтингу країни у період з 2015-2016 рр. у порівнянні з 2014-2015 рр. тенденцію до зниження мали 7 показників, то у 2016-2017 рр. у порівнянні з 2015-2016 рр. негативну динаміку мали вже 16 показників.

Найкращій результат мали показники: освоєння технологій на рівні фірм (26 позицій); валові національні заощадження (25 позицій); співпраця університетів та промисловості у дослідженнях та розробці (17 позицій); сила захисту інвесторів (16 позицій).

Глобальний індекс інновацій (The Global Innovation Index – GII) у 2016 році очолили такі країни як, Швейцарія, Швеція, Великобританія, Сполучені Штати Америки, Фінляндія та Сінгапур. У порівнянні з позиціями минулого року Швеція піднялася з третього місця на друге, потіснивши Великобританію. США покращили свої позиції на одну сходинку – з п'ятого місця на четверте, – потіснивши вниз Нідерланди, які стали дев'ятими. Особливість Індексу новацій цього року в тому, що вперше до групи високорозвинених держав, які незмінно очолюють рейтинг, приєднався Китай. Країна увійшла в число 25 провідних новаторів світу [85].

Чотири країни, які є лідерами в рейтингу (Японія, США, Сполучене Королівство і Німеччина) виділяються за фактором "якість новацій". Цей індикатор характеризує рівень розвитку вищої освіти, число наукових публікацій і кількість поданих міжнародних заявок на патенти.

В рамках Глобального сталого індексу відбувся розподіл країн на три сегменти – лідери, успішні та аутсайдери (в залежності від розміру ВВП на душу населення при оцінці впливу на нього інноваційних ринків). Україна

знаходиться ближче до центру в сегменті "процвітаючих" ефективних новаторів поряд з В'єтнамом, Індією, Філіппінами, Вірменією і Марокко.

Найбільш слабкими в Індексі новацій для України є показники "Політична стабільність і безпека" (125 місце з 128), "Легкість вирішення питань банкрутства" (113 – позаду Гондурасу і Ірану), "Політичне середовище" (123), "ВВП на одиницю використовуваної енергії "(115 місце слідом за РФ). Також низький показник по категорії "Інвестиції", де Україна посіла 77 місце в індикаторі "Простота захисту міноритарних акціонерів", 76 – в "Ринкової капіталізації" національних компаній.

Рейтинг інноваційних економік (Bloomberg Innovation Index – BII) позиціонує Україну на 42-му місці в рейтингу країн з найбільш новаційною економікою. При цьому країна втратила одну позицію порівняно з попереднім рейтингом [86].

Незважаючи на невідворотність процесів посилення залежності успіхів Сільського господарства від інноваційності, на практиці у вітчизняному сільському господарстві темпи продукування і впровадження новацій залишаються низькими. Порівняно з показником 1995 р., кількість інноваційних підприємств у промисловості знизилась на 63 %. Так, у 2016 р. інноваційну діяльність у агропромисловому секторі здійснювали 735 підприємств, що становило 16,6% від загальної кількості підприємств галузі по Україні та 20,8 % від загальної кількості підприємств, які провадили інноваційну діяльність. З них найбільше підприємств були зайняті такими видами інноваційно-інвестиційної діяльності, як придбання машин, обладнання та програмного забезпечення (61,1% від загальної кількості інноваційних підприємств, зайнятих виробництвом харчових продуктів); навчання та підготовка персоналу (24,4 %); інші роботи (5,5 %) [45].

Україна зазвичай позиціонує себе як країна, яка володіє значним науковий потенціал. Однак, за роки незалежності ефективно сформувати політику держави щодо забезпечення сталого розвитку сільського господарства (науки, комерціалізації результатів наукових досліджень) так і

не вдалося. Досить тривалий час в Україні не вирішеним залишалось питання щодо виміру рівня інноваційної активності сільського господарства. У розвинутих країнах світу витрати на розвиток науки складають близько 3% ВВП, в Україні впродовж 90-х років вони знизились з 2,7% до 0,4% ВВП, а в період з 2000-го до 2015-го – до дуже низького рівня: 0,27% ВВП. Однак для самовідтворення наукової сфери необхідно її фінансувати на рівні не менше 0,9% ВВП [87].

Недостатні обсяги фінансових ресурсів, застарілість матеріально-технічної бази значно обмежують можливості реалізації в Україні наукових досліджень та їх використання на міжнародному рівні. Важливим національним показником сталої активності в країні є поступове зближення витрат країни на НДДКР та капіталовкладень. “Макроекономічними показниками такої активності є також кількість результатів наукових досліджень (передусім, патентів, ліцензій) на 1000 жителів, сальдо зовнішньої торгівлі ними, наукомісткість продукції та ін.”[88].

Значний вплив на сталий розвиток сільського господарства впливають інтелект нації, суспільства (сукупність всіх здібностей та творчих обдарувань людей, їх освітньо-кваліфікаційні рівні), раціональне поєднання ринкових механізмів з державним, плюралізм існуючих форм власності, конкуренції тощо. На рівні національної економіки до ключових чинників можна віднести: організаційну структуру механізму державного регулювання сталого розвитку; рівень розвитку соціально-економічної демократії; ризикованість діяльності суб’єктів аграрного виробництва; запровадження новітніх форм і системи заробітної плати; модернізація сталого менеджменту; розробка необхідних умов конкурентної боротьби; проведення дієвої сталої політики [89].

Запроваджені реформи національної системи соціо-еколого-економічних відносин в сільському господарстві, програми, які формувались органами влади протягом останніх років, сприяли забезпеченню формального декларування сталого спрямування України та суттєво не впливали на

зростання попиту сільського господарства та стратегічні потреби сучасної економіки на наукові і технічні розробки. За аналізований період дослідження втратили своє значення затверджені Верховною Радою пріоритетні напрями сталого розвитку сільського господарства. Втрачено систему проведення фінансування за конкурсним принципом, як важливого механізму підтримки сталого розвитку в Україні [90].

Також, призупинено дію законів України "Про загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій", "Про спеціальний режим інвестиційної діяльності технологічних парків", "Про пріоритетні напрями інвестиційної діяльності в Україні" у свою чергу, проводиться стримування запровадження законів України "Про наукові парки" та "Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій". На сьогодні відсутній детальний план заходів щодо реалізації Концепції розвитку національної інноваційної системи. Також не виконується дотримання положення Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність" щодо фінансування науки з бюджетів на рівні 1,7% ВВП, принципи організаційно-економічного забезпечення науки та заходів щодо організації сприятливих умов щодо функціонування науково-дослідних установ.

Як результат проведеного реформування існуючого законодавства щодо сталого розвитку сільського господарства перестали діяти можливі фінансово-кредитні, податкові стимули у напрямку розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності в сільському господарстві, трансферу технологій, та питання щодо оцінки і використання результатів наукових досліджень, відсутні дієві стимули для залучення коштів у приватного сектора для провадження можливих наукових досліджень й розробок [91].

Тому, підтримуємось думки, що негативний стан розвитку сільського господарства значною мірою зумовлений відсутністю дієвої системи його державного регулювання, який повинен сприяти дотриманню вимог існуючого вітчизняного законодавства та виконання потреб розвитку науки,

забезпечувати взаємодію аграрного виробництва, держави, науки та громадськості. Тому, ключовим стратегічним орієнтиром ефективної системи державного регулювання сталого розвитку сільського господарства є реалізація сукупності заходів, які орієнтовані на активізацію інноваційно-інвестиційного потенціалу, інфраструктури та підвищення його конкурентоспроможності на міжнародному рівні.

Серед факторів державного регулювання інноваційно-інвестиційної активності сільського господарства є динаміка створення нових виробів та технологій. У табл.2.7 представлено динаміку виконаних наукових та науково-технічних робіт у сільському господарстві. Аналіз кількості виконаних наукових та науково-технічних робіт у сільському господарстві протягом 2010-2017 років свідчить, що загальна кількість таких робіт порівняно з 2010 роком збільшилась на 2025 робіт (або на 52%).

Таблиця 2.7

Кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт у сільському господарстві за 2010-2017 років*

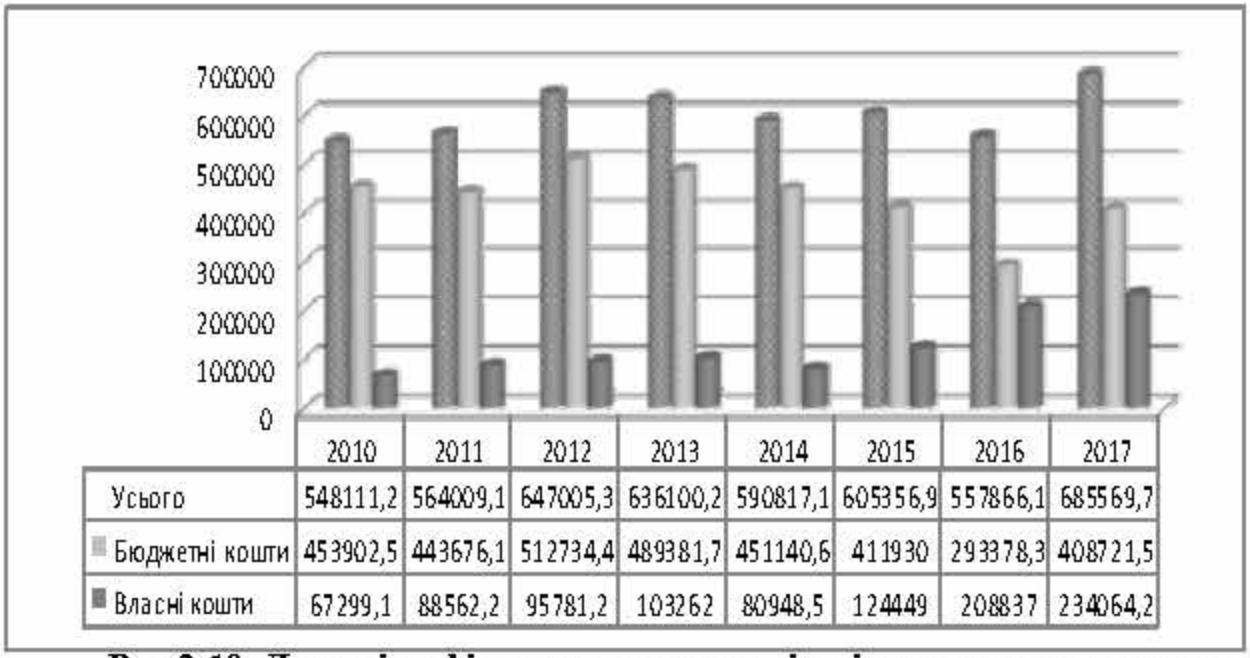
Роки	Усього робіт	З них створення нових видів								
		Виробів			Технологій		Матеріалів	Сортів рослин та порід тварин	Методів, теорій	Інше
		Усього	у тому числі		Усього	з них ресурсо-зберігаючих				
			тих, в яких використано винаходи	технік и						
2010	3876	292	69	53	936	576	111	592	767	1178
2011	3964	333	75	40	847	487	135	518	853	-
2012	4379	224	75	99	734	384	71	471	822	2057
2013	5066	311	87	150	773	379	49	703	946	2284
2014	6055	187	17	109	600	298	34	2123	1354	1757
2015	5632	175	85	19	526	291	23	2307	764	1834
2016	5946	186	92	24	538	304	27	2512	756	1927
2017	5901	168	81	15	472	286	29	2642	624	1966

*Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [92]

Встановлено, що значна кількість впроваджених інноваційних технологій сільським господарством в Україні належить до іноземних

розробок, а саме інноваційні технології у рослинництві, тваринництві, переробці та управлінні. Зауважимо, що у деяких вітчизняних агрохолдингах починає розвиватись процес активізації формування корпоративної науки, яка є перспективним джерелом розробки нових технологій та важливим фактором розвитку інноваційних процесів. Серед основних причин, які стримують впровадження інноваційних технологій в сільському господарстві, є неефективне регулювання, що перш за все пов'язано з відсутністю висококваліфікованих кадрів.

Динаміка обсягів фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності в сільському господарстві України протягом 2010-2017 років мала тенденцію до збільшення. У свою чергу бюджетні кошти залишаються основним джерелом фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності, питома вага якого в 2017 році склала майже 60% (рис.2.10).

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Усього	548111,2	564009,1	647005,3	636100,2	590817,1	605356,9	557866,1	685569,7
Бюджетні кошти	453902,5	443676,1	512734,4	489381,7	451140,6	411930	293378,3	408721,5
Власні кошти	67299,1	88562,2	95781,2	103262	80948,5	124449	208837	234064,2

Рис.2.10. Динаміка фінансування внутрішніх витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт в сільському господарстві України за період 2010-2017 рр., тис.грн*

*Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Серед ключових проблем сталого розвитку сільського господарства сьогодні варто виділити: 1) низький рівень трансферту інноваційних

технологій [93]; 2) неефективність механізмів підтримки інноваційно-інвестиційної діяльності та її фінансування зі сторони держави; 3) недостатньо розвинену інфраструктуру та моніторинг ринку новацій в Україні [94]; 4) високі ризики інноваційно-інвестиційної діяльності в сільському господарстві; 5) низькоефективний механізм захисту результатів наукових досліджень.

Для оцінки результативності державного регулювання сталого розвитку сільського господарства законодавством передбачено сукупність індикаторів, які мають порогові значення, зокрема: 1) частка видатків держави на науку у ВВП, % (не менше 1,7-2,0); 2) частка суб'єктів господарювання, які впроваджують інновації (не менше 50%); 3) кількість спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, на 1000 осіб (не менше 9); 4) відношення кількості впроваджених об'єктів інтелектуальної власності до зареєстрованих (не менше 90%) [95]. Дослідження рівня інноваційної активності провідних країн світу показують стійку динаміку щодо нарощування витрат на наукові дослідження у структурі валового внутрішнього продукту країни (рис. 2.11).

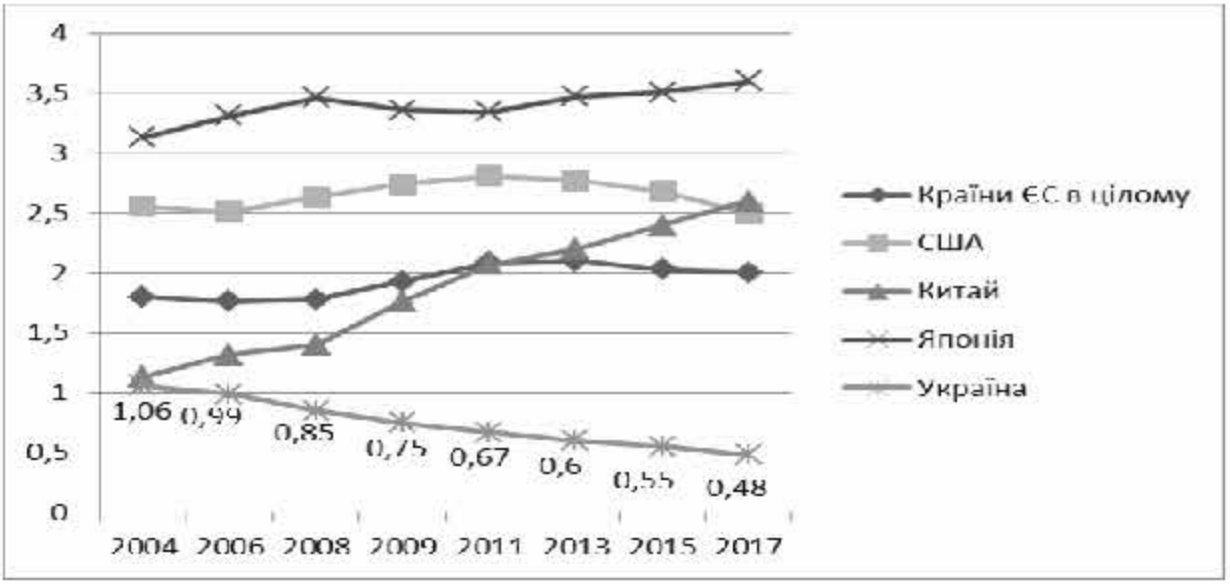

Рис. 2.11. Частка витрат на наукові дослідження у структурі ВВП країн світу, %*

*Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Серед країни Європейського Союзу значний рівень фінансування наукової діяльності у складі ВВП мають Швеція (3,26%), Фінляндія (3,17%). Австрія (3,07%), Німеччина (2,87%). За представленими даними, частка витрат на наукові дослідження у структурі ВВП в Україні за 2004-2017 роки скоротилась практично у два рази (з 1,06% до 0,48%) [92]. Така динаміка, практично, становить реальну загрозу для національної економіки та сільського господарства зокрема, та, суттєво обмежує можливості для нарощування і розвитку аграріїв, яким на сьогоднішній день володіє Україна.

Низький рівень інноваційної активності сучасних суб'єктів сільського господарства доповнюється існуючими проблемами аналітичної, облікової та інформаційної підтримки сучасного механізму державного регулювання галузі. В якості ключових проблем, які властиві сучасному стану його діяльності, варто виділити: 1) відсутність достовірної державної статистичної інформації щодо рівня інноваційної активності саме сільського господарства. Адже суспільна інформація щодо джерел фінансування новацій, структури існуючих новацій та рівня активності стосується, перш за все, суб'єктів сільського господарства. Підприємства сфери сільського господарства, лісового господарства та рибного господарства не потрапили в загальний рейтинг іннваційної активності підприємств національної економіки. У свою чергу, досить високий рейтинг має харчова промисловість, розвиток якої базується на сільському господарстві. 2) обмежений характер і зміст фінансової звітності суб'єктів сільського господарства, в якій практично відсутня інформація щодо розміру та структури витрат на інноваційний продукт (представлені, переважно, у розрізі капітальних інвестицій) та досягнутого ефекту від їх понесення [96]. Дана ситуація значно ускладнює процес розробки і оцінки ефективності програм сталого розвитку сільського господарства. 3) відсутність налагодженого механізму аналітичної діагностики рівня результативності фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності безпосередньо у діяльності вітчизняного сільського господарства. Підвищення рівня розвитку інноваційно-інвестиційного потенціалу

сільського господарства у сучасних умовах потребує комплексного підходу, який передбачає обґрунтування стратегічних завдань, напрямів та інструментів аграрної політики на всіх рівня регулювання, що представляється у формуванні архітектури розвитку інноваційно-інвестиційного потенціалу сільського господарства в Україні.

Отже, на сьогодні в Україні присутні практично всі ланки господарського механізму, які спроможні продукувати високо конкурентоспроможну сільськогосподарську продукцію. Актуальна проблема сьогодення знаходиться в площині організації їх взаємодії враховуючи потрібний державі й суспільству результат. Ключовим змістом результативної державного регулювання сталого розвитку сільського господарства повинно бути координація злагодженої роботи різних ланок господарського механізму, орієнтованого на продукування високотехнологічної конкурентоспроможної сталої продукції. Результатом такого має стати значне прискорення економічного зростання в країні.

Встановлено, що на сучасному етапі соціо-еколого-економічних трансформацій в країні результати наукової, науково-технічної та інноваційно-інвестиційної діяльності є вирішальними факторами, що визначають перехід до сталого типу розвитку сільського господарства, забезпечують її високу ефективність в умовах діджиталізації національної економіки. Систематизовано фактори забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні та показники їх оцінки (науково-інноваційний потенціал; спроможність до комерціалізації інновацій; розвиток мережевих інформаційних технологій; зовнішньоекономічна спеціалізація держави; поширення серед населення і доступність сучасних інформаційних технологій).

Висновки до розділу 2

1. Для поглиблення теоретичних положень щодо забезпечення сталого розвитку сільського господарства та особливостей його впливу на соціо-

еколого-економічні процеси в національній економіці авторкою використано методологію, яка ґрунтується на системному аналізі, міждисциплінарності, територіальному підході та принципах синергетики. Ця методологія побудована на інтегрованому підході до забезпечення сталого розвитку сільського господарства та сільсько-міського соціуму, зокрема доцільне й ефективне використання природноресурсних можливостей відповідного регіону, імплементація інноваційних технологій, виробництво екологічно-безпечної і якісної сільськогосподарської продукції.

2. Ґрунтуючись на вказаних методологічних підходах, дисертанткою розроблено комплексний механізм забезпечення сталого розвитку сільського господарства, який включає такі структурно-функціональні складові: нормативно-правові, фінансово-економічні, організаційно-інституційні, екологічні, соціальні та інформаційні. Кожна складова розробленого механізму забезпечення сталого розвитку сільського господарства має свою природу й реалізується з метою отримання позитивних ефектів (соціально-економічних, екологічних, інформаційних, технологічних тощо).

3. Обґрунтовано специфічні принципи розбудови запропонованого механізму: 1) комплементарності – передбачає побудову комплементарної моделі взаємодії всіх стейкхолдерів (держави, сільського господарства, науки, громадськості та інформаційно-комунікаційних інститутів); 2) резільєнтності– адаптація сільського господарства до умов діджиталізації; 3) алгоритмічності – дотримання алгоритму дій щодо формування та реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства з чіткими варіантами вирішення завдань і концентрацією необхідних ресурсів для їх реалізації; 4) діджиталізації – формування належних умов для своєчасного використання інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій у сільському господарстві; 5) екологічності – забезпечення екологічної безпеки на засадах концепції «зеленої економіки».

4. Сучасні прояви соціо-еколого-економічних процесів в Україні та світі зумовлюють необхідність пошуку нових методологічних підходів до

формування стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства. Світовий розвиток економіки характеризується стрімким впровадженням новітніх технологій та швидкістю поширення інформації в глобальному просторі. Сільське господарство як вид діяльності, який ґрунтується на значній кількості даних, що вимагають проведення статистичного аналізу людиною, яка не захищена від здійснення помилок, потребує впровадження технологій діджиталізації. Під діджиталізацією в сільському господарстві запропоновано розглядати процес оцифрування великої кількості даних, які описують усі характеристики діяльності сільського господарства від логістичних та управлінських рішень до виробничого процесу.

5. Враховуючи цільові орієнтири сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації з метою покращення якості та умов життя, було встановлено, що результативність стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства визначається через сукупність взаємопов'язаних ефектів (соціально-економічного, техніко-технологічного, екологічного, організаційного, біологічного, динамічного), яка має визначену чітку структуру залежно від завдань та цілей сільського господарства. Досягти таких ефектів можливо, використовуючи технології діджиталізації в сільському господарстві, які орієнтовані на покращення ефективності сільського господарства, створення прозорих і надійних ланцюгів постачання продуктів, завчасне реагування на нестабільний ринок і ціноутворення.

6. Встановлено, що для формування стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства необхідно мати чітке уявлення про структуру соціо-еколого-економічного потенціалу галузі, взаємозв'язки між його компонентами, про систему й фактори, які дозволяють найбільш повно й ефективно реалізувати на практиці закладені в стратегії завдання. Запропоновано класифікацію факторів, які впливають на соціо-еколого-економічні показники сталого розвитку сільського господарства за такими групами: продуктивності заходів (сповільнюючи та імпульсивні); способу

впливу (архітектурні, перешкоджаючі); якості інфраструктури (виробничо-технологічні, інформаційно-комунікаційні, фінансові, кадрово-інтелектуальні); масштабу впливу (глобального рівня, макро-, мезо-, мікрорівня).

7. Вплив факторів, які визначають масштаби та напрями стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства, зазвичай зумовлений певним співвідношенням сфер виробничо-господарської і науково-технічної діяльності. Розміри діяльності щодо науково-технічних розробок значно можуть визначати обсяги соціо-еколого-економічного потенціалу вітчизняного сільського господарства, якими володіють суб'єкти господарювання. Встановлено, що на сучасному етапі соціо-еколого-економічних трансформацій у країні результати наукової, науково-технічної та інноваційно-інвестиційної діяльності є вирішальними факторами, що визначають перехід до сталого типу розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації національної економіки. Систематизовано фактори забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні та показники їх оцінки (науково-інноваційний потенціал; спроможність до комерціалізації інновацій; розвиток мережевих інформаційних технологій; зовнішньоекономічна спеціалізація держави; поширення серед населення і доступність сучасних інформаційних технологій).

Список використаної літератури до розділу 2

1. Стратегія розвитку сільського господарства економіки на період до 2020 року / Схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-р.

2. Концепція Державної цільової програми розвитку сільського господарства економіки на період до 2022 року: проект. URL: http : // minagro.gov.ua/node/16822

3. Козловський С. В., Кірєєва Е.А., Жураківська Є.С. Інструментарій державної аграрної політики забезпечення регіональної економічної безпеки

аграрної галузі України. Економіка та держава. 2016. № 4. С. 9-14. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2016_4_4.

4. Калашнікова Т. В. Теоретико-методологічні засади державного регулювання розвитку сільського господарства. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент. 2017. Вип. 4. С. 109-113. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2017_4_23.

5. Галицький О.М., Шабатура Т.С. Методологічне забезпечення захисту економічних інтересів сталого розвитку суб'єктів аграрного виробництва. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2017. №1. С. 123-131. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2017_1_22.

6. Богашко О. Л. Розгляд сутності новацій в умовах становлення перших теоретичних уявлень про них. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 28(1). С. 5-9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_28(1)__3.

7. Богдан О. Д. Концептуальна модель сталого розвитку сільського господарства економіки України. Наукові праці НДФІ. 2017. Вип. 2. С. 65-76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npndfi_2017_2_6.

8. Гришова І. Ю., Стоянова-Коваль С.С. Інвестування стратегій сталого розвитку суб'єктів аграрної сфери України. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент. 2016. Вип. 4. С. 11-15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2016_4_4.

9. Краткий экономический словарь / [под ред. А. Н. Азрилияна]. М. : Ин-т нов. экономики, 2001. 1088 с.

10. Теоретико-методологічні засади державного регулювання: формування понятійного апарату : [метод. рек. / авт. кол. : В. В. Корженко, В. В. Говоруха, О. Ю. Амосов та ін. ; за заг. ред. В. В. Корженка]. К.: НАДУ, 2009. 56 с.

11. Державне регулювання / Ковбасюк Ю. В. та ін. : Енциклопедія державного регулювання : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові

України ; [наук. -ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. т. 1 : Теорія державного регулювання / наук. -ред. колегія: В. М. Князєв (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін.]. К. : НАДУ, 2011. 748 с.

12. Воротін В. Є. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій: [монографія] / В. Є. Воротін. К. : Вид-во УАДУ, 2002. 392 с.

13. Кодола О.М. Новаційні засади формування механізму державного регулювання агропромислового комплексу України. Вісник ЧДТУ. 2014. №4(78). С. 81-87.

14. Краткий экономический словарь / [под ред. А. Н. Азрилияна]. М.: Ин-т нов. экономики, 2001. 1088 с.

15. Капітанець Ю. О. Особливості державного регулювання аграрної економіки в умовах ринкових відносин. Новаційна економіка. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/inek/2010_4/169.pdf

16. Латинін М.А., Ульянченко Ю.О. Інвестиційно-новаційне забезпечення розвитку сільського господарства економіки. Теорія та практика державного регулювання : зб. наук. пр. Х. : Вид-во ХаРІ НАДУ "Магістр", 2013. Вип. 2 (38). С. 140 – 148.

17. Могильний О. М. Регулювання аграрної сфери : [монографія] / О. М. Могильний. Ужгород : ІВА, 2005. 400 с.

18. Огінський А. М. Національна система сільського господарства: вступ до загальної теорії і практики державного регулювання / А.М. Огінський. К.: ІАЕ, 1990. 365 с.

19. Лайко П. А. Соціально-економічна модель пост реформеного розвитку агропромислового виробництва в Україні / П.А. Лайко. К.: ІАЕ УААН, 2000. 262 с.

20. Білик Ю. Д. Державний захист вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника та протекціоністська політика в Україні / Ю.Д. Білик. К.: Урожай, 2000. 191 с.

21. Васільєва Л.М. Системна модернізація механізмів державного регулювання сільського господарства України: автореф. дис. … д-ра наук з

держ. управ.: 25.00.02 / Л.М. Васільєва; Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили. Миколаїв, 2012. 40 с.

22. Коденська М.Ю. Державна підтримка розвитку сільського господарства економіки. Економіка АПК. 2013. № 6. С. 14-21.

23. Одінцова Г. С. та ін. Державне регулювання і менеджмент : [навч. посіб. у таблицях і схемах] / Г. С. Одінцова, Г. І. Мостовий та ін. Харків, 2002. 492 с.

24. Латинін М.А. Державне регулювання сільського господарства економіки України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. екон. наук: спец. 25.00.02 "Механізми державного регулювання" / М.А. Латинін. Донецьк, 2007. 38 с.

25. Ремезков А. Государственное регулирование сільського господарства экономики. АПК: экономика, управление. 2006. № 6. С. 7-8.

26. Латинін М. А. Тоеретичні підходи щодо визначення механізму державного регулювання розвитку сільського господарства економіки України. Державне регулювання: теорія та практика. 2005. № 2. URL: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2005-2/txts/galuz/05lmaseu.pdf

27. Енциклопедичний словник з державного регулювання / [уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна]. К. : НАДУ, 2010. 820 с.

28. Федорчак О. Інституційний механізм державного регулювання. Ефективність державного регулювання. 2017. Вип.1 (50). С.53-63.

29. Гулько О.Р. Дефініція поняття "економіко-екологічний механізм ефективного сільськогосподарського земпе використання". Економіка та держава. 2014. №4. С.80-84. URL:file:///C:/Users/MNVK/Downloads/ecde_2014_4_18.pdf

30. Зинченко А. П. Аграрная политика : [учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по агроэкон. спец.] / Назаренко В. И., Шайкин В. В., Гатаулин А. М., Киселев С. В., Ленчевский И. Ю., Папцов А. Г., Петров В. А., Приемко В. В., Серков А. Ф., Хокманн Х. М. : Колос. 2004. 304 с.

31. Обліково-аналітичний механізм менеджменту підприємств (теоретико-методологічний аспект) : монографія / [О.Д.Гудзинський, Г.Г.Кірейцев, Т.М.Пахомова, В.К.Савчук]. К. : ІПК ДСЗУ, 2009. 226 с.

32. Гудзинський О.Д., Сіенко Н.М. Теоретико-методологічні та прикладні аспекти розвитку організаційних формувань. Вісник аграрної науки Причорномор'я. Миколаїв, 2009. Вип. 4 (51). С.14-21.

33. Мишин В.М. Исследование систем управления: [учебник для вузов] / В.М.Мишин. [2-изд., стереотип.]. М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. 527 с.

34. Barnett H. Innovation the Basis of Cultural change / H. Barnett. N.Y. : McGraw-Hill, 1953. 462 p.

35. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й.Шумпетер ; [пер. с нем. В.С.Автономова, М.С.Любского, А.Ю. Чепуренко]. Прогресс Москва, 1982. 455 с.

36. Краснокутська Н.В. Сталий менеджмент: [навч. посіб.] / Н.В.Краснокутська. К.: КНЕУ, 2003. 504 с.

37. Мешко Н.П. Регулювання трансфером технологій в умовах міжнародної конкуренції. Економіка та держава. 2008. № 5(65). С. 33-35.

38. Канавцев С. В. Сутність, проблеми та шляхи вдосконалення державного регулювання сільського господарства економіки України. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія : Державне регулювання. 2016. Т. 267, Вип. 255. С. 73-78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2016_267_255_14.

39. Князєва О.А., Петрашевська А.Д., Дем'янчук М.А. Оцінка ефекту від впровадження новаційних проєктів підприємства зв'язку на мікро- та макроекономічному рівнях. Економічний вісник університету. 2013. Вип. 20(1). С. 16-19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2013_20(1)__5.

40. Липов В.В. Методологические основы исследования комплементарного взаимодействия рынка и государства. Теоретическая экономика. № 4. 2011. С. 76-80.

41. Струнін В.В. Формування комплементарного ефекту при реалізації енергоощадної ресурсної політики підприємств. Наукові праці Наці нального університету харчових технологій. К.: НУХТ, 2012. № 45. С. 139-142.

42. Кобець А. С., Пугач А.М., Шпортюк Н.Л. Новаційні підходи до забезпечення державного регулювання розвитку аграрного ресурсного потенціалу України. Державне регулювання та місцеве самоврядування. 2018. Вип. 1. С. 94-99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2018_1_14.

43. Литвинчук І.Л., Самойленко К.А. Інституціональне забезпечення публічно-приватного партнерства у сфері сталого розвитку аграрної економіки України. Бізнес Інформ. 2016. № 10. С. 212-223. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2016_10_33.

44. Гриник І.В. Проблеми і перспективи наукового забезпечення трансферу новацій в АПК. Методичні підходи створення новацій та трансферу об'єктів інтелектуальної власності у агровиробництво / під ред. В.П.Ситника, В.В.Кириченка. Х., 2008. С. 16-20.

45. Shestakovska T., Durglishvili N., Kushnir S. Competitiveness of the agrarian business in the context of maintenance of leadership positions on the market. In: Strielkowski, W. (ed.). Proceedings of the 2nd International Conference on Social, Economic and Academic Leadership (ICSEAL 2018), Advances in Social Science, Education and Humanities Research, 2018. ol. 217, pp177-184. doi:10.2991/icseal-18.2018.26

46. Pinchyk A. O. Genesis of transformations in economics. Науковий вісник Полісся. 2017. № 4 (12). Ч. 1. С. 115-124.

47. Мошак О. В. Державне регулювання розвитку аграрної сфери регіону. Економіка. Фінанси. Право. 2014. № 9. С. 3-6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2014_9_3.

48. Щуревич Л.М. Новаційні перспективи в розвитку сільського господарства в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2018. №10. С. 101-105.

49. Потенціал розвитку і перспективи відродження сільських територій в умовах сучасних реформ: науково-аналітична доповідь. під ред.. В. Борщевського. Львів, 2017. 43 с.

50. Прахалад К.К. Майбутнє конкуренції. Творення унікальної цінності спільно з клієнтами. К.: Вид-во Олексія Капусти (підрозділ "Агенція "Старт"), 2005. 258 с.

51. Портер М. Международная конкуренція. / М. Портер. М.: Междунар. отношения, 1993. 896 с.

52. Череп А. В. Регулювання сталогои процесами на підприємстві: сучасні підходи та перспективи. Формування ринкових відносин в Україні: збірник наукових праць. 2014. № 4. С. 43–46.

53. Пінчук А.О., Губарєва І.О. Моделювання в системі стратегічного планування економічної безпеки України. Моделювання регіональної економіки. 2015. № 1 (25). С.53-64

54. Землянкін А. І., Підоричева І.Ю. До питання про новаційну політику України. Стратегічні пріоритети. 2014. № 1. С. 41-47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2014_1_8.

55. Зінченко О.П. Регіональна політика підтримки новаційно-інвестиційної діяльності в малому бізнесі / [О.П. Зінченко, І.С. Кузнєцова, В.П. Ільчук]. К.: НДІСЕП, 2005. 356 с.

56. Бубенко П. Т., Гусєв В.А. Продовжуємо заговорювати сталий розвиток. Економіка України. 2016. №7. С. 82-92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2016_7_7.

57. Ладюк О.Д., Волевач Л.М. Новаційна діяльність – фактор глобального розвитку. Проблеми науки. 2010. № 1. С. 18-21

58. Семиноженко В. П. Теоретико-методологічні засади сталого розвитку. Проблеми новаційно-інвестиційного розвитку. Серія : Економіка та менеджмент. 2016. № 9. С. 12-20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piir_2016_9_3.

59. Гончарова Н.П. Новаційна економіка: проблеми і пріоритети. Актуальні проблеми економіки. 2009. № 6. С.11-19.

60. Згуровський М. З. Технологічне передбачення економіки України на середньостроковому (до 2020 р.) і довгостроковому (до 2030 р.) часових горизонтах (за матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 4 листопада 2015 року). Вісник Національної академії наук України. 2016. № 1. С.57-68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2016_1_10.

61. Дубина М., Пінчук А., Нітченко К. Активізація використання інструментів безресурсного фінансування на ринку фінансових послуг України. Проблеми і перспективи економіки та регулювання. 2016. №1(5). С.204-215.

62. Груба Г.І. Розвиток новаційно-інвестиційної діяльності в Україні: теорія, методологія, стратегія державного регулювання: монографія / Г.І. Груба. Київ: ТОВ "ДКС центр". 2009. 364 с.

63. Бондарчук Н.В. Аналіз новаційно-інвестиційної діяльності промислових підприємств в Україні. Економіка та держава. 2011. № 4. С. 143-145.

64. Андрощук Г.А. Стимулювання новаційно-інвестиційної діяльності. Стратегія економічного розвитку України. 2001. № 1–3. С.177–184.

65. Ладюк О.Д. Новаційна діяльність – фактор глобального розвитку. Проблеми науки. 2010. № 1. С. 18–21

66. Шпак Ю.В. Сільське господарство національної економіки в умовах глобалізації ринків: теорія та практика державного регулювання: монографія / Ю.В. Шпак; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Донецьк: Юго-Восток, 2011. 514 с.

67. Макаренко П.М. Формування інституційної системи державної підтримки сільського господарства України. Держава та регіони. 2009. № 2. С. 109-112.

68. Шестаковська Т.Л. Фактори формування державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні. Публічне регулювання і адміністрування в Україні. 2018. Випуск 8. С.113-117

69. Косенко А.В. Новаційно-інвестиційна складова формування конкурентоспроможності національної економіки. Актуальні проблеми державного регулювання. 2010. № 1. С. 358-365.

70. Васильєва Т.А. Новаційна складова в структурі макроекономічних індикаторів економічного розвитку : монографія / Т. А. Васильєва. Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2010. 118 с.

71. Лицур І.М., Лимич Ю.В. Чинники формування новаційно-інвестиційної політики сталого розвитку. Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". 2013. № 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2299

72. Тельнов А.С., Попель С.А. Новаційна діяльність: аналіз чинників впливу на макро-, мезо-, мікроекономічних рівнях. Новаційна економіка. 2012. № 10. С. 6-13.

73. Шталь Т.В. Вдосконалення розвитку конкурентоспроможності економіки на новаційно-інвестиційній основі. Технологический аудит и резервы производства. 2015. № 1/5 (21). С. 85-89.

74. Березняк Н.В. Теоретичні основи інституціональних умов поширення новаційно-інвестиційної діяльності : науково-аналітична доповідь / Н.В. Березняк, Д.Ю. Чайка, К.В. Кваша. К.: УкрІНТЕІ, 2015. 92 с.

75. Почерніна Н.В. Інституційне забезпечення новаційно-інвестиційної діяльності в Україні. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки) 2013. №1(3). С. 192-199.

76. Журавель Ю.Г. Інституційні засади консолідації фінансових ресурсів для цілей модернізації економіки. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 19. С.61-68.

77. Davis L., North D. Institutional Change and American Economic Growth. Cambridge. 1971. P. 6.

78. Про пріоритетні напрями новаційно-інвестиційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011р. № 3715-VI // Відомості Верховної Ради України. 2012. № 19-20. С.166.

79. Про Державне агентство з питань науки, новацій та інформатизації: Положення затверджено Указом Президента України від 08.04.2011 № 437/2011. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/437/2011

80. Про Державне агентство з питань електронного урядування: Положення затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. № 492. URL: http://dknii.gov.ua/polojennya

81. Міністерство цифрової трансформації України. URL: https://www.e.gov.ua/ua/about

82. Овчиннікова М.А. Аналіз проблем новаційно-інвестиційного законодавства України. Бізнес Інформ. 2012. № 12. С.96-104.

83. Павлюк А.П. Напрями удосконалення політики стимулювання розвитку індустріальних парків в Україні. Аналітична записка / А.П. Павлюк, О.О. Єгорова URL: http://www.niss.gov.ua/articles/1550/

84. Рейтинг країн світу за Індексом конкурентоспроможності економіки URL: thttp://www.businessz.com.ua/news/27/1029

85. The Global Innovation Index 2016 URL: https://www.globalinnovationindex.org/gii-2016-report#

86. Bloomberg Innovation Index 2017 URL: https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-01-17/sweden-gains-south-korea-reigns-as-world-s-most-innovative-economies

87. Постанова Верховної Ради України "Про рекомендації парламентських слухань на тему: "Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави" від 11 лютого 2015р. № 182-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/182-viii

88. Бойчук А. Б. Стан новаційно-інвестиційної діяльності та ключові проблеми реалізаціх сталого потенціалу у промисловості України. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2015. № 819. С. 215-226.

89. Shestakovska T. L., Glushko O. V. The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development. Scientific notes of the Institute of Legislatio of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2017. №4. P. 75-80.

90. Кирилов Ю.Є., Грановська В.Г. Агротехнопарки - сталий напрям конкурентоспроможного розвитку підприємств сільського господарства. Економіка АПК. 2017. № 6. С. 65

91. Shestakovska T., Markova I. The Features of Development of Agricultural Sector of Economy of Ukraine in The Conditions of Euro Integration. Journal of European economy. 2017. Vol.16. №4(63). P.39-406.

92. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua

93. Заднєпровська Г.І. Новаційна діяльність підприємств в умовах розвитку економіки знань. Сучасні проблеми інвестиційної діяльності в Україні: Міжнародна науково-практична конференція. Київ: ГО "Київський економічний науковий центр", 2013, ч. 1. С. 72-76.

94. Володіна В.О., Єрохін С.А. Ефективність функціонування ринку новаційних ідей в національній економіці. Актуальні проблеми економіки. 2014. № 5. С. 67-75.

95. Манойленко О.В. Регулювання сталогои процесами: формування методичного підходу до подолання бар'єрів розвитку. Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики. Х. : ВД "ІНЖЕК", 2013. С. 139–158.

96. Rusan V., Diachenko, O. Institutional frameworks for agrarian sector development in the context of ensuring the economic security of state. Scientific

Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2019. (2), 117-122.

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

3.1. Аналіз сучасного стану розвитку сільського господарства в Україні

Сільське господарство у реальній економіці України видіграє вирішальну роль. Також за даними Державної служби статистики України [1], сільське господарство є одним із провідних секторів економіки України, частка якого в загальному випуску продукції у фактичних цінах становила у 2017 р. 13,4% так і у загальному обсязі валової доданої вартості –14,1%. Спостерігалась позитивна динаміка і у 2018 р., коли на сектор припадало 17% валової доданої вартості [2]. Даний показник був найвищим в економіці України.

За результатами оцінки стану розвитку сільського господарства в Україні, можна стверджувати про наявність позитивних зрушень у натуральному вимірі, проте є інша проблема це соціально-економічний баланс інтересів. Тому нами проаналізовано загальноекономічні показники ефективності функціонування сільського господарства в Україні, до яких ми віднесли: чисельність зайнятих в сільському господарстві; ВВП у розрахунку на 1 зайнятого; валову продукцію і продуктивність праці; рівень середньомісячної заробітної плати; доходи від експорту й інші (табл.3.1).

Сільське господарство України є важливою ланкою економічної системи держави, від діяльності якого значною мірою залежать підвищення добробуту народу, становлення України як цивілізованої європейської держави, та забезпечення продовольчої безпеки держави.

Таблиця 3.1

Показники функціонування сільського господарства в Україні*

Показники	Рік						Темп росту, % 2018/2013
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Чисельність зайнятих в аграрному виробництві, тис осіб	3308,5	3389,0	3091,4	2870,6	2866,5	2860,7	86,5
У % до загальної чисельності зайнятих	17,2	17,5	17,1	17,5	17,6	17,7	×
Середньомісячна номінальна зарплата 1 працівника, грн	2094	2344	2556	3309	4195	6057	289,3
Частка ВДВ сільського господарства у загальному обсязі валової доданої вартості, %	9,0	9,9	11,7	14,2	13,8	12,1	+3,1 в.п.
Індекс цін реалізації продукції сільськогосподарського виробництва (рік до року), %	106,8	97,1	124,3	154,5	109,0	111,5	×
Продукція сільського господарства у постійних цінах, млрд грн	216,6	246,1	251,4	239,5	254,6	249,2	115,1
Продуктивність праці, грн/чол.	159679	201217	227753	223310	275318	271491	170,0
Індекс виробництва продукції сільського господарства, %	95,5	113,3	102,2	95,2	106,3	97,8	×
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	16,3	8,3	9,3	30,4	25,6	18,7	+2,4 в.п.
Обсяг капітальних інвестицій в сільському господарстві, млрд грн	18,9	18,6	18,8	30,2	50,5	64,2	339,7
Експорт агропродовольчої продукції, млрд грн	143,1	136,2	198,1	318,1	390,5	472,3	330,0
Імпорт агропродовольчої продукції, млрд грн	60,0	65,4	72,0	76,1	99,4	114,4	190,7

*Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України

Понад 25 % найбільш родючих чорноземів світу, сприятливі кліматичні умови для вирощування багатьох сільськогосподарських культур, значні трудові ресурси, вигідне географічне положення і близькість ключових ринків формує для України могутній ресурсний потенціал для забезпечення сталого розвитку сільського господарства. Фахівці підрахували, що при досягненні показників продуктивності потенціалу сільського господарства на рівні Європейського Союзу, Україна змогла би забезпечити продуктами харчування 200-250 мільйонів населення [3].

Основним природним ресурсом сільськогосподарської сфери є земля. У сільському господарстві земля є не лише матеріальною основою його функціонування, а й активним чинником виробництва. За даними наукових

досліджень, земельні ресурси складають понад 40 % продуктивних сил України, завдяки їх використанню формується близько 95 % продовольства та дві третини товарів споживання в країні [4].

Станом на початок 2017 р. площа сільськогосподарських угідь в Україні становила 42,7 млн гектарів, у тому числі ріллі – 32,5 млн гектарів (2,4 % світової площі ріллі). На одного жителя в Україні припадає 0,9 гектара сільськогосподарських угідь, у тому числі 0,71 гектара ріллі, тоді як у середньому по Європі ці показники становлять відповідно 0,44 і 0,25 гектара, що свідчить про значний природний потенціал для розвитку сільськогосподарської галузі в Україні. У цьому контексті особливого значення набуває питання не тільки збереження та нарощування конкурентних переваг цього потенціалу, а й раціонального його використання задля укріплення та поширення своїх позицій у певних сегментах внутрішнього та світових продовольчих ринків. В першу чергу це стосується раціонального використання земельних ресурсів як однієї із ключових складових сільського господарства [5].

Негативні тенденції, що спостерігаються у цій сфері, впливають на якість, що проявляється у зниженні родючості ґрунтів, поширенні деградаційних процесів тощо. Зокрема, існуючі проблеми пов'язані зі структурою землекористування. Характерним для України є високий рівень освоєння земель та значне навантаження на сільськогосподарський ґрунтовий покрив, що підвищує імовірність зниження їх якості та поширення процесів деградації. У структурі земельного фонду України сільськогосподарські угіддя займають 71,31 %, рілля – 56,1 %, що значно більше, ніж у європейських країнах і більшості країн світу (табл. 3.2). За часткою постійних пасовищ та лугів у загальній площі земельного фонду (13,6 %) Україна значно поступається більшості країн світу.

Зарубіжний досвід констатує, що екологічно-збалансованими вважаються сільськогосподарські землекористування, в яких частка сіножатей, пасовищ і лісових насаджень становить від 30 до 50 %. Так, наприклад, середня частка

природних кормових угідь у структурі сільськогосподарських угідь в країнах ЄС становить 39,3 %, зокрема, у Нідерландах – 24,2, Греції – 34,8, Великобританії – 45,7 [6].

Таблиця 3.2

Структура земельного фонду України та країн світу

	Сільськогосподарські угіддя		Рілля		Постійні пасовища та луги	
Країна	**млн га**	**% до загальної площі**	**млн га**	**% до загальної площі**	**млн га**	**% до загальної площі**
Австрія	3,2	34,8	1,3	16,5	1,7	21,3
Бельгія	1,3	44,2	0,8	27,2	0,5	16,1
Болгарія	5,1	46,9	3,3	29,9	1,7	15,5
Великобританія	17,2	70,9	6,1	25,1	11,1	45,7
Греція	8,2	63,2	2,6	19,8	4,5	34,8
Іспанія	27,0	55,2	12,4	24,9	10,0	20,0
Китай	514,6	55,7	106,5	11,3	392,8	41,7
Нідерланди	1,9	56,2	1,0	29,8	0,8	24,2
Німеччина	16,7	47,9	11,9	34,1	4,6	13,3
Польща	14,8	48,6	11,7	36,2	3,3	10,7
Франція	28,9	53,1	18,3	33,4	9,6	17,5
Швейцарія	1,5	38,1	0,2	9,8	1,0	57,7
Швеція	3,1	7,5	2,6	6,4	0,4	1,1
Україна	***41,3***	71,3	***32,5***	56,1	***7,9***	13,6

*Джерело: складено автором на базі статистичних даних FAOSTAT [7]

Високі показники рівня забезпеченості населення землями сільськогосподарського призначення, за якими Україна поступається лише декільком країнам світу (за рівнем забезпеченості сільськогосподарськими угіддями Канаді, Росії, Білорусії та США, за рівнем забезпеченості ріллею Канаді та Росії), є сприятливою умовою для забезпечення сталого розвитку сільського господарства. При цьому українські землі характеризуються високим рівнем природного ресурсного потенціалу, особливістю яких є велика різноманітність ґрунтів (до 1000 ґрунтових видів) та унікальність ґрунтового покриву. За загальною площею чорноземів Україна посідає 4 місце в світі після Росії, США, Китаю, за показником рівня забезпеченості населення

чорноземами поступається тільки РФ (в розрахунку на 100 жителів в Україні припадає 61 га чорноземів) [8].

Значна частина сільськогосподарського виробництва в Україні ведеться на особливо цінних землях, загальна площа яких становить 14,9 млн га або 36 % від площі сільськогосподарських угідь, у т.ч. у складі орних земель їх налічується 43,7 %. За результатами досліджень вітчизняних фахівців, 56 % сільськогосподарських угідь України характеризуються вмістом гумусу, вищим за середній. Землі площею 29,5 млн га (93,8 % загальної площі орних земель) мають високий рівень придатності для вирощування всіх традиційних для України культур [9-10].

Земельний ринок виступає однією з центральних ланок інституційного середовища, що забезпечує успішність розвитку сільського господарства та забезпечення сталого розвитку сільського господарства шляхом поєднання всіх факторів виробництва в єдину систему господарювання. Світова практика довела, що розвинений і добре інституціоналізований земельний ринок забезпечує розподіл прав власності на землю таким чином, що досягається використання земельних ресурсів та пов'язаних з ними господарських активів економічно найбільш доцільним способом. При цьому лише держава, з високим рівнем співпраці усіх пілок влади та розвиненими ринковими інститутами, спроможна гарантувати права власності. В іншому разі ринок набуватиме своїх квазі-форм, оскільки жоден інвестор не вкладатиме власних коштів у ті активи, які не захищені від непередбачуваних ризиків і свавілля конкурентів [11-12].

На жаль, земельна реформа в Україні, що розпочалась у 1991 р. і яка направлена на реформування існуючих земельних відносин на основі вільного вибору форм і методів господарювання, вирішення на цій основі продовольчої проблеми і створення конкурентоздатного сільського господарства країни, донині так і не забезпечила досягнення поставлених цілей, зокрема, формування в державі дієвого ринку землі.

Для аналізу масштабів перерозподілу сільськогосподарських угідь та оцінки потенціалу подальшого розвитку доцільно дослідити динаміку площі

сільськогосподарських угідь за категорією землевласників та землекористувачів (табл. 3.3). За 1990-2018 рр. в сільськогосподарських підприємствах спостерігається скорочення сільськогосподарських угідь майже удвічі. Ці угіддя перейшли у користування та власність громадян за різними цільовими призначеннями. Тому є підстави для висновку, що подальший рух сільськогосподарських угідь буде відбуватись за рахунок оренди та купівлі землі.

Таблиця 3.3

Зміна площі сільськогосподарських угідь за категоріями землевласників та землекористувачів за 1990-2018 рр., тис. га*

Показник	Період				
	1990-1995	1995-2000	2000-2005	2005-2010	2010-2018
Сільськогосподарські підприємства	-5521,4	-3306	-7761,3	-1527,1	-40,7
державні	-2811,6	-5267,9	-617,7	-208,2	-78,4
недержавні	-709,8	-38,1	-7143,6	-1318,9	37,7
Громадяни	3319,6	2954,8	6379,3	975,6	71,4
особисті селянські господарства	1398,6	448,8	399,1	219,6	103
товарне виробництво	0	2306,7	6044,7	1060,9	12,3
колективні та індивідуальні сади	49,9	3	0,5	3	3,9
колективні та індивідуальні городи	269,7	-35,3	-71,8	-38,1	-14,3
ділянки для сінокосіння та випасу худоби	1198,7	230,8	4,1	-271,2	-135,2

*Джерело: складено автором на базі даних Державної служби України [13]

В результаті трансформації сільськогосподарського виробництва в Україні найбільшого поширення набула фермерська форма господарювання. У загальній кількості сільськогосподарських підприємств 75 % складають фермерські господарства. На другому місці за кількістю сільськогосподарських підприємств знаходяться господарські товариства – 14,7 % від загальної кількості підприємств по Україні. Тобто можна констатувати факт розширення доступу громадян до землі.

Аграрні трансформації призвели до того, що на початок 2018 р. у приватній власності знаходилось 97,7 %, а у державній – 2,3 % сільськогосподарських угідь господарських підприємств, розподіл ріллі становив відповідно 96 і 4 %. Підприємств державної форми власності залишилося усього 241 од., що складає 0,5 % від загальної кількості сільськогосподарських підприємств (рис. 3.1).

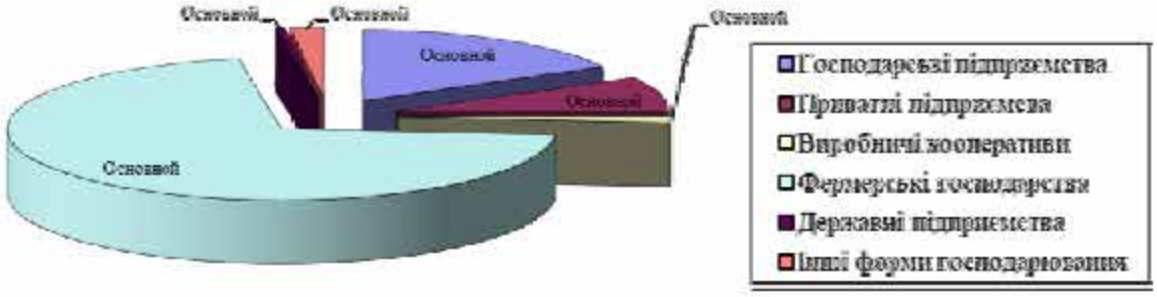

Рис. 3.1. Структура сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами, 2018 р., %*

*Джерело: складено автором на базі даних Державної служби статистики України [13]

Світова практика засвідчує, що в розвитку сільськогосподарських підприємств позитивною є тенденція до концентрації виробництва. Об'єктивною її основою є техніко-економічні переваги великого виробництва перед дрібним. Починаючи з другої половини минулого століття, в сільськогосподарських галузях розвинених країн розповсюджувалась практика щодо укрупнення земельних ділянок, що давало позитивні результати [14]. Наприклад, збільшується кількість великих ферм в США, їх питома вага в загальній кількості ферм сягає понад 8 %, і вони виробляють біля 73 % продукції та отримують 78 % чистого прибутку від загального прибутку усіх ферм [15]. Більш ефективне використання сучасної техніки та новітніх технологій на укрупнених земельних ділянках сприяла підвищенню продуктивності праці в розвинутих країнах світу протягом 30 років у 2-3 рази.

На жаль, аграрна реформа в Україні протягом перших 15 років призвела до значної деконцентрації сільськогосподарського виробництва. Якщо до проведення земельної реформи домінували підприємства сільськогосподарської

галузі в середньому розмірами 3-4 тис. га, то у 2017 р. кількість підприємств, що мали у своєму розпорядження від 3 до 4 тис. га сільськогосподарських угідь, склала 793, що становить 1,3 % від загальної кількості підприємств (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Зміна розподілу сільськогосподарських підприємств за розміром сільськогосподарських угідь за період 2005-2018 рр.*

	2005 р.			2018 р.		
	Кількість підприємств, од.	Відсотків до загальної кількості, %	Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	Кількість підприємств, од.	Відсотків до загальної кількості, %	Площа сільськогосподарських угідь, тис. га
Підприємства, що мали с/г угіддя, га	53248	88,1	21717,0	42052	92,7	19922,7
До 1000	46504	76,9	5208,2	37126	88,3	4361,0
1000,1-2000	3537	5,9	5073,0	2446	5,8	3510,3
2000,1-3000	1523	2,5	3851,7	1099	2,6	2659,1
3000,1-4000	793	1,3	2735,0	516	1,2	1785,9
4000,1-5000	365	0,6	1623,3	282	0,7	1259,8
5000,1-10000	425	0,7	2710,6	422	1,1	2818,7
Більше 10000	41	0,1	514,4	161	0,4	3527,9

*Джерело: складено автором на базі даних Державної служби статистики України [13]

Починаючи з 2005 р., спостерігаються зрушення у сторону посилення концентрації земельних угідь сільськогосподарських підприємств та залучення іноземного капіталу. У 2014-2018 рр. земельний банк великих аграрних компаній дещо скоротився, що відбулось під впливом дії негативних факторів економічного та політичного характеру. Серед таких факторів, окрім скорочення земельного банку внаслідок воєнної агресії, слід відмітити труднощі доступу до фінансових ресурсів, девальваційні процеси,

несприятливу цінову кон'юнктуру на світових ринках сільськогосподарської продукції, суттєві зміни зовнішніх ринків збуту тощо.

Агрохолдингам України нині належить левова частка виробленої продукції рослинництва та тваринництва, у 2018 р. 37 з них мали площу сільськогосподарських угідь від 50 тис. га і більше (10 найбільших агрохолдингів України наведені в табл. 3.5)

Таблиця 3.5

Динаміка земельного розміру банку найбільших сільськогосподарських підприємств України, тис. га (станом на 1 січня)

Назва компанії	Спеціалізація	2012	2017	2018
UkrLandFarming	Рослинництво; тваринництво; виробництво яєць та цукру	508	670	654
Агропросперис (NCH)	Рослинництво; тваринництво	-	400	430
КернелГрупп	Рослинництво; виробництво рослинного масла; зберігання зерна	330	422	390
Миронівський Хлібопродукт	Виробництво м'яса курей; рослинництво (зернові); виробництво комбікормів	280	320	370
Українські аграрні інвестиції	Рослинництво (зернові, зернобобові, олійні); експорт зернових та олійних	-	261	261
Астарта-Київ	Рослинництво (зернові, олійні та технічні); насінництво; молочне тваринництво; органічне землеробство	245	245	245
Мрія Агрохолдинг	Рослинництво (зернові, зернобобові, технічні); експорт	320	298	180
Індустріальна молочна компанія	Рослинництво (зернові, технічні); зберігання та переробка; молочне тваринництво	66	137	137
Агрейн	Рослинництво; тваринництво	100	130	130
Укрпромінвест-Агро	Рослинництво; м'ясо-молочне тваринництво; цукор; переробка зернових	-	-	122

*Джерело: складено автором на базі даних Національного агропорталу [16]

Звичайно, укрупнення підприємств в сільському господарстві сприяє підвищенню ефективності їх діяльності та зміцненню їх потенціалу, адже перевагами агрохолдингів є: можливість раціонально використовувати наявні ресурси; високий рівень матеріально-технічної та технологічної забезпеченості; нижча собівартість продукції.

Тільки у 2018 р. валове виробництво зернових агрохолдингами склало майже 30 % від загального по Україні, сої – 43,2 %, цукрових буряків – 55,5 %.

Урожайність культур в цих компаніях практично за всіма культурами перевищує середні показники по країні (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Виробництво та урожайність сільськогосподарських культур в агрохолдингах України в 2018 р.*

Культура	Виробництво агрохолдингами		Урожайність, ц/га	
	млн. т	% до загального виробництва	в агрохолдингах	в середньому по Україні
Зернові всього	18,6	29,1	64,4	43,7
Соняшник	1,86	18,6	22,7	19,4
Соя	1,39	35,9	23,1	21,6
Ріпак	0,68	31,0	28,7	25,4
Цукрові буряки	8,73	55,5	489,7	476,5

*Джерело: Складено автором на базі даних Асоціації «Український клуб аграрного бізнесу» та Державної служби статистики України

Аналогічні закономірності спостерігаються і в галузі тваринництва. Агрохолдингами виробляється більше чверті загальних обсягів м'яса свиней, 52,1 % яєць. Удій молока в цих підприємствах у 1,2 рази перевищує середні показники по країні (табл. 3.7).

Поряд із економічними перевагами діяльності великих агрохолдингів слід відмітити і недоліки їх функціонування. Адже процеси концентрації в сільському господарстві України призводять до зниження конкурентоспроможності представників середнього й малого бізнесу [17]. Окрім того, надмірна концентрація виробництва призводить до перенасиченості посівами високоінтенсивних сільгоспкультур, ведення виснажливого землеробства, що зумовлює погіршення якості та виснаження сільськогосподарських угідь.

Таблиця 3.7

Виробництво та продуктивність продукції тваринництва в агрохолдингах України в 2018 р.*

Продукція	Виробництво агрохолдингами		Продуктивність	
	тис. т	% до загального виробництва	в агрохолдингах	в середньому по Україні
Яловичина	26,8	6,5	12,2	11,9
Свинина	275	26,8	2,4	4,4
Молоко	788	7,1	55,1	45,1
Яйця, млрд шт.	10,2	52,1	294	276

* Продуктивність яловичини та свинини - середні витрати кормів у розрахунку на виробництво одного центнеру приросту (ц кормових одиниць); молока – удій на 1 корову; яєць – середня несучість курей-несучок, шт.

Джерело: Складено за даними Асоціації «Український клуб аграрного бізнесу» та Державної служби статистики України

Однією із характерних особливостей українських агрохолдингів є активне використання в зовнішньоекономічній діяльності офшорних зон. Слід зазначити, що це досить поширена світова практика [18]. Серед головних факторів, що спонукають вітчизняні компанії до використання офшорних можливостей у сільському господарстві, слід виділити неефективність фіскальної й інвестиційної політики, що призводить до значного податкового навантаження і високих інвестиційних ризиків ведення аграрного бізнесу.

Одним з поширених напрямів є залучення офшорних схем в експортно-імпортних операціях. Регулюючи ціноутворення між своїми структурними підрозділами, холдингова компанія може мінімізувати податок на прибуток шляхом зменшення валових доходів (для експорту), або за рахунок збільшення валових видатків (для імпорту) [19].

Аналіз даних щодо діяльності українських агрохолдингів на світовому зерновому ринку дозволяє оцінити масштаби використання ними офшорних зон. Так, значні обсяги експорту зерна у 2018 р. пройшли через Нідерланди, Іспанію, Мальту, Португалію, Великобританію, Лівію, Гонконг [20].

Таким чином, використання холдингами офшорних можливостей сприяє підвищенню ефективності податкового планування в компанії. Однак, при цьому породжуються такі негативні явища як відтік капіталу з країни, ухилення від сплати податків, приховування доходів, що становить загрозу національній безпеці [21].

У світовій практиці уже напрацьовано підходи, за допомогою яких держава забезпечує захист своїх інтересів. Важливе місце серед таких заходів займає державне регулювання трансфертного ціноутворення. Трансфертні ціни мають бути об'єктом посиленої уваги фіскальних органів держави [22]. Протягом 2013-2018 рр. в Україні на законодавчому рівні були запроваджені заходи, які сприяли приведенню вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів з метою підвищення реальної соціальної відповідальності великого бізнесу. До них слід віднести зміни до Податкового кодексу України щодо регулювання питань трансфертного ціноутворення та відповідні підзаконні акти Кабінету Міністрів України [23-24].

Важливим питанням використання земельних ресурсів є екологізація землекористування. Сучасний стан сільгоспугідь України оцінюється як критичний, їх якість погіршується. Чорноземи вкрай забруднені пестицидами і нітратами, середня концентрація забруднення на 1 кв. км у 6,4 рази більша, ніж у США і у 3,2 рази більша, ніж у європейських країнах.

Основними екологодеструктивними чинниками при веденні сільськогосподарської діяльності в Україні є: високий рівень сільськогосподарського освоєння та залучення земель до інтенсивного обробітку; нераціональна та екологічно незбалансована структура угідь та посівних площ; техніко-технологічна та організаційна відсталість сільського господарства; низький рівень екологічної культури землекористувачів, відсутність зваженої державної земельної політики та механізмів її реалізації, спрямованих на розвиток земельного законодавства, формування інвестиційно привабливого землекористування, розвиток ринку земель.

Крім означених факторів забезпечення сталого розвитку сільського господарства, важливим є питання щодо наявного трудового потенціалу. Ресурси сільськогосподарської праці в Україні є найбільшими серед розвинених країн ЄС, США і Канади. Так, якщо в країнах ЄС на 100 га сільськогосподарських угідь припадає 1,6-1,8 умовних середньорічних працівників, то в Україні – понад 10 [25].

Основу факторів трудового потенціалу в Україні складає населення, що проживає в сільській місцевості, та становить третю частину усього населення країни. Аналіз свідчить, що останнім часом у сільському господарстві спостерігається тенденція відтоку робочої сили. Важливо відмітити, що трудоресурсний потенціал використовується неефективно – продуктивність праці, як і рівень її оплати в аграрній сфері є найнижчими серед усіх видів економічної діяльності, у 2018 р. ці показники були відповідно в 2,2 та 1,6 разів нижчими, ніж у промисловості. Низькі доходи сільськогосподарських працівників призводять до межі бідності сільських мешканців та знижують стимули трудової активності і не сприяють підвищенню продуктивності праці. На жаль, в нашій країні ще не утвердилося розуміння особливої ролі сільського господарства, необхідності забезпечення пріоритетності його розвитку насамперед як соціально значимої галузі, від якої суттєво залежить розвиток сільських територій. Затяжна криза сільського господарства супроводжується руйнацією трудового потенціалу, що проявляється у масовій міграції сільського населення, зниженні його зайнятості, безробітті, від'ємному показнику зростання чисельності сільського населення, його старінні та високій смертності. Динаміка структурних співвідношень, що характеризує розвиток виду економічної діяльності (ВЕД) «Сільське господарство, мисливство, лісове господарство» в Системі національних рахунків (СНР), відображає стан виробничого потенціалу сільського господарства.

Дані таблиці 3.8, які представляють структуру випуску та валової доданої вартості, свідчать, що частка сільського господарства у структурі валової

доданої вартості та у структурі випуску у 2018 р. становила 12,1 % та 12,4 % відповідно, що менше відповідних показників 2002 р.

Таблиця 3.8

Частка ВЕД «Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги» в основних показниках СНР за 2002-2017 рр., %

Рік	Частка галузі у структурі	
	випуску	валової доданої вартості
2002	14,0	15,7
2003	12,9	14,1
2007	7,0	7,1
2010	7,3	7,5
2015	7,9	7,9
2016	10,0	9,9
2017	11,4	11,8
2018	12,4	12,1

*Джерело: розраховано автором на базі даних Державної служби статистики України

Серед причин скорочення питомої ваги сільського господарства по ключовим показникам СНР є насамперед відсутність стійкої тенденції до нарощування виробництва. Слід відмітити, що для останніх років характерними є позитивні тенденції. Починаючи з 2011 р., виробництво продукції рослинництва перевищує рівень 1990 р., однак обсяги продукції тваринництва залишаються у 2018 на рівні 53,7 % рівня 1990 р.

Завдання щодо підвищення ефективності та продуктивності сільського господарства України в цілому є актуальними з огляду на накопичені численні проблеми як в рослинництві, так і в тваринництві.

Рослинництво є провідною галуззю сільського господарства в Україні, де нині виробляється біля 70 % всієї продукції галузі. В структурі посівних площ лідируючі позиції традиційно займають зернові та зернобобові культури. Питома вага їх посівних площ з 1990 р. збільшилась з 45 до 54,3 %. У середньому протягом останніх років в структурі валової продукції сільського господарства зернові культури сформували біля 26 % загального обсягу виробництва сільськогосподарської продукції, технічні – 17 %, овочеві – 7 %, кормові – 2 %.

Важливим показником продуктивності ведення сільськогосподарської діяльності у рослинництві є урожайність сільськогосподарських культур. Хоч рівень урожайності основних сільськогосподарських культур в останній період в Україні має позитивну динаміку, її рівень залишається значно нижчим за відповідні показники розвинутих країн світу (табл. 3.9).

Одним із головних завдань сучасного сільськогосподарського виробництва є пошук шляхів та способів підвищення врожайності зернових, технічних та інших культур і забезпечення високої якості вирощеної продукції. Стратегічною умовою отримання значних досягнень у цьому сегменті є оптимізація рівня реалізації генетичного потенціалу сільськогосподарських культур. Українські селекціонери досягли в цій сфері значних успіхів та за результатами своєї діяльності не поступаються фахівцям багатьох країн світу. Слід визнати, що зарубіжні сорти мають дещо вищі окремі якісні характеристики. Проте вони в більшості випадків поступаються вітчизняним за продуктивністю, якістю зерна, зимостійкістю та іншими адаптивними властивостями [26].

Таблиця 3.9

Урожайність сільськогосподарських культур в Україні та країнах світу у 2017 р., центнерів з гектара*

	Зернові та зернобобові	**Плоди, ягоди та виноград**	**Картопля**	**Овочі та баштанні культури**
Весь світ	25,9	113,5	194,7	195,0
Україна	**35,1**	**99,4**	**159,7**	**185,2**
Австрія	55,1	121,1	286,3	381,7
Болгарія	38,3	61,6	121,4	152,6
Великобританія	60,3	133,4	401,4	221,2
Китай	42,2	111,3	170,9	238,8
Німеччина	53,5	129,0	398,3	314,0
Польща	32,3	97,9	187,8	351,0
США	47,1	238,3	466,1	326,3
Франція	73,9	93,4	434,0	222,6
Швейцарія	59,7	176,1	311,9	250,8

*Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

Для підвищення урожайності сільськогосподарських культур в Україні важливими заходами є: інтенсифікація та відновлення матеріально-технічної

бази виробництва, удосконалення землекористування, впровадження нанотехнологій, відновлення та удосконалення культури землеробства, збалансоване та достатнє внесення добрив, проведення хімічної меліорації земель та заходів щодо захисту рослин, підвищення якості посівного матеріалу, науково-методичного забезпечення розвитку селекції [27-30].

У *тваринництві* спостерігаються кризові тенденції. Наслідком системних перетворень соці-еколого-економічних відносин на селі, коли були зруйновані великотоварні та спеціалізовані господарства, стали негативні зміни у кількості поголів'я сільськогосподарських тварин. Основою тваринництва в Україні є скотарство. Аналіз динаміки та структури поголів'я сільськогосподарських тварин свідчить про те, що обсяги поголів'я великої рогатої худоби поки не стабілізувались, але темпи скорочення сповільнилися. Найбільш стрімке зменшення кількості великої рогатої худоби відбувалось у 1995-2001 рр. (річні темпи скорочення сягали 10 %). За трансформаційний період в Україні загальна кількість поголів'я великої рогатої худоби зменшилась у 6,5 рази, у т. ч. корів – у 3,9 разів. Найкращу статистику серед галузей тваринництва має птахівництво, зміцнюючи свій виробничий та експортний потенціал. Після різкого скорочення поголів'я в 90-х роках, ситуація позитивно змінилась, і у 2014-2018 рр. кількість поголів'я птиці максимально наблизилась до рівня 1990 р. (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Динаміка поголів'я худоби та птиці в Україні у 1990-2018 рр.*

Рік	Поголів'я худоби, тис. голів				Поголів'я птиці. млн голів
	велика рогата худоба		свині	вівці та кози	
	усього	у т. ч. корови			
1990	24623,4	8378,2	19426,9	8418,7	246,1
1995	17557,3	7531,3	13144,4	4098,6	149,7
2000	9423,7	4958,3	7652,3	1875	123,7
2005	6514,1	3635,1	7052,8	1629,5	162
2010	4494,4	2631,2	7960,4	1731,7	203,8
2018	3776,5	2172,3	7093,0	1327,2	209,9

*Джерело: складено автором на базі даних Державної служби статистики України

Як і в рослинництві, в тваринництві також наявною є проблема реалізації генетичного потенціалу. Так, переважна частина показників реалізації генетичного потенціалу основних продуцентів м'яса, а саме: м'ясної птиці – бройлерів, свиней і великої рогатої худоби, а також генетичного потенціалу тварин у молочному скотарстві і у вівчарстві, коливається на рівні 50-60 %.

Запровадження інтенсивної технології вирощування сільськогосподарських культур та тварин неможливе без комплексної механізації виробництва. На жаль, український сільське господарство на даному етапі розвитку не можна назвати достатньо технічно озброєним. Так, вартість основних засобів у 2017 р. склала 167,3 млрд грн., їх потреба фахівцями оцінюється майже в 540 млрд грн. [31]. Частка вартості основних засобів сільського господарства в загальному обсязі основних засобів економіки в цілому знизилась з 11,7 % у 2000 р. до 1,2 % у 2018 р.

За останнє десятиріччя ступінь зносу основних засобів галузі коливається в межах 32-51 %, при цьому спостерігається низький рівень їх оновлення (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Динаміка показників, що характеризують матеріальні ресурси сільського господарства, як фактору забезпечення його сталого розвитку*

Рік	Основні засоби-всього, млн. грн.	Індекс основних засобів, %	Частка в загальному обсязі, %	Введення в дію нових основних засобів, млн. грн.	Частка в загальному обсязі, %	Коефіцієнт оновлення основних засобів	Ступінь зносу основних засобів, %
2000	96624	97,3	11,7	3067	12,9	0.03	48,3
2005	74880	102,8	5,9	6389	9,1	0.09	50,6
2010	113388	116,5	1,7	8049	6,5	0.07	40,7
2014	114887	101,3	1,6	2297,7	1,6	0,02	32,1
2015	134441	117,0	1,5	14931	9,0	0,11	35,4
2016	151833	112,9	1,5	14931	9,0	0,10	35,4
2017	167283	110,2	1,2	14520	11,5	0,09	38,4
2018	180412	107,9	1,1	20821	9,6	0,08	38,9

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Значні обсяги введення в дію нових потужностей спостерігаються в птахівництві, повільніше відбувається процес оновлення виробничих потужностей у свинарстві, вівчарстві та скотарстві (табл. 3.12). Невисокими темпами в останнє десятиріччя зростають обсяги введення в експлуатацію нових сховищ для зберігання овочів та фруктів. Ці показники значно поступаються відповідним значенням 1990 р.

Таблиця 3.12

Динаміка введення в дію основних засобів усіх форм власності у сільському господарстві*

Основні засоби	Рік						
	1990	1995	2000	2005	2010	2017	2018
Тваринницькі ферми, тис. скотомісць:							
Для великої рогатої худоби	208	37	6	1	3	11	7
Для свиней	129	22	5	10	24	15	18
Для овець	28	3	1	0	0,2	0,1	0,1
Для птиці, млн. птахомісць	0,99	0,19	0,45	3,16	7,23	11,19	19,1
Птахофабрики							
Яйцевого напрямку, тис. голів	99	0	65	86	1560	2852	88
М'ясного напрямку, млн. гол.	0,7	0	0	2,3	13,2	7,3	3,1
Сховища для овочів та фруктів, тис. т	221	19	10	12,7	25,5	77,3	24,2
Силосні та сінажні споруди, тис. кв. м.	1450	78	17	0	3	186	37
Водопроводи магістральні сільськогосппризначення, км	214	331	2	13	0	0	6
Комбікормові підприємства, тон комбікормів за добу	389	104	38	56	122	538	360
Тепличні комбінати, га	16	12	0	6	0	0	0
Зрошувальні землі, тис. га	44	5	0,01	0,1	0,5	3,7	3,5
Осушені землі, тис. га	71	4	0	0,04	0	0	0

*Джерело: складено автором на базі даних Державної служби статистики України

Невпинно зменшується парк сільськогосподарської техніки. Кількість тракторів, що знаходяться на балансі сільськогосподарських підприємств, скоротилась з 497,3 тис. у 1991 р. до 130,3 тис. у 2018 р. (у 3,8 рази). Аналогічна тенденція спостерігається і по інших видах сільськогосподарської техніки (табл. 3.13). За підрахунками фахівців, наявна кількість енергетичних засобів та основних сільськогосподарських машин становить нині 50–65 % технологічної потреби [32].

Таблиця 3.13

Динаміка наявності сільськогосподарської техніки в сільськогосподарських підприємствах за період 1991-2018 рр., тис. шт.*

	1991	1996	2000	2005	2010	2017	2018
Трактори	497,3	441,7	318,9	216,9	151,3	130,8	127,9
Зернозбиральні комбайни	105,6	85,9	65,2	47,2	32,8	27,2	26,7
Кукурудзозбиральні комбайни	15,3	12,0	7,9	4,8	2,5	1,8	1,6
Бурякозбиральні комбайни	19,8	18,3	13,0	8,5	4,2	2,7	2,4
Льонозбиральні комбайни	4,8	3,2	1,7	1,0	0,5	0,2	0,2
Картоплезбиральні комбайни	9,6	6,8	3,6	1,9	1,7	1,3	1,2

*Джерело: складено автором на базі даних Державної служби статистики України

Кількісне і якісне зменшення машинно-тракторного парку, що відбулось протягом трансформаційного періоду, призвело до збільшення навантаження на техніку. Так, кількість тракторів у розрахунку на 1000 га зменшилось з 14 шт. в 1991 р. до 5 шт. в 2018 р.; зернозбиральних комбайнів відповідно з 8 шт. на 1000 га посівів зернових культур до 2 шт.

Сезонне навантаження на зерно -, кормозбиральну та іншу техніку в господарствах більше ніж в 2,5-3 рази перевищує нормативну. Наприклад, в Польщі на 1000 га ріллі припадає 93,3 трактора, в Німеччині – 87,4, Франції – 68,7, Великобританії – 84,7 [33]. Забезпеченість зерновими комбайнами на 1000 га посівів зернових в Канаді становить 7,6 од., Італії і Великобританії – 13, Нідерландах – 15, Франції і США – 19, Німеччині – 28 [34].

Ураховуючи стан технічного оснащення галузі, експерти підрахували, що лише на оновлення машинно-тракторного парку необхідно близько 15 млрд грн. [35], а для відтворення усього технічного потенціалу сільського господарства до рівня технологічної потреби в найближчі 10 років необхідно щороку інвестувати на придбання технічних засобів від 22 до 28 млрд грн. [36]. Через технічну несправність наявних машин в сільськогосподарських підприємствах четверта частина їх не використовується, в результаті чого

забезпечення ними зменшується до 36 – 47 % [37].

Низька інтенсивність сільського господарства України, зокрема, галузі рослинництва, зумовлена у великій мірі нехтуванням вимог агротехніки та технології виробництва. Важливе значення має внесення необхідної кількості мінеральних добрив, що є однією із вагомих технологічних вимог вирощування сільгоспкультур. За даними Міністерства сільськогосподарської політики та продовольства України, фізіологічна потреба внесення добрив для реалізації генетичного потенціалу сільськогосподарських культур коливається від 200 до 250 кг/га в діючій речовині залежно від природно-кліматичних зон [38]. До 2000 р. відбувся катастрофічний спад цих показників. Добрива вносилися лише на кожному п'ятому гектарі, а абсолютна кількість добрив склала лише 13 кг діючої речовини на гектар. Саме це у великій мірі пояснює, чому реалізація генетичного потенціалу пшениці у 80-х роках була на рівні 50 % від потенційної, а через 10 років впала до 25-30 %. У період після 2000 р. відбувалось поступове збільшення як площ, де вносилися добрива, з 19 % до 80 %, так і абсолютної кількості добрив – з 13 кг діючої речовини до 58 кг на гектар, проте ці обсяги не є достатніми для досягнення бажаних результатів виробництва.

Таке несприятливе становище із використанням мінеральних добрив пояснюється різними причинами, основною з яких є зростання цін на добрива при низькому рівні платоспроможності сільськогосподарських підприємств. У 2018 р. частка мінеральних добрив у собівартості рослинницької продукції в Україні становила 19,2 % усіх затрат на її виробництво, тоді як у 1990 р. цей показник становив 9,0 %, при тому що вносилось їх майже вдвічі більше.

Ще більш катастрофічна ситуація склалася з внесенням органічних добрив під сільськогосподарські культури. Якщо в 1990 р. добрива вносилися практично на кожному п'ятому гектарі в кількості 8,6 тони на гектар посівної площі, то в останні роки внесення органічних добрив знизилося до 0,5 тон на гектар на площах всього 2,0 % від загальної площі ріллі. І це при тому, що потреба для реалізації генетичного потенціалу і збереження родючості ґрунту

знаходиться на рівні 8-10 тон органічних добрив на гектар.

В Європі частка добрив у формуванні врожаю складає 45-50 %, насіння – 8-15 %, засобів захисту рослин – 15-20 % і обробітку ґрунту – 15-25 %, у США – 40-45, 8-10, 15-20 і 15-25 %, а в Україні цей показник становить 30-40, 10-20, 25-33 і 20-30 % відповідно [37].

Захист рослин також є важливим елементом дотримання технологій вирощування сільськогосподарських культур. Наприклад, технологічна потреба у засобах захисту для реалізації генетичного потенціалу озимої пшениці на рівні 70-80 % в залежності від технологій і умов вирощування коливається від 1100 до 1350 грн. на гектар [37]. На жаль, в Україні забезпеченість засобами захисту рослин в цілому не відповідає потребам.

Дослідження питання рівня забезпечення сільськогосподарських товаровиробників матеріально-технічними ресурсами для вирощування сільськогосподарських культур і виробництва продукції тваринництва показують значні відхилення фактичних витрат від реальних потреб. Потребою вважається обсяг коштів, що забезпечує дотримання усіх технологічних вимог виробництва продукції і дозволяє реалізувати генетичний потенціал сільськогосподарських культур і тварин на рівні 70-75 %. За розрахунками фахівців, рівень потреби в Україні щодо матеріально-технічних ресурсів для виробництва продукції рослинництва становить 400 грн. на 1 га ріллі, тваринництва – 2800 грн. на 1 га ріллі в рік [37].

За останні роки відслідковується чітка позитивна тенденція наближення реальних витрат до визначених потреб. Проте рівень забезпеченості реальної потреби в матеріально-технічних ресурсах для виконання всіх технологічних етапів в рослинництві сягає 54 %, а в тваринництві – 58 %. Саме це пояснює низькі показники урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності сільськогосподарських тварин.

Аналіз зміни структури витрат на виробництво сільськогосподарської продукції протягом 1990-2018 рр. свідчить, що за цей період суттєво виросла частка матеріальних витрат, на які нині припадає 73,7 % всіх витрат. У

тваринництві цей показник перевищує 80 %. Основними домінуючими складовими виробничих витрат на виробництво сільгосппродукції в 2018 р. є: витрати на нафтопродукти; витрати на мінеральні добрива; витрати на оплату послуг і робіт, виконаних сторонніми організаціями.

Негативним фактом є зменшення за період трансформацій частки фонду оплати праці у загальній структурі витрат на виробництво сільськогосподарської продукції на 22,9 %. Це свідчить про наявність деструктивних процесів, що призводить до втрати взаємозв'язків між оплатою праці і результативними показниками виробництва, зменшує матеріальну мотивацію зайнятих у сільському господарстві та привабливість даного сектора на ринку праці. Слід відмітити, що в більшості країн Європейського співтовариства у собівартості продукції частка витрат на оплату праці становить 30-35 % [38]. Україна такий рівень мала у 90-х рр. Водночас перехід на прогресивні маловитратні технології, зокрема, застосування системи нульового обробітку ґрунту, забезпечує зниження витрат паливно-мастильних матеріалів в 3,4 рази, трудових витрат – в 1,4, добрив – в 1,5 рази. З цього питання є напрацьований досвід, зокрема, на окремих підприємствах України, який необхідно вивчати та запроваджувати на інших підприємствах [37].

Низький рівень матеріально-технічного забезпечення, застосування недосконалих технологій як у рослинництві, так і в тваринництві негативно відображається на показниках забезпечення сталого розвитку сільського господарства. Сьогодні виробництво сільськогосподарської продукції в Україні є низькоприбутковим, його *рентабельність* складає біля 30 %. Питома вага прибуткових сільськогосподарських підприємств у їх загальній кількості в останні роки становить біля 80 %. Близько 20 % сільськогосподарських підприємств є збитковими, а рентабельність виробництва більшості видів сільськогосподарської продукції недостатня для забезпечення розширеного відтворення (табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Рівень рентабельності основних видів продукції сільського господарства в Україні у 1990-2018 рр., %*

	1990	1995	2000	2005	2010	2017	2018
Зернові культури	275,1	85,6	64,8	3,1	13,9	25,8	42,6
Насіння соняшнику	236,5	170,9	52,2	24,3	64,7	36,5	78,4
Цукрові буряки	29,5	31,2	6,1	4,8	16,7	17,9	27,7
Картопля	27,2	34,3	14	17,8	62,1	9,2	24,2
Молочні продукти	32,2	-23,2	-6,0	12,2	17,9	11,0	12,7
ВРХ на м'ясо	20,6	-19,8	-42,3	-25,0	-35,9	--35,9	-16,9
Свині на м'ясо	20,7	-16,7	-44,3	14,9	-7,8	5,6	12,6
Птиця на м'ясо	17,0	-18,4	-33,2	24,9	-4,4	-15,4	-5,4
Яйця	27,3	36,5	10,6	23,5	18,6	58,8	60,9

*Джерело: складено автором на базі даних Державної служби статистки України

Важливою причиною низької прибутковості у сільськогосподарській галузі є істотне порушення паритету цін – відбувається погіршення співвідношення між цінами сільськогосподарських виробників на реалізовану продукцію і цінами на придбані промислові товари і послуги виробничо-технічного призначення, тобто склалась ситуація невідповідності виручки й витрат сільського господарства.

Вагомою причиною низьких цін і прибутків сільськогосподарських товаровиробників є їх неспроможність до ефективного здійснення експортних поставок. Серед причин, що стримують вихід вітчизняних товаровиробників на зовнішній ринок, є: монополізація вторинного ринку стратегічно важливих видів сільськогосподарської продукції [39]; недостатність фінансових ресурсів для проведення експортних операцій; відсутність належного інформаційного забезпечення та моніторингу кон'юнктури зовнішнього ринку; відсутність кваліфікованих фахівців у галузі проведення зовнішньоекономічних операцій.

Від ефективності господарювання в прямій залежності знаходиться фінансовий стан галузі. Сьогодні нагальною проблемою сільського господарства України є нестача ресурсів для здійснення навіть простого відтворення. Фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання сільськогосподарської сфери здійснюється переважно в таких формах:

самофінансування; кредитування на основі мобілізації та перерозподілу тимчасово вільних коштів; бюджетне фінансування на безповоротній основі.

Ключовим джерелом самофінансування є власні кошти, серед яких основну роль відіграють нерозподілений прибуток і амортизаційні відрахування. Оскільки більшість сільськогосподарських підприємств є низькорентабельними або збитковими, вони втрачають важливу складову власного капіталу – прибуток. Амортизація забезпечує лише просте відтворення основних засобів, а в умовах зростаючої інфляції вона не може повною мірою виконати й цієї функції.

Статистика свідчить, що у розвинутих країнах 70 % обігових коштів на розвиток сільського господарства формується за рахунок банківського кредитування, в Україні ж ця частка становить лише біля 20 % [40]. Проблеми кредитного забезпечення сільськогосподарської галузі полягають у недосконалості кредитного механізму, обмеженості кредитних ресурсів банківських установ, відсутності ліквідної застави у сільгоспвиробників. Гальмує розвиток системи кредитного обслуговування сільського господарства економіки нерозвиненість ринку землі, що унеможливлює її використання як застави для отримання кредиту [41].

Важливе значення для розвитку сільськогосподарського виробництва має державна фінансова підтримка. В Україні державна підтримка сільськогосподарських виробників регулюється Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» [42]; після вступу України до СОТ бюджетна підтримка сільського господарства України регулюється також Угодою про сільське господарство, укладеною під час Уругвайського раунду [43].

Щороку Законом України «Про Державний бюджет» визначається перелік програм, об’єктів та структура видатків по сільському господарству, що фінансуються за рахунок бюджетів усіх рівнів.

Аналіз показників загальних видатків державного бюджету на сільськогосподарську галузь свідчить, що їх частка поки що не досягає

законодавчо встановлених 10 % загальних видатків державного бюджету. В середньому за останні роки частка видатків на розвиток сільського господарства у загальних видатках державного бюджету складає біля 2 %.

У розвинених країнах частка державних витрат на сільське господарство в структурі ВВП коливається від 0,1 % (Нова Зеландія) до 4,1 % (Фінляндія). У деяких країнах частка державних витрат на підтримку національного сільськогосподарського виробництва дорівнює або перевищує частку сільського господарства у ВВП. До таких країн належать насамперед більш розвинені в економічному відношенні Норвегія, Австрія, Японія тощо [44]. В Україні станом на 2015 р. державна підтримка сільськогосподарської галузі становила 0,3 % ВВП, водночас, як уже відмічалось, вклад сільського господарства у ВВП становив 11,9 %.

Державна підтримка сільського господарства в Україні здійснюється через бюджетні асигнування, а також спеціальні режими та механізми оподаткування [45]. Слід відмітити, що система податкових пільг, яка діяла в Україні для сільськогосподарської галузі, останніми роками викликала багато нарікань через їх низьку ефективність. Окрім того, у 2017 р. змінилась система оподаткування, а у 2018 р. – система спецрежиму ПДВ для аграріїв, велику частину податкових пільг підприємствам сільського господарства переглянуто, скорочено або зовсім скасовано.

Рівень підтримки сільського господарства насамперед характеризує рівень бюджетного фінансування. Обсяги річного державного фінансування галузі зменшуються (табл. 3.15).

Крім того, система державної підтримки характеризується розпорошеністю, недосконалістю і непрозорістю форм та механізмів надання підтримки. Підтримку надають переважно сільськогосподарським підприємствам, а фермерські та особисті селянські господарства, де виробляється значна частина продукції, її практично не отримують [46].

Таблиця 3.15

Обсяги державного фінансування сільськогосподарської галузі в Україні, млн грн.*

	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2017 р.	2018 р.
Отримано коштів державної підтримки – всього	5749,3	3278,1	6584.2	5758, 9	4732,9
- за рахунок бюджетних дотацій – всього	3343,8	738,5	1316,0	176,6	0
- для підтримки виробництва продукції рослинництва	1094,2	211,7	465,5	23,4	46,5
- для розвитку тваринництва	1218,4	204,5	269,5	118,2	40,6

*Джерело: складено автором на базі даних Державної служби статистики України

Визначальною передумовою зміцнення фінансового потенціалу та розвитку сільського господарства є грамотна та продумана інвестиційна політика, яка передбачає в першу чергу створення сприятливого інвестиційного клімату. На сьогодні в Україні вже створено сприятливе правове поле для здійснення інвестиційної діяльності. Ця сфера регулюється Законами України: «Про режим іноземного інвестування» [47], «Про захист іноземних інвестицій в Україні» [48], «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження» [49], якими передбачено: державні гарантії захисту інвестицій; застосування національного режиму валютного регулювання та справляння податків на території України; відшкодування збитків, включаючи упущену вигоду і моральну шкоду, завданих внаслідок дій, бездіяльності або неналежного виконання обов'язків державними органами України чи посадовими особами щодо іноземного інвестора [50].

Останніми роками, коли в країні спостерігається загострення політичної ситуації, що негативно відображається на економіці в цілому, інвестиції у сільське господарство скорочуються. Поряд з динамікою обсягів капітальних вкладень в галузь змінюється їх питома вага в загальному обсязі інвестицій в економіку (табл. 3.16).

Таблиця 3.16

Динаміка обсягів інвестицій в сільське господарство за 2000-2018 рр.*

Рік	Інвестиції в основний капітал, млн. грн.	Частка в загальному обсязі, %	Прямі іноземні інвестиції, млн. дол. США	Частка в загальному обсязі, %
2000	1035	4,4	73,4	1,9
2005	4905	5,3	303,0	1,8
2010	12106	7,1	680,4	1,6
2014	17981	7,6	730,7	1,5
2015	19086	6,5	736,3	1,3
2016	18640	7,0	728,8	1,4
2017	18388	8,3	776,9	1,3
2018	29310	10,7	617,0	1,3

*Джерело: складено автором на базі даних Державної служби статистики України

В умовах дефіциту власних капіталовкладень важливого значення набуває питання залучення іноземних інвестицій. Обсяг залучених іноземних інвестицій в сільське господарство в останні роки дещо знижується, що є наслідком ускладнення економічних та політичних умов в країні. Частка прямих іноземних інвестицій в структурі сукупних вкладень у галузі коливається в межах 5–7 %, а їх питома вага у загальному обсязі прямих іноземних інвестицій в економіку не перевищує 2 %.

Стан інвестиційної діяльності в сільському господарстві залишається поки що незадовільним. Основними перешкодами на шляху активізації процесу залучення інвестиційних коштів в сільське господарство є його низька прибутковість та високий ступінь ризиків в цій галузі. Зокрема, низька активність іноземних інвесторів щодо вкладення капіталу в сільське господарство в першу чергу зумовлена негативним іміджем України на світовому інвестиційно-кредитному ринку, основними причинами якого є: недосконала законодавча база; нестабільна політична ситуація; недосконалість

податкового законодавства; недостатній рівень розвитку фінансового ринку; недосконалість ринкового механізму; відсутність системи страхування інвестицій; гальмування ринкових реформ.

Таким чином, незважаючи на сприятливі передумови та перспективність забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні накопичені серйозні проблеми та протиріччя в цій сфері, головними з яких є наступні:

- гальмування та низька ефективність реформування сільського господарства, в т. ч. затягування земельної реформи;

- низька культура землеробства та відсутність мотивації до технічного та технологічного оновлення виробництва;

- недосконалість державного механізму щодо підвищення ефективності та раціонального використання сільськогосподарських земель;

- незавершеність процесів адаптації до європейських вимог щодо якості та безпечності сільськогосподарської сировини та харчових продуктів;

- низький рівень інвестиційної привабливості галузі, зумовлений недосконалістю нормативно-правового регулювання, соціально-економічною та політичною нестабільністю, високими ризиками капіталовкладень тощо;

- дефіцит фінансових ресурсів для стабільного ведення господарської діяльності сільськогосподарських виробників, що загострюється за умов низького рівня державної підтримки та важкого доступу до кредитних ресурсів.

Узагальнення результатів дослідження дозволяє зробити наступні висновки. Основними потенційними перевагами успішного функціонування і забезпечення сталого розвитку сільського господарства є те, що Україна має значний природно-кліматичний, трудоресурсний, виробничий потенціал для розвитку сільськогосподарської галузі. До сильних сторін слід віднести накопичений в країні величезний досвід ведення господарської діяльності та збереження традицій землеробства. Розвиток сільського господарства та населення сільської місцевості визнано пріоритетним напрямом соціально-економічної політики нашої держави. Свідченням цього є здійснення державної сільськогосподарської реформи, яка була розпочата з перших років

незалежності. Основними складовими цієї реформи є комплекс правових, організаційних, екологічних і економічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування сільського господарства, розв'язання соціальних проблем сільського населення, створення сприятливих умов для комплексного і сталого розвитку сільських територій та забезпечення продовольчої безпеки держави. Незважаючи на повільні темпи здійснення таких реформ, їх вплив уже демонструє позитивні результати: подолання економічного спаду, утримання лідируючих позицій у світових рейтингах виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції, підвищення інвестиційної привабливості галузі, зміцнення позицій галузі на міжнародних ринках сільськогосподарської продукції.

Маючи такі вихідні позиції, Україна за сприятливих умов має потенційні можливості у перспективі не тільки досягти продовольчого самозабезпечення, але й зробити вагомий внесок у забезпечення продовольчих потреб зростаючого населення світу. Разом з тим, прискорення реформ в сільському господарстві сприятиме створенню сприятливих умов для залучення інвестицій у галузь, покращенню фінансового стану сільськогосподарських підприємств, зміцненню її конкурентоспроможності на внутрішніх та зовнішніх ринках. Розвиток національного сільського господарства сприятиме зміцненню національної економіки, підвищенню добробуту населення та утвердженню конкурентних переваг на світових ринках.

Поряд з цим, в сільському господарстві накопичено великі проблеми, які в першу чергу пов’язані з використанням ресурсного потенціалу, незавершеністю реформ, недосконалим державним регулюванням та дією внутрішніх та зовнішніх чинників. Зокрема, кризовий стан, що склався у сфері використання природних ресурсів аграрним сектором, вимагає концептуального визначення основних напрямів та змісту аграрних перетворень, взаємоузгодження експлуатації природних ресурсів, сфер вкладення капіталу з урахуванням чисельності населення та майбутніми потребами людей. Низький рівень забезпечення, моральна та фізична

зношеність основних фондів галузі виступають гальмом на шляху нарощування обсягів виробництва, підвищення його продуктивності і ефективності, зниження енергоємності та покращення якості продукції. Проблемою залишається екстенсивний характер розвитку сільського господарства, незадовільний рівень інноваційно-інвестиційної діяльності, недостатні обсяги впровадження високоефективних науково-обґрунтованих систем ведення сільського господарства, нераціональне використання матеріальних, фінансових і трудових ресурсів [51].

Вищезгадані проблеми (слабі сторони) в сільському господарстві генерують потенційні загрози його функціонування. Зокрема, це стосується поширення екологодеструкційного впливу сільського господарства на навколишнє середовище, що спричинить втрату та погіршення якості природо-ресурсного аграрного потенціалу країни. Збереження проблем низької продуктивності та ефективності виробництва, повільні темпи оновлення технічних засобів, подальше застосування застарілих недосконалих технологій та недотримання вимог агротехніки та технології виробництва сільськогосподарської продукції може призвести до сповільнення темпів виробництва та погіршення якості продукції, гальмування процесів розвитку, погіршення фінансового стану та платоспроможності підприємств, зниження конкурентоспроможності галузі, зниження попиту і поступового витіснення продукції вітчизняної галузі з зовнішніх та внутрішніх ринків.

Здійснений аналіз впливу політичних, економічних, соціальних, технологічних та екологічних факторів розвитку сільського господарства на функціональні складові забезпечення його сталого розвитку надає можливість чітко визначитися із ситуацією і проблемами, які склались в галузі, і на основі проведеного аналізу сформувати конкретні стратегічні цілі, окреслити коротко -, середньо - і довгострокові завдання та визначити напрями їх реалізації для забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні.

3.2. Соціально-економічні умови забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні

В Україні практично не створені умови для ефективності державного регулювання сталого розвитку сільського господарства. Тому вдосконалення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства шляхом впровадження певних заходів є актуальним завданням, виконання якого приведе до кардинального пожвавлення соціо-еколого-економічних процесів у країні. Активізація використання соціо-еколого-економічного чинника сприятиме створенню конкурентоспроможної країни, для чого необхідне проведення активної державної інноваційної політики, спрямованої на розвиток науково-технічного потенціалу країни, формування українського бізнесу, зацікавленого у використанні новацій.

Для оцінки стану та рівня розвитку сільського господарства доцільним є проведення аналізу основних показників діяльності досліджуваної галузі. Потенціал розвитку сільського господарства є обмеженим наявними ресурсами природнього та економічного характеру, що впливають на взаємозв'язок структурних елементів валового внутрішнього продукту, рівень тіньової економіки, який негативно впливає на економічну складову сталого розвитку сільського господарства (рис. 3.2).

Наведені статистичні дані засвідчують те, що на результат ВВП сільського господарства в державі значною мірою впливають господарства населення. Проте така ситуація прослідковується не по всій території країни. З наведених даних видно, що у 2017 році в порівнянні із попередніми роками збільшення показників відбувається по всім напрямам, як серед випуску продукції в сільському господарстві (на 1299285 млн.грн), валовий внутрішній продукт (на 598515 млн.грн).

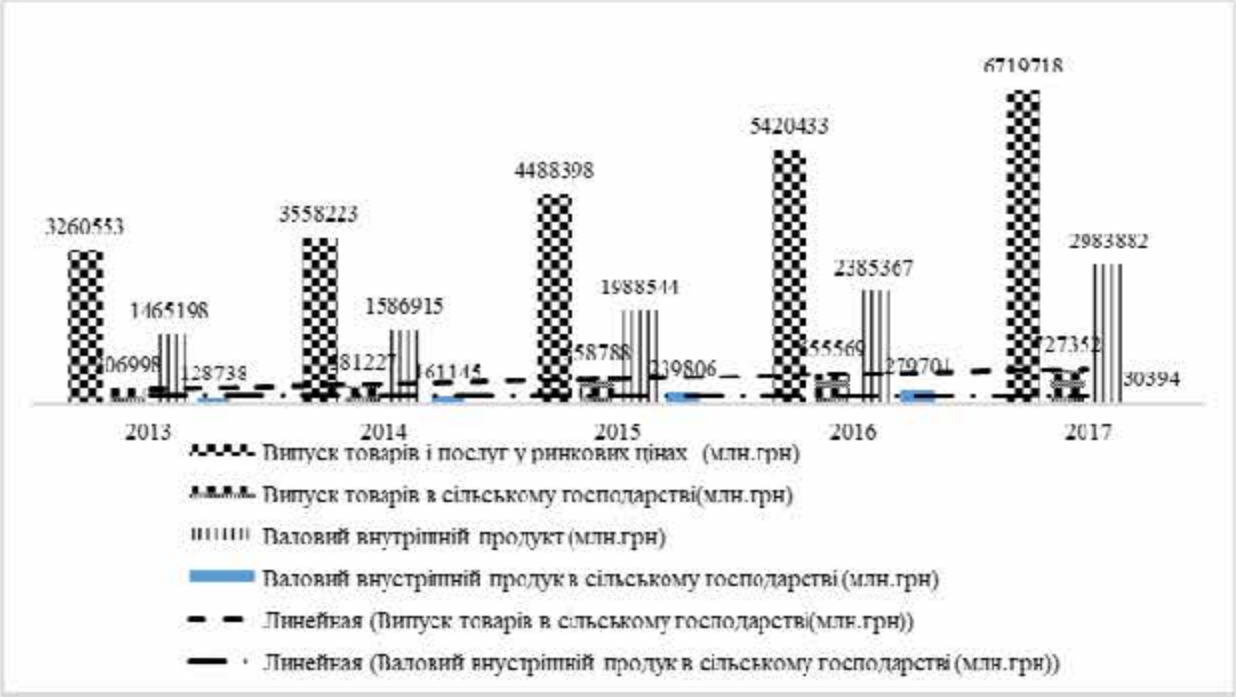

Рис. 3.2. Валовий внутрішній продукт та випуск товарів в сільському господарстві за 2013-2017 рр.*

*Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Проведений теоретичний та практичний аналіз розвитку сільського господарства, можна стверджувати, що незважаючи на складні геополітичні умови функціонування національної економіки України протягом останніх років, сільське господарство показує загалом високі результати виробництва, хоча за певними галузями та видами економічної діяльності не все так однозначно. Проте, в сільському господарстві за останні п'ять років спостерігається не значний, проте стабільний розвиток, зростання ВВП, збільшення обсягів посівних площ, збільшення обсягу реалізованої продукції сільського господарства. Для визначення стану та розвитку сільського господарства доцільним є проведення аналізу динаміки сільськогосподарського виробництва України. Показник сільськогосподарського виробництва відображає зміни загальних фізичних обсягів сільськогосподарської продукції, які вироблені за певний період часу, які обрані для порівняння. За своїм складом цей показник є індексом валової продукції сільського господарства, який включає в себе показники товарної продукції, призначеною для реалізації,

продукти сільськогосподарського походження, спожиті у процесі виробництва, а саме насіння і корми. В Україні виробництво основних сільськогосподарських культур за останні п'ять років має коливання як у позитивний бік, так і у бік зниження (рис. 3.3).

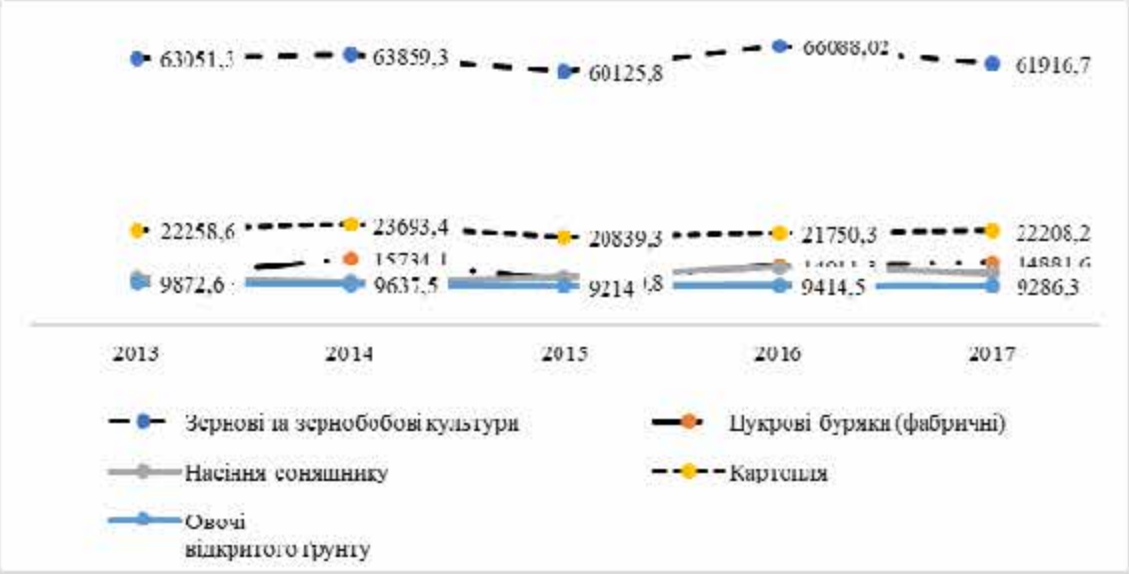

Рис. 3.3. Виробництво основних сільськогосподарських культур (тис. т)*

*Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

З наведених даних видно, що у 2016 році спостерігалось збільшення виробництва продукції зернових та зернобобових культур (на 5963 тис. т у порівнянні із 2015 роком). У 2017 році спостерігається зниження виробництва зернових культур у порівнянні із 2016 роком на 4171,5 тис. т. Проте, показники виробництва картоплі у 2017 році у порівнянні із 2016 роком навпаки збільшилося на 457,9 тис. т. Виробництво насіння соняшника також має позитивну тенденцію до збільшення. Так у 2017 році у порівнянні із 2016 роком виробництво соняшника збільшилось на 870,3 тис. т. Також позитивну тенденцію має виробництво цукрових буряків, збільшення у 2017 році в порівнянні із 2016 роком на 870 тис. т., зменшення відбулося у виробництві овочей відкритого ґрунту (128,2 тис. т). Проте, виробництво овочевих культур відкритого ґрунту має коливальні тенденції, оскільки таке виробництво дуже залежить від погодних умов.

Узагальнюючи описані тенденції зміни структури посівних культур, можна зробити висновок про коливальний характер змін за останні п'ять років. Такі результати передусім пов'язані зі зміною у структурі посівних площ. За аналізований період скоротилися посівні площі таких важливих культур як цукрові буряки, зернові та зернобобові, картопля, проте значно зросли площі, під засадження соняшником. Зростання посівної площі соняшника пояснюється тим, що дана культура вважається більш ліквідною та прибутковою. Проте, у більшості випадків, виробники не дотримуються основних необхідних правил зміни посівних площ, надають перевагу соняшнику і ріпаку, тим самим, завдаючи непоправної шкоди якості землі, оскільки дані культури виснажують ґрунти, що відновити досить важко. Така ситуація чітко висвітлює тісний зворотній зв'язок між економічною та екологічною складовою сталого розвитку сільського господарства: надання пріоритету економічній детермінанті зумовлює суттєве погіршення екологічних параметрів. Тому, для зменшення таких диспропорцій у економічній та екологічній складовій доцільним є розробка та використання інноваційних технологій щодо оснащення ґрунту, використання нових добрив для покращення ґрунту. На розвиток сфери сільського господарства має вплив багато факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Розвиток галузі за інноваційним напрямом можливий при виконанні деяких аспектів, а саме – збільшення заробітної плати у сільському господарстві, для залучення молоді в якості робочої сили, використання інноваційних розробок для покращення виробництва та експорту продукції, підвищення продуктивності занятості населення, через мотиваційні чинники та інше. Такі умови повинна створювати держава за рахунок інституційних важелів, які повинні сприяти сталому розвитку сільського господарства. Так, аналізуючи зайнятість населення в сільському господарстві, можна стверджувати, що більшість занятого населення в домашніх домогосподарствах (рис. 3.4). Кількість найманих працівників (офіційно оформлених згідно чинного трудового законодавства) значно менша, ніж кількість зайнятого населення у сільському господарстві.

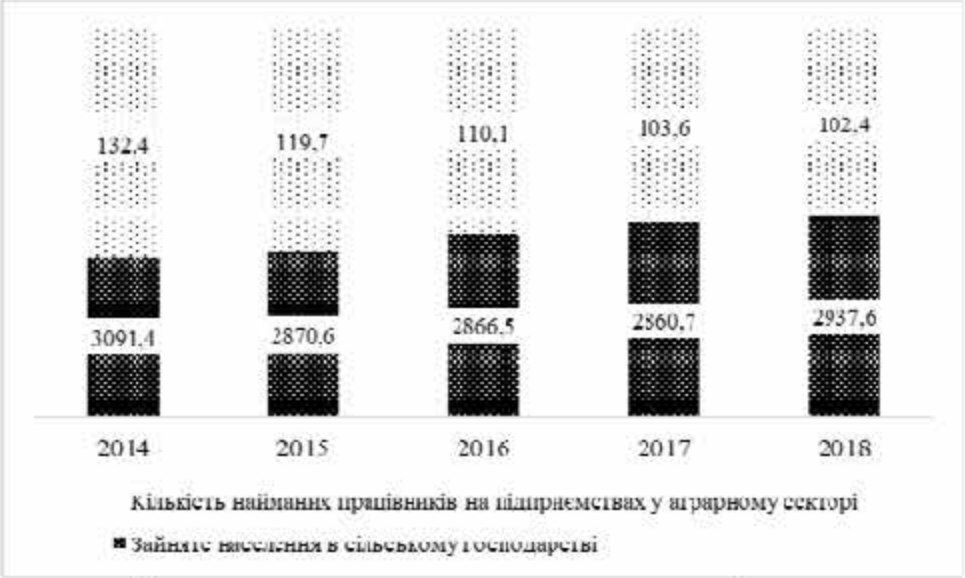

Рис. 3.4. Зайняте населення та кількість найманих працівників в сільському господарстві України у 2014-2018 роках (тис. осіб)*

*Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Така ситуація пояснюється характером та сезонністю роботи в сільському господарстві. Оскільки на активний період посіву та збирання урожаю кількість зайнятого населення збільшується за рахунок сезонних працівників, а постійне зайняте населення в домогосподарствах є значно меншим. Проте, у період за останні п'ять років кількість найманих працівників в сільському господарстві значно скоротилася. Так, у 2017 році у порівняні з 2014 роком скоротилась на 30 тис. осіб. А серед зайнятого населення в агарному секторі у порівнянні із 2014 роком зменшилась на 153,8 тис. осіб, проте у порівнянні із 2017 роком збільшилась на 76,9 тис. осіб. Така ситуація пояснюється як зміною структури посівних площ, так і з використанням інноваційних розробок в технікі та технології, які використовуються в сільському господарстві. Така динаміка призводить до збільшення показника продуктивності праці, оскільки використання інноваційних технологій зменшує навантаження на людські ресурси, та призводить до збільшення продуктивності праці.

Проте, рентабельність виробництва за аналізований період знизилась по всій галузі сільського господарства (рис. 3.5).

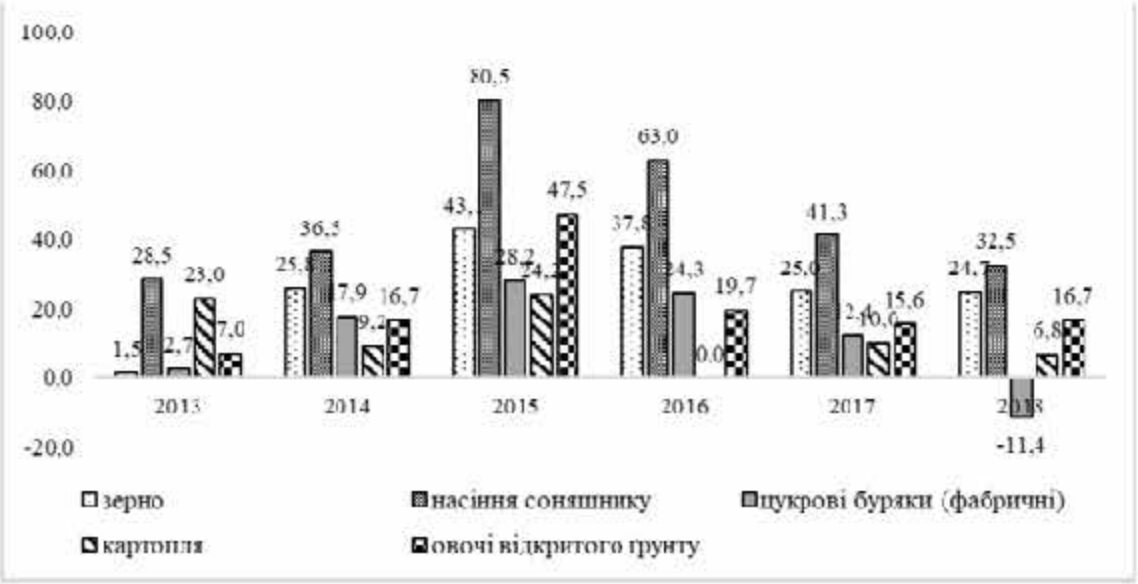

Рис. 3.5. Рентабельність виробництва продукції рослинництва (%)*

*Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Якщо проаналізувати рентабельність виробництва в рослинництві, то у 2018 році зменшення відбулося на всіма позиціями, проте у виробництві цукрового буряку спостерігається від'ємний показник рентабельності виробництва. Так, найбільш сприятливі показники рентабельності рослинництва спостерігаються у 2015 році за всіма позиціями. У 2017 році зменшення відбулось за всіма позиціями рослинництва, зменшення виробництво зернових культур у порівнянні із 2015 роком (на 18,4%), картоплі (на 40,7%), насіння соняшнику (на 48%), овочі відкритого ґрунту (на 30,8%), цукрові буряки (на 39,6 %). Така негативна тенденція пояснюється тим, що більшість аграріїв для розширення виробництва та в період посівних площ використовують кредитні кошти для закупки насіння та оренди обладнання, а прибуток вони отримують лише після збору урожаю. Проте, за останні роки спостерігається погіршення кліматичних умов, що призводить до погіршення урожайності культур, що зменшує обсяги виробництва та продажу аграрної продукції. В тваринництві ситуація негативна (рис. 3.6).

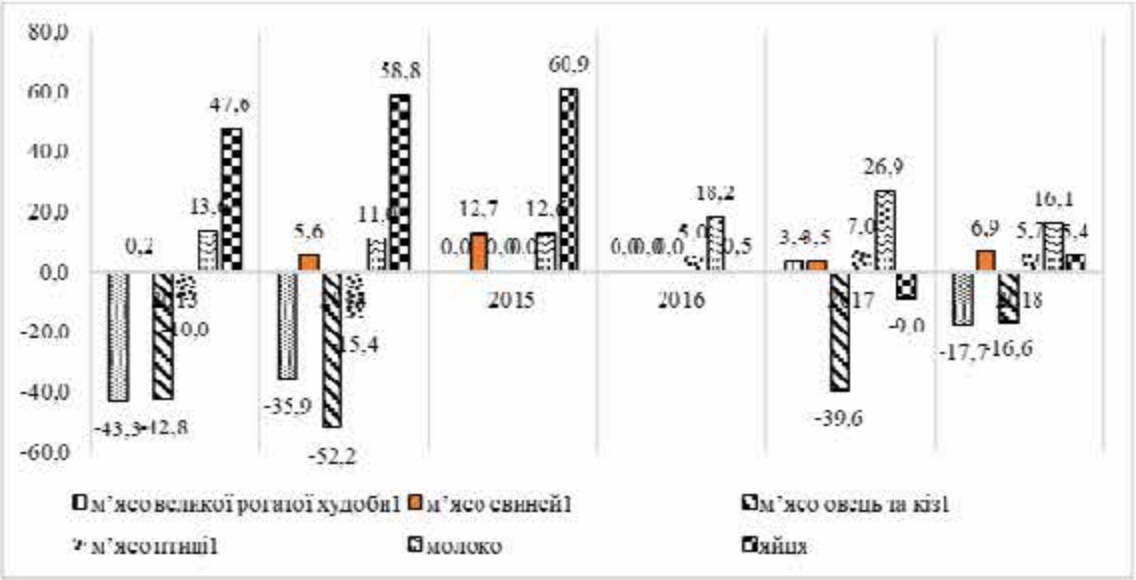

Рис. 3.6. Рентабельність виробництва продукції тваринництва (%)*

*Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

У 2018 році рентабельність виробництва продукції тваринництва негативна по позиціям м'ясо великої рогатої худоби, м'ясо овець та кіз. Позитивним є тільки показник серед яєць, м'ясо свиней та м'ясо птиці. Оскільки це продукти споживчого кошику та в ціновій категорії є найбільш дешевими. Проте, у 2018 році спостерігається зниження рентабельності виробництва серед позиції молоко на 10,8 %, збільшення по категорії яйця на 15,4%, зменшення м'ясо птиці на 1,3%. Така негативна тенденція пояснюється зменшенням поголів'я скоту в домогосподарствах, через подорожчання продуктів комбікорму для худоби, проте ціна на закупку м'яса у населення зменшилась, що призводить до негативної рентабельності вирощування такої худоби. Позитивним є тенденція на птахофермах, що призводить до покращення рентабельності виробництва, негативним також є імпорт продукції тваринництва, що розбалансовує вітчизняний ринок товаровиробників.

Проте у період з 2015 до 2018 року спостерігається різке зниження рівня рентабельності сільського господарства в цілому. Так, у 2018 році рентабельність сільського господарства становила 17,9% проти 41,7% у 2015 році. Такі негативні тенденції пояснюються відсутністю та зниженням рівня розвитку сільського господарства. Оскільки за рахунок впровадження техніки

та технології хоча і відбувається збільшення продуктивності праці, проте через несприятливі кліматичні умови та не ефективні механізми державного регулювання щодо підтримки сільського господарства загальний рівень рентабельності падає. Через зниження обсягів виробництва та реалізації більшості видів продукції сільського господарства зменшується доходність підприємницького сектору. Недостатність фінансових ресурсів негативно впливає на розвиток сільського господарства. Зниження державного фінансування галузі, особливо в частині інноваційних розробок призводить до зниження темпів розвитку сільського господарства. Так, серед державних важелів сприянню сталого розвитку сільського господарства є фінансування розробок академії наук України за галузевим спрямуванням (рис. 3.7).

Як видно з наведеного рис. 3.12. серед галузевого розподілу академій наук України, більша частка належить академії наук України (180%), на другому місці академія аграрних наук України (86%), потім академія медичних наук (35%) та інші. Державна підтримка сталого розвитку сільського господарства відбувається через фінансування розробок в середині країни. Так, інноваційна діяльність в сільському господарстві за аналізований період характеризується такими тенденціями. Упродовж аналізованого періоду частка підприємств, які займались інноваційною діяльністю в сільському господарстві становила 18,4%, у тому числі здійснювали технологічні інновації – 11,8% (5,7% – продуктові і 10,3% – процесові), нетехнологічні – 13,4% (8,7% – організаційні і 10,2% – маркетингові).

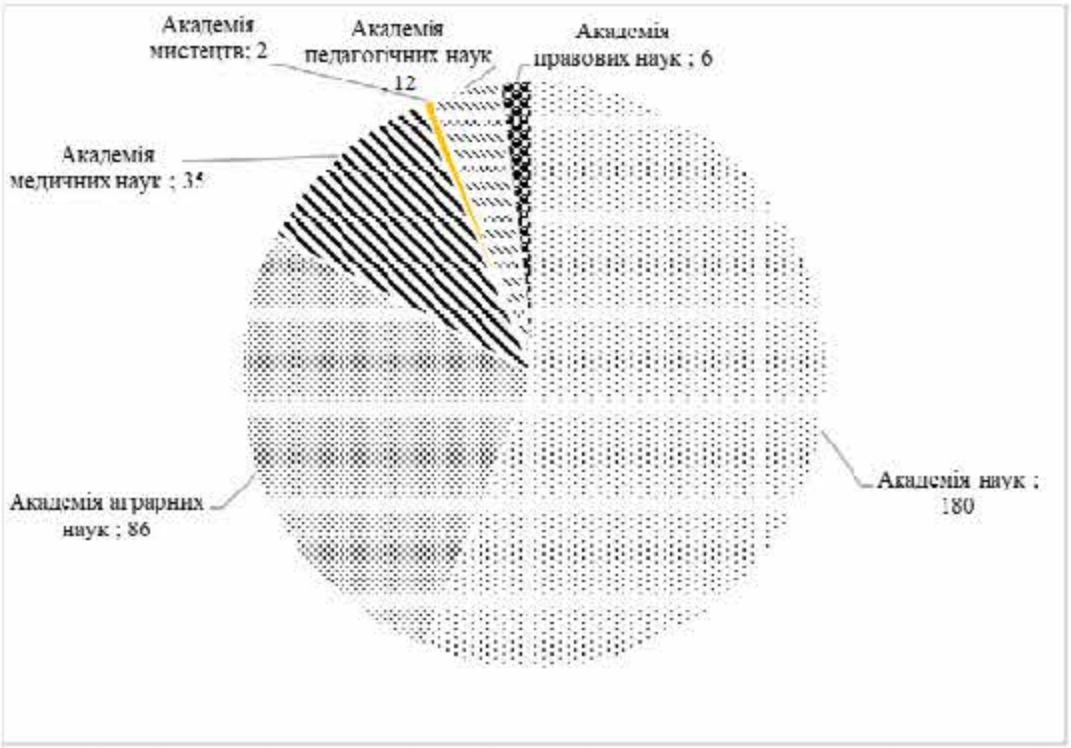

Рис. 3.7. Розподіл організацій національних академій наук України (%)*

*Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Слід зазначити, що існує прямий зв'язок між розміром підприємства і його рівнем інноваційної активності, оскільки для впровадження новацій необхідно мати певну кількість персоналу, який задіяний у виконанні наукових досліджень і розробок, що призводять до впровадження новацій. Відповідно найвища частка як технологічно активних, так і технологічно активних підприємств спостерігається серед великих підприємств (відповідно 31,4% і 28,1%).

Щодо напрямів інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств галузі, то понад половину підприємств з технологічними інноваціями придбали машини, обладнання для виробництва нових або значно поліпшених продуктів та послуг. Майже третина здійснювали діяльність для запровадження нових або суттєво вдосконалених продуктів та процесів, технічне оснащення, організацію виробництва тощо (інше). Більшість новацій розроблялось вітчизняними дослідниками (рис. 3.8).

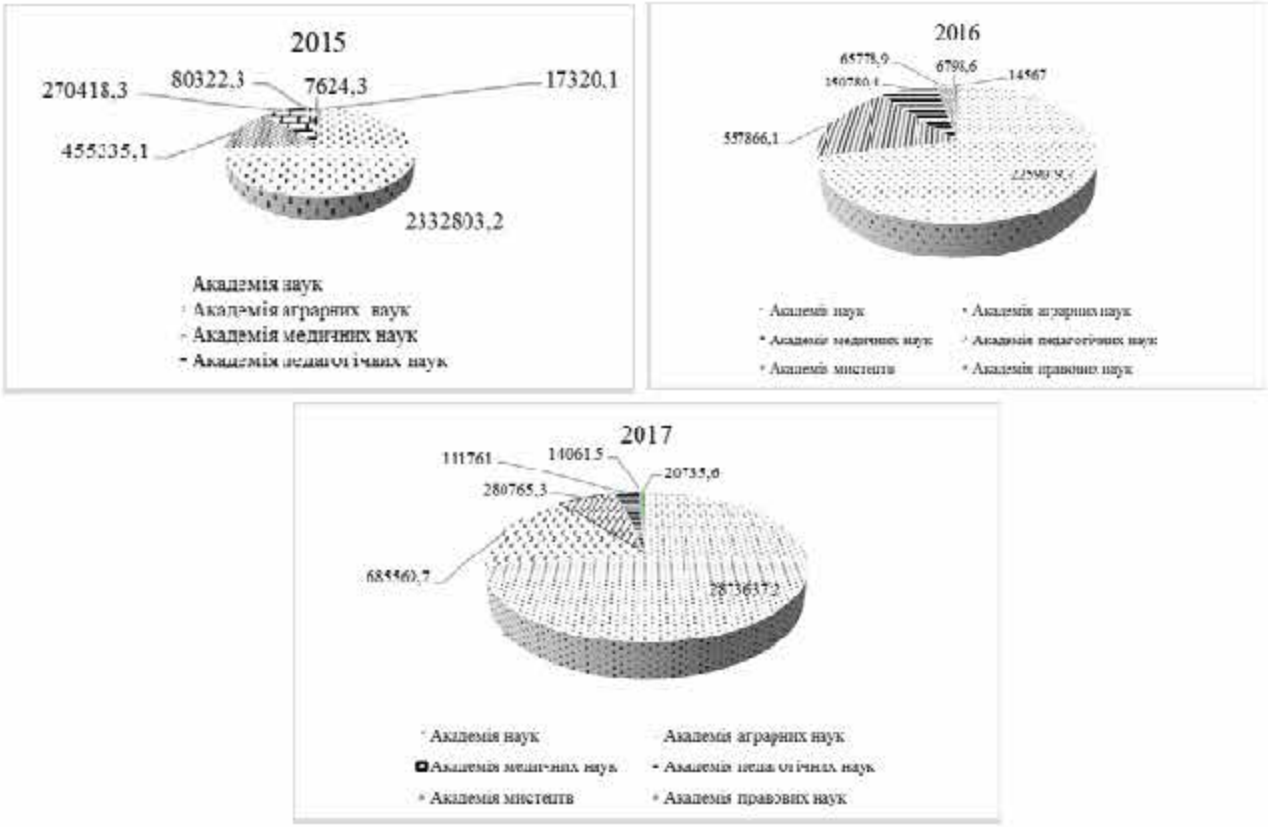

Рис. 3.8 Розподіл фінансування внутрішніх витрат на виконання наукових досліджень і розробок у наукових організаціях національних академій наук України (тис. грн)*

*Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Як видно з наведених даних у період з 2015 до 2018 року спостерігається збільшення фінансування на інноваційні розробки вітчизняними науковцями. Так, у 2015 році фінансування аграрної академії наук на виконання наукових досліджень і розробок було виділено 455335,1 тис. грн, а у 2018 році - 685569,7 тис. грн. У регіональному розрізі в сільському господарстві найбільше всього дослідників в Київ та Київській області (1104 та 611 осіб), Харківській (604 особи), Херсонській (286 осіб), Львівській (263 особи), Дніпропетровській (225 осіб). Найменша чисельність серед дослідників в сільському господарстві спостерігається в Донецькій (19 осіб), Луганській (28 осіб), Хмельницькій (36 осіб), Тернопільській (45 осіб) областях України (рис. 3.9).

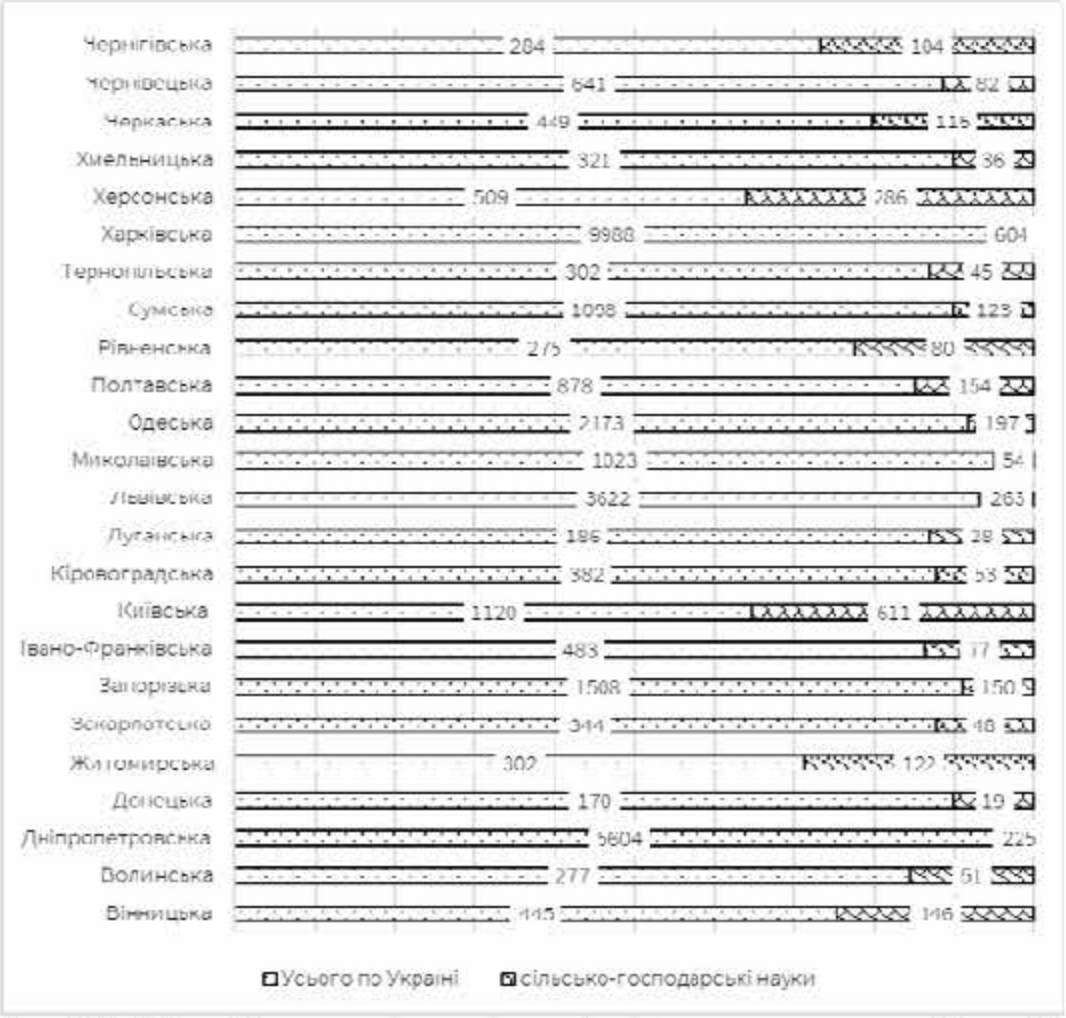

Рис. 3.9. Кількість дослідників, які здійснювали наукові дослідження і розробки за регіонами у 2018 році (осіб)*

*Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Загальне зменшення прямих іноземних інвестицій мало вплив і на зменшення інвестування сільського господарства. Так, у 2018 році у порівнянні із 2014 роком кількість прямих інвестицій в сільське господарство зменшилось на 1,1 млн.дол. США. Проте, у період з 2016 року спостерігається позитивна динаміка, оскільки у 2018 році у порівнянні із 2016 та 2017 роках спостерігається збільшення інвестицій. На зменшення інвестиційної привабливості держави та сільського господарства впливає ряд факторів як зовнішнього так і внутрішнього середовища. Таке зниження інвестиційної активності призводить до погіршення діяльності сільського господарства, зменшенню та уповільненню розвитку сільського господарства. Тому, для

розробки організаційного забезпечення державної підтримки сталого розвитку сільського господарства необхідним є аналіз факторів впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на розвиток сільського господарства з урахуванням складової сталості. Для врахування впливу дестабілізуючих факторів на сталий розвиток сільського господарства доцільним є використання імітаційного моделювання факторів впливу на сталий розвиток сільського господарства.

Впроваджуючи у господарську діяльність інновації, сільське господарство намагаються розв'язати такі основні завдання, як: підвищення дохідності; зростання конкурентоздатності; розширення ринків збуту продукції та освоєння нових ніш, скорочення постійних витрат підприємства; зниження собівартості виробництва продукції; збільшення товарного та сортового асортименту, підвищення якості продукції та ін. Тому процес впровадження новацій нині виступає базовим елементом державного регулювання й підвищення ефективності функціонування сільського господарства в Україні.

Визначено, що провідними напрямами новацій в сільському господарстві України є (рис. 3.10):

– у рослинництві: зрошувальне землеробство; селекція; застосування новітніх засобів догляду за рослинами; технології обробітку ґрунту; сільськогосподарська техніка; технології переробки продукції; засоби логістики та ін.;

– у тваринництві: формування високотехнологічних комплексів по утриманню та годівлі; їх реконструкція та модернізація на основі новітніх технологій; селекція; використання нових схем відгодівлі; раціоналізація кормової бази; нові технології переробки продукції та ін.

Рис. 3.10. Напрями впровадження інновацій в діяльність сільського господарства*

*Джерело: систематизовано автором

Розподіл різновидів новацій, що впроваджуються в сільському господарстві України є досить нерівномірним, як за предметом так і за сферою використання (рис. 3.11, 3.12).

Так, у структурі нових для ринку новацій 41,8% належить селекційно-генетичним; 23,6 – техніко-технологічним та виробничим; хімічні інновації становлять 17%, а економічним належить частка у 8,7%. Вагома частка соціально-екологічних новацій у загальній структурі нових для ринку новацій складає 4,6%, що є критично недостатньою величиною, зважаючи на сучасні

трансформації у напрямку інноваційно-екологічного розвитку сільського господарства України. Найменша частка щодо упровадження нових для ринку новацій належить управлінським та маркетинговим інноваціям, частка яких у загальній структурі складає 1,9 та 2,4 % відповідно.

Рис. 3.11. Видова структура новацій за предметом застосування, що впроваджені у сільське господарство за 2014-2018 рр.*

*Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України

Лаг між створенням новацій та їхньою реалізацією в процесі господарської діяльності досить часто змінює, модернізує та вносить корективи в інноваційне рішення чи продукт. В господарській практиці має місце й впровадження новацій, що не мають документального підтвердження, в умовах гострої нестачі фінансових ресурсів. Досить часто використання новацій суб'єктами сільського господарства відбувається без розробки відповідних інноваційних проєктів.

Рис. 3.12. Видова структура новацій за сферою застосування, що впроваджено сільським господарством у 2014-2018 рр.*

*Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України

За допомогою SWOT-аналізу функціонування сільського господарства в Україні визначимо проблеми забезпечення його сталого розвитку та можливості на які має орієнтуватись сучасний механізм державного регулювання (табл.3.17)

Таблиця 3.17

SWOT-аналіз сільського господарства в Україні*

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Вигідне географічне розташування в центрі Європи на перетині основних логістичних вузлів 2. Клімат (велика частина території України розташована в кліматичних зонах, що сприяють веденню с/г з мінімальними ризиками отримання збитків від різних стихійних лих) 3. Ґрунти (українські с/г землі — це чорноземи з найбільшим вмістом гумусу у світі) 4. Культура і знання (аграрії активно навчаються у колег з усього світу) 5. Дешева оренда землі (в Україні — 41 євро/га, для порівняння в Литві — 81, у Чехії — 96, у Франції — 202) 6. Найвища маржинальність серед усіх країн світу — 30-150% (за оцінками експертів "Латифундист Медіа") 7. Відсутність регулювання 8. Дешева робоча сила (середня офіційна зарплата в с/г в Україні — $277, у Польщі — $1 680, в Угорщині — $1 114, у Словаччині — $1 319) 9. Бізнес через своїх лобістів із галузевих асоціацій представлений в уряді (експортна рада, Рада інвесторів України, різні міжвідомчі групи і комітети при міністерствах тощо) 10. Ландшафт ідеально підходить для великого товарного землеробства 11. Активне використання всіма гравцями (великими, середніми і дрібними) передових світових технологій у своєму виробництві 12. ТОПові позиції України на світовому ринку (сьогодні Україна - один зі світових лідерів за низкою товарних позицій) 13. Висока частка експорту в економіці	1. Відсутність вільного ринку землі (як однієї з ключових умов для залучення інвестицій) 2. Низький рівень переробки (частка агропродукції з високою доданою вартістю в загальному обсязі с/г виробництва становить незначну частину — близько 5-7%) 3. Низька ефективність (на усіх ланцюжках бізнесу) 4. Низька продуктивність ($4 тис. у с/г на одного зайнятого. Для порівняння у Польщі — $8 тис., у Німеччині, Франції — $54 тис., у Нідерландах — $79 тис.)[52] 5. Слабка самоорганізація ринку (середній і малий бізнес не беруть активної участі в профорганізації для політичного лобіювання своїх інтересів) 6. Відсутність джерел фінансування сектору (дорогі кредити), недофінансування сектору 7. Відсутність довгострокової Стратегії розвитку сектору (як частини загальної Економічної стратегії країни) 8. Домінування окремих великих гравців на ринку (створює передумови для виникнення монополій в окремих секторах АПК) 9. Відсутність ефективного законодавчого регулювання 10. Непрозорий механізм держпідтримки галузі 11. Погіршення якості чорнозему (близько 20% українських чорноземів деградували за 28 років через непродуману політику обробляння ґрунту і неконтрольоване внесення добрив, що призвело до збитків — до 10-15 млрд грн) 12. У низці господарств збереглася "культура колгоспу": низький рівень фінансової грамотності, старі технології, відсутність процесу модернізації об'єктів 13. Велика частка неефективних державних підприємств. У компетенції Мінагрополітики — 334 підприємства (із них 1 підприємство розташоване в зоні ООС, 32 — у Криму, 206 — підлягають ліквідації, 95 — повинні бути приватизовані і 3 — залишитися в державній власності) 14. Дефіцит кваліфікованих кадрів у регіонах 15. Відсутність профільних R&D-центрів 16. Основне ціноутворення на зерно відбувається не в Україні
Можливості	**Загрози**
1. Зняття мораторію на продаж землі (до $ 50 млрд інвестицій за 10 років) 2. Вихід на нові ринки з новою продукцією (наприклад, коноплі, льон, лляні тканини, халяльне м'ясо, хамон українського виробництва, козячі сири, органічний мед, органічна курятина тощо) 3. Цифровізація с/г (AgTech) 4. Залучення інвестицій у сектор 5. Підвищення продуктивності та врожайності 6. Створення профільних R&D-центрів в Україні (новий посадковий матеріал, нові технології, нові добрива) 7. Підтримка з боку міжнародних фінансових організацій та з боку держави 8. Створення в Україні Причорноморського центру біржової торгівлі агропродукцією 9. Створення в Україні євроазійського логістичного та виробничого хабу агропродукції 10. Перетворення України на світовий органічний хаб 11. Зростання експорту і, як наслідок, валютних надходжень у країну 12. Формування моделі "20-40-40" (за розміром господарств 20% — великий агробізнес, 40% — середній, 40% — малий) 13. Можливість форматувати галузь (обрати	1. Прорахунки у відкритті ринку землі (відсутність обмежень для категорій покупців, формування ціни, захисних механізмів від спекулятивного перепродажу землі) 2. Війна, політична та економічна кризи в Україні 3. Відтік кадрів 4. Прорахунки в регулюванні галузі 5. Погіршення якості земель 6. Втрата вартості землі через розвиток альтернативного виробництва (гідропоніка тощо) 7. Подальше падіння маржинальності 8. Деградація сектору 9. Втрата частини потенціалу врожайності через деградацію ґрунтів, яка є наслідком інтенсивного виробництва 10. Рейдерство, "сірий" ринок зерна, високий рівень обороту готівки, шахрайські схеми, контрафактна продукція, тиск із боку силових структур

*Джерело: складено автором на основі власних досліджень та з використанням офіційний даних Українського інституту майбутнього [53]

Ситуація щодо упровадження сільськогосподарськими підприємствами новацій, підтверджує потребу до збільшення соціально-екологічних досліджень, розробок та їх впровадження у практичну діяльність товаровиробників. Щодо питомої ваги упровадження нових для підприємств новацій, то найбільшу частку в їх структурі посідають селекційно-генетичні (29,1%) та хімічні (24,0%), дещо меншою є частки техніко-технологічних та виробничих й економічних, що склали відповідно 18% та 13,8 % за досліджуваний період. Питома вага новацій нових для підприємств у сфері менеджменту становить 11%, що у 5,8 раза більше ніж упроваджено даного різновиду новацій, нових для ринку. Серед нових для підприємства новацій частка маркетингових склала 4,2%, що перевищує аналогічний показник з впровадження новацій нових для ринку в 1,7 рази та свідчить про проведення внутрішніх досліджень у сфері маркетингу та їх реалізацію в господарській діяльності підприємств (Додаток В., табл.В.1).

Нині в Україні здійснюється активна робота у сфері досліджень та розробки нових технологій для сільського господарства. Так, вагомих результатів досягнуто у сфері енергозаощаджуючої техніки, сільськогосподарського устаткування та нових знарядь праці. Продовжуються розробки у сфері технологій виробництва продуктів харчування, реалізуються відкриття організаційно-технологічного змісту у галузі переробки продукції та її зберігання й просування на ринок. Визначено, що за рахунок нових видів технічного обладнання витрати сировини зменшуються на 15-20%, а виробничі витрати можна мінімізувати на 20-25%, першочергово вирішивши за таких умов проблеми методологічного характеру щодо їх реалізації на практиці [60].

Наукові здобутки у сфері аграрної науки покладено в основу цільових програм розвитку вітчизняного сільського господарства. Науковці Національної академії аграрних наук України (НААНУ) приймають активну

участь при розробці проєктів законодавчих та нормативно-правових актів України. Для ефективного впровадження сільським господарством наукових розробок НААНУ приділяє значну увагу підвищенню рівня власної науково-інноваційної діяльності, зокрема, успішний досвід отримано щодо створення функціонування у кожній з областей регіональних центрів наукового забезпечення агропромислового виробництва. Таким чином, аналіз макроекономічних факторів сталого розвитку сільського господарства дозволив виявити тенденцію окремих показників як позитивного, так негативного впливу, що наведено у таблиці 3.18. Кількість факторів негативного впливу є явно домінуючим над кількістю позитивних факторів, що свідчить про недосконаліть державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні на сучасному етапі трансформації національної економіки.

Дослідження динаміки впливу макроекономічних показників та результативності державного регулювання сталого розвитку сільського господарства дозволив виділити найбільш впливові фактори, які безпосередньо впливають на галузь.

Для реалізації ефективного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства важливим елементом є підтримка інноваційної та інвестиційної складової механізму, яка забезпечує розвиток сільського господарства. Ці компоненти мають як прямий, так і зворотний вплив один на одного.

Таблиця 3.18

Макроекономічні фактори позитивного та негативного впливу на сталий розвиток сільського господарства

Фактори позитивного впливу	Фактори негативного впливу
1. Збільшення обороту торгівлі. 2. Збільшення обсягів капітальних інвестицій, за рахунок усіх джерел фінансування. 3. Зростання обсягів прямих іноземних інвестицій в економіку України. 4. Позитивне сальдо у зовнішній торгівлі сільськогосподарською продукцією 5. Позитивне сальдо зовнішньоторговельного балансу України	1. Погіршення демографічних показників в сільській місцевості (зменшення чисельності наявного населення, суттєве перевищення числа померлих над живонародженими). 2. Високий рівень безробіття в сільському господарстві. 3. Зниження частки соціальної допомоги в структурі доходів населення. 4. Зниження частки заощаджень в структурі витрат населення. 5. Нестабільна динаміка обсягу ВВП. 6. Висока частка збиткових підприємств сільського господарства. 7. Високий рівень інфляції. 8. Негативне сальдо у зовнішній торгівлі сільськогосподарською продукцією. 9. Зниження обсягів прямих іноземних інвестицій із країн ЄС. 10. Стрімке падіння частки витрат на виконання НДР у ВВП. 11. Зниження кількості працівників, задіяних у виконанні НДР. 12. Несприятливі політичні обставини. 13. Недостатність державного фінансування новаційно-інвестиційної діяльності сільського господарства. 14. Недосконалість інституційного забезпечення сталого розвитку сільського господарства

*Джерело: розроблено автором

На створення позитивної інноваційної (innovate) складової впливають випуск товарів в сільському господарстві (output of goods in agriculture), валова додана вартість в сільському господарстві (gross value added in agriculture), зайнятість населення (employment of the population), середньомісячна заробітна плата у розрахунку на одного штатного працівника (average monthly salary per employee), виробництво сільськогосподарських культур зернові та зернобобові

культури (production of crops cereals and legumes), виробництво сільськогосподарських культур насіння соняшнику (production of sunflower seeds), продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах на 1 зайнятого в сільськогосподарському виробництві (labor productivity in agricultural), рівень рентабельності (збитковості) (the level of profitability), кількість дослідників, які здійснювали наукові дослідження і розробки (number of researchers conducting research and development), прямі інвестиції (акціонерний капітал) в сільське господарство (direct investment (equity) in agriculture), кількість селянських господарств (number of peasant farms), рівень інфляції (Inflation rate), середні ціни реалізованої продукції сільського господарства (average prices of agricultural products sold), капітальні інвестиції в сільське господарство (capital investment in agriculture), вартість основних засобів в сільському господарстві (cost of fixed assets in agriculture), амортизація (знос) основних засобів (depreciation (depreciation) of fixed), фінансування внутрішніх розробок (financing of internal developments), виробництво молока (milk production).

Наведені компоненти впливають на сталий розвиток сільського господарства на основі організаційно-економічного механізму. На основі взаємозв'язку факторів сталого розвитку сільського госопдарства побудовано імітаційну модель. За результатами проведеного аналізу, констатовано, що в Україні недостатньо високий рівень результативності державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, тому актуальним та важливим є створення необхідних умов та розробка ефективних інструментів державного регулювання сільського господарства України.

Дослідження взаємозв'язку та впливу між переліченими факторами та показником валового внутрішнього продукту (як результуючим) присвячено багато робіт. Більшість досліджень опирається на кластерний аналіз, застосування однофакторних економетричних моделей та інше. Проте, використання таких методів, не в повному обсязі характеризує існуючи причинно-наслідкові зав'язки всіх факторів на результуючий показник. Для

таких досліджень найбільш оптимальним є застосування методу імітаційного моделювання, зокрема, на основі концепції системної динаміки. Перевагою застосування цього методу є те, що він спрямований на виявлення меж зворотного зв'язку, тим самим дозволяє здійснювати імітаційні експерименти, які моделюють різні сценарії варіантів регулювання. На основі цього, у роботі пропонується використання саме цього методу для виявлення сценаріїв розвитку сільського господарства економіки на засадах сталості.

Запропонована імітаційна модель побудована у відповідності до встановлених зв'язків між факторами впливу на державну політику сталого розвитку сільського господарства. Імітаційна модель складається з компонентів, які моделюють формування розвитку та результат їх використання. Силу впливу факторів на сталий розвиток сільського господарства визначено за допомогою кореляційно-регресійного аналізу (табл.3.19)

Таблиця 3.19

Результат кореляційно-регресійного аналізу факторів впливу на сталий розвиток сільського господарства

	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X11	X12	X13	X14	X15
У	0,57	0,7	0,23	0,56	0,3	0,7	0,6	0,05	0,63	0,06	0,03	0,76	0,25	0,54	0,4
	X16	X17	X18	X19	X20	X21	X22	X23	X24	X25	X26	X27	X28	X29	X30
У	0,76	0,72	0,4	0,63	0,65	0,48	0,2	0,54	0,53	0,009	0,4	0,5	0,54	0,48	0,62
	X31	X32	X33												
У	0,59	0,54	0,92												

Динаміка основних складових оцінки сталого розвитку сільського господарства визначається декількома контурами зворотного зв'язку, які складають основу імітаційної моделі. Усього в імітаційній моделі сформувалося 34 контура зворотного зв'язку. Контури містять від двох до семи змінних моделей, які охоплюють весь процес від формування інноваційно-інвестиційного потенціалу до результатів сталого розвитку сільського господарства (рис. 3.13).

Контури імітаційної моделі мають структуру:

- output of goods in agriculture- average prices of agricultural products sold - gross value added in agriculture - Gross Domestic Product;

- output of goods in agriculture - production of crops cereals and legumes - production of sunflower seeds - milk production - labor productivity in agricultural;

- labor productivity in agricultural - employment of the population - average monthly salary per employee - depreciation (depreciation) of fixed;

- innovate - financing of internal developments - capital investment in agriculture - Inflation rate - direct investment (equity) in agriculture - number of researchers conducting research and development.

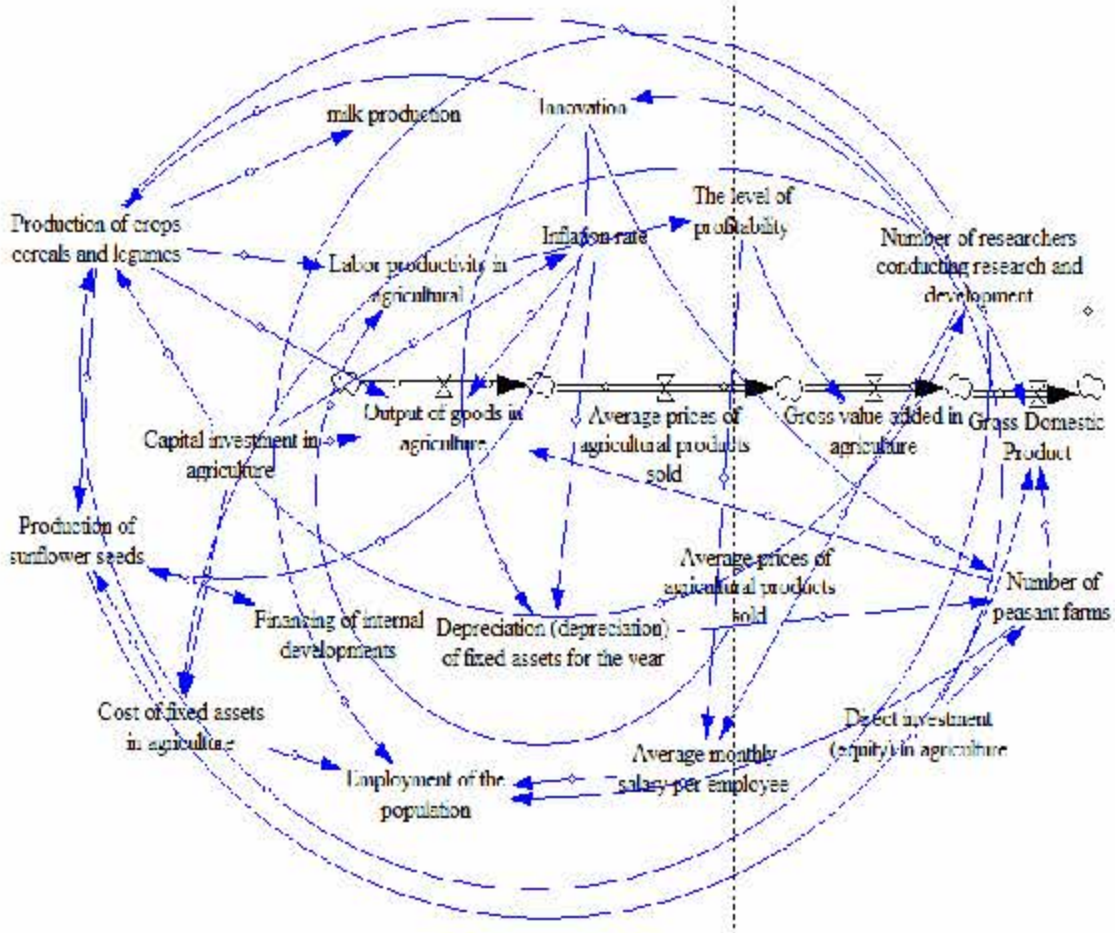

Рис. 3.13. Діаграма причинно-наслідкових зв'язків імітаційної моделі сталого розвитку сільського господарства України*

*Джерело: розроблено автором

Усі цикли в моделі є контурами додаткового зворотного зв'язку, що має призводити до поширення позитивних тенденцій у моделі. Динаміка складових імітаційної моделі визначається раніше побудованими економетричними моделями взаємозв'язків між показниками виробничого та інноваційного потенціалу в сільському господарстві.

Основою при побудові моделі було припущення про необхідність орієнтації сталого розвитку сільського господарства на практику країн Європейського Союзу.

Для зворотних зав'язків у моделі використано показник "Gross Domestic Product" у попередньому році. Система моделей блоку має наступний вигляд:

- output of goods in agriculture= 89,45 average prices of agricultural products sold* (53,21) +56,86; R^2=0,58

- output of goods in agriculture = 139,46* production of crops cereals and legumes +(60,15) + 38,87*labor productivity in agricultural; R^2=0,6

- labor productivity in agricultural = 105,5* employment of the population + 57,54 *52,4 depreciation (depreciation) of fixed; R^2=0,56

- innovate = 53,7* financing of internal developments +60,23* capital investment in agriculture +89,4* Inflation rate - direct investment (equity) in agriculture +88,2; R^2=0,76

Результати проведеного аналізу та попередніх досліджень щодо визначення ключових факторів впливу на сталий розвиток сільського господарства, дозволяють визначити тісний зв'язок між його розвитку та такими показниками, що характеризують їх спроможність до розвитку.

Визначений взаємозв'язок перелічених факторів корелює з теоретичними висновками про наявність таких складових забезпечення розвитку сільського господарства, як інноваційну складову за рахунок провадження державного механізму сталого розвитку сільського господарства.

Таким чином, побудована імітаційна модель сталого розвитку сільського господарства України дозволяє дослідити вплив окремих її факторів (інноваційного, інвестиційного та людського потенціалу), визначити заходи

необхідні для активізації інструментів державного регулювання сталого розвитку. Визначені в результаті аналізу ключові фактори впливу на розвиток сільського господарства України обумовлюють необхідність оцінки стану і тенденцій розвитку галузі.

Визначені закономірності динаміки зміни показників валового прибутку, валової доданої вартості та обсягу реалізації продукції свідчать про наявність залежності між аналізованими показниками, що дає підстави для проведення математичної формалізації їх взаємозв'язку. Необхідним є проведення математичної формалізації залежності між обсягом реалізованої продукції та валовою доданою вартістю. На основі аналізу даних та послідовного оцінювання адекватності лінійних і нелінійних парних рівнянь можемо здійснити специфікацію моделі, яку представлено у вигляді лінійної парної регресії.

Рівняння регресійної залежності матиме такий вигляд:

$$y_1 = a_0 + a_1 \cdot x_1 , \qquad (3.1)$$

де a_0, a_1 – параметри рівняння регресії, що показують кількісну зміну результативної ознаки (валова додана вартість) під впливом зміни факторної ознаки (обсяг реалізованої продукції сільського господарства).

Для визначення параметрів рівняння, а також оцінювання рівня достовірності одержаної залежності використаємо інструментарій Microsoft Excel “Аналіз даних”-“Регресія”. Одержані результати представлено табл. 3.20.

Таблиця 3.20

Результати регресійного аналізу даних валової доданої вартості та реалізованої продукції сільського господарства

Показник	Коефіцієнт	Стандартна похибка	t-статистика	P-значення	Нижнє 95 %	Верхнє 95 %
У-перетин	57558,06	36133,4	1,5	0,2	-57434,73	172550,87
X1	0,4	0,06	6,1	0,008	0,19	0,61

*Джерело: розраховано автором

На основі використання даних емпіричну модель залежності валової доданої вартості від обсягів реалізованої сільськогосподарської продукції у вигляді лінійного регресійного рівняння:

$$y_1 = 57558{,}06 + 0{,}4 \cdot x_1 . \qquad (3.2)$$

Одержана лінійна регресійна залежність підтверджує наявність сильного прямого зв'язку між зміною обсягів реалізованої сільськогосподарської продукції та валової доданої вартості. З поданого рівняння регресії можна зробити висновок про те, що збільшення обсягів сільськогосподарської продукції сприяє зростанню валової доданої вартості значно вищими темпами, а саме: приріст факторної ознаки – реалізація продукції на 1 грн. призводить до збільшення валової доданої вартості майже на 0,4 грн. R^2=0,92.

Отже, за всіма параметрами, які досліджувалися, обраний вид формалізації моделі взаємозв'язку реалізації сільськогосподарської продукції та валової доданої вартості є економічно виправданим. Аналіз сталого розвитку сільського господарства України, дозволяє зробити висновок про нестабільні результати у сфері інноваційно-інвестиційної діяльності в останні роки.

3.3. Інструментарій оцінки результативності забезпечення сталого розвитку сільського господарства України

Провести оцінку впливу окремих чинників на динамічний процес забезпечення сталого розвитку сільського господарства України досить складно, однак наглядно уявити собі систему взаємопов'язаних факторів і їх передбачити можливо шляхом моделювання. Як показало представлене дослідження, в різних наукових дослідженнях з сталого розвитку недостатньо приділено уваги лише моделюванню сталого розвитку сільського господарства із застосуванням методології щодо передбачення, прогнозування та побудовою альтернативних науково-обґрунтованих сценаріїв для досягнень сільського

господарства, обумовлюючи цим самим необхідність використанняя когнітивного моделювання.

Загалом моделювання результативності забезпечення сталого розвитку сільського господарства передбачає вирішення ряду завдань, які відображають головні напрямки дослідження, тобто:

- формалізація негативного впливу на забезпечення сталого розвитку сільського господарства;

- проведення обґрунтування багатоаспектності зв'язків для забезпечення сталого розвитку сільського господарства;

- представлення вибору показників-репрезентантів для опису функціонування всього сільського господарства країни;

- проведення оцінки сили впливу відповідних факторів і можливих інструментів впливу на процес сталого розвитку сільського господарства, із метою такого покращення;

- врахування різних тенденцій щодо розвитку ситуації у ретроспективі для оцінювання зміни рівня сталого розвитку сільського господарства;

- прогнозування зміни щодо розвитку подій із врахуванням мінливості стану для розвитку сільського господарства на перспективу;

- альтернативність щодо вибору у представлених напрямках розвитку різних подій, які базуються на формуванні сценаріїв розвитку сільського господарства на засадах невизначеності, для становлення ефективного механізму забезпечення.

У контексті імплементації політичної моделі децентралізації в Україні, як напряму спрямованого на мінімізацію корупції, зниженню негативного впливу, оптимального використання наявних ресурсів, ускладняється проблемами інформаційно-аналітичного забезпечення на загальнодержавному масштабі у практичному аспекті. Складність застосування теорії ігор та асиметрії інформації для моделювання сталого розвитку сільського господарства підкреслюють доцільність в цьому випадку, застосування теорії графів з потоковими удосконаленими моделями оптимізації, які базуються на графах.

Окрім того, питання моделювання сталого розвитку сільського господарства знаходяться у площині аналізу, опису та моделювання слабоструктурованих систем та проблем, оскільки для них є характерним наявність кількісних і якісних елементів. Для ефективного вирішення таких задач властива відсутність методів розв'язання на основі безпосередніх перетворень даних, що вимагає прийняття рішень в умовах неповноти інформаційного забезпечення.

Таким чином, використання когнітивного моделювання ефективності формування та реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства України зумовлене необхідністю репрезентації майбутніх змін, не на основі минулого розвитку, оскільки майбутні зміни можуть набувати принципово нових форм та структур, що формує необхідність передбачення у процесі сталого розвитку сільського господарства а на основі декількох альтеративних сценаріїв, які є складними слабко структурованими проблемами [62]. Загальну методику когнітивного аналізу та моделювання [63] сталого розвитку сільського господарства представлено на рис. 3.13.

На основі визначених умов, користуючись різнорідною, неповною емпіричною, експериментальною інформацією про сталий розвиток сільського господарства, необхідно формалізувати і вирішити задачу проектного вибору (оптимального сценарію дій держави щодо забезпечення сталого розвитку сільського господарства, з обґрунтуванням цілі його створення). При побудові когнітивної моделі інформаційно-аналітичне забезпечення про систему представляють у вигляді набору факторів і зв'язують їх причинно-наслідковою мережею, у вигляді знакового графу, званою когнітивною картою. Така карта відображає суб'єктивні уявлення експертів про закони і закономірності, властивих модельованій системі.

Для описання таких когнітивних моделей застосовується апарат знакових і зважених зорієнтованих графів, де верхівки графа є ознаками системи, а дуги - причинно-наслідковими зв'язками між графами. На основі узагальнення результатів дослідження у таблиці представлено переваги та недоліки

когнітивного моделювання сталого розвитку сільського господарства и [64] (Дадаток Д, таблиця Д.1).

Відповідно до процедури когнітивного моделювання сформовано послідовність етапів когнітивного моделювання сталого розвитку агарного сектору України (рис.3.14).

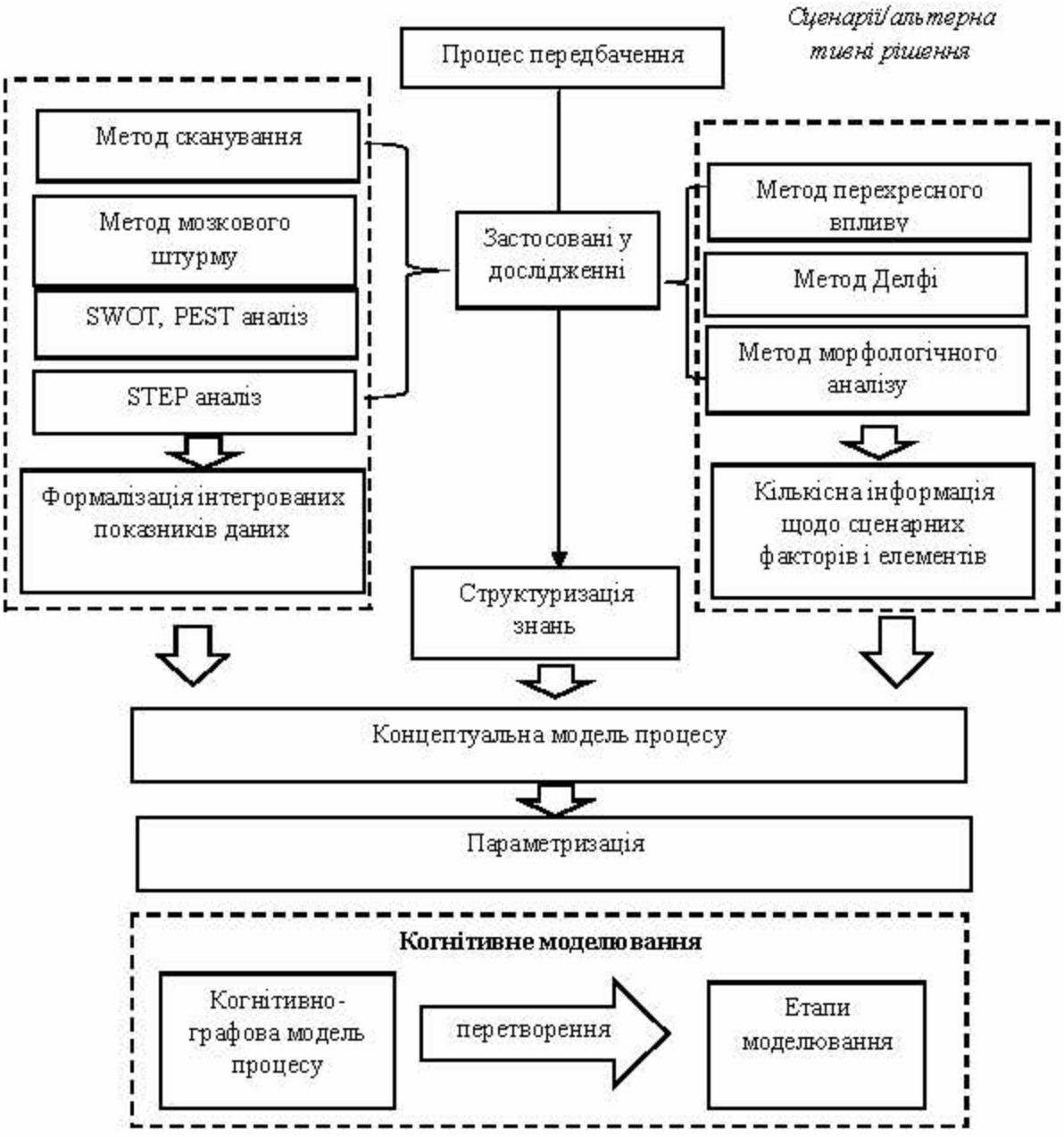

Рис.3.13. Методика когнітивного аналізу та моделювання державного регулювання сталого розвитку сільського господарства*

*Джерело: систематизовано автором

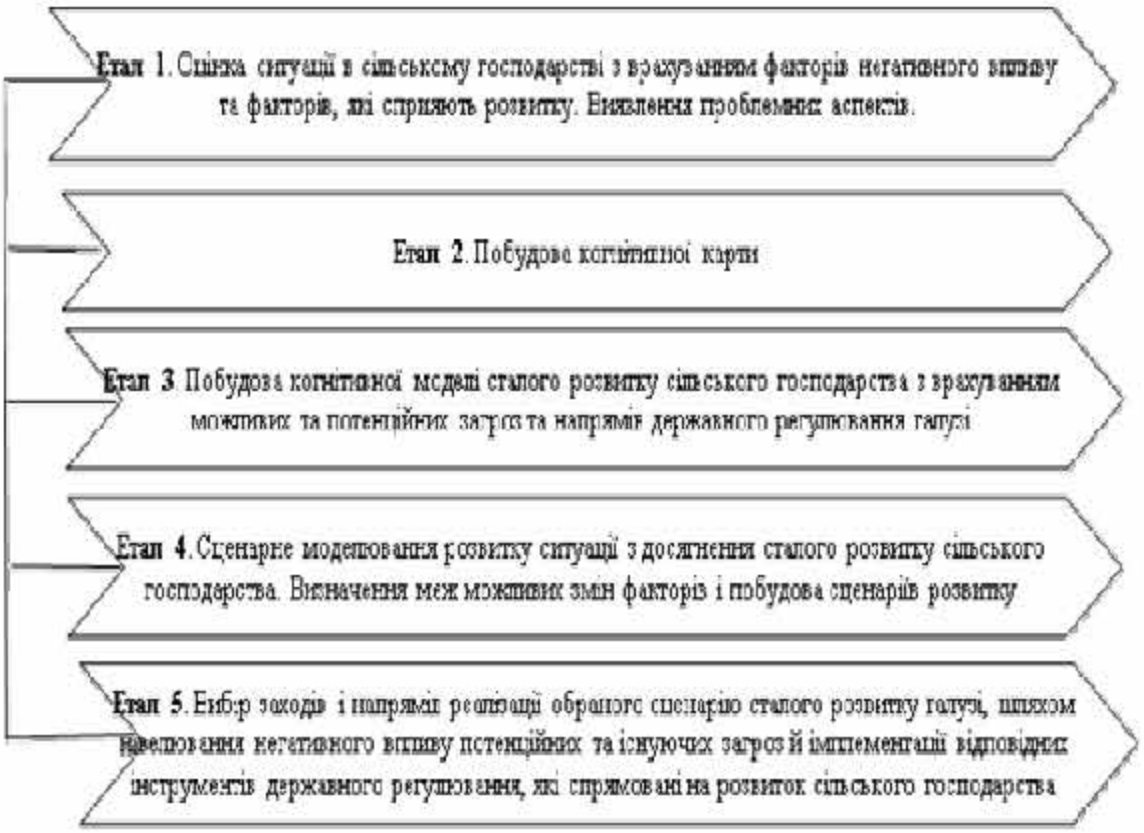

Рис.3.14. Етапи когнітивного моделювання сталого розвитку сільського господарства*

*Джерело: узагальнено автором

Реалізація першого етапу когнітивного моделювання сталого розвитку сільського господарства з врахуванням впливу факторів передбачає розрахунок сили впливу факторів на результуючий показник, що дасть змогу виявити фактори істотного впливу. Розробка когнітивної карти передбачає створення структурної схеми причинно-наслідкових зв'язків у системі (знакового графа), яка відображує аналіз впливу факторів на сталий розвиток сільського господарства. Вершини знакового графа відображають базові фактори ситуації, у термінах, які описують відповідні процеси забезпечення сталого розвитку сільського господарства. Відбір базових факторів основується на методі сканування, методі мозкового штурму та результатів оцінювання рівня сталого розвитку, що сприяє групуванню факторів, та відхилення надлишкових факторів, які мають менш виражений вплив.

Змістовно базисні фактори визначають та обмежують явища та процеси, які спостерігаються у об'єкта дослідження та його середовищі, вони інтерпретовані суб'єктом регулювання як суттєві, ключові параметри системи, признаки цих явищ та процесів. Таким чином, зміна одного фактору призводить до зміни іншого фактору, обумовлюючи причинно наслідкові зв'язки, які представлені ланцюжками, можуть буди достатньо довгими і складними. Аналіз причинно-наслідкових зв'язків служить базою для прогнозування ситуації, реалізації різних управлінських рішень в системі, що є основою для визначення стратегії подальшого розвитку. У результаті когнітивної структуризації здійснюється неформальний опис знань, що дає можливість представити предметну область у вигляді схеми, графа, матриці, а також таблиці чи тексту .

У межах нашого дослідження для побудови когнітивної карти державного регулювання сталого розвитку сільського господарства України відібрані фактори розподіллено і представлено трьома групами:

1) цільові фактори: внутрішній валовий продукт в сільському господарстві (О1);

2) базові фактори: заробітна плата в сільському господарстві (02); зайнятість населення (03); виробництво зернових культур (04); продуктивність праці (05); рентабельність (06); інфляція (07); інвестиції (08); кількість селянських господарств (09); кількість дослідників (010); середні ціни реалізованої продукції (011); експорт (012); імпорт (013); вартість основних засобів (014); знос основних засобів (015); інновації (016); виробництво молока (017); податки (018); валова додана вартість (019); виробництво соняшнику (020);

3) управляючі фактори державного регулювання: масштаби економіки (У1), регіональний розвиток (У2), інвестиції (У3), зовнішньоекономічна активність (У4), доходи населення (У5), демографія (У6), бюджетна політика (У7), рівень безробіття (У8), У9 (правопорушення).

Ґрунтуючись на результатах проведених досліджень, сформовано основні фактори, що характеризують сталий розвиток сільського господарства, та являються концептами когнітивної карти, яка є базою когнітивного моделювання. Поєднання вершин та відображення причинно-наслідкових зв'язків є ребра, що мають ваги +1, -1, знаки "+" та "-" та позначають відповідно істотний та не істотний рівень впливу. Відповідно: істотним зв'язком "+" A → B є зв'язок за умови, якщо збільшення A веде до посилення B, а зменшення A веде до зменшення B при рівних умовах; від'ємним "-" над дугою A → B зв'язок характеризується тим, що за рівних умов збільшення A призводить до зменшення B і зменшення A веде до збільшення B [65]

Таким чином, когнітивна карта сталого розвитку сільського господарства є основним інструментом структурування, формалізації, аналізу і прогнозування ситуації, що представлено знаковим графом (S, W), де S - множина вершин - факторів ситуації, W= ‖wij‖ матриця суміжності, що відображає множину зв'язків між факторами (всі взаємодії факторів моделі визначаються матрицею суміжності графа).

Перед застосуванням когнітивної карти для моделювання, необхідним є перевірка на її стійкість. Система, яка описується когнітивною картою, є стійкою, за умови, якщо значення всіх тих змінних концептів, на які не впливають зовнішні фактори, не змінюються під впливом змін значень змінних, які отримують вплив зовнішніх факторів.

Третій етап когнітивного моделювання сталого розвитку сільського господарства є побудова когнітивної моделі. Її основою є когнітивна карта, яка дозволяє вказати вектор стану ситуації у послідовні моменти t, t+1, …tn, (де значення моменту t - номер кроку моделювання) та отримати прогноз її розвитку, що є однією з пріоритетних цілей когнітивного моделювання.

Для встановлення сили зв'язку між аналізованими факторами когнітивної моделі сталого розвитку сільського господарства, числова характеристика значень якого знаходиться у інтервалі [-1, +1], запропоновано використовувати таку градацію, де: 0 - не впливає; 0,1; 0,2 (-0,1; -0,2) - дуже послаблює; 0,3; 0,4 (-

0,3; -0,4) - слабо послабляє 0,5; 0,6 (-0,5; -0,6) - помірно підсилює (послабляє); 0,7; 0,8 (-0,7; -0,8) - сильно підсилює (послаблює); 0,9; 1,0 (-0,9; -1,0) - дуже сильно підсилює (послаблює) вплив факторів. Математично, побудову матриці узгодженості між факторами когнітивної моделі сталого розвитку сільського господарства можливо представити у вигляді формули:

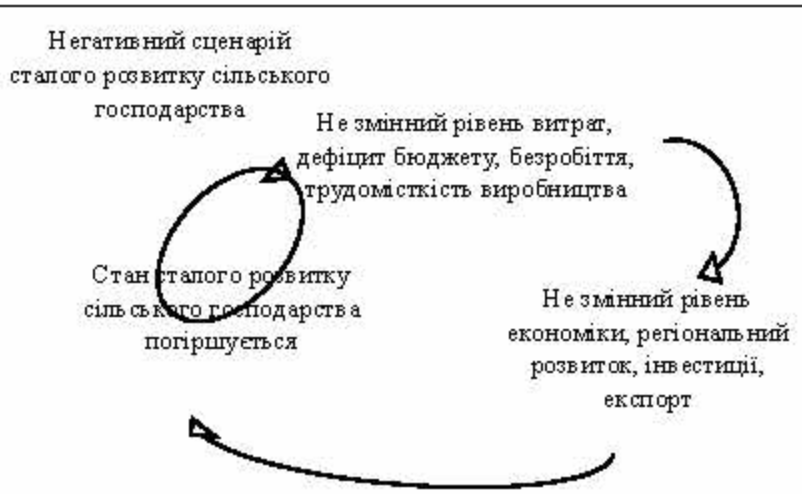
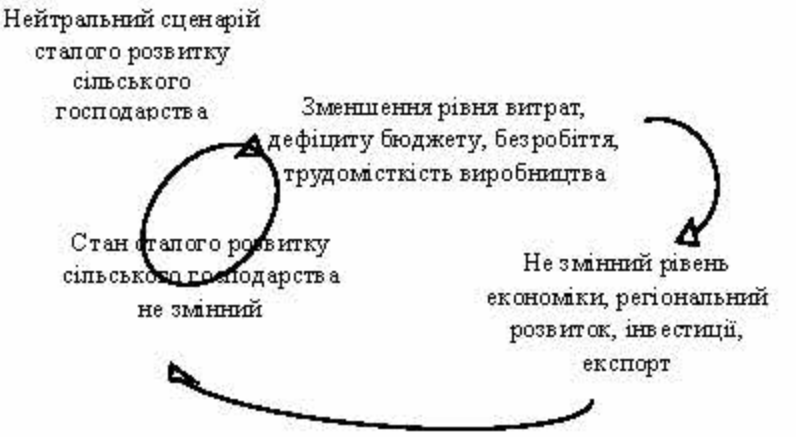
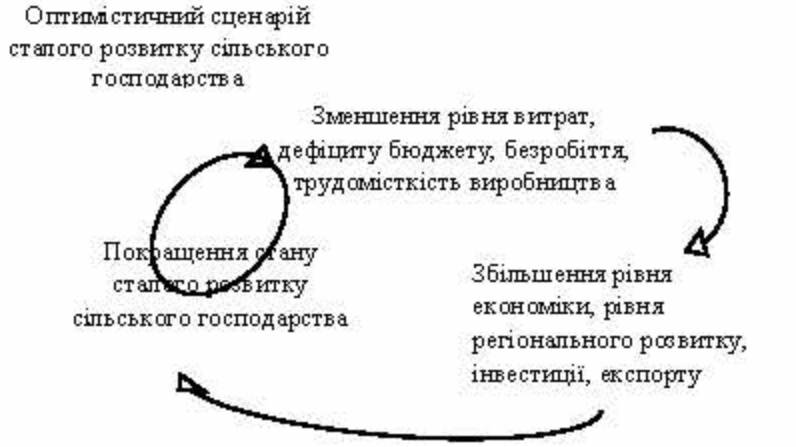
$$W = \begin{matrix} 0 & w_{21} & w_{2j} \\ w_{12} & 0 & w_{ij} \\ w_{1j} & w_{ij} & 0 \end{matrix} \qquad (3.3)$$

Наступними етапами є перевірка когнітивної моделі на адекватність та на стійкість. Відповідні результати наведено в таблиці 3.21 Для реалізації 2-3 етапів сценарного моделювання сталого розвитку сільського господарства застосовано імпульсний метод, що широко застосовується у кількісному аналізі когнітивних карт та моделей. Згідно цього методу, кожна вершина приймає значення , в дискретні моменти часу t 0,1,2,... . Вага ребра має додатне значення w > 0, якщо збільшення вагового значення концепта-причини призводить до збільшення вагового значення концепта-наслідка, і 0< wij - в протилежному випадку. Якщо зв'язок між вершинами і та j відсутній, то 0 = wij| [66].

Таким чином, імпульс в процесі на когнітивних картах при теоретичному дослідженні представлено впорядкованою послідовністю значень xi(n), xi(n+1), в і вершинах без прив'язки до часу, яка може бути дана при інтерпретації результатів розрахункового експерименту.

Таблиця 3.21

Формалізація сценаріїв сталого розвитку сільського господарства з урахуванням державної підтримки*

Характеристика	Графічне зображення
Сценарій 1 Прогноз сталого розвитку сільського господарства без впливу на процеси, ситуація розвивається сама по собі	
Сценарій 2 Прогноз сталого розвитку сільського господарства з урахуванням незначного впливу на негативні фактори	
Сценарій 2 Прогноз сталого розвитку сільського господарства з урахуванням впливу на негативні фактори організаційного забезпечення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства	

*Джерело: узагальнено автором

Продовженням результату сценарного моделювання із застосуванням імпульсного методу є реалізація наступного етапу когнітивного моделювання, а саме вибору заходів впливу згідно обраного сценарію розвитку подій та ранжування, що базується на результатах вагомості впливу управляючих факторів на базові.

Моделювання імпульсних процесів розраховується за формулою:

$$x_i(n+1) = x_{vi}(n) + \sum_{j=1}^{k-1} f_{ij} P_j(n) + Q_i(n) \quad (3.4)$$

де Xi (n) - величина імпульсу у вершині і в попередній момент величина (такт моделювання);

(n), xi(n+1)- у зацікавлених дослідника (n+1); fij - коефіцієнт перетворення імпульсу, на початкових етапах моделювання полягають fij=1;

Pj(n) - значення імпульсу в вершинах, суміжних з вершиною і;

Qi(n) - вектор збурень і управляючих впливів, що вносять в вершину і в момент n [65]

Таким чином, використання когнітивного моделювання для аналізу і оцінки результативності державного регулювання сталого розвитку сільського господарства має ряд позитивних тенденцій, а саме:

- проведення оцінювання результатів впливу інструментів державного регулювання на сталий розвиток сільського господарства на основі сценарних досліджень та обґрунтування вибору альтернатив стратегій розвитку об'єкту, із сформованим варіативним набором різних інструментів, заходів чи підходів до забезпечення розвитку;

- перехід від аналізу статистичних змінних, до виявлення взаємозв'язків і закономірностей факторів впливу;

- отримання методичного інструментарію оцінювання, який базується на своєчасному виявленні й прогнозуванні результату впливу загроз на сталий розвиток сільського господарства, на основі моніторингу факторів впливу.

На рис.3.15 наведено когнітивну карту сталого розвитку сільського господарства України. З використанням когнітивної карти досліджено характер

впливу управляючих факторів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства. Здійснено оцінку несуперечності дії заходів державного регулювання та зміни рівня сталого розвитку сільського господарства економіки, що наведено в табл.3.22.

Таблиця 3.22

Аналіз впливу управляючих факторів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні

Основні фактори	Масштаби економіки (У1)	Регіональний розвиток (У2)	Інвестиції (У3)	Зовнішньоекономічна активність (У4)	Доходи населення (У5)	Демографія (У6)	Бюджетна політика (У7)	Рівень безробіття (У8)	Правопорушен
ВВП в сільському господарстві (01)	1↓+	1↓+	↑↑↓+	1↓+	1↓-	↑↑↓+	I↓-	I↓-	↓
Заробітна плата в сільському господарстві (02)	↓↓ +	↓↓ +	00	00	1↓-	I↑↓+	↓↓ -	00	↓
Занятість (03)	1↓ +	1↓ +	00	00	↓↓+	↑↑↓+	↓↓ -	↑↑↓+	↓
Виробництво зернових культур (04)	I0	I0	↓↓ +	↓ ↓+	↓↓+	00	↓↓ -	I0	0
Продуктивність праці (05)	00	10	1↓+	00	↓↓+	00	00	I0	0
Рентабельність виробництва (06)	00	10	↓↓+	00	↓↓+	00	00	00	0
Інфляція (07)	00	↓↓ -	↓↓ -	00	00	00	00	00	0
Інвестиції в сільському господарстві (08)	↓ ↓+	1↓+	00	↓↓+	10	00	↓↓+	00	↓
Кількість селянських господарств (09)	1↓+	1↓+	1↓+	1↓+	I0	00	I0	00	0
Кількість дослідників (010)	00	00	1↓+	00	00	00	↓ ↓ -	00	0
Середні ціни реалізації продукції (011)	00	00	10	↑↑↓+	↓↓+	00	00	00	0
Експорт (012)	00	00	00	1↓+	00	00	00	00	0
Імпорт (013)	00	00	00	00	00	1↓+	00	I↓-	0
Вартість основних засобів (014)	10	10	↓↓+	10	I0	00	I0	I0	0
Знос основних засобів (015)	I0	I0	00	I0	10	00	I0	00	0
Інновації (016)	↑↑↓+	1↑↓+	↑↑↓+	10	I↓+	00	I0	00	0
Виробництво молока (017)	00	00	↓↓+	↓↓+	↓↓+	00	00	00	0
Податки (018)	1↓+	00	00	00	I↓-	I↓+	I↓-	00	0
Валова додана вартість (019)	I0	↑↑↓+	↓↓+	00	10	I0	00	↓↓-	0
Виробництво соняшника (020)	00	00	00	↓↓+	00	00	00	00	0

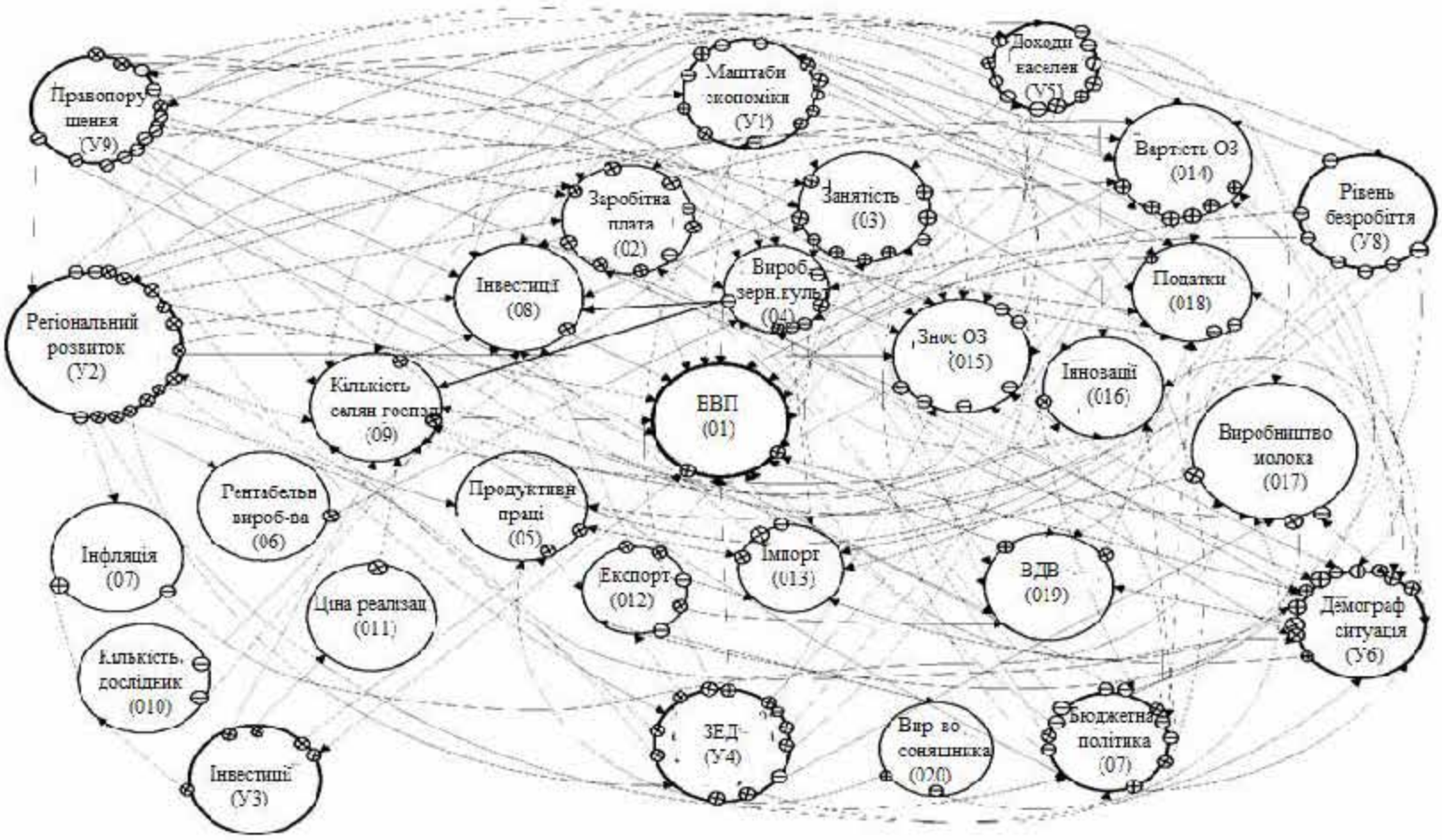

Рис.3.15. Когнітивна карта впливу факторів на сталий розвиток сільського господарства в Україні

Отже, дослідження рівня сталого розвитку сільського господарства на основі когнітивного моделювання можливе за трьома основними напрямками:

1) прогноз саморозвитку ситуації (коли ситуація розвивається сама по собі без втручання держави);

2) прогноз розвитку ситуації з ціллю мінімізації впливу негативних факторів на сталий розвиток сільського господарства економіки;

3) прогноз розвитку ситуації з врахуванням державного впливу, з ціллю мінімізації негативних факторів та збільшення впливу позитивних факторів.

Оцінювання тенденцій коливання рівня сталого розвитку сільського господарства, з застосуванням когнітивної карти обумовлює необхідність визначення її основних елементів, до яких відносяться фактори та причинно-наслідкові зв'язки між ними. Базові є фактори, що характеризують та обмежують явища і процеси, які спостерігаються в слабоструктурованій системі та ідентифіковані суб'єктом регулювання як суттєві. Цільовим фактором в сталому розвитку сільського господарства обрано валовий внутрішній продукт (О1).

Відповідно до табл.5.11, до управляючих факторів, які характеризують вектори державного регулювання сталого розвитку сільського господарства й мають негативних характер впливу віднесено рівень доходів населення та рівень безробіття. Виокремлено також один з управляючих факторів, який має деструктивний характер – поповнення державного бюджету України, що пов'язано з його дефіцитом. Серед факторів управляючого характеру, які мають позитивний вплив віднесено, масштаби економіки, рівень регіонального розвитку, інвестиційна привабливість, зовнішньоекономічна активність та демографічна ситуація.

Згідно табл.3.22, базовим фактором, який характеризує рівень сталого розвитку сільського господарства є валовий внутрішній продукт (О1), що змінюється під впливом основних факторів, в залежності від вектору його дії та сили впливу. Зниження рівня сталої активності та розвитку сільського

господарства країни обумовлене превалювання імпорту (013) над експортом (012), рівнем інфляції в країні (07).

Таким чином, у результаті проведеного аналізу когнітивної карти, структуруванні факторів впливу, проведено оцінку на несуперечність дій державного регулювання та виокремлено напрям впливу управляючих факторів (Додаток Д, таблиця Д.2). Зміна фактору у позитивному напряму визначається показником, що приймає значення “+1”, (за умови необхідності збільшення фактору), “-1”, за необхідності зменшення значення фактору й “0” - якщо складно зазначити бажану динаміку фактору.

Під взаємодією векторів з урахуванням узгодженості цілей необхідно розуміти, що зміна одного фактору не призведе до небажаної зміни інших факторів [67]. В нашому випадку зростання експорту аграрної продукції сприятиме зростанню ВВП, збільшення рівня заробітної плати сприятиме збільшенню зайнятості в сільському господарстві та зменшенню рівня безробіття, що в свою чергу зумовить збільшення обсягів ВВП.

Така аналогія означена узгодженістю цільових і управляючих факторів державного регулювання, тобто, погодженість управляючих факторів з вектором цілей виражена таким чином, що будь-яка зміна управляючих факторів не призведе до небажаної зміни цілей.

Виокремивши структурну взаємозалежність рівня сталого розвитку сільського господарства з управляючими факторами державного регулювання, які характеризують напрями державного регулювання аграрної сфери, на основі когнітивної карти, визначено силу та спрямованість впливу управляючих факторів. Визначення зв’язків управляючих факторів та рівня сталого розвитку сільського господарства представлено у вигляді когнітивної моделі (рис.3.16). Сучасна практика застосування когнітивної моделі впливу управляючих факторів державного регулювання на рівень сталого розвитку сільського господарства, свідчить про наявність проблем щодо визначення дуг та ваги дуг графа.

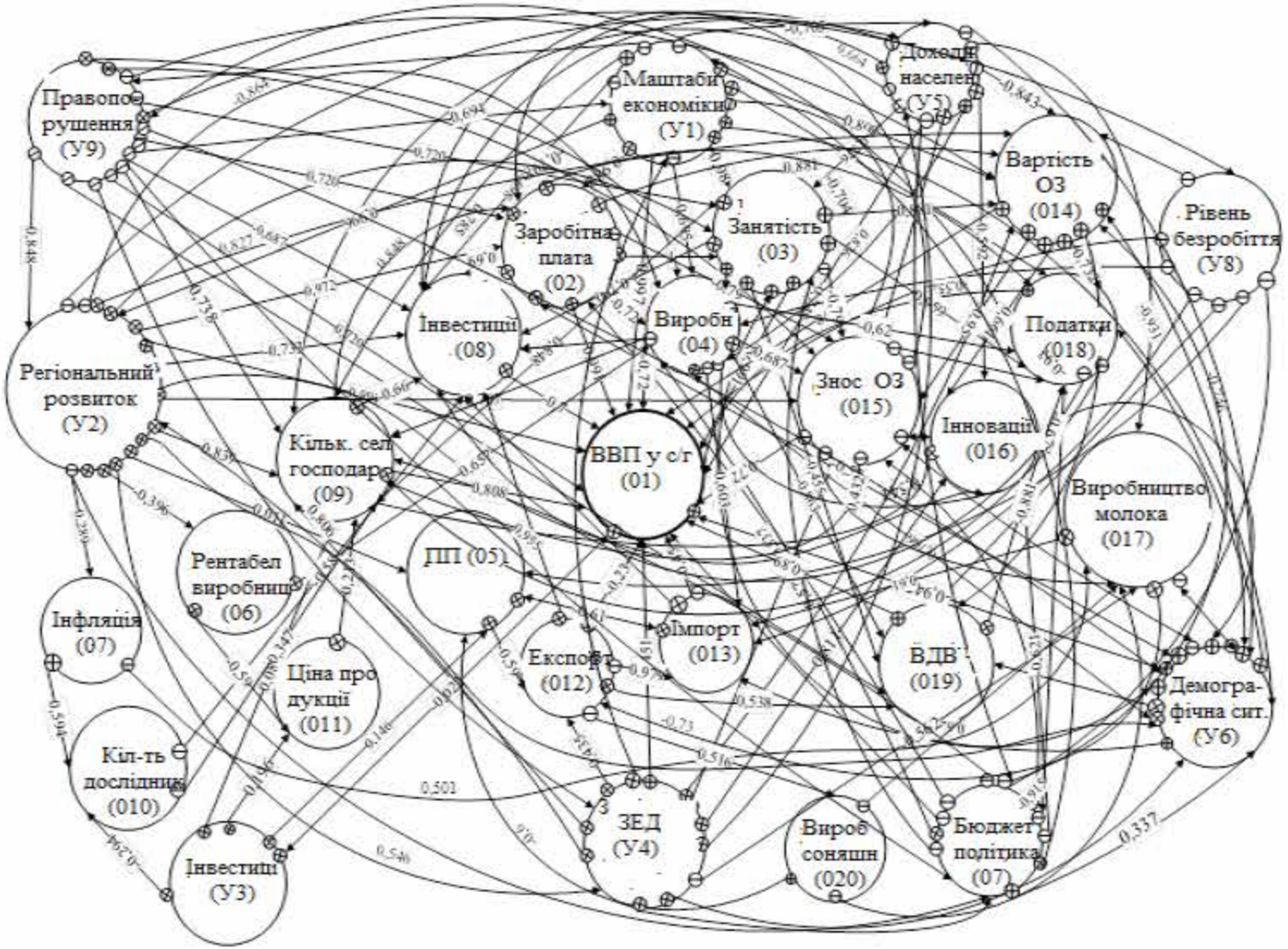

Рис.3.16. Когнітивна модель державного регулювання забезпечення сталого розвитку сільського господарства України

Для розв'язання проблеми побудовано матрицю узгодженості зміни рівня сталого розвитку сільського господарства та управляючих факторів державного регулювання (Додаток Д, таблиця Д.3). При дослідженні характеру взаємодії факторів було враховано позитивний вплив факторів.

У відповідності до особливостей застосування когнітивного підходу, запропонована модель впливу факторів на сталий розвиток сільського господарства перевірено на адекватність та стабільність, згідно історичного методу. Цей метод передбачає використання запропонованих моделей до схожих реальних ситуацій, з використанням лагового підходу та статистичні дані, що характеризують ситуацію, які є відомими та оприлюдненими. Згідно наведеного трактування модель вважається адекватною, якщо отримані результати в ході моделювання співпадають з реальним розвитку подій. Тому для когнітивного моделювання обрано показники, які мають вплив на сталий розвиток сільського господарства з урахуванням сили їх впливу на основі проведення кореляційно-регресійного аналізу (табл.3.23).

Таким чином, проведений аналіз та побудова когнітивної карти дозволили визначити основні фактори впливу на сталий розвиток сільського господарства України, що дало можливість провести сценарне моделювання розвитку подій. Генерація основних сценаріїв зміни рівня сталого розвитку сільського господарства, зумовлює необхідність визначення меж можливої, реальної зміни цільових і основних факторів когнітивної моделі (сценаріїв). Побудова сценарію здійснено на основі впливу імпульсів, які визначаються як середні значення зміни показників, та оцінюються у цілому по країні. Імпульси дії управляючих факторів в імпульсному процесі впливу на сталий розвиток сільського господарства в когнітивних картах, на етапі теоретичного дослідження, представлено впорядкованою послідовністю значень $Xi(n)$, $x_i(n+1)$, ... в i вершинах без прив'язки до часу, яка може бути дана при інтерпретації результатів розрахункового експерименту.

Таблиця 3.23

Середні значення основних та управляючих факторів когнітивної моделі сталого розвитку сільського господарства України

Фактор	Показник	Зміни (%)					Середнє значення
		2014	2015	2016	2017	2018	
1	2	3	4	5	6	7	8
Масштаби економіки (У1)	Середньомісячна номінальна заробітна плата	7,90	6,58	20,55	23,55	37,06	19,51
Регіональний розвиток (У2)	Середнє значення ВРП по регіонах	4,36	12,56	25,31	19,96	0,00	15,30
Інвестиції (У3)	Капітальні інвестиції	-8,84	-18,04	24,47	31,53	24,84	85,34
Зовнішньоекономічна активність (У4)	Кошти іноземних інвесторів	7,28	3,87	-24,17	-11,22	8,27	9,21
Доходи населення (У5)	Чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими фактичного прожиткового мінімуму	16,7	51,9	51,8	34,9	27,6	36,5
Демографічна ситуація (У6)	Динаміка чисельності постійного населення	-0,18	-0,28	-5,50	-0,39	-0,41	-0,87
Бюджетна політика (У7)	Дефіцит/профіцит бюджету	25,21	13,27	-57,10	77,40	-23,15	47,31
Рівень безробіття (У8)	Рівень безробіття населення	-4,99	22,33	-10,44	1,42	1,18	1,92
Правопорушення (У9)	Кількість виявлених злочинів	26,06	-6,12	6,82	4,85	-11,59	2,50
ВВП в сільському господарстві (О1)	Внутрішній валовий продукт в сільському господарстві	16,5	25,4	48,8	16,3	10,8	27,01
Заробітна плата в сільському господарстві (О2)	Рівень заробітної плати в сільському господарстві	6,23	3,03	16,83	16,2	31,3	17,52
Зайнятість населення в с/г(О3)	Рівень зайнятості населення в с/г	6,23	-2,06	16,83	15,76	29,29	17,52
Виробництво зернових культур (О4)	Виробництво зернових культур	-11,11	-175,0	0,00	-66,67	-250,0	-48,67
Продуктивність праці (О5)	Продуктивність праці в с/г	7,62	12,20	2,18	-5,51	-3,24	-2,11
Рентабельність виробництва (О6)	Рівень рентабельності виробництва	12,4	21,1	-9,3	-10,0	-4,5	1,94
Інфляція (О7)	Індекси споживчих цін	-0,89	12,44	32,65	-23,40	0,44	1,31
Інвестиції в с/г (О8)	Рівень інвестицій в с/г	2,3	7,7	1,1	2,7	3,3	3,42
Кількість селянських господарств (О9)	Кількість селянських господарств	1,74	-3,6	-1,1	-2,7	-3,7	2,7
Кількість дослідників (О10)	Кількість дослідників	12,3	14,7	-6,9	-11,6	-12,4	-3,9
Середні ціни виробників в с/г (О11)	Середні ціни виробників в с/г	-90,15	896,72	-1,73	-89,13	113,3	89,97
Експорт (О12)	Експорт	-8,96	-12,74	-31,11	-5,18	20,63	4,98
Імпорт (О13)	Імпорт	-8,87	-28,87	-31,21	2,29	27,49	4,16
Вартість основних засобів (О14)	Вартість основних засобів	6,4	9,8	22,6	28,6	26,7	18,6
Знос основних засобів (О15)	Знос основних засобів	3,1	5,8	19,9	19,7	15,2	12,7
Інновації в с/г (О16)	Інновації в с/г)	-1,31	-0,66	0,67	-2,65	-6,80	0,48
Виробництво молока (О17)	Виробництво молока	15,3	21,1	25,6	32,4	5,0	16,5
Податки (О18)	Частка поточних податків на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти у доходах населення	6,15	3,43	38,48	40,63	36,10	22,73
Валова додана вартість (О19)	Валова додана вартість в с/г	21,3	48,8	16,6	8,6	18,6	22,7
Виробництво соняшника (О20)	Виробництво соняшника	-8,40	-9,3	1,12	23,3	10,3	6,9

Для оцінки зміни рівня сталого розвитку сільського господарства, з врахуванням імпульсного впливу факторів, що характеризують напрями державного регулювання, формалізовано із використанням формули (1):

$$X_i(t+1) = X_i(t) + \sum_{j \in I} a_{ij}\left(x_j(t) - x_j(t-1)\right), \qquad i = 1 \ldots n$$

(3.5)

де $x_i(i)$, $x_i(n+1)$ - значення і-го фактора в момент часу t+1 і t відповідно;

$x()$- $x_j(i-1) = \Delta x/(t)$ - прирощення фактору x_j- в момент часу t;

a_{ij}- -вага впливу факторе x_j- на фактор x_i ; I_i - кількість факторів, безпосередньо впливу на фактор x_i..

Таким чином, контури сценаріїв сталого розвитку сільського господарства України матимуть вигляд:

У1(1)=0,010950(018)*09*01=2983880,291

У2 (1)=0,01052 (018)*09*08*01=2983841,005

У3(1)=0,000225 (011)*09*03*01=2983101,67

У4(1)=0,00208 (014)*015*05*012=29830383,263

У5(1)=0,01030 (019)*018*09*08*01=2983827,258

У6(1)=0,00254 (019)*018*09*08*01=2983898,37

У7(1)=0,01159(015)*018*09*08*01=293057,13

У8(1)=0,00177(019)*018*09*08*01=2983059

У9(1)=0,01028(019)*018*09*08*01=2983820

У1(2)=0,010950(018)*09*01=2983880,291

У2 (2)=0,01052 (018)*09*08*01=2983841,005

У3(2)=0,000225 (011)*09*03*01=2983101,67

У4(2)=0,00208 (014)*015*05*012=298303,263

У5(2)=0,01030 (019)*018*09*08*01=2983127,258

У6(2)=0,00254 (019)*018*09*08*01=2983246

У7(2)=0,01159(015)*018*09*08*01=2983245

У8(2)=0,00177(019)*018*09*08*01=2983059

У9(2)=0,01028(019)*018*09*08*01=2983820

У1(3)=0,010950(018)*09*01=2983880,2

У2 (3)=0,01052 (018)*09*08*01=2983844

У3(3)=0,000225 (011)*09*03*01=2983102

У4(3)=0,00208 (014)*015*05*012=29830386

У5(3)=0,01030 (019)*018*09*08*01=2983821

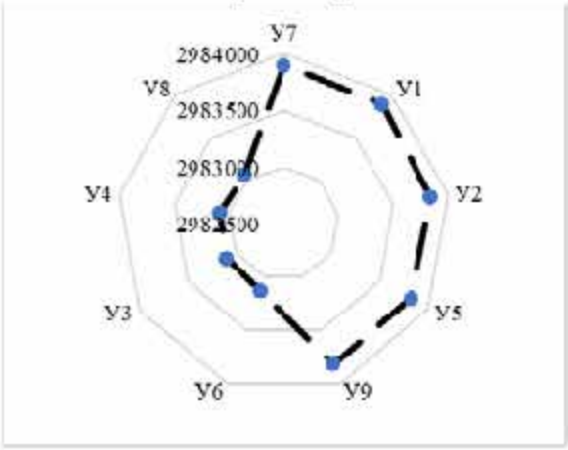
У6(3)=0,00254 (019)*018*09*08*01=2983130

У7(3)=0,01159(015)*018*09*08*01=2983245

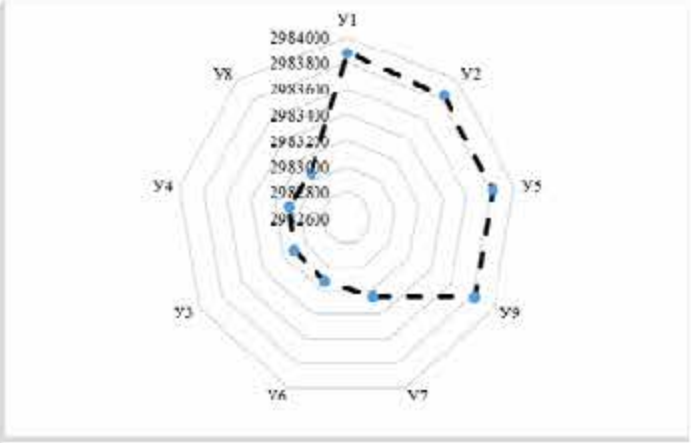
У8(3)=0,00177(019)*018*09*08*01=2983059

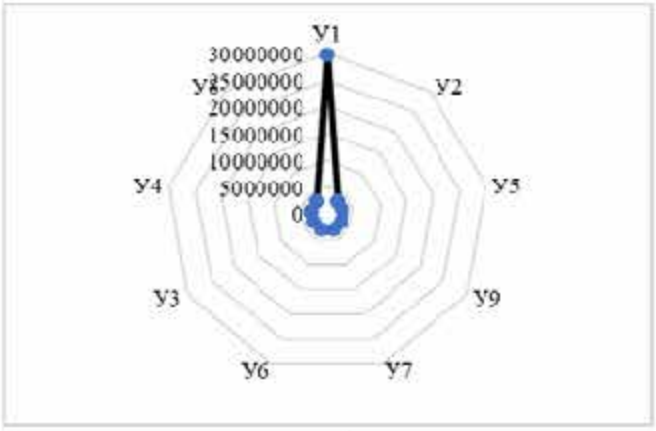
У9(3)=0,01028(019)*018*09*08*01=2983820

Нейтральний розвиток

Песимістичний розвиток

Оптимістичний розвиток

Рис. 3.17. Зміна рівня сталого розвитку сільського господарства від впливу управляючих факторів*

*Джерело: розраховано автором

Доведено, що найбільший вплив на забезпечення сталого розвитку сільського господарства мають такі фактори: зовнішньоекономічні діяльність – У4, рівень безробіття населення – У8, інвестиції – У3, демографічна політика – У6, бюджетна політика – У7, правопорушення – У9, рівень доходів населення – У5, регіональний розвиток – У2, масштаби економіки – У1. Результат проведеного дослідження підтвердив, що використання такого методичного інструментарію для формування та реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства дозволить оперативно ідентифікувати проблеми та своєчасно визначати першочергові заходи у сфері сільського господарства для нівелювання негативного їх впливу.

Висновки до розділу 3

1. Аналіз стану розвитку сільського господарства в Україні засвідчив: покращення економічного становища в сільському господарстві дозволило значно підвищити обсяги експорту сільськогосподарської продукції: у 2017 р. 390,5 млрд грн, а у 2018 р. – уже 472,3 млрд грн; зросла абсолютна вартість виробленої сільськогосподарської продукції (254,6 млрд грн у 2017 р., 249,2 млрд грн у 2018 р. та на 15,1 % збільшення проти 2013 р.); індекс цін реалізації сільськогосподарської продукції характеризувався як такий, що забезпечує покриття лише виробничо-господарських витрат із набуттям додаткової вартості (109 % у 2017 р. та 111,5 % у 2018 р.); позитивна динаміка обсягу капітальних інвестицій у сільському господарстві (у 2017 р. становили 50,5 млрд грн, а у 2018 р. – 64,2 млрд грн).

2. SWOT-аналіз функціонування сільського господарства в Україні дав змогу окреслити проблеми забезпечення його сталого розвитку та можливості, на які має орієнтуватись стратегія забезпечення сталого розвитку сільського господарства. Сільське господарство світу під впливом еволюційного розвитку інформаційних технологій перебуває на новому етапі («Сільське господарство 4.0») і є орієнтованим на використання екологічних

природних ресурсів (вода, сонце), інноваційних технологій інтелектуального, точного землеробства, насамперед генетичної модифікації, позагрунтового вирощення рослин, нанобіотехнологій та вертикального землеробства, складних технологічних систем використання супутникової навігації, безпілотних літальних апаратів, блокчейну тощо. Під впливом цифрової трансформації економіки сільське господарство досить швидко змінюється, а традиційні кордони та сегменти цієї галузі розмиваються.

3. Авторка дійшла висновку про необхідність вдосконалення підходів до забезпечення сталого розвитку сільського господарства через обґрунтування його цільових орієнтирів, які запропоновано визначати за допомогою апарату когнітивного моделювання на основі розробки та реалізації стратегічних імперативів його розвитку. Перевагою застосування такого методу є те, що він орієнтований на виявлення меж зворотного зв'язку та проведення імітаційних експериментів щодо вибору варіантів управління сільським господарством. Основою при побудові моделі було припущення про необхідність орієнтації сталого розвитку сільського господарства на практику країн Європейського Союзу. Для оцінки зміни рівня сталого розвитку сільського господарства, з урахуванням імпульсного впливу факторів, що характеризують напрями державного регулювання

4. Доведено, що найбільший вплив на забезпечення сталого розвитку сільського господарства мають такі фактори: зовнішньоекономічні діяльність – У4, рівень безробіття населення – У8, інвестиції – У3, демографічна політика – У6, бюджетна політика – У7, правопорушення – У9, рівень доходів населення – У5, регіональний розвиток – У2, масштаби економіки – У1. Результат проведеного дослідження підтвердив, що використання такого методичного інструментарію для формування та реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства дозволить оперативно ідентифікувати проблеми та своєчасно визначати першочергові заходи у сфері сільського господарства для нівелювання негативного їх впливу.

Список використаної літератури до розділу 3

1. Наукова та інноваційна діяльність (1990-2017 рр.) URL: www.ukrstat.gov.ua

2. Статистичний щорічник «Сільське господарство України» за 2018р. URL: http://ukrstat.gov.ua

3. Береговий В. Проблеми продовольчої безпеки України. Економіка АПК. 2011. №5. С. 71-78

4. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України: монографія / за ред. Б. М. Данилишина ; Б. М. Данилишин, С. І. Дорогунцов, В. С. Міщенко та ін. Київ: РВПС, 1999. 716 с.

5. Собкевич О. В. Проблеми державного регулювання земельними відносинами в аграрній сфері. Стратегія розвитку України. 2011. №4. С. 37-42

6. Кобзєв І. С. Проблеми раціонального використання та відтворення природного ресурсного потенціалу в аграрній сфері України. АгроІнком. 2011, № 10-12. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/agroin/2011_10-12/KOBZEV.pdf

7. Статистичні дані Browse Data. сайт FAOSTAT. URL: http://faostat3.fao.org/browse/area/*/E

8. Балюк С. А., Медведєв В. В., Захарова М. А. Стан ґрунтів України та шляхи підвищення їх родючості в умовах оптимізації земельних ресурсів України. Земеробство. 2013. Вип. 85. С. 14-24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemlerobstvo_2013_85_4

9. Заяць В. М. Розвиток ринку сільськогосподарських земель: монографія. Київ:ННЦ ІАЕ, 2011. 166 с.

10. Національна доповідь про стан родючості ґрунтів України. Київ: Мінагрополітики, Центрдержродючість, НААНУ, ННЦ ІГА ім. О. Н. Соколовського, НУБіП, 2010. 112 с.

11. Федорченко М. Координаты земельного рынка Украины // Земельно-правовий і аналітичний ресурс «Моя земля»; ІРЦ «Реформування земельних відносин в Україні». URL: ttp://www.myland.org.ua/index.php?id=698&lang=uk

12. Григоренко Я.О. Концепція сталого розвитку та її зв'язок з розвитку сільського господарства в системі економічної безпеки держави. Інноваційні технології та інтенсифікація розвитку національного виробництва: Матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 20-21 жовтня 2016 р.). С. 55-56

13. Сільське, лісове та рибне господарство. Державна служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

14. Третяк А. М. Історія земельних відносин і землеустрою в Україні. Київ: Аграрна наука, 2002. 280 с.

15. Амбросов В., Маренич Т. Механізми ефективного функціонування агроформувань. Економіка регулювання. 2006. № 6. С. 60-66

16. Топ 100 латифундистов Украины // Національний агропортал latifundist.com. URL: http://latifundist.com/rating/top100#114

17. Саблук П. Т. Реалізація механізму реформ в аграрній сфері. Економіка АПК. 2011. № 10. С. 3-6

18. Бабанін В. Міжнародний досвід ведення і регулювання офшорного бізнесу. Інформаційно-аналітичний портал Україна фінансова. URL: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/drn/033.htm

19. Григоренко Я. О. Моделі та методи оцінювання відпливу капіталу з національної економіки внаслідок трансфертного ціноутворення. Стратегічні пріоритети. 2015. № 4 (37). С. 94-101

20. Товарна структура зовнішньої торгівлі України за січень-грудень 2017 року. Державний комітет статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

21. Дергачев В. А. Влияние оффшорного бизнеса на экономикуУкраины. Економічні інновації. 2013. Вип. № 52. С. 66-82

22. Білінська В. Сучасні інноваційні технології в сільському господарстві: основна характеристика та перспективи впровадження. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 7 (2015): 74-80

23. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо трансфертного ціноутворення: Закони України від 15.07.2015 № 609-VIII; від 28.12.2014 № 72-VIII; від 13.05.2014 № 1260-VII; від 04.07.2013 № 408-VII // Законодавство України ВР. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main

24. Про затвердження переліку держав (територій), які відповідають критеріям, установленим підпунктом 39.2.1.2 підпункту 39.2.1 пункту 39.2 статті 39 Податкового кодексу України: Розпорядження Кабінету міністрів України від 16.09.2015 № 977-р // Законодавство України ВР. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/977-2015-%D1%80

25. Сорока В. І. Ефективне використання селекційно-генетичного потенціалу сортів пшениці озимої м'якої. Агробіологія. 2011. Вип. 6. С. 13-19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agr_2011_6_5

26. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2012. 182 с.

27. Ніценко В. С., Дворніков І. А. Проблеми та напрямки підвищення конкурентоспроможності виробників зерна. Ринкова економіка: сучасна теорія і практика регулювання. 2015. Т. 14. Вип. 2. С. 22-33

28. Ширма В. В. Організація сталого забезпечення функціонування сільськогосподарських підприємств. Економіка та регулювання АПК. 2013. № 10. С. 197

29. Стецюк П. А. Формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств. Економіка АПК. 2005. № 11. С. 112

30. Білоусько Я. К., Товстопят В. Л. Тенденції та перспективи техніко-технологічного переоснащення сільського господарства. АгроІнком. 2011. №

7-9. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/Agroin/2011_7-9/BILOUSKO.pdf

31. Білоусько Я., Денисенко П., Питулько В. Перспективи техніко-технологічного забезпечення сільського господарства. Техніка АПК. 2005. № 8. С. 21-22

32. Місніченко О. В. Стан парку зернозбиральної техніки в системі сільського господарства та шляхи його поліпшення. АгроІнком. 2006. № 3-4. С. 8

33. Підлісецький Г. М., Герасим П. М. Основні виробничі фонди: ефективність, оновлення, оцінка. Економіка України. 2008. № 6. С. 45–51

34. Проблеми реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі. Білоусько Я. К., Бурилко А. В., Галушко В. О. та ін. Київ: ННЦ IAE, 2007. 216 с.

35. Петров В. М. Формування ринку імпортної вживаної сільськогосподарської техніки. Економіка АПК. 2004. № 4. С. 117-120

36. Проект Концепції Довгострокової програми забезпечення агропромислового комплексу мінеральними добривами, в першу чергу вітчизняного виробництва, на період до 2020 року. сайт Міністерства сільськогосподарської політики та продовольства України. URL: http://www.minagro.gov.ua/page/?12242

37. Зубець М. В., Безуглий М. Д. Економічні аспекти реформування аграрно-промислового комплексу. Національна академія аграрних наук України. URL: www.uaan.gov.ua/files/reform.doc

38. Ільєнко Н. Деякі способи підвищення питомої ваги заробітної плати в собівартості продукції. Україна: аспекти праці. 2005. № 3. С. 11-18

39. Методичні рекомендації щодо підвищення вартості робочої сили в сільському господарстві та подолання міжгалузевої і міжрегіональної диференціації в оплаті праці / І. М. Демчак, Г. М. Адаменко, В. В. Петрик та ін. Київ: НДІ «Украгропромпродуктивність», 2010. 32 с.

40. Червінська Л. П. Проблеми формування прибутковості сільського господарства економіки. Наук. вісник Академії муніципального регулювання. Економіка. 2009. № 6. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_ekon/2009_6/1.pdf

41. Колотуха С. М., Борейко І. П. Кредитування сільськогосподарських підприємств як ефективне джерело інвестиційної діяльності. Економіка АПК. 2009. № 1. С. 89-96

42. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 черв. 2004 р. № 1877-IV (із змінами від 2005-2015 рр.). Законодавство України ВР. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1877-15

43. Угода про сільське господарство (АА) від 15.04.1994 р. Законодавство України ВР. URL: http://zakon.rada.gov.ua

44. Саблук П. Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави. Економіка АПК. 2005. № 11. С. 4-12

45. Міністерство сільськогосподарської політики та продовольства України. сайт Мінагрополітики України. URL: http://minagro.gov.ua/

46. Притула Х. М., Крупін В. Є. Сучасні тенденції розвитку сільських територій України та економічно розвинених країн: порівняльний аналіз. Наук. вісник Національного лісотехнічного ун-ту України. 2010. Вип. 20. С. 335-345

47. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19 бер. 1996 № 93/96-ВР (із змінами від 1999-2014 рр.). Законодавство України ВР. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80

48. Про захист іноземних інвестицій в Україні: Закон України від 10 вер. 1991 р. № 1540а-XII. Законодавство України ВР. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1540%D0%B0-12

49. Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження: Закон України від 17 лют. 2000 р. № 1457-III (із

змінами від 2002-2005 рр.). Законодавство України ВР URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1457-14

50. Інвестологія: наука про інвестування / за ред. С. К. Реверчука. Київ: Атака, 2007. 264 с.

51. Пінчук А.О., Губарєва І.О. Оцінювання рівня сформованості економічної безпеки та країн ЄС. Науковий журнал «Бізнес-інформ». 2015. № 10 (453). С.293-297

52. Розрахунок UIF за даними URL: https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.CD

53. Офіційний сайт Українського інституту майбутнього. URL: https://strategy.uifuture.org/ukraina–svitoviy-supermarket-ekologichnix-produktiv.html

54. BIS Research © Statista 2018. URL: https://www.statista.com/markets/

55. BIS Research © Statista 2019. URL: https://www.statista.com/chart/17275/number-of-emojis-from-1995-bis-2019/

56. Grand View Research © Statista 2019. URL: https://www.grandviewresearch.com/services/market-research-reports

57. European GNSS Agency; Statista estimates © Statista 2018. URL: https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/use-of-freshwater-resources-2/statista-2018

58. Стан інноваційно-інвестиційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2018 році: аналітична довідка / Т.В. Писаренко, Т.К. Кваша та ін. К.: УкрІНТЕІ, 2019. 80 с.

59. AGRICULTURE: 0.4 THE FUTURE OF FARMING TECHNOLOGY. World government summit. February 2018.URL:https://www.worldgovernmentsummit.org/api/publications/document?id=95df8ac4-e97c-6578-b2f8-ff0000a7ddb6

60. Кирилов Ю.Є. Розвиток сільського господарства в умовах глобалізації Економіка АПК. Економіка АПК. 2016. № 5 С. 23-30.

61. Максимов В. И. Структурно-целевой анализ развития социально-экономических ситуаций. Проблеми управления : научно-техн. журнал. 2005. № 3. С. 30-38.

62. Панкратов В.А. Стратегія розвитку соціально-економічних систем на основі методологій передбачення та когнітивного моделювання. Дисер. на здобуття наук. ступ. к.т.н. Спец. 01.05.04 - Системний аналіз і теорія оптимальних рішень, Київ. 2017. 198 с.

63. Макарова М.В. Лавренюк Р.М. Когнітивно-адаптивна модель обґрунтування сценаріїв інфокомунікаційного розвитку країни. Збірник наукових праць МННЦІТіС, Київ. 2010. Вип. 15. С. 310 -328.

64. Розгон І.В., Крячко Є. М. Структурна діагностика конкурентоспроможності регіонів на основі когнітивного підходу. Проблеми економіки. 2013. № 4. С. 219-228

65. Кизим Н.А., Узунов В.В. Програмно-целевой поход к государственному управлению социальной напряженностью в регионах страны: монография. Х.: ИД "ИНЖЭК", 2007. 204 с.

66. Філіппова В. Адаптація методу когнітивного моделювання до аналізу й оцінки державного регулювання в галузі педагогічної освіти. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2014. С. 125 - 130.

67. Савчук О.В., Ладанюк А. П., Гриценко Н. Г. Когнітивний підхід до моделювання і регулювання слабоструктурованими організаційно-технологічними системами (ситуаціями). Восточно-Европейский журнал передових технологій. 2009. № 2/3 (38). С. 14 - 18.

РОЗДІЛ 4. ІННОВАЦІЙНО ОРІЄНТОВАНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

4.1. Інституційні імперативи державної політики сталого інноваційного розвитку сільського господарства України

Ефективна державна політика щодо сталого розвитку сільського господарства є основою для забезпечення ефективного його функціонування в сучасному інформаційному суспільстві. Як результат реалізації існуючих методів регулювання розвитку сільського господарства в Україні, значна частина показників його розвитку знаходиться за межами оптимального рівня. В умовах глобалізації економічних процесів в національній економіці існуючі світові тенденції до збільшення обсягів дефіциту продовольства та динамічне зростання цін розглядаються як виклик для сільського господарства. У свою чергу, використовуючи ефективні методи та інструменти державної аграрної політики, такі тенденції можуть діяти як активний стимул до сталого розвитку та збільшення експорту аграрної продукції, забезпечувати диверсифікацію фінансових ресурсів з метою капіталізації аграрного виробництва, базисом для активізації вітчизняного аграрного потенціалу і конкурентної переваги на світовому ринку.

Проведені методологічні дослідження інституційного забезпечення реалізації державної політики сталого розвитку сільського господарства стали основою для систематизації етапів аналізу, прогнозування, вибору дієвих заходів, а також їх соціально-економічних засобів реалізації та інтерпретації в комплексній системі для удосконалення державної політики сталого розвитку сільського господарства.

Ключові засади визначених автором пропозицій представлено у вигляді структурно-функціональної моделі (рис.4.1), відповідно до якої мета, завдання

й структура проведеного аналізу, прогнозування, вибір заходів реалізації державної аграрної політики взаємопов'язані і взаємозалежні між собою. Структура та методи проведеного аналізу безпосередньо пов'язані із визначеними завданнями і методами прогнозування, з запропонованими етапами щодо вибору заходів державної політики сталого розвитку сільського господарства [1-3].

Ціллю першого етапу, орієнтованого на визначення імперативів раціональної державної політики сталого розвитку сільського господарства, є: визначення сучасного стану сталого розвитку вітчизняного сільського господарства; проведення комплексної оцінки ефективності державної аграрної політики в Україні; налагодження взаємозв'язків між аграрним виробництвом та інструментами державної регуляторної політик; врахування потреб споживачів, їх соціально-економічних інтересів, що слугує базовою інформацією для реалізації наступних етапів.

Другий етап передбачає комплексне прогнозування обсягів аграрного виробництва та обсягів бюджетних коштів, які слугують безпосередньою державною підтримкою сталого розвитку сільського господарства з метою забезпечення економічної та продовольчої безпеки у контексті реалізації функцій державної аграрної політики. Даний етап включає підготовку виважених пропозицій для впровадження третього етапу моделі з метою вибору ефективних методів державного регулювання сільського господарства.

На третьому етапі формуються необхідні умови для реалізації моделі державної політики сталого розвитку сільського господарства. Четвертий етап полягає у ідентифікації можливих напрямів диверсифікації джерел фінансування, використовуючи напрями залучення додаткових ресурсів, раціоналізація та оптимізація обсягів бюджетного фінансування сталого розвитку сільського господарства.

ЕТАПИ	СТРУКТУРА РОБОТИ					
	Визначення пріоритетів	Визначення цілей і завдань	Оцінка ефективності	Оцінка фінансових можливостей	Визначення ризиків і загроз	Розробка політики
Аналіз і оцінка	Аналіз основних тенденцій і проблем у розвитку сільського господарства	Аналіз рівня розвитку сільського господарства. Методи регулювання	Комплексна оцінка ефективності заходів щодо підтримки сільського господарства	Аналіз стану фінансування сільського господарства з державного бюджету	Оцінка рівня розвитку галузей і підгалузей аграрного виробництва сектору	Встановлення зв'язку між ефективністю виробництва і заходами
Прогнозування	Прогнозування довгострокових тенденцій сталого розвитку. Розробка стратегії	Прогнозування виробництва через: продовольчу забезпеченість; оцінку експортного потенціалу	Визначення шляхів вирішення проблем сталого розвитку сільського господарства та його економічної безпеки	Прогнозування фінансових можливостей сільського господарства на національному і регіональному рівнях	Визначення основних індикаторів економічної безпеки та вплив на них сталого розвитку	Прогнозування фінансових ресурсів, їх розподіл з урахуванням підтримки
Вибір регуляторних заходів	Формування положень державної політики забезпечення економічної безпеки сільського господарства	Розробка системи заходів впливу держави на розвиток сільського господарства та їх узгодження з кількісним вираженням перспектив	Формування переліку найбільш ефективних регуляторних заходів щодо забезпечення економічної безпеки	Вибір методів бюджетного і податкового регулювання сільського господарства з метою забезпечення економічної безпеки	Вибір внутрігалузевих пріоритетів з розробкою відповідних програм сталого розвитку	Обґрунтування необхідних розмірів підтримки. Вибір раціональних заходів, приведення їх у систему на основі механізму
Фінансове	Фінансові джерела сталого розвитку: бюджет, інвестиції, власні кошти та ін.	Бюджетні ресурси спрямовані на забезпечення економічної безпеки	Встановлення основних і додаткових джерел фінансування	Розширення традиційних джерел доходної частини бюджету. Дотримання стратегічного плану	Ресурсне забезпечення ризикових зон сталого розвитку	Обґрунтування витрат бюджету, використання можливостей міжбюджетних відносин
Інформаційне	Інформування про прогресивні тенденції у реалізації аграрної політики світу	Надання юридичних, економічних і технологічних консультацій	Створення інформаційної бази для оцінки отриманих даних	Інформування органів місцевого самоврядування про забезпечення економічної безпеки	Інформування органів місцевого самоврядування про пріоритети розвитку	Доступ до інформації про можливі заходи підтримки бази даних. Організація консультаційних пунктів

Рис. 4.1. Структурно-функціональна модель удосконалення державної політики сталого розвитку сільського господарства *

*Джерело: розроблено автором

П'ятий етап сприяє забезпеченню державної політики сталого розвитку сільського господарства необхідною і своєчасною інформацією. Запропонована модель представляє собою послідовність дій щодо аналізу, прогнозування, вибору необхідних і можливих заходів державної політики сталого розвитку сільського господарства, інституційно-організаційного, фінансово-економічного та інформаційно-консалтингового забезпечення і включає шість структурних блоків, які відповідають кожному із представлених етапів за матричним принципом. У процесі реалізації такої структурно-функціональної моделі відбувається переосмислення основних тенденцій та проблем забезпечення функціонування сільського господарства в умовах його сталого розвитку.

Важливим аспектом формування та реалізації інституційних імперативів державної політики сталого розвитку сільського господарства є формування сприятливого підприємницького середовища та стратегії забезпечення економічної безпеки сільського господарства, що передбачає у тому числі наявність дієвого інституційного забезпечення реалізації такої стратегії [4-6].

Завдання державної політики у контексті запропонованої структурно-функціональної моделі до формування інституційних імперативів регулювання сталого розвитку сільського господарства полягає у забезпеченні функціонування інституціональної системи ринкових відносин, а також формування національно-ідентичного укладу сільського господарства.

Для активізації інституційних регулюючих заходів забезпечення функціонування сільського господарства та підвищення ефективності його інноваційної діяльності пропонується алгоритм реалізації державної політики розвитку сільського господарства на основі активізації інноваційних процесів в галузі. Такий алгоритм включає дві взаємопов'язані складові (рис.4.2): перша представляє собою керуючу систему, яка забезпечує реалізацію функції щодо формування сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату в аграрному секторі; друга – контролююча складова, яка забезпечує узгодження інноваційно-інвестиційних процесів в аграрному секторі орієнтованих на

підтримку його функціонування та орієнтацію стратегічних цілей і результатів на дотримання завдань державної аграрної політики. Розроблений алгоритм реалізації державної політики забезпечення функціонування сільського господарства шляхом підтримки його інноваційно-інвестиційних процесів враховує інтереси не лише безпосередніх учасників (інвесторів, замовників, виконавців), а й з позиції органів державної влади, що особливо важливо для забезпечення ефективності державної підтримки функціонування сільського господарства на засадах сталого розвитку [7-8].

У результаті проведеного дослідження було встановлено, що пріоритетними напрямами державної політики забезпечення функціонування сільського господарства на умовах його сталого розвитку мають стати: технологічна модернізація виробничого процесу та перехід до інноваційних організаційно-інституційних форм функціонування сільського господарства; нейтралізація негативного впливу на економічну безпеку сільського господарства постійного підвищення цін на матеріально-технічні ресурси, які використовуються у виробничо-господарській діяльності; попередження та нейтралізація або мінімізація виробничих ризиків, які пов'язаних з природними та іншими явищами; впровадження меліораційних заходів для сільськогосподарських угідь; відновлення посівних площ сільськогосподарських культур; розробка заходів щодо підвищення родючості ґрунтів та стимулювання виробництва саме тваринницької продукції; екологічність виробництва аграрної продукції (підтримка органічного виробництва); удосконалення виробничої та управлінської інфраструктури; якісне інформаційно-консалтингове забезпечення [9-12].

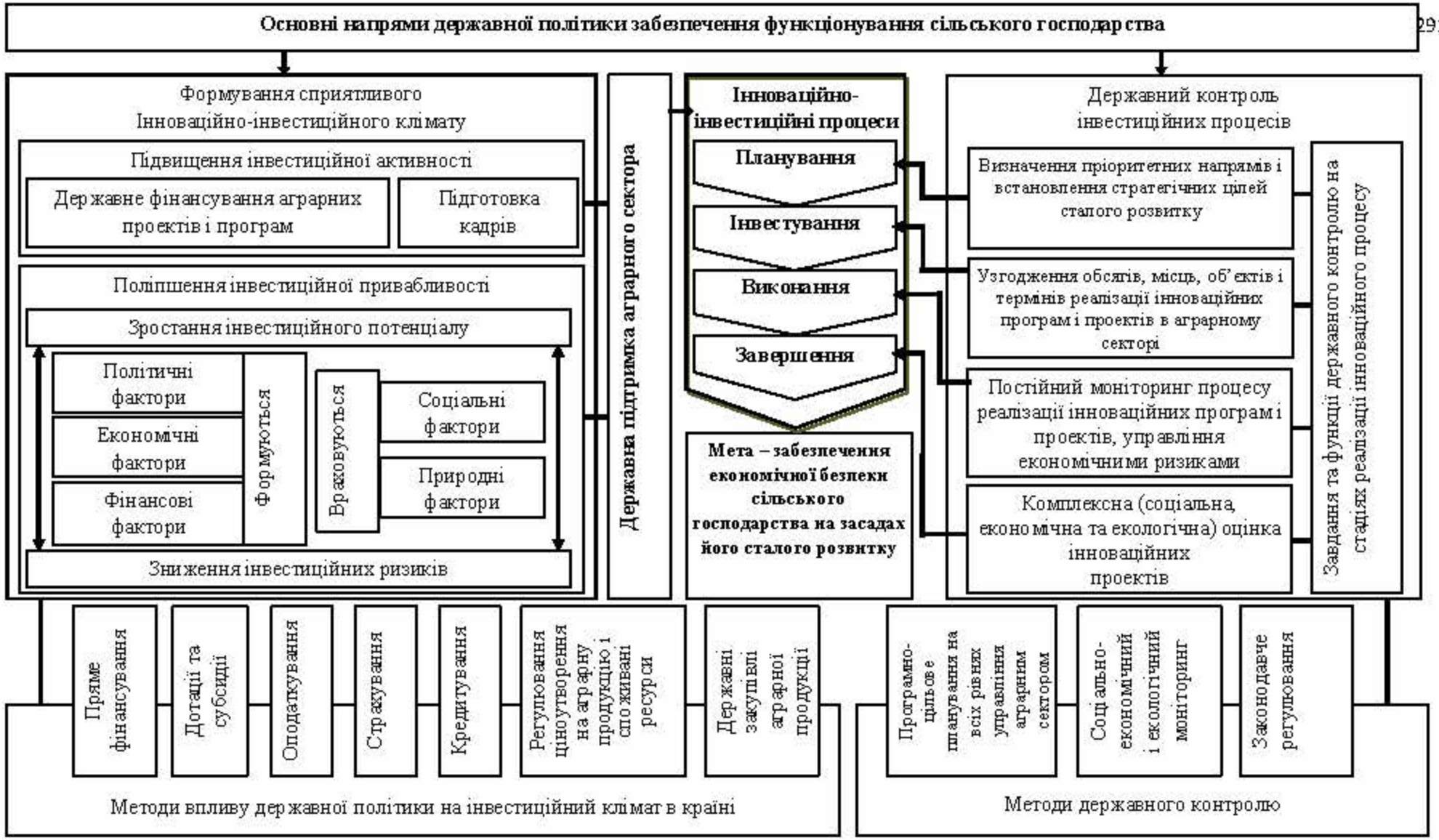

Рис. 4.2. Алгоритм реалізації державної політики забезпечення функціонування сільського господарства на засадах його інноваційно-інвестиційного розвитку*

*Джерело: розроблено автором

Для інституційного забезпечення функціонування сільського господарства на інноваційних засадах варто орієнтувати інвестування на впровадження високопродуктивних нових, біо- та нанотехнологій, активізація випуску ефективних хімічних засобів для захисту рослин і тварин, оновлення й модернізація виробничого процесу, використання інноваційних інформаційних технологій тощо.

Реалізація державної політики забезпечення функціонування сільського господарства в Україні у контексті сталого розвитку має свою внутрішню логіку та послідовність реалізації відповідних етапів. Саме така логічна послідовність визначається його методологічною основою.

Як результат проведеного дослідження нами проведено систематизацію та структуризацію ключових компонентів методологічного базису реалізації державної політики забезпечення функціонування сільського господарства щодо його сталого розвитку в Україні. Зазначимо, що концептуальною основою такого підходу є обґрунтовані нами специфічні принципи функціонування інноваційних процесів, етапи реалізації якого представлені на рис. 4.3.

Ми позиціонуємо даний підхід як комплексний, адже вважаємо, що при забезпеченні функціонування сільського господарства шляхом його сталого розвитку використання його складових має здійснюватися не поодиноко, а комплексно, тобто враховувати інтереси всіх учасників та процесів. Це дозволить отримати не лише необхідні кількісні і якісні зміни у складі таких елементів, а й забезпечити ефективність його реалізації.

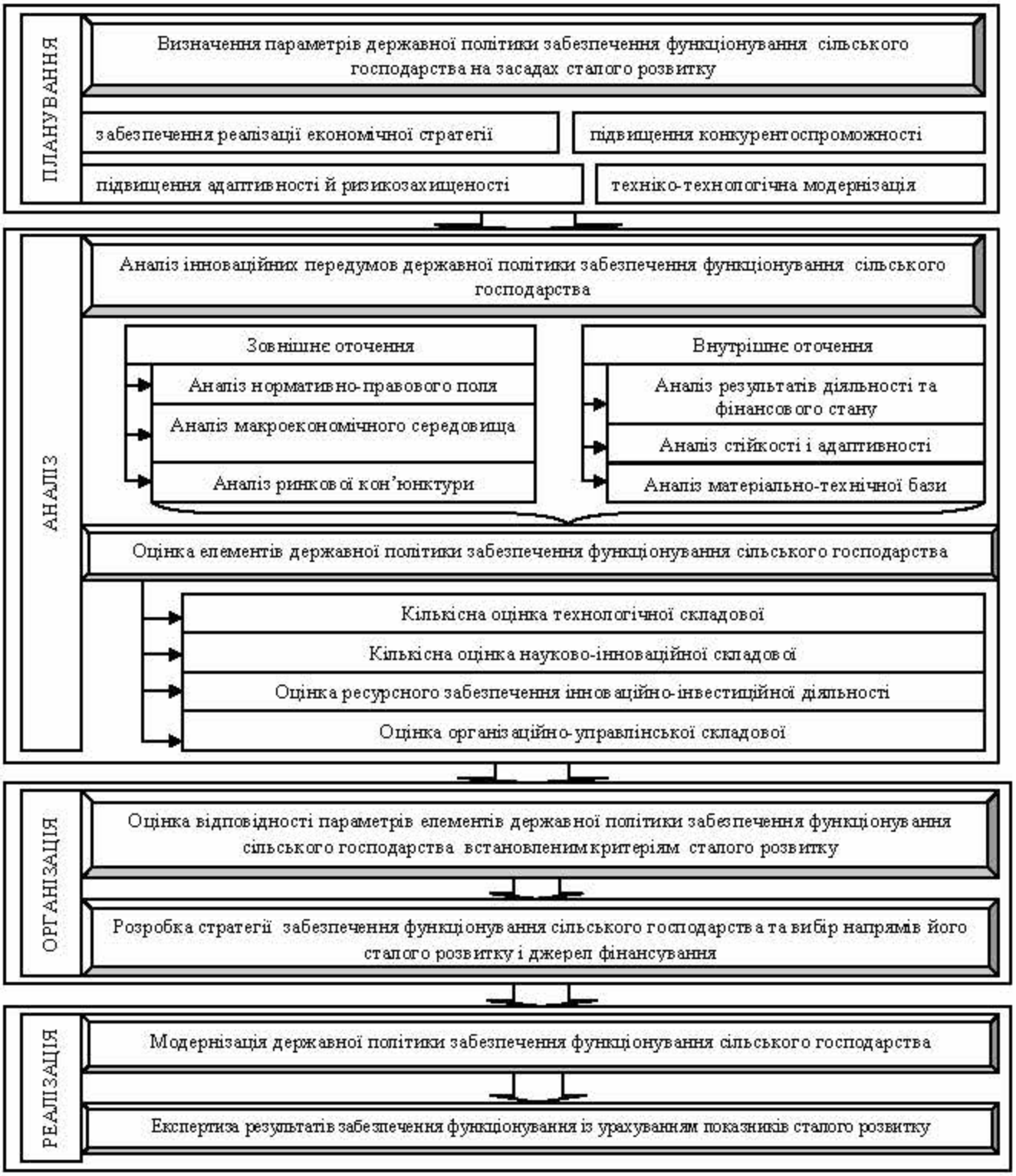

Рис. 4.3. Етапи реалізації комплексного підходу до удосконалення державної інноваційної політики забезпечення функціонування сільського господарства в Україні*

*Джерело: запропоновано автором

Важливою складовою процесу реалізації державної політики забезпечення функціонування сільського господарства є її оцінка, яка проводиться з метою аналізу ефективності реалізації державних заходів, а також для прийняття рішення щодо вибору стратегії сталого розвитку сільського господарства. На практиці інноваційний розвиток сільського господарства здійснюється, зазвичай, шляхом реалізації конкретних інноваційних програм і проектів, тому на особливу увагу заслуговує визначення основних цільових параметрів та етапи їх реалізації [13-16]. Для цього нами обґрунтовано методичний підхід до визначення параметрів сталого розвитку сільського господарства, який диференційований за відповідними етапами (рис. 4.4).

Особливістю підходу підходу є те, що він гармонійно поєднує *розробку і реалізацію стратегічних заходів* (формування інтегрованої програми сталого розвитку сільського господарства, визначення пріоритетних завдань у даному напрямі, розробка пріоритетних інноваційних програм й проектів щодо забезпечення економічної безпеки сільського господарства в Україні), *прогнозування впливу інноваційних проектів і програм на забезпечення функціонування сільського господарства* (прийняття рішення про розробку інноваційної програми, обґрунтування основної ідеї, визначення результатів та ідентифікація ризиків впровадження таких програм чи проектів, формування початкового завдання за такими програмами, затвердження плану-графіку щодо їх підготовки та системи організаційно-інституційного і фінансово-економічного забезпечення, диверсифікація можливих варіантів дій, їх оцінка та вибір найбільш раціональної), *організаційних заходів* (виготовлення повного комплекту необхідної проектної документації для прийняття оптимального варіанту програми або інноваційного проекту; фінансово-економічна та науково-технічна експертиза таких програм, можливості внесення змін, затвердження та практична їх реалізація), та *експлуатаційні заходи* (проведення апробації, внесення за необхідності змін, використання на практиці, пост-аудит) [17-19].

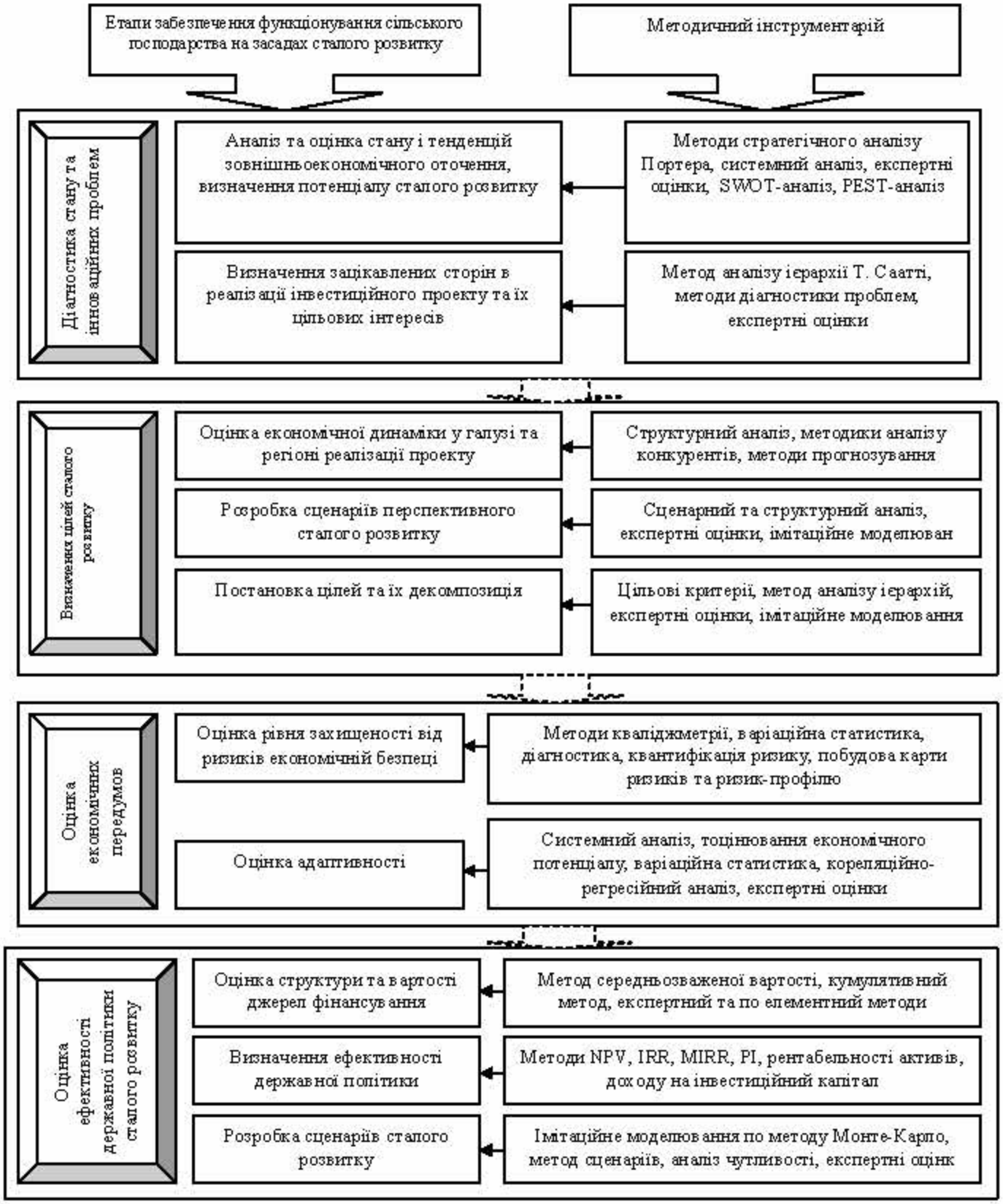

Рис. 4.4. Методичний підхід до ідентифікації параметрів реалізації державної політики забезпечення функціонування сільського господарства у контексті його сталого розвитку*

*Джерело: розроблено автором

Обґрунтовуючи зміст авторських пропозицій, під імперативами пропонуємо розуміти похідні від дії відповідних інституцій правила, які

набули статусу якоїсь норми, регуляторної дії або ж рекомендації. Імперативом також є організації, суб'єкти господарювання, інфраструктурні об'єкти, регулюючі методи та інструменти, адже вони є провідниками державної політики забезпечення економічної безпеки сільського господарства та уповноважені до дотримання правил, за відповідних умов самі розробляють правила (Міністерство аграрної політики та продовольства України).

Пер за все вирішальними контурами такого процесу вважаємо розробку ефективних інституційних імперативів (соціальні, економічні, організаційні та інноваційні) державної політики забезпечення функціонування сільського господарства за засадах сталого розвитку. В даному випадку ефективність представляє собою досяжність необхідного рівня сприйняття таких імперативів агарним сектором через призму забезпечення економічної безпеки в Україні. Тому сприяння імперативів як поступових змін усієї системи сталого розвитку сільського господарства (від державної політики й до відповідних прикладних результатів), з обов'язковим врахуванням принципів ринкового господарювання щодо: налагодження відносин власності на землю та майно з введенням їх у ринковий оборот; забезпечення рівноправності суб'єктів господарювання різних форм власності й рівної доступності всіх ресурсів для них, а також дієвої державної підтримки; активізація принципів ринкового саморегулювання; об'єктивності методів і інструментів державної політики (без вибірковості й ангажованості на користь монополістів); пошук каналів збуту аграрної продукції, які будуть рівно доступні для усіх суб'єктів господарювання, незалежно від їх форми чи розміру; формування механізму стійкого інноваційного розвитку сільського господарства із виокремленням найбільш відповідних соціально-економічним інтересам держави, всього соціуму, й безпосередньо суб'єктам сільського господарства [20-21].

Виходячи із вищевикладеного, інституційні імперативи державної політики забезпечення функціонування сільського господарства є засобом в

арсеналі всіх аграрних реформ, які доцільно продовжувати, а в пріоритеті залишається саме ринкова інституційна система. Цільові імперативи є незмінними: удосконалення державної політики, адаптивність до неї інноваційних форм і методів регулювання, постійна диверсифікація соціально-економічних процесів в аграрному секторі, орієнтація інфраструктури на пріоритети демонополізації каналів збуту, інноваційний характер розвитку сільського господарства.

Для ефективності реалізації імперативів державної політики забезпечення функціонування сільського господарства варто нейтралізувати прояви неефективних спонтанних управлінських рішень щодо сприяння монополізації і неринкової, примусової концентрації аграрного виробництва. Усе це слугує стратегічними передумовами трансформацій макроекономічних ефектів в сферу врахування соціально-економічних інтересів суб'єктів господарювання (мікроекономічні ефекти). Із врахуванням такого пріоритету повинні розроблятись програмні документи в державній політиці щодо сталого розвитку сільського господарства, щоб сформувати стійкий базис економічної і продовольчої безпеки, зменшуючи у свою чергу рівень залежності сільського господарства від зовнішніх факторів (кон'юнктури зовнішнього ринку). Виходячи із вищевикладеного виникає необхідність врахування параметрів функціонування на засадах сталого розвитку сільського господарства в Україні. Тому інституційна підтримка сільського господарства, проекція на його соціально-економічні інтереси спонукатиме інституційні імперативи до отримання належного результату.

У ході вирішення питання формування ефективних імперативів державної політики забезпечення функціонування сільського господарства щодо його інноваційного розвитку, зазначимо, що доцільно звернути увагу на вирішення таких питань:

- удосконалення форм державно-приватного партнерства з метою забезпечення розвитку сільського господарства;

- налагодження механізмів функціонування мікросередовища суб'єктів сільського господарства;

- підвищення рівня сталого розвитку сільського господарства;

- формування фундаментальних засад інституційного підґрунтя для ефективної реалізації державної політики забезпечення функціонування сільського господарства;

- активізація інноваційних методів та інструментів взаємодії держави, сільського господарства, науки та суспільства [22-24].

Ключову роль у даному аспекті повинен відігравати інституційний механізм забезпечення функціонування сільського господарства як сукупність системи інституцій, які безпосередньо вливають на інноваційний розвиток сільського господарства в Україні. Це вимагає поглиблення досліджень перспективних напрямів його вдосконалення у контексті розробки шляхів підвищення рівня економічної безпеки аграрного сектора.

Реалізуючи авторські ідеї щодо методологічно обґрунтованого позиціонування інституційного механізму державної політики забезпечення функціонування сільського господарства, зупинимось на інституційній системі саме державно-приватного партнерства. Адже державно-приватне партнерство є механізмом реалізації соціально-економічних інтересів учасників, який найбільш повно забезпечує поєднання регулюючого впливу держави з ринковим саморегулюванням. Така система упорядкування соціально-економічних економічних інтересів є найбільш ефективною враховуючи світовий досвід функціонування національної економіки.

Як результат проведених досліджень нами визначені пріоритетні напрями державної політики забезпечення функціонування сільського господарства та шляхи їх досягнення, а саме:

- модернізація нормативно-правової бази забезпечення економічної безпеки сільського господарства на засадах сталого розвитку;
- активізація ефективної системи державної підтримки сільського господарства;

- налагодження системи кредитного забезпечення та механізмів страхування аграрних ризиків;
- оптимізація діяльності суб'єктів державного цінового регулювання та адміністративного регулювання цін;
- мінімізація регуляторного навантаження в інноваційному розвитку сільського господарства за рахунок зменшення переліку відповідних дозволів та ліцензій;
- запровадження технологічного переоснащення і модернізації виробничого процесу в аграрному секторі, впровадження інноваційних технологій;
- наукове забезпечення інноваційної діяльності в аграрному секторі, розширення напрямів науково-прикладних досліджень, реформування системи навчання та поширення інноваційних результатів [25-27].

В глобалізаційних умовах та інтеграційних процесах сучасна державна політика щодо забезпечення функціонування сільського господарства має враховувати особливості взаємодії елементів економічного лібералізму та протекціонізму у контексті врахування сприятливих умов для ефективності реалізації експортного потенціалу аграріїв. У свою чергу державна політика орієнтована на експорт аграрної продукції має лежали в площині соціально-економічних та екологічних імперативів, ґрунтуючись, у свою чергу, на таких принципах: виробництво конкурентоспроможної продукції відповідно до вимог глобального ринку; соціально-економічні і екологічні параметри сталого розвитку; оптимальна нормативно-правова база; врахування сучасних маркетингових параметрів в умовах інформаційного суспільства [28].

У свою чергу першочерговим завданням залишається товарна і територіальна диверсифікація експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції. Дотримання даного завдання є основою сталого розвитку сільського господарства України та національної економіки загалом, підвищення його конкурентоспроможності на міжнародному ринку,

гарантування взаємовигідної інтеграції національної економіки у глобальний економічний простір та сприяння забезпеченню розвитку сільського господарства і держави. Варто зауважити, що державна підтримка експортно-орієнтованого аграрного виробництва має враховувати досвід можливого використання фінансово-кредитних інструментів, якими є, перш за все, кредитування експортних операцій та страхування ризиків, які пов'язані із наданням експортних кредитів на модернізацію інфраструктури експорту, що передбачає надання експортним суб'єктам сільського господарства фінансових ресурсів на терміновій основі, уникаючи виплат митних платежів на імпортне технологічне обладнання тощо. Результати проведеного аналізу стану розвитку сільського господарства підтвердили, що вітчизняні аграрні товаровиробники можуть виступати не лише постачальниками сировини на відповідні зовнішні ринки, але й цілком можуть займати вигідну нішу на існуючих ринках готової продукції у світі.

Однак, варто пам'ятати про особливості української політичної ситуації та рівня тіньової економіки, як факторів, які впливають на інноваційний розвиток та експортні можливості. Нерозвиненість сучасних ринкових інституцій, бюрократичні перешкоди для виходу на ринок, суттєве податкове й адміністративне навантаження на суб'єктів господарювання в аграрному секторі України, корупційні ризики, які традиційно проявляються в сфері дозволів і відповідних обмежень зі сторони органів державної влади та відсутність дієвих механізмів державної політики забезпечення розвитку сільського господарства, стали першочерговими причинами розвитку тіньового сектору економіки. Тому перш за все необхідно утримати конкурентні переваги шляхом формування дієвої державної стратегії забезпечення функціонування сільського господарства за є опрацювання стратегій розвитку сільського господарства з урахуванням складових детінізації економічних процесів в аграрному секторі України.

Тому ключову роль у процесі формування оптимальних зовнішньоторговельних відносин відіграє раціональна державна політика

імпортозаміщення, орієнтована на зменшення тієї частини надходжень, яка формується за рахунок імпортних продовольчих продуктів. Дієвість реалізації державної політики імпортозаміщення сприятиме зменшенню рівня імпортозалежності країни та врахуванню її соціально-економічних інтересів, використовуючи свій наявний виробничий та ресурсний потенціал. Вирішення питань імпортозаміщення в Україні є актуальним при вирішенні питань забезпечення функціонування сільського господарства в першу чергу з огляду на можливості сталого розвитку вітчизняного сільського господарства.

Тому державна політика орієнтована на вирішення питань імпортозаміщення має передбачати формування та реалізацію економічних механізмів щодо стимулювання аграрного виробництва замінників імпортного товару (продукції), використовуючи інструменти монетарної, фіскальної, валютної політики. Також варто враховувати практичний світовий досвід, який пропонує для заміни імпортних товарів вітчизняною аграрною продукцією використовувати такі фіскальні інструменти: пільгове оподаткування прибутку суб'єктів аграрного виробництва, що потім реінвестується в модернізацію їх основних фондів; використання механізмів інвестиційних податкових кредитів шляхом відтермінування сплати такого податку саме у проекти імпортозаміщення; використання систем тимчасового пільгового оподаткування тієї аграрної продукції, яка є інноваційною та імпортозамінною. У даному аспекті зауважимо, що реалізація зовнішньоторговельної державної політики має використовувати нетарифні методи регулювання, які дозволені СОТ (ліцензування, сертифікація, норми, технічні регламенти тощо) [29-30].

Першочерговим залишається питання щодо налагодження механізмів раціоналізації імпорту, збільшення в ньому частки інноваційно-інвестиційної складової, що, перш за все, актуалізує питання необхідності використання митно-тарифних і нетарифних заходів з метою захисту внутрішнього аграрного ринку та вітчизняних аграрних товаровиробників у контексті

формування повноцінного конкурентного середовища на вітчизняному аграрному ринку.

Враховуючи сучасний стан розвитку сільського господарства в Україні та національної економіки загалом, для забезпечення його розвитку важливим є питання щодо відновлення практики застосування функціонування спеціальних економічних зон. Міжнародний досвід показує, що на результативність функціонування таких спеціальних економічних зон впливають як екзогенні так і ендогенні фактори: політична стабільність, інвестиційно-кредитні гарантії, рівень розвитку інфраструктури, інтелектуальний капітал, оптимізація адміністративних структур. На сьогоднішній день розвиток спеціальних економічних зон потребує виваженої раціональної політики держави. У свою чергу доцільним є не просто відновлення раніше існуючих норм та правил їх функціонування, а урахування специфіки вітчизняного сільського господарства та міжнародного досвіду, щодо поширення інноваційних форм. Перш за все виникає необхідність у підтримці проведення комплексної наукової і практичної роботи щодо розроблення пріоритетних інноваційно-інвестиційних програм, реалізацію яких варто здійснювати на території, яка має для цього необхідну інфраструктуру та соціально-економічні фактори, що сприятиме отриманню бажаних результатів із забезпечення економічної безпеки сільського господарства та держави. На особливу увагу заслуговує механізм формування спеціального нормативно-правового, яке має формуватися враховуючи особливості кожної конкретної визначеної території, враховуючи наявну ресурсну базу та інноваційні види діяльності. Також, з метою активізації суб'єктів аграрного виробництва на визначених спеціальних територіях варто запровадити пільги (преференції) від 5 до10 років [31-32].

Отже, нами ідентифіковані першочергові доступні шляхи реалізації стратегічного напряму державної політики щодо забезпечення ефективного функціонування сільського господарства зокрема:

- налагодження вітчизняного законодавчого поля щодо забезпечення відповідної якості та безпечності аграрної продукції, адаптації технічних параметрів регулювання у напрямку безпечності аграрної продукції та її відповідності вимогам ЄС і СОТ;

- підвищення рівня економічної безпеки вітчизняного сільського господарства за рахунок впровадження інноваційних технологій та сталого розвитку сільського господарства;

- збільшення обсягів вітчизняного аграрного виробництва та формування необхідних стратегічних продовольчих запасів відповідно до вимог продовольчої безпеки держави та можливостей нарощення обсягів реалізації експортного потенціалу сільського господарства;

- зростання показників експорту аграрної продукції шляхом збільшення експорту аграрної продукції з високою часткою доданої вартості та забезпечення формування раціональної структури експорту;

- активізація виробництва аграрної імпортозамінної продукції шляхом формування пільгових умов оподаткування та кредитування аграрного виробництва імпортозамінної інноваційної продукції.

Одним із стратегічних напрямів забезпечення функціонування сільського господарства є розвиток ресурсного потенціалу вітчизняного сільського господарства, що передбачає формування та реалізацію цілеспрямованої державної політики (питання землекористування, раціональність використання природних і трудових ресурсів, екологічності аграрного виробництва тощо).

Для стійкості показників функціонування сільського господарства в Україні, необхідно завершити земельну реформу, вдосконалити напрями розвитку соціально-економічних відносин власності на землю та дієвості інструментарію регулювання земельних відносин враховуючи: прозорість діяльності щодо протидії розвитку тіньової економіки; формування сприятливих умов для інноваційно-інвестиційних процесів в аграрному секторі; підтримка сталого розвитку середнього і малого аграрного бізнесу;

розробка та використання стимулюючих заходів для раціонального розміщення аграрного виробництва та ефективності вітчизняного землекористування.

Для забезпечення розвитку ресурсного потенціалу сільського господарства актуальним є підтримка органічного землеробства, яке варто розглядати як ідеальну модель сталого екологічно та економічно безпечного аграрного виробництва, що поєднує такі компоненти – економічну ефективність, екологічну орієнтованість та соціальну обґрунтованість. В Україні варто максимально задіяти існуючі потенційні можливості для підтримки розвитку саме органічного виробництва та стати одним із ключових постачальників екологічної аграрної продукції в країни Європи, та інші частини світу. З метою сталого розвитку такого напрямку в аграрному секторі України доцільно дотримуватись системного підходу щодо формування та реалізації системи заходів стимулюючого, регулюючого, контролюючого та мотивуючого характеру.

Результативність функціонування аграрного виробництва орієнтованого на органічну продукцію в значній мірі визначається наявністю оптимальної нормативно-правової бази. Для її формування та своєчасного використання суттєве значення має розробка сукупності нових нормативно-правових актів, або удосконалення існуючих відповідно до міжнародних стандартів, враховуючи соціально-економічні, кліматичні, виробничо-господарські, інституційні та інші особливості. Досвід країн Європи дає підстави стверджувати про значимість розробки ефективних соціально-економічних та інформаційно-консалтингових інструментів щодо мотивації сільського господарства здійснювати свою діяльність відповідно до органічних стандартів [33].

На думку автора, для забезпечення ефективного розвитку органічного аграрного виробництва в Україні, вважається за необхідне активізувати дієві фінансово-економічні механізми, які мають бути орієнтовані на стимулювання виробництва саме органічної продукції, а саме: пільгове

кредитування, оподаткування, інвестування, модернізація виробничо-господарської інфраструктури, цільових програм сталого розвитку сільського господарства, підтримка державних закупівель органічної продукції для відповідних потреб державно-приватного сектору економіки та комплексне вирішення соціальних питань. Економічні механізми державної підтримки розвитку органічного виробництва може мати й інші форми: безпосередня компенсація поточних виробничо-господарських витрат, залучення інвестицій в органічне виробництво, непряма фінансова підтримка (фінансування наукових розробок, підвищення кваліфікації і навчання, заходи щодо напрямів розвитку ринку органічних аграрних продуктів, формування культури вирощування та важливості споживання органічної сільськогосподарської продукції) [34].

Розвиток органічного землеробства потребує залучення сучасних наукових досліджень щодо селекції рослин і тварин, ветеринарній медицині, біотехнологіях, а саме, формування екологічно безпечних агропромислових біотехнологій. Розвиваючі інноваційні аграрні галузі науковий сектор має бути орієнтований на стимулювання дієвої політики держави щодо забезпечення функціонування сільського господарства.

На думку автора, враховуючи євроінтеграційну орієнтацію України та постійне зростання попиту на екологічну аграрну продукцію на міжнародних ринках є необхідною розробка та реалізація довгострокової «Державної програми сталого розвитку органічного виробництва», яка повинна включати комплекс пріоритетів та заходів державної політики щодо забезпечення економічної і продовольчої безпеки України шляхом розвитку органічного землеробства, джерела і обсяги фінансування таких заходів, а також запровадження механізмів реалізації непрямих методів державної підтримки щодо надання пільг і преференцій інноваційним аграрним виробникам, які функціонують на відповідних спеціальних територіях та виробляють органічну продукцію для внутрішнього та зовнішнього ринків.

Тому, нами визначені основні шляхи реалізації стратегічного напряму державної політики забезпечення функціонування сільського господарства у контексті розвитку його ресурсного потенціалу:

- удосконалення формування нормативно-правової бази щодо підтримки аграрного землекористування, формування соціально-економічних і законодавчих механізмів ефективної реалізації наявних прав власності на землю сільськогосподарського призначення, розробка та реалізація дієвого механізму функціонування регульованого державою ринкового обігу сільськогосподарських земель, удосконалення системи орендування земель в аграрному секторі;

- реалізація комплексного та уніфікованого підходу державної природоохоронної політики у напрямку зниження забруднення та збереження біорізноманіття навколишнього середовища;

- налагодження системи контролю за використанням і охороною земель сільськогосподарського призначення, а також формування системи фінансово-економічного стимулювання власників й потенційних користувачів земель у напрямку їх раціонального використання;

- дотримання умов щодо зниження рівня деградації сільськогосподарських земель шляхом впровадження сучасних енергозберігаючих технологій, впровадження інноваційних систем живлення та можливого відновлення земель, удосконалення систем меліорації;

- формування умов для прискореного сталого розвитку органічного виробництва;

- постійне підвищення якості селекційних і генетичних ресурсів в аграрному секторі, проведення заходів щодо збереження генетичного різноманіття як культурних сортів рослин так і тварин.

На особливу увагу у реалізації державної політики забезпечення функціонування сільського господарства заслуговують стратегічні заходи щодо сталого розвитку виробничого потенціалу сільського господарства. Дані стратегічні заходи передбачають стимулювання енергоефективності та

інноваційно-інвестиційної діяльності в аграрному секторі України, удосконалення організаційно-інституційної структури та механізму державного регулювання аграрним сектором.

Одним із напрямів забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку сільського господарства є реалізація механізмів державно-приватного партнерства, які орієнтовані на підтримку та узгодження соціально-економічних інтересів держави і бізнесу щодо реалізації спільних інноваційних проектів. У свою чергу, для держави ключовими перевагами державно-приватного партнерства є можливість активізувати інвестиційну діяльність, підвищити ефективність управління майном та ресурсами, стимулювання малого та середнього бізнесу. Для сільського господарства переваги насамперед полягають у можливому доступі до ресурсів, використання яких раніше було обмеженим, отриманні переваг кредитування на пільгових засадах під відповідні державні гарантії, спрощенні процедур дозволу тощо[8].

Дослідження розвитку сучасного сільського господарства України, підтвердило значні територіальні диспропорції, які обумовлені як відмінностями умов ведення господарської діяльності, так і соціально-економічними особливостями регіонів країни. Тому напрямом вирішення таких диспропорцій з метою підвищення рівня економічної безпеки в аграрному секторі України є формування інноваційних кластерів, доцільність яких зумовлена рядом специфічних особливостей: географічною наближеністю суб'єктів харчової та переробної промисловості, виробників сільськогосподарської продукції, наукових установ, машинобудування, допоміжного виробництва (тара, упаковка тощо) [11;35]. Кластери визнано у світі як дієвий інституційний інструмент формування конкурентних переваг, підвищення ефективності аграрного виробництва за рахунок вертикальної та горизонтальної інтеграції, кооперативних відносин, що, у результаті, сприяє забезпеченню економічної безпеки сільського господарства на засадах його сталого розвитку.

Отже, до основних шляхів стратегічного удосконалення державної політики забезпечення функціонування сільського господарства України у контексті розвитку його виробничого потенціалу варто віднести:

- підвищення рівня енергоефективності в аграрному секторі економіки шляхом впровадження енергоощадних технологій та виробництва відновлювальних джерел енергії використовуючи сільськогосподарську сировину;

- сприяння інноваційній технологічній модернізації потужностей з виробництва аграрної продукції;

- активізація інноваційно-інвестиційної діяльності в аграрному секторі шляхом формування необхідних умов для реалізації довгострокових інноваційних проектів ґрунтуючись на сучасних формах державно-приватного партнерства;

- формування відповідних умов для функціонування на рівноправній основі різних організаційно-правових форм ведення господарської діяльності (агрохолдингів, фермерських господарств і особистих селянських господарств);

- підтримка держави щодо формування кооперативів, розвиток інноваційних кластерів.

Отже, саме реалізація визначених стратегічних напрямів державної політики забезпечення функціонування сільського господарства сприяє вирішенню сукупності проблем у даному напрямі на основі сталого розвитку сільського господарства України, а також сприяє зміцненню економічної безпеки на рівні держави. Структура науково-методологічного підходу до формування державної концепції забезпечення функціонування сільського господарства України наведена на рис. 4.5.

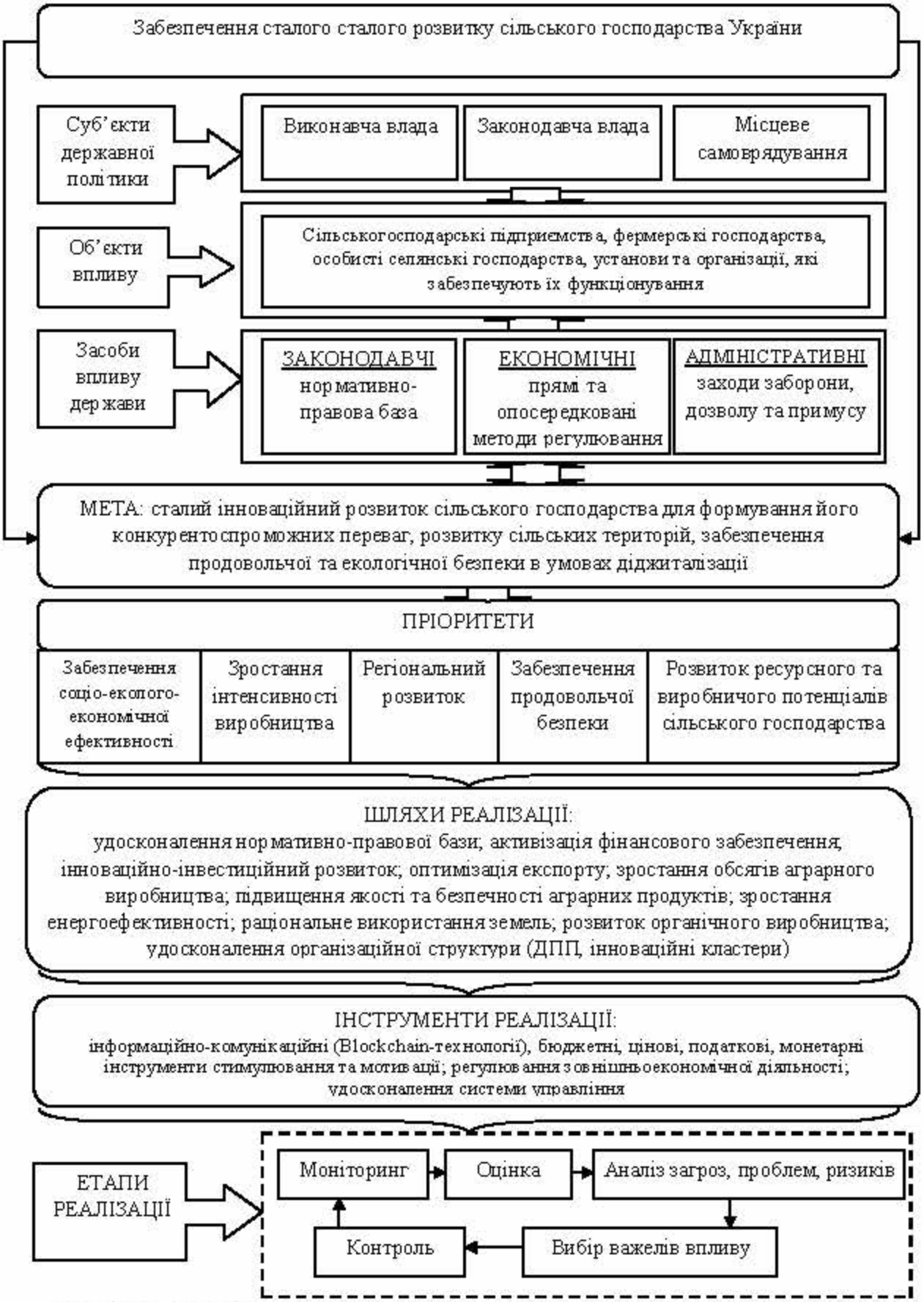

Рис.4.5. Науково-методологічний підхід до формування концепції державної політики забезпечення сталого інноваційного розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації *

*Джерело: розроблено автором

Загальна концепція забезпечення функціонування сільського господарства на засадах його сталого розвитку полягає в тому, що сільське господарство є найважливішим елементом всієї соціально-економічної системи та ключовою умовою стабільності в країні. Це передбачає імплементацію сільського господарства в чинник позитивних зрушень у розвитку країни та її регіонів.

Досягнення такої мети пов'язано перш за все із забезпеченням сталого розвитку сільського господарства, зростанням інтенсивності виробництва аграрної продукції, розвитком соціального середовища сільських територій, оптимізаціє продовольчого ринку тощо, що й потребує удосконалення всіх складових державної політики забезпечення його економічної безпеки. Це стосується по-перше нормативно-правової бази регулювання сталого розвитку сільського господарства, формування сприятливих умов для реалізації дієвої фінансової політики в аграрному секторі, удосконалення механізму державного регулювання розвитку та підтримки сільського господарства.

В контексті визначених Цілей Сталого Розвитку ООН на 2016-2030 рр. враховуючі складної екологічної ситуації ключовим аспектом подальшого сталого розвитку сільського господарства України в системі забезпечення її економічної безпеки є реалізація природоохоронної концепції функціонування сільського господарства, яка спрямована на екологізацію аграрного виробництва, оптимізацію використання природних ресурсів, зменшення антропогенного навантаження на екологічні системи, поліпшення відтворювальної функції природних екологічних систем у сфері аграрного виробництва. Вирішення таких завдань потребує проведення структурної екологічно-орієнтованої перебудови всього сільського господарства та соціально-економічної системи держави в цілому [36].

Отже, враховуючи результати проведеного дослідження, виділених функціональних підсистем, сформовано складові інституційних імперативів державної політики забезпечення розвитку сільського господарства на умовах взаємодії держави та суб'єктів сільського господарства (рис. 4.6).

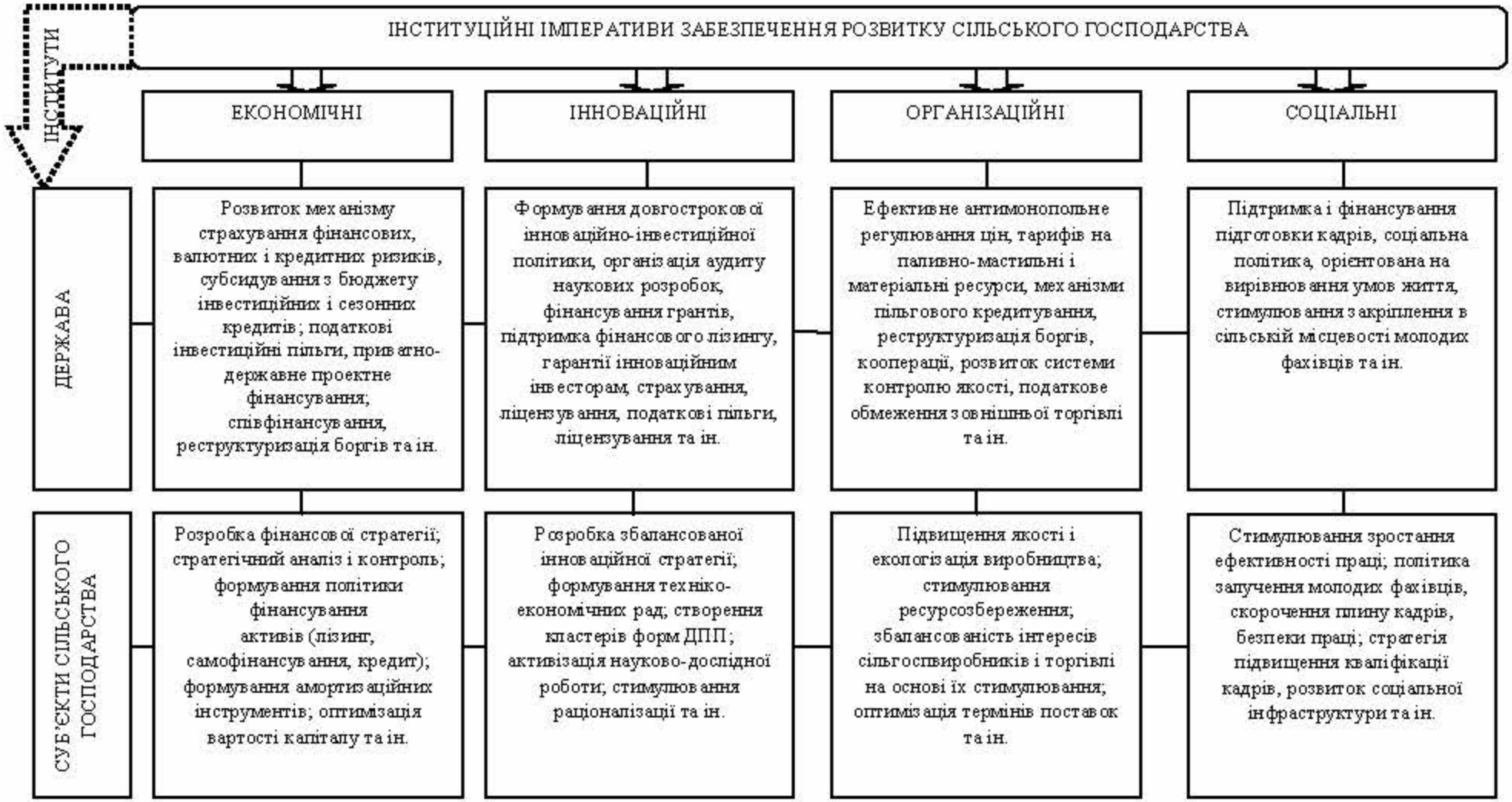

Рис. 4.6. Схема інституційних імператив державної політики забезпечення функціонування сільського господарства у контексті його сталого розвитку*

*Джерело: розроблено автором

Реалізація визначених інституційних імперативів державної політики забезпечення функціонування сільського господарства відбувається шляхом застосування: формального примусу – насадження зверху державою та її інституціями, що представляє собою прояв інструментів державної політики на основі владного упорядкування; саморегулівних інструментів – враховуючи сигнали ринку, які детерміновані його законами, поточною ситуацією, а також у певній мірі поведінкою суб'єктів сільського господарства. Такі два взаємопов'язані підходи вважаємо актуальними для сучасної України, але у формуванні дієвих імперативів удосконалення державної політики забезпечення функціонування сільського господарства варто враховувати інституційні засади усієї системи національного господарства.

Для вітчизняного сільського господарства та інструментів його державної політики не прийнятним є «критичний» імпорт відповідних регулюючих інституційних норм, варто застосовувати симбіотичність у поєднанні державних інструментів впливу з ринковим саморегулюванням, ґрунтуючись, у свою чергу, на таких принципах: інноваційності, доцільності, адекватності, ефективності, раціональності, результативності.

Такий підхід відповідає сучасним глобалізаційним умовам та його варто системно реалізовувати, бо примусово реалізована державна політика в аграрному секторі спонукає до розвитку тіньового сектору економіки.

Запропоновані як результат дослідження пропозиції щодо удосконалення державної політики забезпечення функціонування сільського господарства на умовах його сталого розвитку не є просто чергова тенденційність – це стійка запорука ефективності потенційних інституційних змін у напрямку усвідомлення необхідності процесів модернізації й запобігання можливих ризикам і загрозам, блокування будь-якого прояву незаконного використання інструментів регулювання тощо. Цій ідеї на практиці доцільно підпорядкувати процес ідентифікації інноваційних інституційних модераторів ефективності розвитку сільського господарства, а

саме інституційних регуляторів та механізмів забезпечення його розвитку в умовах інформаційного суспільства.

Отже, формування та реалізація інституційних імперативів державної політик забезпечення функціонування сільського господарства в умовах його сталого розвитку є дуже складним процесом, але наукова позиція автора щодо вирішення цієї проблеми полягає у необхідності застосування системно-концептуального підходу. Особливо це стосується ситуації, варто враховувати ще й трансформаційну динаміку аграрного виробничо-господарського поступу, за якої в силу таких змін відбувається системна деградація села як середовища життя і господарювання.

Підсумовуючи вище викладене, зазначимо, що в стратегічному аспекті завдання інституційних імперативів державної політики забезпечення функціонування сільського господарства полягають в формуванні конкурентоспроможного середовища, функціонуванні соціально-орієнтованого, інноваційного аграрного виробництва. А щодо сільського господарства в цілому – забезпечити інституційні умови для сталого розвитку та поетапного переходу до функціонування на принципах стійкості, сталості, відновлюваності, екологічно-економічної й соціальної відповідальності аграрних виробників. У свою чергу, інтереси суб'єктів сільського господарства повинні підпорядковуватися соціально-економічним інтересам суспільства, а не навпаки. Такі стратегічні орієнтири повинні стати пріоритетом для вітчизняного сільського господарства, його економічної безпеки, сталого розвитку, адже це слугує основою для підвищення добробуту громадян, зокрема в умовах підвищеного попиту на екологічно чисту вітчизняну аграрну продукцію.

4.2. Інструментарій діагностики ефективності забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні

Організація процесу забезпечення функціонування сільського господарства шляхом його сталого розвитку залежить від особливостей галузі. Відповідно для ефективності реалізації державної політики забезпечення функціонування сільського господарства в Україні необхідно сформувати багаторівневу, комплексну систему інформаційно-аналітичного, матеріально-технічного і фінансово-економічного забезпечення, доступ до якої має бути відкритим як для наукової сфери та і виробників та споживачів аграрної продукції на відповідних умовах для кожного із учасників, а також затвердити принципи і механізми такої взаємодії та визначити рівень відповідальності за їх виконання всіма зацікавленими суб'єктами такої системи (держава, сільське господарство, науковий сектор, громадськість).

Інституційне забезпечення сталого розвитку сільського господарства становить процесний базис формування відповідної моделі, яка потребує розробки ефективної системи інформаційно-аналітичного забезпечення, як у ракурсі можливостей оцінок сучасного стану справ, так і проведення прогнозування на майбутнє. У даному аспекті зазначимо, що сучасність і перспективи сталого розвитку сільського господарства вимагають проведення моніторингу та прогнозування, які визначаємо як об'єктивну потребу. В умовах формування конкурентоспроможного вітчизняного аграрного сектора, окрім власне ресурсної, організаційно-інфраструктурної та кадрово-управлінської складової забезпечення функціонування сільського господарства на засадах сталого розвитку, важливим і стратегічно-необхідним напрямом є формування дієвої системи моніторингу стану сільського господарства, його прогнозування з урахуванням особливостей сталого розвитку.

Сформований інституційний конструкт щодо регулювання інноваційної діяльності в аграрному секторі України зумовлений

об'єктивною необхідністю володіння джерелами ринкової інформації щодо руху інновацій, а також причинами їх відсутності в загальнодоступному вимірі з метою прийняття виважених управлінських рішень усіма суб'єктами аграрних економічних відносин, включаючи державу. Така система моніторингу в організаційно-інституційному плані позиціонується нами як функціонально-узгоджена схема дій відповідних уповноважених органів влади щодо збору, накопичення і поширення необхідної інформації про інновації в аграрному секторі, їх вплив на стан економічної безпеки та яка імплементована на практиці у визначеному порядку, визначеному чинним законодавством.

Зазначимо, що система моніторингу сталого розвитку сільського господарства повинна бути сформована як структурований механізм, який діятиме із врахуванням соціально-економічних інтересів всього суспільства, держави, науки й сільського господарства, виконуючи такі завдання: моніторинг стану та прогнозування середньострокових та довгострокових тенденцій сталого розвитку сільського господарства; аналізу ефективності державної політики забезпечення функціонування сільського господарства на інноваційних засадах; забезпечення широкого доступу громадськості до проведених результатів наукових досліджень, можливих перспективних вітчизняних розробок; активізація інноваційної культури населення; розробка ефективного механізму комплексного проведення громадського обговорення можливих стратегічних питань державної політики сталого розвитку сільського господарства; координації інформаційно-аналітичних потоків в системі аналізу параметрів інноваційної діяльності на усіх рівнях інституційного регулювання сільського господарства (інститути-продуценти; інститути-імплементатори, інститути-споживачі тощо). Також у якості методологічного конструкту такої системи моніторингу, особливо у контексті прогнозування розвитку сільського господарства пропонуємо застосування, враховуючи рівень галузевої адаптації, найбільш прогресивну методологію, якою на сьогоднішній день прийнято вважати форсайт [37-38].

Адже форсайт є процесом, який містить три функціональні елементи: погляд на довгострокову перспективу; процес планування (напрями формування державної політики, ціле покладання тощо) та участь всіх зацікавлених учасників (стейкхолдерів); диверсифікація джерел надання інформації.

Тому, основними завданнями форсайту, як методології організації системи моніторингу сталого розвитку сільського господарства є стимулювання появи інноваційних альтернативних ідей і можливості розробки перспектив для визначення пріоритетів, що зазвичай відбувається шляхом ефективної мережної взаємодії всіх учасників форсайту, яка дозволяє зміцнювати зв'язки всередині системи забезпечення функціонування сільського господарства та підвищувати її результативність.

На відміну від прогнозування, форсайт представляє собою більш комплексний підхід. Адже традиційне прогнозування, зазвичай, формується обмеженим колом експертів-вчених, відповідних фахівців у аграрній галузі. Форсайт же залучає всіх учасників процесу сталого розвитку сільського господарства: науку, аграрний бізнес, державу, громадськість; сприяє розвиткові співробітництва і кооперації між аграрним бізнесом, органами державної влади та науковцями. Отже, на відміну від прогнозування під змістом методології форсайт розуміємо участь багатьох експертів з усіх сфер діяльності, які в тій чи іншій мірі пов'язані з інноваційним розвитком сільського господарства або проблеми, а також проведення опитувань спеціальних груп населення, зацікавлених у вирішенні завдань, які обговорюються в рамках інноваційних проектів. В рамках форсайту здійснюється оцінка можливих перспектив сталого розвитку, пов'язаних з прогресом науки і технологій, окреслюються можливі технологічні горизонти, які можуть бути досягнуті при вкладенні певних засобів і організацій систематичної роботи, а також ймовірні ефекти для сільського господарства та національної економіки [23].

Найбільшу популярність методологнія форсайту отримала в Європі (ЄС, Швейцарії, Норвегії, Росії) а також на міжнародному рівні – під егідою ОЕСР, ФАО, ЮНЕСКО, ЮНІДО, Світового Банку. Також вважається, що Франція має найбільш тривалий досвід використання форсайту в бізнесі.

Тому, у загальному розумінні пропонуємо розглядати форсайт як систему комплексних методів експертної оцінки довгострокових перспектив сталого розвитку сільського господарства, визначення технологічних проривів, які забезпечують позитивний вплив на національну економіку.

Нами запропоновано тут таку систему моніторингу, яка є комплексною, тобто поєднує аналіз сучасного стану сталого розвитку сільського господарства з методами довгострокового прогнозування. Такий підхід дозволяє унормувати реалістичність стратегічних напрямів державної політики сталого розвитку сільського господарства та виважених управлінських рішень щодо інституційного регулювання забезпечення функціонування. Формування та використання такої інституційної системи й методів форсайту в сфері сталого розвитку сільського господарства та його економічної безпеки є можливим, доцільним і реальним у контексті визнання сільського господарства локомотиву національної економіки, а інновацій – запорукою безпечного, сталого економічного розвитку.

Реалізація пропонованого методологічного конструкту моніторингу як інструменту державної політики забезпечення функціонування сільського господарства та його прогнозування, на основі форсайту, дозволить вирішити одну з ключових проблем в інституційному регулюванні забезпечення функціонування сільського господарства – активне позиціонування необхідності переходу сільського господарства на інноваційну модель розвитку та забезпечення належного інформаційно-аналітичного супроводження такого процесу. Даний підхід також дає реальну можливість для комплексного об'єднання інформаційних ресурсів у напрямку накопичення інформації щодо сучасного стану, умов, особливостей та

стратегічних напрямів удосконалення державної політики сталого розвитку сільського господарства шляхом формування спеціалізованої аналітичної системи з об'єктивними підходом до проведення оцінки (аналізу й прогнозування) інноваційної діяльності, рівня економічної безпеки сільського господарства України та держави в цілому [39].

Для того щоб отримати бажані результати необхідно активізувати інструменти державної політики та її інститутів щодо формування нормативно-правових, соціально-економічних і організаційно-інституційних умов для ефективного інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної політики сталого розвитку, моніторингу сільського господарства та країни. Тому виникає необхідність розробки спеціального механізму, який організаційно-функціонально забезпечуватиме взаємодію уповноважених органів державної влади із іншими інститутами ринку та громадськості. Пропонуємо задіяти у реалізацією такого механізму Міністерство аграрної політики та продовольства України (МАППУ) й Національну академію аграрних наук України (НААНУ). Кожен з цих органів має виконувати суто свою функцію: МАППУ – координуючу, а НААНУ – безпосереднього моніторингу й аналітичної обробки інформації. Але якщо поглянути на даний механізм з точки зору його організаційно-функціонального забезпечення, то ще потрібно внести пропозиції щодо інституційного забезпечення моніторингу сталого розвитку сільського господарства (це лише процес моніторингу – без методології форсайту):

- визначитися з необхідною кількістю та структурою аналізованих показників щодо сталого розвитку сільського господарства;
- ідентифікувати цільові орієнтири моніторингу та визначити коло споживачів за категоріями отриманої інформації;
- організувати процес поширення інформації про стан розвитку інноваційної діяльності в аграрному секторі та перспективні вітчизняні розробки аграрного спрямування;

- активізувати систему розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва щодо забезпечення функціонування сільського господарства на інноваційних засадах;

- налагодити відносини з проведення кон'юнктурних наукових досліджень внутрішнього і зовнішнього аграрного ринку, узагальнення патентної та патентно-ліцензійної інформації для забезпечення якісного прогнозування стану сільського господарства та показників його сталого розвитку;

- унормувати широкий доступ громадського сектору до результатів наукових досліджень, забезпечити умови для їх оприлюднення суб'єктами, які забезпечують інноваційний розвиток сільського господарства, крім інформації з обмеженим доступом відповідно до законодавства;

- розробити ефективні механізми надання державної підтримки для організації та проведення інформаційно-просвітницьких заходів у сфері забезпечення функціонування сільського господарства;

- удосконалити нормативно-правову базу щодо інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної політики сталого розвитку сільського господарства та моніторингу стану його функціонування, зокрема забезпечити її гармонізацію з відповідними нормами міжнародного права [34;40].

Варто також зазначити, що без дієвого науково-методологічного інструментарію, який робить моніторинг більш ефективним, не можливий якісний збір та обробка отриманої інформації. Для прийняття виважених управлінських рішень, а головне – вчасне надходження потрібної інформації. Виходячи із вищевикладеного зауважимо, що завдяки новітнім інформаційним технологіям можливе підвищення якості та ефективності організації такої системи моніторингу. У зв'язку з цим необхідно, створити інформаційну систему моніторингу щодо забезпечення

функціонування сільського господарства на умовах сталого розвитку сільського господарства.

Під час формування інформаційної системи моніторингу економічної безпеки сільського господарства першими етапами цього процесу є аналіз проблеми, формулювання цілей і завдань такої системи, розробка концептуальної моделі, генерація можливих альтернатив інформаційно-аналітичної системи моніторингу і вибір оптимальної концепції. Далі на базі концепції моніторингу для проведення комплексної оцінки забезпечення функціонування сільського господарства на засадах його сталого розвитку необхідна розробка інформаційно-аналітичної системи, яка базується на комп'ютерних технологіях, які дозволяють виконувати моніторинг функціонування та сталого розвитку сільського господарства, зняти низку негативних явищ, пов'язаних з достовірністю оцінки, трудомісткістю обробки інформації, та забезпечує керівників всіх рівнів об'єктивною, достовірною, надійною та своєчасною інформацією для прийняття науково обґрунтованих управлінських рішень.

Інформаційно-аналітична система моніторингу зазвичай функціонує у зовнішньому середовищі та оперує значними обсягами інформації, тому найбільш зручною формою організації зберігання і доступу до інформації є бази даних. Основні вимоги до програмного забезпечення інформаційно-аналітичної системи моніторингу забезпечення функціонування сільського господарства зводяться до наступного: забезпечення діагностичних повідомлень під час введення, контролю та коригування відповідної інформації; можливість отримання часткової і повної роздруківки інформації яка вводилась; необхідність отримання контрольних знчень за кількісними показниками при введенні і видачі інформації, тобто відповідність вхідній і вихідній інформації; уникнення можливості повторення вихідних документів при збійних ситуаціях, високі вимоги до всіх характеристик елементів технічного забезпечення інфраструктури; захист від несанкціонованих дій,

незалежність функціональної підсистеми інформаційно-аналітичної системи моніторингу від змін в інфраструктурі; вирішення всього комплексу завдань інформаційно-аналітичної системи моніторингу в необхідному обсязі і у визначені строки; кодова, програмна і технічна сумісність використовуваних пристроїв; узгодженість продуктивності, пропускної спроможності та ємності підсистем та елементів такої інфраструктури моніторингу.

Діяльність інформаційно-аналітичної системи моніторингу, збір даних, їх перетворення, зберігання та подання – основне завдання технології обробки отриманої інформації. За етапністю виконання всі технологічні процеси поділені на три групи: попередня, комп'ютерна та посткомп'ютерна обробка інформації. Така попередня обробка передбачає безпосереднє виконання операцій зі збору, реєстрації, первинної обробки інформації, з перенесення даних на комп'ютерні носії. Комп'ютерна обробка представляє собою окремі процеси, завдяки яким реалізовуються завдання інформаційно-аналітичної системи моніторингу та виконується організація інформаційних потоків. Значну роль відіграє тип структур відповідних даних інформаційних потоків та складу системного програмного забезпечення, яке й управляє обчислювальним процесом.

Сама технологія обробки інформації в інформаційно-аналітичній системі моніторингу становить організаційно-конструкторську базу моніторингу, коли у вигляді зворотної інформації після обробки відповідних первинних даних зацікавлені особи отримують документи з такими даними за основними підсумками проведення оцінки економічної безпеки сільського господарства або ж сталого розвитку. Отже, використання інформаційних технологій під час проведення моніторингу економічної безпеки сільського господарства дозволяє об'єктивно і в короткі терміни провести його оцінку та рівень сталого розвитку.

Зауважимо, що головним аспектом вирішення даного питання в контексті загально піднятої проблеми інституційного регулювання

забезпечення функціонування сільського господарства у контексті його сталого розвитку, є використання форсайтного підходу до організації проведення інформаційно-аналітичного моніторингу.

Реалізація форсайтної методології здійснення інформаційно-аналітичного моніторингу функціонування сільського господарства та його сталого розвитку дасть можливість зреалізувати підходи до їх прогнозування у найбільш прогресивному плані. Тому акцентуємо увагу на побудові конструкції методології форсайту у концептуальному позиціонуванні означеної системи прогнозування власне щодо такої специфічної моделі як забезпечення функціонування сільського господарства на засадах його сталого розвитку.

Тобто нами пропонується використовувати форсайтний підхід як спеціальної методології довгострокового прогнозування (табл. 4.1).

Перевагами форсайту у даному дослідженні є: можливість прогнозувати перспективи сталого розвитку сільського господарства та його впливу на економічну безпеку, оцінити доцільності різних необхідностей удосконалення державної політики забезпечення економічної безпеки сільського господарства, позиціонуючись як його частина (форсайт – складова покращання інституційного регулювання забезпечення економічної безпеки сільського господарства та підвищення його ефективності). Заданий підхід, на переконання автора, цілком прийнятне з методологічної точки зору і з позиції забезпечення необхідних удосконалень державної політики та організації процесу моніторингу як її стратегічного інструменту регулювання забезпечення економічної безпеки сільського господарства [37].

Таблиця 4.1

Впроваджувальні контури форсайту у прогнозуванні функціонування сільського господарства економіки на засадах його сталого розвитку*

Організаційний конструкт	**Впроваджувальні контури**
Система методів експертної оцінки довгострокових перспектив забезпечення сталого розвитку	Визначення перспективи і прогнозування інновацій у складних інституційних системах біологічного характеру (сільське господарство нерозривно пов'язане з природою та біологічними процесами)
Аналіз явищ, які передбачають контроль і управління	Окреслення пріоритетів сталого розвитку аграрної галузі з метою визначення заходів збереження і забезпечення інновацій у відновлюваність ресурсів
Визначення тактичних і стратегічних конкурентних переваг, побудова планів і організація заходів для досягнення системних ефектів економіки й суспільства	Прогнозування конкурентності і визначення пріоритетів розвитку інноваційної діяльності з метою оцінки національних агроекономічних перспектив у глобальному інституційному просторі для удосконалення державної політики забезпечення функціонування сільського господарства
Комбінація "продукту" (прогнози, сценарії, пріоритети) і "процесу" (встановлення зв'язків між зацікавленими сторонами) задля передбачення майбутнього	Формування системи оцінки пріоритетів, зорієнтованої на визначення модельних сценаріїв перспективного забезпечення сталого розвитку сільського господарства
Поетапна і багатоаспектна взаємодія експертних груп різних сфер забезпечення економічної безпеки та інноваційної діяльності	Створення ефективного механізму виявлення "точок дотику" інноваційного процесу в аграрній сфері, а також інших галузей і визначення суспільних пріоритетів, задля окреслення відповідної державної політики забезпечення розвитку

*Джерело: сформовано і доповнено автором на основі опрацьованої літератури

Його організаційно-інституційна конструкція в методологічно-практичному плані, орієнтована виключно на визначення контурів майбутнього у забезпеченні функціонування сільського господарства на засадах його сталого розвитку, що у свою чергу унормовує необхідність зміни також організаційно-інституційного забезпечення (нормативно-правові акти, інфраструктура тощо). Запровадження представленого в таблиці 4.2 організаційно-інституційного конструкту позиціонування форсайту, на

переконання автора, сприятиме ідентифікації сегментів у прогнозуванні забезпечення функціонування безпеки сільського господарства (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Концептуальна ідентифікація сегментів прогнозування забезпеченості функціонування сільського господарства*

Інституційні рівні	Сегменти	Центри відповідальності
Макрорівень	Загальнодержавний	Держава та уповноважений нею орган
Мезорівень	Галузевий	Галузева академія (НААН)
Мікрорівень	Рівень аграрних підприємств	Інституційні структури інфраструктурного забезпечення

*Джерело: запропоновано автором

Означене надасть можливість чітко визначитися щодо вибору стратегічних пріоритетів державної політики забезпечення функціонування сільського господарства та напрямів його сталого розвитку. Така постановка завдання об'єктивно означена основним інституційним принципом забезпечення функціонування сільського господарства – ефективність і конкурентоспроможність, які можливі лише в контексті набуття прогнозованості сталого розвитку з визначенням його об'єктивної необхідності. Саме обґрунтування стратегічних пріоритетів державної політики забезпечення функціонування сільського господарства надасть можливість сформувати необхідну організаційну конструкцію сталого розвитку, означивши досяжні заходи й отримувати при цьому необхідні соціально-економічні ефекти функціонування в сучасному глобальному світі. Перспективність заданої мотивації в тому, що в сучасному інформаційному суспільстві, позиціонуючи сільське господарство як системоутворюючу щодо розвитку національної економіки галузь, прогнозування забезпечення функціонування сільського господарства на інноваційних засадах, становить загальновизнаний базис його конкурентоспроможності, принаймні з огляду на специфіку удосконалень

державної політики, організаційно-інституційного забезпечення. Удосконалення державної політики забезпечення функціонування сільського господарства на засадах його сталого розвитку варто унормувати навколо таких заходів, як: вибір стратегічних напрямів удосконалення державної політики щодо сталого розвитку сільського господарства; ідентифікації найбільш конструктивних і досяжних галузевих інновацій; упорядкування й удосконалення інституційного забезпечення.

Імплементація означених конструкцій забезпечення функціонування сільського господарства на засадах його сталого розвитку у контексті форсайтного прогнозування – головний чинник їх інституційного регулювання задля покращання створювальної здатності продуктивних сил і організаційно-функціональної упорядкованості виробничо-господарських відносин у аграрному секторі. Виходячи із вищевикладеного виникає необхідність формування комплексного підходу до організаційно-економічної взаємодій показників забезпечення функціонування сільського господарства з наданням їм статусу прогнозованості й визначеності в майбутніх ефектах.

Саме форсайт методологія надає якісно нові можливості для перспективного удосконалення інститутів, інституцій та механізмів, програмування інституційних взаємодій й безпосереднього процесу формування, поширення знань, а також їх втілення в інноваційні аграрні продукти. Тому форсайт, в даному аспекті, стає стратегічно необхідним орієнтиром в імплементації заходів з моніторингу сільського господарства та прогнозування забезпеченості функціонування.

Практичне використання такої методології як інструментарію прогнозування є реаліями сьогодення, адже в світі вже давно сформувався зовсім інший контекст організації процесу забезпечення функціонування сільського господарства – заснований на моделі побудови довгострокових прогнозів, у тому числі й щодо інституцій аграрного ринку та його сталого розвитку. У свою чергу, саме наука та інновації, у вітчизняному аграрному

секторі, повинні стати центром відповідальності у забезпеченні прийняття управлінських рішень. Отже має бути національний пріоритет в удосконаленні державної політики забезпечення функціонування сільського господарства на засадах його сталого розвитку [41-42].

Обґрунтовуючи необхідність імплементації методів форсайту як особливої, незвичної для означення забезпечення функціонування сільського господарства на засадах інноваційності, задля удосконалень моніторингу та прогнозування, наведемо можливі, досяжні ефекти (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Ефекти форсайту у забезпеченні функціонування сільського господарства на засадах його сталого розвитку *

№ з/п	Ефект	Наслідок
1	Визначення Інноваційних пріоритетів	Раціональний розподіл і використання науково-технічного потенціалу
2	Створення дієвих інститутів аграрного ринку	Формування сприятливого інституційного середовища і забезпечення прогнозованості науки у напрямку забезпечення економічної безпеки
3	Реорганізація аграрної науки у контексті ринкової інноваційної моделі	Підвищення конкурентоспроможності створюваного інноваційного продукту у контексті забезпечення економічної безпеки
4	Розробка національно-ідентичної стратегії розбудови ринку інновацій та комерціалізації результатів досліджень	Інституціоналізація інновацій у прогресивну ринкову модель забезпечення економічної безпеки
5	Формування сучасної прогресивної системи прогнозування науково-технологічного розвитку сільського господарства у напрямку забезпечення його економічної безпеки	Ефективність і унормування доцільності здійснення наукових досліджень
6	Оптимізація вигід і витрат суспільства у позиціонуванні сталого розвитку сільського господарства	Мінімізація проявів “інституційного дисонансу” між цілями і можливостями інституцій ринку інновацій та дослідницьких систем
7	Посилення інтеграції аграрної науки у світовий глобальний простір	Залучення в національну агроінноваційну систему найбільш актуальних знань та інновацій; підвищення інвестиційної привабливості галузі; адаптація національної інноваційної системи до умов світового ринку інновацій; поліпшення умов інституціоналізації досягнень науки і техніки

*Джерело: розроблено і запропоновано автором

Зазначимо, форсайтний методологічний підхід, на наше глибоке переконання, сприятиме максимальному використанню, ефективному розподілу за пріоритетними напрямами забезпечення функціонування

сільського господарства, а головне – усунути наявні сьогодні прояви псевдоінноваційності. Особливостями форсайтного прогнозування є використання міждисциплінарного підходу (міждисциплінарна співпраця), яка дозволяє означити різнобічні пріоритети, можливості й ефективно розподілити можливі ресурси наукового сектору, упорядкувавши з цією метою інституції ринку та держави. Не є проблемою локалізація форсайтного методу в аграрній складовій, адже як зазначалось вище, вона є пріоритетною для України у ролі можливостей нарощування доданої вартості та суспільного продукту.

Представлені ефекти опосередковують забезпечення функціонування сільського господарства, завдяки набуттю можливостей підвищення всебічних вигід від сталого розвитку сільського господарства, зокрема в частині:

- диверсифікації джерел і розробки ефективних механізмів фінансування сталого розвитку;
- застосування конкурентних засад підтримки інноваційно-інвестиційного потенціалу;
- раціонального використання прямих і опосередкованих методів інвестування в інноваційну діяльність;
- активізація участі суб'єктів сільського господарства у вітчизняних інноваціях, сприяючи це спеціальною системою пільгування;
- максимального залучення вітчизняного потенціалу аграрної науки щодо розробки нових сортів рослин і селекції нових порід тварин;
- формування стабільного, дієвого інституційного середовища для забезпечення функціонування сільського господарства на засадах його сталого розвитку [42-45].

Імплементація представленої системи інформаційно-аналітичного моніторингу дає підстави для забезпечення прогнозованості функціонування сільського господарства та його сталого розвитку, адже виступає одним із

важливих аспектів поліпшення державної політики регулювання сільського господарства, зокрема в частині набуття і поширення інформації про процеси, що відбуваються у сфері сталого розвитку. Використання такого методологічного підходу дозволяє визначити сучасний стан, пріоритети та стратегічні завдання державної політики забезпечення функціонування сільського господарства у контексті забезпечення належного інформаційно-аналітичного супроводження такого процесу (рис.4.7).

Використання методології форсайт передбачає функціонування координаційної ради (створення спеціальних структур в органах виконавчої влади або покладення функцій на вже існуючі, які відповідають за науково-технічну або інноваційну політику), яка регулює питання взаємодії всіх учасників сільського господарства та його сталого розвитку (суб'єктів аграрного виробництва, науково-освітнього сектору, держави, громадськості) у напрямку формування комплексного стратегічного бачення напрямів їх функціонування та переваг щодо забезпечення економічної безпеки. Такі фахівці мають бути обрані як окремі особи, які представляють різні громади, зокрема:

• науково-дослідний сектор здійснює формування завдань;

• групи інтересів споживачів (захист прав споживачів), оскільки безпосередньо вони мають найбільшу вигоду від технологічних змін, і потенційно є одними з найпотужніших прихильників сталого розвитку сільського господарства;

• сільська громада розвитку, адже члени цієї групи практично щодня стикаються з проблемами розвитку та борються з убогістю, вони можуть запропонувати свіжі ідеї щодо перспективи в ключових проблемах, які необхідно вирішувати для забезпечення економічної безпеки сільського господарства;

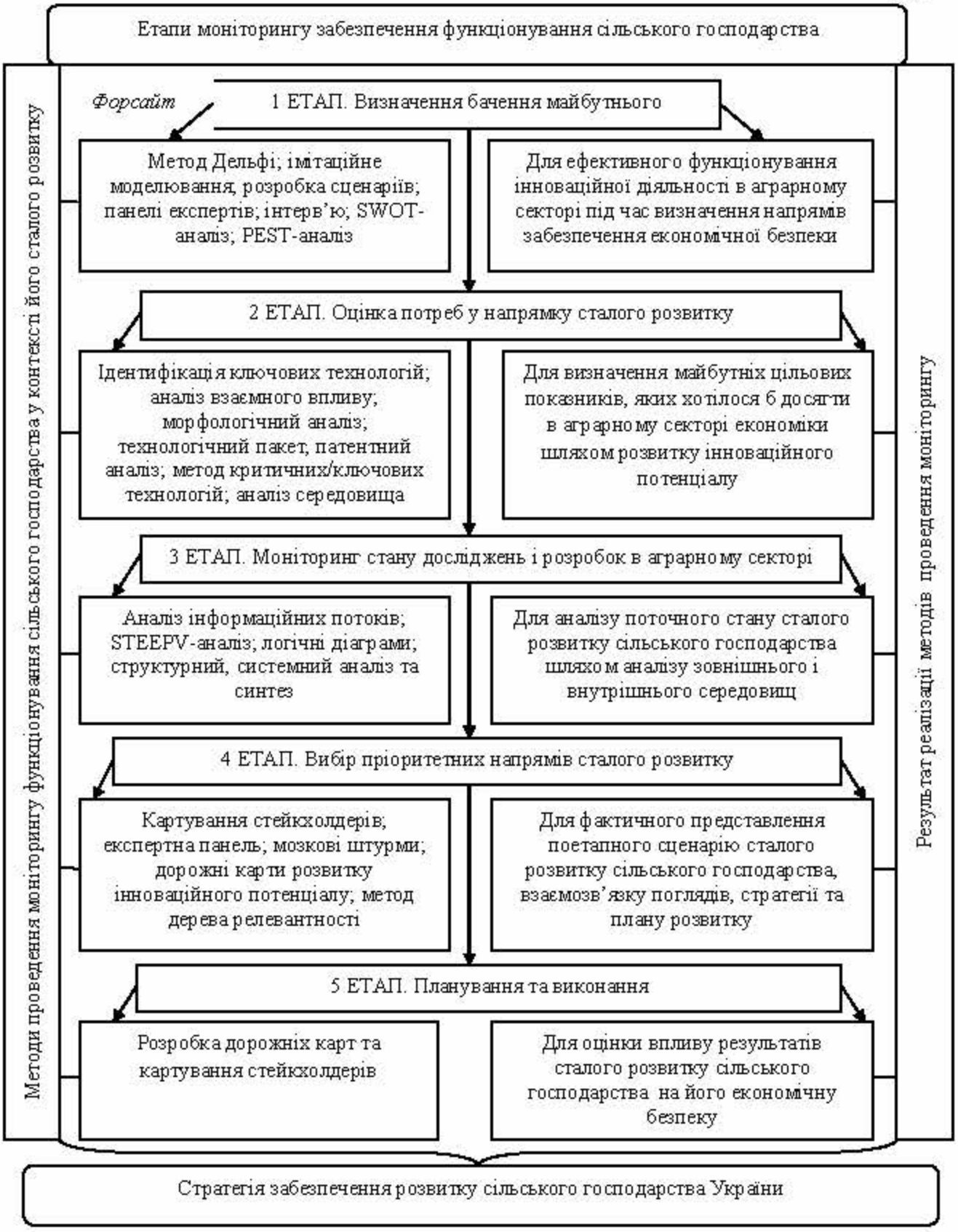

Рис. 4.7. Концептуалізація підходу до проведення моніторингу забезпечення сталого розвитку сільського господарства*

*Джерело: розроблено автором

• фермерська громада – це одна з найважливіших груп, що представляє приватний сектор, і є основною у більшості досліджень сільського господарства. Фермери добре орієнтуються в проблемах і мають чіткі уявлення про доцільність альтернативних стратегій сталого розвитку сільського господарства;

• агропромисловість – це інша важлива група, яка представляє приватний сектор. У процесі сталого розвитку сільського господарства фермери все більше інтегруються в аграрно-промислові ланцюги через прямі і зворотні зв'язки, пов'язані з надходженням продукції, але ще більше з переробки та збуту сільськогосподарської продукції;

• громадськість – дослідження питань забезпечення економічної безпеки сільського господарства повинні бути пов'язані з питаннями та пропозиціями, що пропонуються суспільством. Журналісти в сфері науки можуть зробити свій внесок, ідентифікуючи проблеми, які можуть бути з плином часу забуті досвідченими дослідниками;

• національні, двосторонні і багатосторонні інвестиційні агентства – необхідність узгодження напрямів сталого розвитку сільського господарства із відповідними потоками фінансових ресурсів та інвестиційного капіталу у сільське господарство.

Отже, методологія форсайту для забезпечення функціонування сільського господарства відрізняється від традиційного прогнозування та стратегічного планування і не зводиться до передбачення: це методологія безпосередньої організації процесу, який орієнтований на створення спільного в зацікавлених учасників бачення майбутнього, яке бажають отримати всі зацікавлені сторони своїми сьогоднішніми діями. Тому, стабільні зв'язки з науковими організаціями та закладами освіти характеризують конкурентну перевагу у напрямку забезпечення економічної безпеки сільського господарства на інноваційних засадах. Адже саме на основі таких взаємозв'язків аграрний виробник має можливість своєчасно

отримувати доступ до нових розробок а держава своєчасно реагувати на потреби сільського господарства.

4.3. Інноваційна інфраструктура забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах цифрових трансформацій національної економіки

Сільське господарство України орієнтовано на формування ефективного соціально спрямованого сектору національного господарства, здатного задовольнити потреби внутрішнього ринку та забезпечити провідні позиції на світовому ринку, що на даному етапі поступу вимагає пріоритету використання інформаційних технологій. Тобто, сталий розвиток сільського господарства в Україні у значній мірі залежить від кількості та якості використання інформації, її продуктивного відображення в техніко-технологічних процесах.

Тому при реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства бажано мати узгоджений інформаційний механізм, який би сприяв розробці та реалізації ефективних інноваційних проєктів, враховуючи потреби як самого суб'єкта господарювання, так і систем більш високих рівнів ієрархії.

У світі апробовані різні моделі інформаційного забезпечення державного регулювання сталого розвитку, наприклад, які функціонують через створені start-up компанії, офіси, відділи чи лабораторії з трансферу технологій і комерціалізації, а також через розширення співпраці в рамках державно-приватного партнерства. Світовий досвід інформаційного забезпечення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства намагаються імплементувати у вітчизняну практику. Однак, переважно це здійснюється несистематично, непослідовно, несинхронізовано, що обмежує можливості досягнення запланованих ефектів.

Одним із ефективних моделей інформаційного забезпечення державного регулювання сталого розвитку можуть стати створювані на базі закладів освіти та науки спін-офф компанії, головне завдання яких полягає в доведенні новацій до стану, придатного для використання в сільському господарстві, наприклад, в технології, з подальшою передачею її бізнесу [46].

Схематичне представлення моделі інформаційного забезпечення державного регулювання сталого розвитку через створення спін-офф компанії за участю науково-освітніх закладів відображено на рис. 4.8. За цією схемою науково-освітні заклади самостійно або із залученням партнера – сталої компанії, що спеціалізується на наданні послуг з сталого менеджменту, засновують спін-офф компанію. Організаційно-правовою формою такої компанії може бути господарське товариство, наприклад, товариство з обмеженою відповідальністю. Однією з умов створення господарського товариства є формування його учасниками статутного капіталу. Законодавство України дозволяє вносити в статутний капітал відчужувані права, що мають грошову оцінку. Це означає, що з цією метою можна використовувати майнові права на об'єкти комерціалізації, створені в результаті наукових досліджень. Така можливість ґрунтується на нормі Закону України "Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій" (ст.11 ч.1), згідно з якою майнові права на об'єкти інтелектуальної власності, створені за державні гроші, належать розробнику, тобто науковій організації, що отримала державне замовлення на виконання наукових досліджень [47].

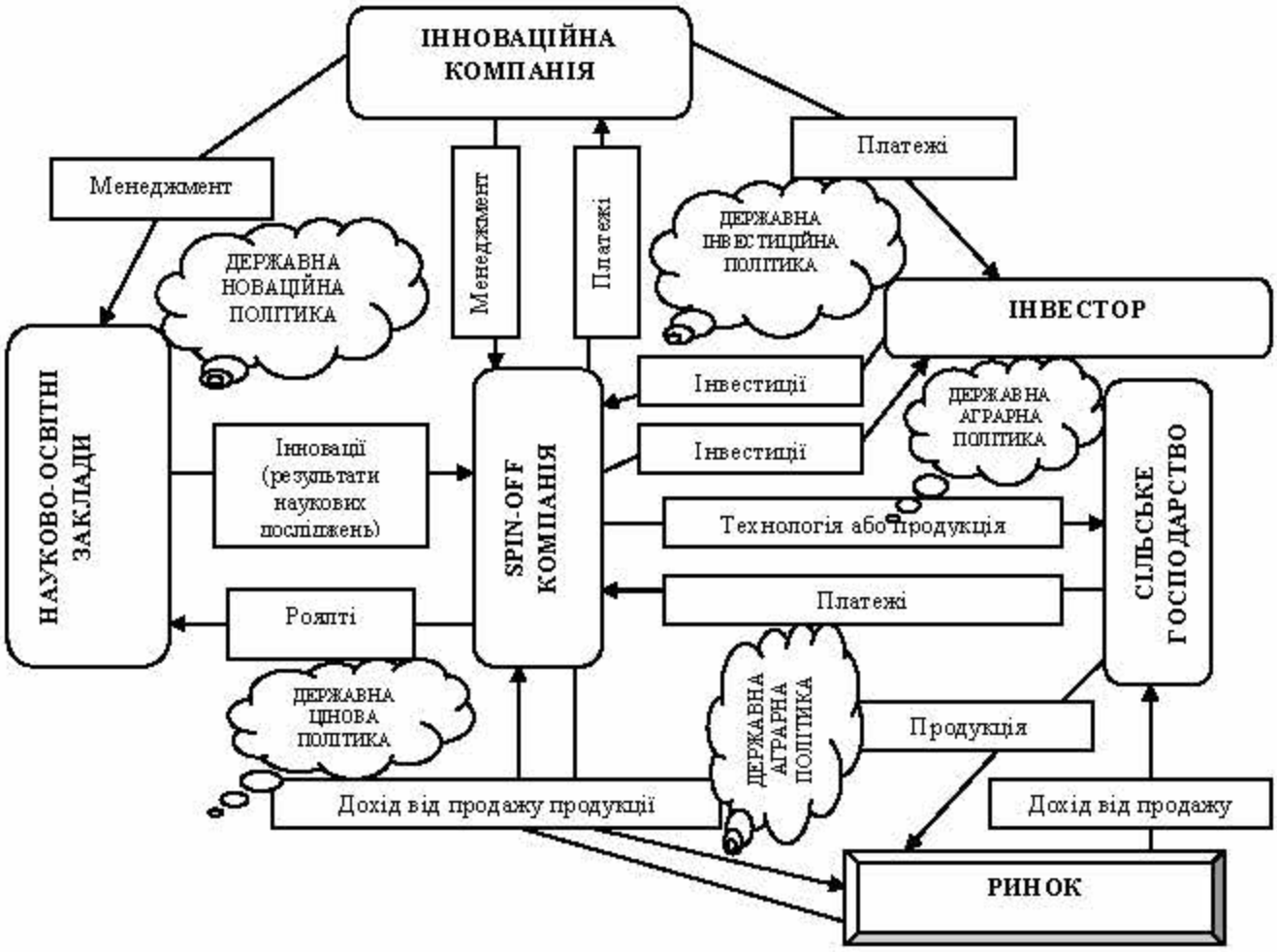

Рис. 4.8. Схематична інтерпретація моделі інформаційного забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні через спін-офф компанію*

*Джерело: розроблено автором [48]

Важливою складовою у процесі формування інформаційного суспільства є використання можливостей імплементації інформаційно-комунікаційних технологій у контексті продукування інформацію і знання, користуватися та обмінюватися ними, виробляти товари і надавати послуги, сприяючи сталому поступу країни. Імплементація інформаційно-комунікаційних технологій у період інтенсивного розвитку відповідних ринкових відносин є одним з важливих елементів ефективного інформаційного механізму реалізації ефективної державного регулювання сталого розвитку сільського господарства України.

Функціонуючі на сьогодні в Україні автоматизовані інформаційні системи орієнтовані на вирішення проблем на місцевому, регіональному, галузевому, національному або ж міжнародного значення. Так вітчизняна інтегрована система трансферу технологій насамперед призначена для постійного накопичення та забезпечення своєчасного обміну інформацією між відповідними розробниками та споживачами сталої аграрної продукції [49].

Ключовою метою функціонування мереж трансферу є формування умов для підтримки інформаційних технологій, високотехнологічної аграрної продукції та послуг на внутрішньому та міжнародному ринках, скорочення витрат на налагодження співпраці з замовниками й партнерами, забезпечення юридичної підпорядкованості відповідних угод й правової охорони результатів інтелектуальної власності.

Головною метою функціонування представленої системи є: - сприяння забезпечення відкритості доступу до необхідної інформації щодо новацій й інших об'єктів комерціалізації, які насамперед мають комерційну цінність; - автоматизація організації процедур розміщення інформації про відповідні результати наукових досліджень, формування відкритих каталогів, різних конкурсів, систем запитів; - формування прозорого процесу у сфері взаємодії брокерів й потенційних покупців; - стійкий розвиток інформаційних ресурсів та послуг, які сприяють оптимальному сприйняттю України у міжнародному співтоваристві, підвищення довіри до міжнародного співробітництва.

При формуванні вітчизняної інтегрованої системи щодо трансферу технологій реалізовані ключові принципи формування Європейської мережі для підтримки підприємництва й новацій (Enterprise Europe Network – EEN), відповідної російської мережі трансферу технологій (Russian Technology Transfer Network – RTTN) і позитивний досвід формування таких мереж в Білорусі та Україні. Ключові цілі, завдання, оптимальна структура й організація діяльності відповідної системи пов'язані із проведенням функцій

та завдань щодо комерціалізації новацій, які представлені в Положенні щодо роботи Української інтегрованої системи трансферу технологій.

Вперше поняття цифрової економіки введено дослідником Н. Негропонте в 1995 р. [50]. Серед сучасних науковців, які досліджують особливості становлення та розвитку цифрової економіки, підтримуємо думку А. Урманцева, який розглядає зміст поняття цифрової економіки у контексті двох підходів: класичний ("…економіка, заснована на цифрових технологіях, наприклад телемедицина, дистанційне навчання, продаж медіаконтенту та ін.") та розширений (економічне виробництво з використанням цифрових технологій) [51]. К. Варламов у своїх дослідженнях визначає цифрову економіку не як "…окрему галузь економіки, а як результат впровадження цифрових технологій і перенесення в цифрове середовище існуючих видів діяльності та створення нових". Поділяємо думку К. Варламова щодо реалізації процесу "…цифровізації економіки, де використання цифрових технологій і використання автоматизації виробництва та регулювання призведе до економічного зростання та поліпшення якості життя населення" [52].

Сталого інструментом цифрової економіки, який дозволяє забезпечити всі необхідні умови та механізми, є технологія Blockchain. Blockchain - ланцюжок певних блоків, база даних, доступ до якої можна отримати будь-якій людині. Так звана "технологія розподіленого реєстру", де не існує чіткого централізованого регулятора, який міг би певним чином розпоряджатися Blockchain на особистий розсуд. Тобто, особливість Blockchain передбачає, що дані, які внесені один раз, зберігаються, що дозволяє проводити перевірку походження інформації і її достовірність. Такі дані не можна змінювати, вони є багаторазовими продубльованими й зберігаються в певній розподіленій мережі, яка розроблена та підтримується усіма можливими учасниками. Необхідну інформацію в базу даних можна додавати, однак не перезаписувати. Тобто достовірність документа можна легко простежити, так як кожен учасник може бачити, ким він був записаний

у Blockchain систему. Також особливістю є те, що інформація завжди доступна, її у свою чергу не можна підробити, вона є прозорою, такі бази даних роблять її досить стійкою до незаконного втручання, у неї є більш низька вартість обслуговування. Крім цього, така технологія дає можливість уникнути численні помилки при обробці транзакцій і скоротити кількість шахрайських операцій [53].

На думку експертів, які аналізують перспективи реалізації технічних рішень, які є в основі Blockchain-технологій, на сьогодні є два невирішених завдання: організаційно-інституційне забезпечення мережі для ефективної роботи Blockchain і надання необхідного обсягу інформаційного простору [54].

Згрупувавши погляди науковців, у даному напрямі, Blockchain представляється як безперервний поетапний ланцюжок блоків. У свою чергу, кожен блок зберігає різні дані: від етапу укладених угод до необхідних фінансових звітностей. Новий блок прикріплюється до попереднього за допомогою складних алгоритмів. В кожному наступному блоці зберігається інформація про попередній. Жоден з елементів цього взаємозалежного ланцюга не можна видалити, змінити або замінити. Кожен блок містить інформацію про час його створення та унікальний цифровий підпис.

Світовий досвід досить вражає масштабами використання Blockchain-технології в різноманітних сферах, насамперед сільському господарстві. За три квартали 2018 року обсяги венчурних інвестиції в Blockchain-стартапи досягли практично 3,9 млрд доларів (на 280% більше, ніж за попередній 2017 рік), рис. 4.9. Проведене дослідження дозволило систематизувати переваги та можливі ризики впровадження Blockchain-технології в сільському господарстві України.

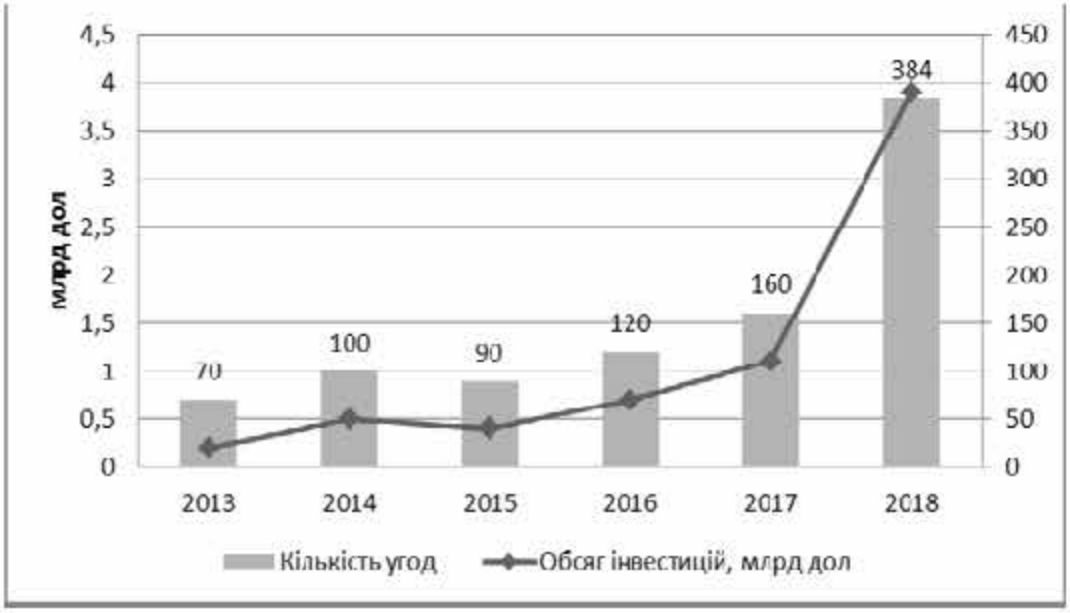

Рис.4.9. Динаміка розвитку Blockchain-технологій в світі*

*Джерело: URL: http://blockchain-invest.com

1. *Соціально-економічний ефект* – досягається у контексті реалізації принципу прозорості та етапах постачання аграрної продукції (тобто від виробника до споживача продукції), що: по-перше, сприяє своєчасному задоволенню потреб і збереженню здоров'я людей; по-друге, забезпечення стабільності прибутків для бізнесу; по-третє, подолання тіньового сектора. Адже, така новаційна технологія є досить корисна не лише для споживачів продукції, а й для її постачальників і виробників. Саме технологія Blockchain дає можливість аграрному бізнесу налагодити процес формування прозорого алгоритму щодо виробництва і поставки продуктів, гарантуючи соціально-економічну і насамперед промислову безпеку держави. У свою чергу, споживачі прагнуть володіти інформацією про походження продукції і готові переплачувати, за умови наявності необхідної інформації про товар. На сьогодні дотримання необхідних стандартів в Україні гарантує необхідна система сертифікації, однак вона занадто дорога і не завжди достовірна. Тобто, використання Blockchain-технології сприяє мінімізації а й в перспективі уникнути такої проблеми, адже не дозволяє змінювати попередньо внесені дані непомітно. Отже, прозорість – одна із

загальновизнаних ключових переваг використання Blockchain технології в сучасному сільському господарстві.

Дослідженням Global Data "Як британці роблять покупки" підтвердили, що споживачі починають частіше цікавитись якістю продукції, яку вони споживають. Відповідно до даних Retail Insight World французький постачальник Carrefour у своїй діяльності використовував Blockchain технологію, для того щоб зробити більш відкритою інформацію про курку, яка перебуває на вільному вигулі. Тобто покупці можуть обрати собі курку, визначити терміни її функціонування, а також вибрати інкубатор та фермера, який буде її вирощувати. У 2017 році такі продуктові корпорації як NESTLE, Unilever, Walmart Inc та Dole у співробітництві з IBM заснували Blockchain систему Food Trust. Ключова мета Food Trust – формування уніфікованої системи для ведення документації, яка прийнята всіма ключовими гравцями ринку. Введення такої системи сприяє посиленню заходів для безпеки всього сільського господарства. Компанія IBM випускає новий додаток для фермерів, що сприятиме додаванню інформації в базу даних Food Trust. Позитивним прикладом є практика Louis Dreyfus Company, яка продала 60 000 тон сої з США такій китайській компанії Shandong Bohi Industry шляхом електронної платформи Easy Trading Connect. У даному процесі брали участь різні міжнародні фінансові групи ING, Societe Generale та ABN Amro. Оприлюднено офіційні дані щодо глобальної логістичної компанії Agility по реалізації системи відстеження вантажів, які розроблені IBM та Maersk на базі відповідної технології розподіленого реєстру [57].

2. *Проведення страхування соціо-еколого-економічних інтересів стейкхолдерів сільського господарства.* Так як записану в Blockchain платформу інформацію не можна змінювати за умови її доступності всім, Blockchain тим же застраховує від можливих тіньових механізмів зі сторони відповідних партнерів. Проте, зауважимо, для використання такої переваги варто співпрацювати з організацією, яка має позитивну репутацію на ринку, з метою забезпечення достовірності внесення необхідної коректної інформації.

3. *Активізація механізму для залучення інвесторів* (сприяння інвестиційній підтримці малого і середнього аграрного бізнесу). Тобто використання Blockchain технології сприяє скороченню періоду отримання платежів для галузі, не враховуючи невизначені платежі. Така технологія сприяє передачі платежів з правом власності, у свою чергу уникаючи можливого ризику втручання третіх сторів. Наприклад, Square Peg Capital інвестує в технологію Blockchain стартап Agridigital. Даний стартап сформував власну Blockchain платформу для стійкого розвитку сільського господарства та поставки відповідної сільськогосподарської продукції. У 2016 року такі фірми уклали договір на експорт 1,6 тони зерна у сумі 360 млн дол. Таким чином їх послугами користуються практично 1300 клієнтів [58].

Отже, впровадження представленої сталої технології сприятиме не лише нейтралізації посередників у відповідних фінансових операціях, а й значно скоротити витрати. Так наприклад, перевезення 17 тон мигдалю з Австралії до Німеччини, на період підписання договору використовували так звану технологію смарт-контрактів, використання спеціального комп'ютерного забезпечення для укладення і підтримки бізнес-договорів [59]. Тобто до заяв учасників договору, період витрачений на роботу із документами, шляхом використанню смарт-контрактів, зменшився в 5 разів, що є досить актуально саме для сільського господарства. Смарт-контракти сприяють гарантуванню контрагентам своєчасності та повноти виконання визначених зобов'язань. В Україні загальновідомою проблемою сільського господарства є затримка в оплаті за поставлений товар.

На сьогодні така проблема вирішується практично на засадах довіри до учасників ринку. Автор пропонує вирішувати дане питання використовуючи так звані "розумні контракти" (смарт-контракти), з метою вилучення з обігу відповідних паперових договорів й використання спеціального коду. На практиці це можна реалізувати таким чином: на той час, коли постачальник аграрної продукції виконав повністю свої зобов'язання, право власності на такий товар переходить покупцеві, у той же час постачальнику

перераховуються кошти. Перевагами таких контрактів є відсутність посередників та витрат на них, гарантія щодо виконання зобов'язань при настанні визначених в договорі умов.

4. *Ефективність запуску ринку землі в Україні*. Так використання Blockchain-технології сприяє значному підвищенню рівня довіри до запуску землі. Адже в Україні вже пройшов перший аукціон з продажу майна із використанням технології Blockchain. Так як населення України з обережністю відноситься до питання ринку землі, у цій сфері Blockchain набуває значної актуальності. Саме Blockchain не дозволяє будь-кому вносити зміни у дані, як у значній кількості випадків відбувається у процесі торгівлі. Це означає, що значне підвищиться рівень довіри до впровадження аукціону як зі сторони можливих учасників, так і всієї держави.

5. *Застрахованість від можливої зміни цін під час проведення продажу активів на біржі*. Тобто Blockchain-технології активно стали використовуватись на світових біржах. На такій біржі можна проводити торги ф'ючерсом – контрактом покупки товарів в майбутньому за ціною, яка вже зафіксована на даний момент (зерно, тварин або жінші активи). За даним договором аграрій отримає гроші, які необхідні для його розвитку, а покупець вже буде застрахований від можливого зростання цін – однак також може понести і збитки, у випадку коли ціна знизиться.

6. *Перспективність становлення криптовалюти*. Позитивним для цього є досвід створення Сатоши Накамото біткоіни. Адже біткоіни використовуються для покупки різних товарів, ними торгують і на біржах, фінансують бізнес. Вже значна кількість людей визнають біткоіни відповідними грошовими ресурсами, однак вони засновані на незвичній технології. Наприклад, у 2014 році близько 30% світового майнінгу криптовалюти Bitcoin було саме сконцентровано в Україні. Так в червні 2014 року майнінг пул GHash.IO, що був розроблений українською командою, обробляв практично 51% всіх операцій з Bitcoin. Однак через відсутність чіткої законодавчої бази й інструментів захисту своєї власності такі команди

полишили Україну, починаючи розвивати криптобізнес в інших державах (Канаді, Грузії, Фінляндії та інших). Саме це стало однією з причин зменшення частки України в глобальному майнінгу до 2-3% і зникненню українських майнінг пулів. Враховуючи існуючий стан українці позбавлені можливості будь-яким чином залучати фінансові ресурси для розвитку своїх ідей й технологій через нетрадиційні інструменти. Так у 2018 році вітчизняні компанії не залучили жодного долару через систему IPO (тобто первинну публічну пропозицію). У свою чергу за даними української асоціації UVCA та Deloitte в 2017 році 19 українських стартапів залучили практично 160 млн. доларів або це більше 4.3 млрд. грн через ICO (первинна пропозиція токенів). Тобто розвиток механізму ICO як однієї із складових ринку віртуальних активів потребує від парламенту України формування зрозумілих правил [57].

Такий приклад підтверджує, що сільське господарство може формувати свою криптовалюту для залучення інвестицій, кредитування, проведення торгівлі і страхування. В Україні вже проведені перші кроки для вирішення даного питання, а саме, представлено у Верховній Раді України Проект Закону "Про внесення змін до Податкового кодексу України з питань оподаткування операцій із віртуальними активами в Україні" №9083 від 14.09.2018 року. Основними завданнями такого Закону є такі: поступове виведення з тіньового ринку значного обсягу операцій; наповнення державного бюджету України шляхом залучення до процесу оподаткування абсолютно нового виду доходів фізичних і юридичних осіб – можливих доходів від операцій з віртуальними активами; проведення стимулювання розвитку ринку віртуальних активів в Україні [60]. Впровадження представленого проекту Закону не потребує якихось додаткових видатків з державного і місцевих бюджетів України, у свою чергу призведе до значного збільшення надходжень у формі податку на прибуток підприємств, на доходи фізичних осіб і військового збору, як результату збільшення об'єкту оподаткування.

Отже, враховуючи представлені позитивні моменти від впровадження Blockchain-технології в регулювання сільського господарства доцільно зауважити на можливих проблемах і ризиках, які доцільно враховувати у процесі формування й реалізації такої сталої технології.

По-перше, незважаючи на перспективи використання такої інформаційної технології ризик проникнення в сформовану систему так званої не достовірної інформації. Конфіденційність інформації Blockchain платформи також може бути порушена, тому можливим Blockchain стартапам варто працювати над безпекою такої системи.

По-друге, Blockchain-технології для забезпечення сталого розвитку сільського господарства по вартості є набагато дорожчими, ніж відповідні традиційні. Ключова причина це використання смарт-контрактів, які вимагають значної кількості електроенергії. У свою чергу Blockchain хоч й відмінно підходить для формування глобальних баз даних, також не може функціонувати в абсолютній ізоляції від інших глобальних і внутрішніх інформаційних технологічних систем.

По-третє, стрімкий розвиток Blockchain-технологій в вітчизняному сільському господарстві негативно може вплинути на діяльність аграрних виробників дешевих продуктів (тобто невідповідність товарів встановленим стандартам, не контрольованості використання пестицидів та хімікатів тощо).

По-четверте, в сучасних умовах можливості використання Blockchain-технологій в сільському господарстві є досить обмеженими і не відповідають рівню інтенсивності та глобальному врахуванні сучасного аграрного виробника.

По-п’яте, відсутність ефективного механізму у сфері відбору партнерів через надмірність різноманітності пропозицій від конкуруючих Blockchain платформ.

Не зважаючи на сукупність різних проблем розвитку технології Blockchain в сучасному сільському господарстві, вона має соціально-

економічний потенціал, який, на відміну від наявних, не зникає а має спроможність покращуватись. У результаті проведеного дослідження сучасного стану можливих напрямів застосування Blockchain-технології у вітчизняному сільському господарстві на міжнародному рівні, представлені перспективні сфери її імплементації в Україні (рис.4.10).

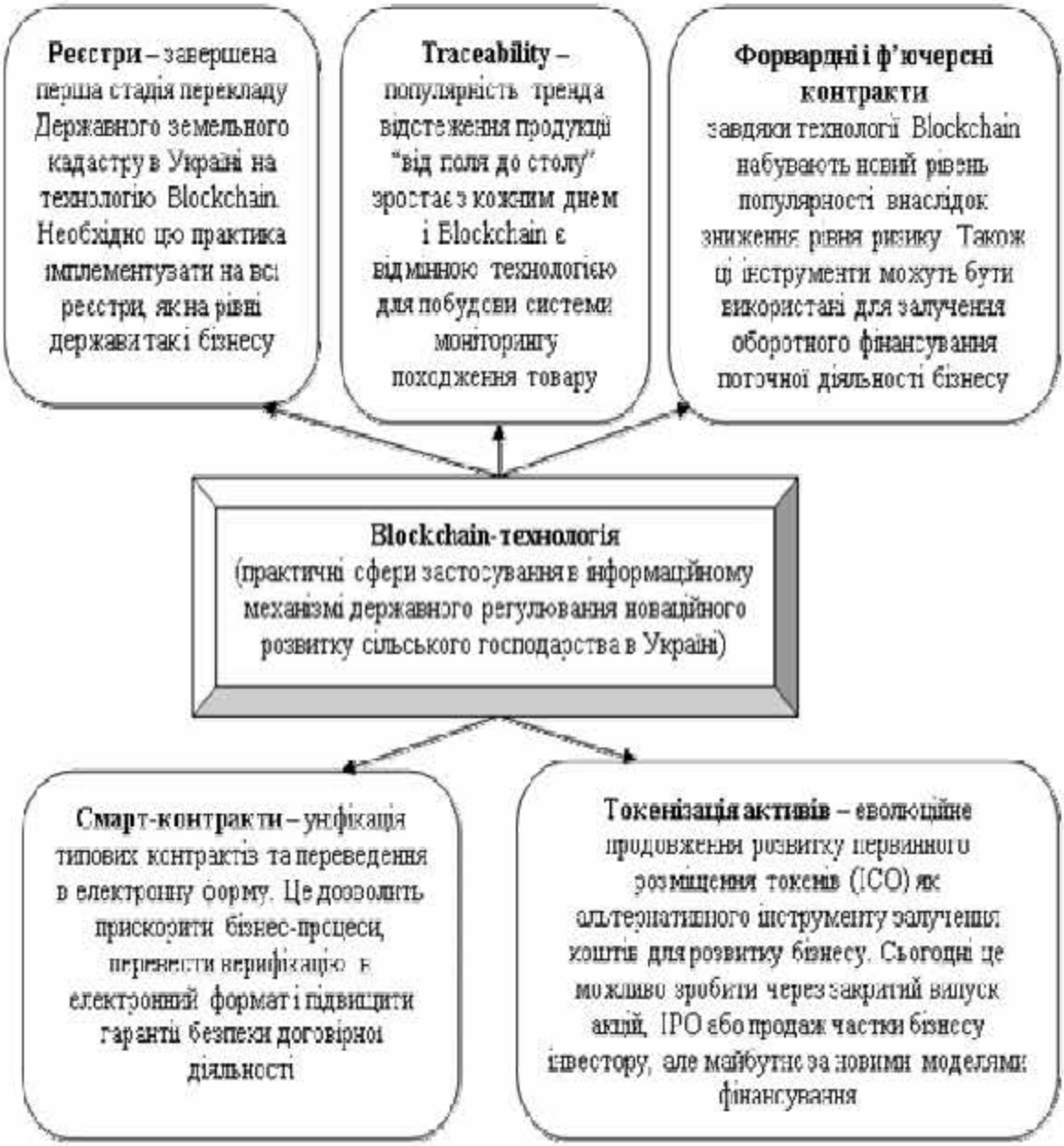

Рис.4.10. Напрями імплементації досвіду застосування Blockchain-технології в стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні *

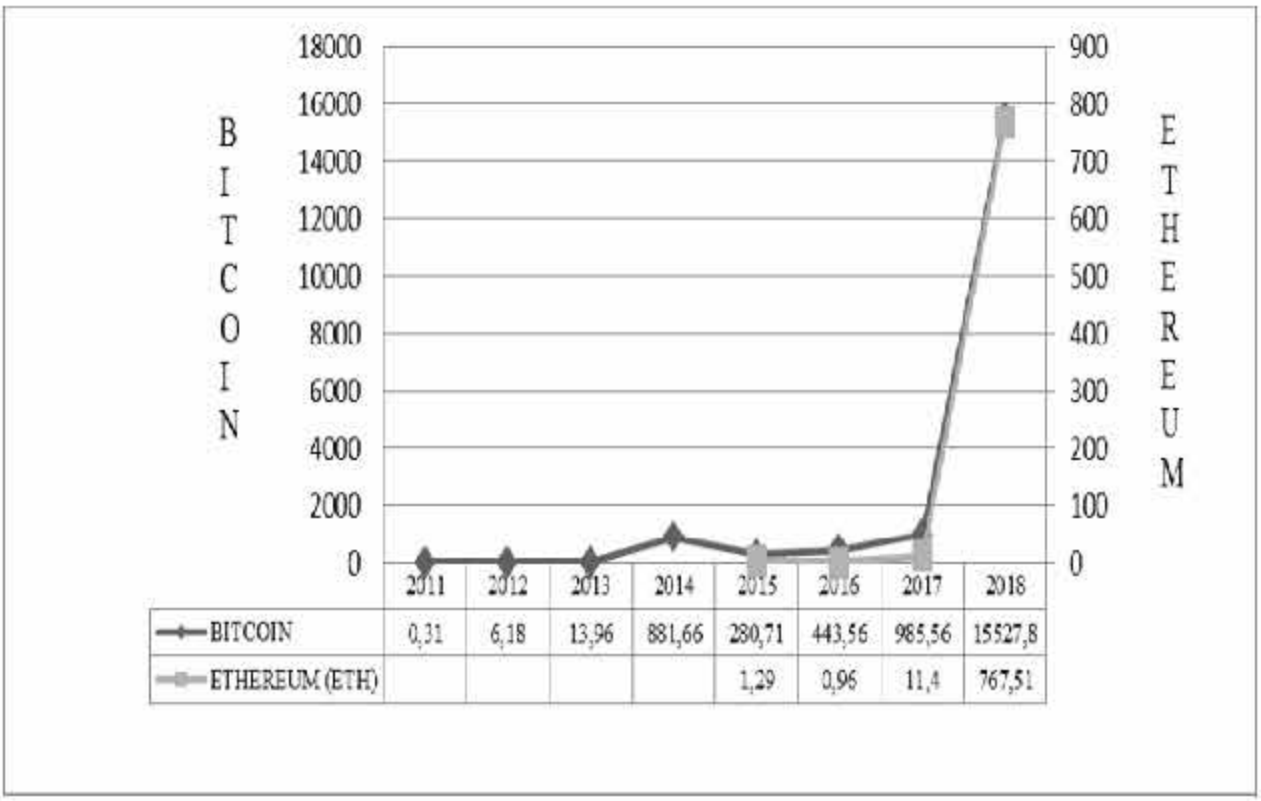
*Джерело: запропоновано автором

Значна кількість дослідників у цій сфері вважають, що саме в Україні можна чекати на результативність від впровадження Blockchain-технології саме в сільському господарстві. Вітчизняні компанії та фінансові організації вже давно працюють над механізмом впровадженням технології Blockchain як однієї з най перспективніших новацій. Відповідно, у 2017 році технологія Blockchain була реалізована для оновленої відповідної системи електронних торгів конфіскованим майном СЕТАМ. З використанням технології Blockchain реалізовано нову версію інформаційної системи для державного земельного кадастру. Актуальними питаннями сьогодення є переведення всіх електронних державних даних (відповідних реєстрів, соціального страхування, різних державних послуг й охорони здоров'я) на Blockchain-платформу. Таким чином активно почали використовувати таку ж технологію вітчизняні банки, що сприяє налагодженню можливостей для своїх клієнтів створювати так звані гаманці для крипто валюти – біткоін.

Отже, для використання Blockchain-технології у розвитку сільського господарства в повній мірі необхідно трансформувати роботу значної кількості вітчизняних агробізнесменів. Адже коли у одних є відповідна можливість для роботи з електронними документами, а інші лише продовжують працювати з факсами, підписують документи на паперах, процес роботи Blockchain-платформи все ж не буде таким швидким. Досить особливими є питання державного регулювання системи впровадження Blockchain-технологій (законодавство, кадрове забезпечення тощо). Таким чином процес інтеграції найбільших учасників аграрного ринку в цифрову економіку є питанням часу, що актуалізує завдання державної підтримки даного питання. Найважливіше, що необхідно зробити в даному випадку це допомогти аграрному сектору сформуватись як частина такої технології, а саме: адаптація до світових вимог проведення документообігу; полегшення використання системи електронного документообігу як у торгівлі, так і у відносинах з контролюючими органами; забезпечення легалізації торгів в криптовалюті. Необхідно розробити глобальні соціально-економічні системи,

які повинні інтегруватись з виробниками аграрної продукції, інфраструктурним забезпеченням, постачальниками й іншими учасниками, які сприяють ефективному функціонуванню сільського господарства України.

Ринкові курси криптовалют значно коливалися від моменту їх виникнення й до сьогодення. Так, вартість BITCOIN за дослідженими архівними даними станом на 2010 рік становили лише 0,06$. Значне зростання ціни криптовалюти вже відбулося у 2013-2014 роках. У 2014 році курс становив вже 881,66$. А у 2015 році виникла тенденція до зменшення їх вартості. Починаючи з 2016 року й до сьогодні курс такої криптовалюти постійно зростав, однак характеризувався високоамплітудними змінами. Так, наприклад, 11 грудня 2017 році була зафіксована найвища вартість BITCOIN 17549,67$. А станом вже на кінець жовтня 2018 року його обсяг складає практично 6498,39$ [61] (рис.4.11).

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
BITCOIN	0,31	6,18	13,96	881,66	280,71	443,56	985,56	15527,8
ETHEREUM (ETH)					1,29	0,96	11,4	767,51

Рис.4.11. Динаміка вартості криптовалют на початок 2011-2018 років, $

*Джерело: CoinDesk: URL: https://www.coindesk.com

Використання криптовалюти в Україні фактично ігнорувалось органами влади, що може у подальшому спричинити не лише фінансово-економічні, а й соціальні диспропорції. Тривалий час були дискусії щодо проекту Закону "Про обіг криптовалюти в Україні" №7183 [64]. Ніяк не могли дійти єдиного висновку щодо визначення сутності і ролі такого фінансового інструменту. Представляючи її поширеність у всьому світі і недоцільність закриття національної економіки від криптовалюти, було також запропоновано альтернативний до цього проект Закону "Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні" [65]. На сьогодні дані проєкти перебувають на стадії доопрацювання.

Варто зазначити, що прийняття такого законопроекту, як "Про обіг криптовалюти в Україні" призведе насамперед до неможливості придбання криптовалюти різними юридичними особами, адже визначення "програмного коду" породжує додаткові проблеми, на які не відповідає представлений законопроект [66].

При прийнятті Проекту Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами в Україні" №9083 від 14.09.2018 р. звертаємо увагу на необхідність попереднього ретельного дослідження правових та фінансово-економічних наслідків "стимулювання розвитку ринку віртуальних активів в Україні", що пропонується у проекті. Передусім це стосується збільшення внаслідок такого стимулювання ризиків для фінансової системи України, у першу чергу, для системи державних фінансів, зважаючи на курсову нестабільність криптовалюти. Зокрема, для стимулювання розвитку ринку віртуальних активів пропонується оподатковувати операції з такими активами податками на прибуток підприємств, на доходи фізичних осіб не за основною ставкою – 18 відсотків, а за зменшеною ставкою - 5 відсотків (для податку на прибуток підприємств тимчасово до 31 грудня 2024 р.) [67].

Головне науково-експертне регулювання не підтримує встановлення пільгової ставки, оскільки зазначений підхід може мати наслідком не лише

позитивні (такі як “стимулювання розвитку ринку віртуальних активів в Україні”), а й негативні наслідки. Зокрема, частина вільних інвестиційних ресурсів може бути спрямована не безпосередньо у реальний сектор економіки, а з метою фінансових спекуляцій у віртуальні активи.

Отже, у результаті проведеного дослідження автором систематизовано особливості використання Blockchain-технології в інформаційному механізмі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства: 1) трансформативність – тобто технологія, за рівнем трансформаційних змін відповідає індустріальній, новаційній комп’ютерній революції, зокрема, мова йде про стрімкий розвиток Інтернету. Все в технологічному світі змінюється досить швидко. Blockchain-технологія стане однією з технологій, яка змінить наш світ; 2) фундаментальність – Blockchain-технологія змінить всі відносини: бізнесу з бізнесом, держави з бізнесом, бізнесу з суспільством тощо; 3) довіра в технологію. Це дає можливість відкриття ринку України для мільярдних інвестицій. Інвестицій, які будуть прозорими і зрозумілими.

Впровадження Blockchain-технології як сталого інструменту державного регулювання в умовах цифрових трансформацій сільського господарства України є складним процесом, який вимагає, по-перше, реформування діяльності вітчизняного аграрного бізнесу (бажано охопити більшу кількість сільського господарства, адже якщо одні будуть використовувати відповідні електронні документи, а інші продовжать працювати як і раніше – реальної користі від такої технології не буде). По-друге, варто розробити дієвий механізм державного регулювання щодо використання Blockchain-технології в сучасному сільському господарстві. Саме Blockchain тісно взаємопов’язаний з криптовалютним ринком, а тому правила та сфери його використання повинні бути конкретно прописані на рівні держави. Серед основних перешкод для державної підтримки Blockchain-технологій в сільському господарстві належать достатньо розвинений вітчизняний тіньовий сектор, який перешкоджатиме впровадженню такої інновації. Тобто, нами запропоновано імплементувати в

інформаційний механізм державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні нову Blockchain-платформу 4.0.

Варто зауважити, що весь сільське господарство можна розглядати як комплексний глобальний механізм (алгоритм дій), який включає різних учасників: науковців, які відповідають за існуючі питання, як та що вирощувати, до людей, які також займаються логістичними питаннями, від елеваторів і до упаковки. Значна кількість учасників в сільському господарстві мають соціально-економічну вигоду від використання не лише такої технології Blockchain, а й інших інноваційних бізнес-моделей. Насамперед, в Україні із допомогою представленої технології Blockchain можна значно підвищити прибутки сільського господарства. По-друге, є певна можливість для мінімізації впливу тіньового сектору. По-третє, оптимізація механізмів субсидіювання сільського господарства з державного бюджету. По-четверте, забезпечення збільшення безпосередніх надходжень від сільського господарства до бюджетів відповідних рівнів. По-п'яте, враховуючи географічне розташування України, необхідно зайняти позицію ключового учасника у забезпеченні перевезення всієї аграрної продукції, сприяючи не лише соціально-економічному розвитку а й можливості займати лідерські позиції на міжнародному ринку.

Висновки до розділу 4

1. Ефективна державна політика у сфері забезпечення сталого інноваційного розвитку сільського господарства передбачає імплементацію інституційних імперативів на умовах інтегруючої взаємодії держави та сільського господарства: *фінансові* (удосконалення механізму страхування фінансових, валютних і кредитних ризиків, субсидування з бюджету інвестиційних та сезонних кредитів; податкові інвестиційні пільги, публічно-приватне проєктне фінансування; співфінансування, реструктуризація боргів тощо); *інноваційно-інвестиційні* (формування довгострокової інноваційно-інвестиційної програми розвитку, організація аудиту наукових розробок,

фінансування грантів, підтримка фінансового лізингу, гарантії інноваційним інвесторам, страхування, ліцензування, податкові пільги тощо); *організаційно-економічні* (ефективне антимонопольне регулювання цін, тарифів на паливно-мастильні та матеріальні ресурси, механізми пільгового кредитування, реструктуризація боргів, кооперації, удосконалення системи контролю якості, податкове обмеження зовнішньої торгівлі тощо); *соціальні* (фінансова підтримка підготовки кадрів, соціальна політика, орієнтована на вирівнювання умов життя, стимулювання закріплення в сільській місцевості молодих фахівців тощо).

2. Запропоновано наукові положення формування державної політики забезпечення сталого інноваційного розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації, що передбачає удосконалення нормативно-правової бази; активізацію фінансової підтримки галузі; інноваційно-інвестиційний розвиток; оптимізацію експорту; зростання обсягів сільськогосподарського виробництва; підвищення якості та безпечності сільськогосподарських продуктів; зростання енергоефективності; раціональне використання земель; розвиток органічного виробництва; удосконалення організаційної структури (ДПП, інноваційні кластери тощо).

3. В умовах діджиталізації економіки для забезпечення сталого розвитку сільського господарства, крім власне ресурсної, організаційно-інфраструктурної та кадрово-управлінської складової, важливим і стратегічно необхідним напрямом є формування дієвої системи моніторингу стану сільського господарства, його прогнозування з урахуванням інноваційних особливостей галузі. У цьому аспекті особливої актуальності набуває довгострокове прогнозування розвитку сільського господарства як важливої складової стратегії його забезпечення. Одним із перспективних та апробованих інструментів такого прогнозування є форсайт, який, на відміну від усталених підходів до прогнозування, є технологією формування бажаного сценарію майбутнього.

4. Використання методології форсайт передбачає функціонування координаційної ради в органах виконавчої влади або покладення функцій на вже існуючі, які відповідають за науково-технічну або інноваційну політику, що регулює питання взаємодії всіх стейкхолдерів стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства (суб'єктів сільського господарства, наукового сектору, держави, громадськості та інформаційно-комунікаційних інституцій) у напрямку формування комплексного стратегічного бачення напрямів їх функціонування та переваг щодо забезпечення сталого розвитку.

5. В Україні результативність державної політики забезпечення сталого розвитку сільського господарства безпосередньо залежить від швидкості переходу його до цифрових технологій, де ключовим фактором виробництва є дані в цифровому вигляді, обробка значних обсягів та використання результатів аналізу яких у порівнянні з традиційними формами господарювання сприяють підвищенню результативності функціонування різних секторів (суб'єктів господарювання, держави, організацій й установ, громадськості тощо). Доведено, що необхідною умовою забезпечення сталого розвитку сільського господарства в довгостроковій перспективі є використання сучасних цифрових технологій, найбільш прогресивною з-поміж яких є Blockchain-технологія. Така інформаційна технологія являє собою надійний спосіб формування, зберігання та передачі даних (цифровий реєстр різних транзакцій, угод щодо зберігання інформації, яка стосується всіх етапів від процесу виробництва до споживання сільськогосподарської продукції).

Список використаної літератури до розділу 4

1. Балуєва О. В. Система індикаторів продовольчої безпеки. Державне управління: удосконалення та розвиток. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=641

2. Єфименко Т. Інституційне регулювання економічного розвитку. Економіка України. 2011. № 1. С. 16–26.

3. Пінчук А.О. Державна політика сталого інноваційного розвитку сільського господарства в Україні: організаційно-правові засади. Вісник Хмельницького національного університету. 2019. №4. Том2. С.185-189.

4. Дем'яненко М.Я. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК : монографія [М.Я. Дем'яненко, П.Т. Саблук, В.М. Скупий та ін.]; за ред. М.Я. Дем'яненка. К.: ННЦ ІАЕ, 2011. 372 с.

5. Захарін С. В. Механізм державного регулювання іноземного інвестування: [монографія] / С. В. Захарін. К.: ІЕ НАНУ, 2003. 161 с.

6. Пінчук А.О. Методологічні засади інституціонального регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні. Вісник Хмельницького національного університету. 2019. №6. С.308-312.

7. Коденська М. Ю. Державна підтримка розвитку аграрного сектору економіки. Економіка АПК. 2013. № 6 (224). С. 14–21.

8. Концепція розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013–2018 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.08.2013 № 739-р. Офіційний вісник України. 2013. № 76. Ст. 2831. С. 291.

9. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції: монографія / авт. кол.: М. Бетлій та ін.; за ред. О.М. Бородіної. Ужгород: ІВА, 2006. 496 с.

10. Беренштейн Б. Л. Перспективи розвитку українського біржового аграрного ринку. Економіка АПК. 2010. № 1. С. 50-56.

11. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку / [Б. Й. Пасхавер, О. В Шубравська, Л. В. Молдаван [та ін.]; за ред. акад. УААН Б. Й. Пасхавера ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2009. 432 с.

12. Воротін В. С. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій: монографія. Київ: Вид-во УАДУ, 2002. 392 с.

13. Гойчук О. І. Продовольча безпека: могографія. Житомир: Полісся, 2004. 348 с.

14. Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми: [монографія] / [О.М. Бородіна, М.Г. Бетлій, Н.М. Головченко та ін.]. К., 2008. 264 с.

15. Ніколюк О.В. Організаційно-інституційні імперативи політики регулювання агробізнесу в контексті забезпечення його соціально-економічного захисту. Вісник Сумського національного аграрного університету серія "Економіка та менеджмент". № 8 (69). 2016. С. 124-130.

16. Сафонов Ю. М. Інституціоналізм в умовах трансформації АПК [Електронний ресурс] Ефективна економіка. 2013. № 4. Режим доступу : http : // www.economy.nayka.com.ua/?op=1 &z=1994, вільний. Назва з екрану.

17. Семенова Л. Ю. Конкурентоспроможність аграрних підприємств : монографія / Л. Ю. Семенова ; Дніпропетр. держ. фін. акад. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. фін. акад., 2013. 164 с.

18. Mechanism of Sustainable Development of Economic Systems Formation : Collective monograph. Nürnberg, Deutschland : Verlag SWG imex GmbH, 2014. 438 p.

19. Вдовенко Н. М., Невесенко А. В. Сталий сільський розвиток та конкурентоспроможність аграрного сектора в умовах трансформації бюджетної підтримки. К.: Видавничий дім Кондор, 2018. 236 с.

20. Дементьєв В. В. Чому Україна не інноваційна держава: інституційний аналіз. Економічна теорія. 2011. № 3. С. 5-20.

21. Пінчук А.О. Стратегічні орієнтири держави щодо забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах цифровізації економіки. Причорноморські економічні студії. 2018. №29. С.133-139.

22. Білик Р. Р. Оцінювання взаємозв'язків економічної безпеки та конкурентоспроможності регіону. Вісник Хмельницького національного університету. 2017. № 1. С. 23–30.

23. Благой В. В., Базарнова Є. О. Формування комплексу заходів, спрямованих на попередження фінансової кризи вітчизняних підприємств. Молодий вчений. 2017. № 4.4 (44.4). С. 1–4.

24. Костецький М. Р. Управління еколого–економічною безпекою: монографія. Рівне : ПІДМ, 2010, 116 с.

25. Кропивко М. Ф. Стратегічне бачення аграрного устрою України. Економіка АПК. 2017. № 4. С. 5–16.

26. Ксенофонтов М. М. Стратегія забезпечення стану економічної безпеки як складова стратегії розвитку сільськогосподарського підприємства. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2017. № 6. Т.3. С. 47-53.

27. Головіков О. М. Соціальна політика та економічна безпека / заг. ред. Є.І. Крихтіна. Донецьк : Каштан, 2004. 336 с.

28. Грибіненко О. М., Шагоян С. М. Сутність та шляхи забезпечення економічної безпеки підприємства. Науковий вісник Херсонського державного університету : Серія Економічні науки. 2017. № 22. Ч.1. С. 98–100.

29. Козловський А. В., Мазур Г. Ф. Сучасні заходи стимулювання розвитку агропромислового виробництва в Україні. Агросвіт. 2017. № 8. С. 12–18.

30. Слободяник І.Л. Організаційні детермінанти розвитку інноваційного потенціалу аграрного сектору в Україні. Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. Херсон, 2018. № 27 (16). С.124-128.

31. Трофимова В. В. Регіональні інноваційні комплекси в глобальній економіці: монографія. Сімферополь: ВіТроПрінт, 2009. 260 с.

32. Українська асоціація бізнес-інкубаторів та інноваційних центрів [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.investing.org.ua

33. Шерстобитов С. Цифровизация экономики. Бизнес & информационные технологии. 2017. №8(71). С.182-189.

34. Vdovenko N. M., Nakonechna K. V., Samsonova V. V. Mechanisms and tools of supply regulation in agricultural sector of economy. Науковий вісник Полісся. 2017. № 3 (11). Ч. 1. С. 165–169.

35. Пінчук А.О. Концепція забезпечення сталого розвитку сільського господарства України в умовах діджиталізації. Соціально-економічний

розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. 2018. №30. Том.2 С.112-122.

36. Vdovenko N. Mechanisms of regulatory policy application in agriculture. Економічний часопис XXI. 2015. № 5–6. С. 53–56.

37. Борщ А. Г. Бюджетна підтримка аграрного сектору в умовах трансформаційних процесів в економіці України [Електронний ресурс] Економіка АПК. 2009. № 2. С. 111-116. Режим доступу : http : // www.info-pressa.com/article-552.html, вільний. Назва з екрану.

38. Наумов О.Б. Стратегічні вектори державного регулювання агропромислового виробництва: інструменти та методи консолідації ресурсів розвитку. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2017. № 4. С. 93-100.

39. Кутузова М. М. Теоретичні основи формування і розвитку економічної безпеки. Молодий вчений. 2017. № 1 (41). С. 628-631.

40. Ситніченко В. М. Стратегія розвитку машинобудування на основі системи збалансованих показників [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrtest.eom/raznoe/publikacii/11.pdf

41. Rio Declaration on Environment and Development // Report of the United Nations Conference on Environment and Development (Rio de Janeiro, 3-14 June 1992). Annex I – A/CONF.151/26 (Vol. I) URL: http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm

42. Пінчук А.О. Сталий розвиток сільського господарства на засадах використання технології Blockchain. Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. 2018. №31. С.126-134.

43. Проект Міністерства аграрної політики та продовольства України: «Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року» URL: http://www.minagro.gov.ua/node/ 7644.

44. Ткачук В. І. Економічна безпека та стійкість сільськогосподарських підприємств : монографія / В. І. Ткачук, О. А. Прокопчук, М. І. Яремова. Жито-мир : «Видавництво «Волинь», 2013. 276 с.

45. Пінчук А.О. Державна політика організаційно-економічного забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору в Україні. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2018. Вип. 4. С. 97-101.

46. Якубек П., Шестаковська Т.Л. Комерціалізація результатів наукових досліджень як напрям сталого розвитку вищої освіти в умовах інформаційної економіки. Вісник Хмельницького національного університету: економічні науки. 2018. № 3. Том 3. С. 130-136.

47. Закон України "Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій" від 14.09.2006 р. №143-V. [із змінами та доповненнями]. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/143-16/page

48. Шестаковська Т.Л. Інформаційне забезпечення комерціалізації новацій в сільському господарстві. Юність науки – 2019: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 17-18 квітня 2019 р.) : у 2-х ч. / Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2019. Ч. 1. С. 196-198

49. Боголіб Т.М. Комерціалізація наукових розробок університетів. Економіка України. 2014. №1(618). С.33-50.

50. Negroponte, N. Being Digital / N. Negroponte (1995). NY: Knopf.

51. Урманцева А. Цифровая экономика: как специалисты понимают этот термин. URL: https://news.rambler.ru/economics/37159885/?utm_content=rnews&utm_medium=read_more&utm_source=copylink.

52. Варламов К. Переход к цифровой экономике должен привести к улучшению качества жизни россиян во всех значимых сферах. Доклад ОНФ. URL: http://onf.ru/2017/05/12/ varlamov-perehod-k-cifrovoy-ekonomike-dolzhen-privesti-k-uluchsheniyu-kachestva-zhizni/.

53. Шерстобитов С. Цифровизация экономики. Бизнес & информационные технологии. 2017. №8(71). С.182-189.

54. Соловьев А. Блокчейн: подводные камни. Открытые системы. СУБД. 2016, №4, URL: http://www.osp.ru/os/2016/04/13050987/

55. Свон М. Блокчейн: Схема новой экономики. М.: Олимп-бизнес, 2017. 240 с.

56. Шестаковська Т.Л. Соціально-економічна безпека сільського господарства у контексті використання Blockchain-технології. Інвестиції: практика та досвід. 2018. №23. С. 27-32.

57. Distributed ledger technology in payments, clearing, and settlement / Finance and Economics Discussion Series 2016-095. Washington: Board of Governors of the Federal Reserve System, 2016. 34 p. URL: https://www.federalreserve.gov/econresdata/feds/2016/files/2016095 pap.pdf/

58. URL: http://blockchain-invest.com

59. Кузнецова В.П., Бондаренко І.А. Блокчейн як інструмент цифрової економіки в освіті. Питання регулювання економіки. 2018. №1. С. 102-109.

60. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами в Україні: Проект Закону України від 14 вересня 2018 року №9083. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64597

61. Jonathan Chiu, Thorsten Koeppl. The Economics of Cryptocurrencies – Bitcoin and Beyond. Chapman University, 2017. 40 p.

62. Галушка Є.О., Пакон О.Д. Сутність криптовалют та перспективи їх розвитку. Young Scientist. 2017. №4 (44). С. 634-638.

63. Васильчак С.В., Куницька-Іляш М.В., Дубина М.П. Використання криптовалют в сучасних економічних системах України. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Ґжицького. 2017. №76. С. 19-25.

64. Проект Закону про обіг криптовалюти в Україні від 06.10.2017. Офіційний веб-портал Верховної Ради України URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684.

65. Проект Закону про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні від 10.10.2017. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710.

66. Shestakovska T. FinTech business and prospects of its development in the context of legalizing the cryptocurrency in Ukraine. The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2018. №5. С.77-89.

67. Schueffel P. Taming the Beast: A Scientific Definition of Fintech. Journal of Innovation Management. 2017. Vol. 4. Iss. 4. P. 32–54.

РОЗДІЛ 5. НАУКОВА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

5.1. Концептуальний базис стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації

На сьогодні в усіх сферах суспільного життя в Україні відбуваються певного характеру різні трансформаційні процеси. Значно зростаюча потреба у забезпеченні розвитку життя суспільства вимагає від держави та українського суспільства принципово нового ставлення до питання формування та реалізації механізмів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні. Ситуація в сільському господарстві залишається складною і такою, що вимагає невідкладного поліпшення. Необхідність формування механізмів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні зумовлена тим, що галузь і надалі залишається екстенсивною, продукція ж, створена в ній, – з низькою доданою вартістю. Загальна картина така, що можна говорити про: деінноватизацію, особливо дрібних і середніх виробників; антинаціональний характер підтримки новацій, адже ті розробки, які впроваджують передові підприємства, – це виключно зарубіжний продукт наукової творчості; ситуативність рішень щодо стратегічного курсу сільського господарства, який часто змінюється у виключній орієнтації на зовнішньоринковий попит; практичну відсутність зрозумілого, підтримуваного державою курсу на пошук ефективних новацій, спродукованих аграрною наукою.

Сільське господарство в Україні зараз перебуває у досить складних організаційно-економічних умовах невизначеності щодо певних параметрів інноваційності щодо регулювання його сталого розвитку. В сучасних умовах визначено безліч регулятивних проблем в системі формування та розвитку

інноваційного потенціалу галузі, перспектив становлення зваженої моделі. Адже за відсутності чіткого методологічного бачення аналізу досліджуваної проблеми, яка, насамперед, потребує вирішення, науковий інтерес полягає у формуванні стратегічних орієнтирів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства. Тому виникла необхідність розробки єдиного національно-ідентичного підходу до проблеми виходу сільського господарства з так званої затяжної кризи, сформувати адаптовану до вітчизняних реалій концепцію чітких стратегічних дій держави у напрямку забезпечення сталого розвитку, яка б враховувала і специфічні регіональні особливості. З плином часом це сприятиме формуванню нового типу взаємодії продуктивних сил та реалізації відповідних виробничих відносин, які несуть в собі базис прогресивності.

Сталий розвиток сільського господарства забезпечує відповідна державна аграрна політика, яка реалізується через інноваційно-інвестиційний розвиток виробничої діяльності. Сучасна інноваційна політика – це сукупність науково-технічних, виробничих, управлінських, фінансово-збутових та інших заходів, пов'язаних із просуванням нової чи поліпшеної продукції на ринок; це складний і не позбавлений ризику процес, хід якого визначається вихідними науково-технічними, фінансово-інвестиційними, соціально-економічними передумовами [1].

Формації ефективності у сучасному вітчизняному сільському господарстві загалом надзвичайно широкоаспектні, адже існує чимало проблем і позитивів, на які слід звернути увагу. У цьому процесі "задіяні" організаційні, функціонально-господарські, економічні, науково-дослідницькі, але, перш за усе, управлінські результати. Поряд із вказаним, необхідно засвідчити, що за роки незалежності в Україні, в основному, сформовано організаційно-правові та ресурсно-функціональні основи у площині реалізації механізмів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні. До напрямів сталого розвитку сільського господарства варто віднести: формування та впровадження у процес

виробництва високопродуктивних сортів і гібридів сільськогосподарських культур, нових порід тварин; стимулювання органічного виробництва; підготовка високопрофесійних кваліфікованих кадрів та ін. [2].

У свою чергу, у ході формування та реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства варто враховувати його основні особливості [3]: по-перше, нееластична пропозиція на ринку землі та робочої сили, спонукаючи до орієнтації новацій на значне підвищення продуктивності землі, або ж робочої сили; для суб'єктів аграрного бізнесу вирішальне значення у процесі прийняття рішень щодо інноваційно-інвестиційної діяльності має стабілізацію їхнього доходу, а не стабілізацію цін на продукцію. Отже, поряд з інноваціями, орієнтованими на перспективне зниження внутрішніх витрат, системно повинні впроваджуватися інновації у напрямку збільшення обсягів виробництва а, головне, орієнтовані на диверсифікацію останнього.

Так, на думку науковця П. Саблук, важливими напрямами державного регулювання сталого розвитку є: - у рослинництві (розроблення системи агротехнічних заходів поетапного освоєння раціональної структури посівних площ, розробка високоадаптивних сортів й гібридів з високим рівнем генетичного захисту від біотичних та абіотичних факторів відповідного середовища, розробка генетично запрограмованих сортів і гібридів заданої біологічної й господарської спрямованості, удосконалення технологій обробітку ґрунту, освоєння промислових біотехнологій; у тваринництві (, реструктуризація породного складу, нарощування та стабілізація поголів'я сільськогосподарських тварин, відродження вівчарства, створення державної системи селекції у тваринництві і птахівництві тощо) [4].

Структурно та логічно стратегічні цілі державного регулювання забезпечення сталого розвитку сільського господарства повинні відповідати Закону України "Про інноваційну діяльність" від 05.12.2012 р. № 40-IV, Закону України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" від 05.12.2012р. № 3715- VI, Закону України "Про пріоритетні напрями

розвитку науки і техніки" від 16.01.2016 р. № 2623-III, Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність" від 16.07.2019 р. № 848-VIII, Концепції Державної цільової програми розвитку сільського господарства на період до 2022 року, Стратегії розвитку сільського господарства на період до 2020 року.

Таким чином держава політика має ініціювати розробку та активне впровадження в сучасне життя заходів щодо сприяння сталого розвитку сільського господарства. Насамперед, варто зазначити, що на сьогоднішній день ще не сформовано повноцінної структурної політики держави, орієнтованої на подолання ряду структурних деформацій в досліджуваній галузі. Таким чином структурна політика держави є важливим проблемним напрямом адже ставлення до них є неоднозначним. У свою чергу деякі науковці вважають, що саме структурна політика за своєю змістовністю є близькою до загальних заходів системи державного регулювання, інші ж розглядають як ключову складову існуючої економічної політики держави, адже структурність вирішення стратегічних завдань має зовсім інший якісний рівень.

Спираючись на проведений нами аналіз, а також цільові орієнтири державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, кінцевою метою визначимо задоволення індивідуальних, суспільних та державних потреб й інтересів. Так як інтереси та потреби є неоднорідними, а швидше специфічними, головну мету структурної політики держави щодо сталого розвитку сільського господарства поділимо на такі підцілі: 1) задоволення населення в продуктах харчування та забезпечення переробної промисловості сировиною; 2) підвищення конкурентоспроможності сільського господарства та забезпечення структурного маневру щодо пріоритетних підгалузей; 3) сталий розвиток сільських територій та підвищення якості життя населення.

Досягнення поставлених цілей можливе тільки у разі обґрунтування й дотримання напрямків структурної політики держави, які мають охоплювати

всі базові структурні зрізи аграрної сфери, ініціюючи і стимулюючи певні позитивні зрушення:

1. Галузева структура: стрімкий розвиток пріоритетних аграрних галузей, які є точками росту й забезпечують економічний прорив у контексті формування сприятливих умов для довгострокового сталого розвитку сільського господарства. Формування нових виробництв у відповідності до міжнародних прогресивних тенденцій. Підтримка розвитку унікальних національних виробництв у напрямку створення нових конкурентних переваг галузі. Створення альтернативних сільському господарству виробництв, які передбачають використання рекреаційного й культурно-історичного потенціалів територій.

2. Організаційно-економічна структура: Покращення співвідношення кількості прибуткових та збиткових підприємств. Підтримання багатоукладності на селі. Стимулювання процесів реструктуризації та реформування сільськогосподарських підприємств, підвищення їх результативності, зокрема шляхом стимулювання сталої активності, розвиток ринку консалтингових послуг, формування системи інформаційного забезпечення, доступність фінансово-інвестиційних ресурсів, сприяння процесам інтеграції.

3. Інституціональна структура: налагодження врегулювання питань власності у сільському господарстві. Сприяння підтримки малого і середнього бізнесу. Формування рівних умов функціонування та одержання доходів, становлення ефективного конкурентного середовища і взаємовигідних відносин між різними суб'єктами господарювання. Проведення забезпечення адекватних пропорцій сучасної державної підтримки сільського господарства. Стійкий розвиток інститутів вітчизняного ринку сільськогосподарської продукції і сировини, праці та капіталу, формування належної сталої інфраструктури.

4. Територіальна структура: сприяння прогресивному розподілу випуску продукції галузі по всій території країни. Вирівнювання межрегіональних рівнів соціально-економічного розвитку галузі.

5. Відтворювальна структура: Забезпечення оптимальних пропорцій у структурі факторів виробництва. Максимальне залучення в господарський оборот і підвищення ефективності використання природних, матеріальних та людських ресурсів на основі посилення мотиваційних механізмів розвитку, інноваційно-інвестиційної діяльності, ресурсозберігаючої політики, підтримка "зеленої" економіки та ін.

6. Науково-технологічна структура: Перехід на сталий шлях розвитку, технічна й технологічна модернізація галузі.

7. Структура зовнішньоекономічних зв'язків: Прогресивні зміни щодо структури імпорту та експорту в галузі. Здійснення максимально можливого задоволення попиту всього населення на відповідні продовольчі товари шляхом використання власних ресурсів і активізації процесів імпортозаміщення. Розробка пріоритетів й інструментів зовнішньоекономічної аграрної політики [5].

Для формування стратегічних орієнтирів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства нами було проведено пілотне обстеження шляхом анкетування науковців, викладачів, державних службовців і представників сільського господарства (рис. 5.1.), в Дніпропетровській, Харківській, Запорізькій, Чернігівській та Полтавській областях. Розроблена нами анкета "Оцінка результативності державного регулювання сталого розвитку сільського господарства" вміщує 12 запитань і є анкетою змішаного типу (включає запитання відкритого і закритого типу).

Структурно анкету сформовано так, щоб максимально включати думку всіх можливих респондентів щодо проблем і пріоритетів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства України, які, в свою чергу, повинні гарантувати практичну результативність рекомендацій, отриманих нами, як результат проведених досліджень (додаток Є).

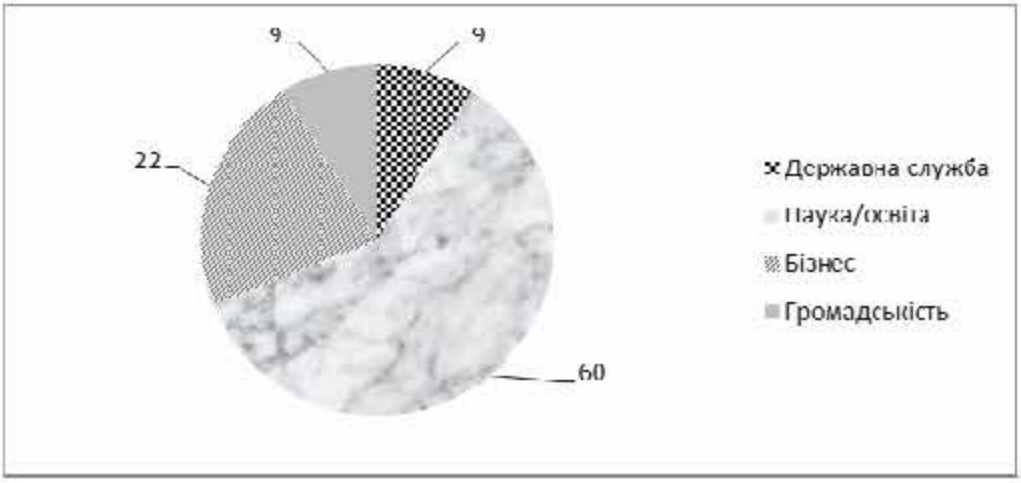

Рис. 5.1. Структура респондентів за своєю професійною діяльністю, %

Відповідь на перше запитання "Як Ви оцінюєте інструменти державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні?" показала, що 67 % респондентів вважає стан державного регулювання у досліджуваній сфері незадовільним (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

Оцінка респондентами дієвості інструментів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні

Варіанти відповідей	Розподіл відповідей, %
Відмінно	3
Задовільно	25
Незадовільно	67
Важко оцінити	5

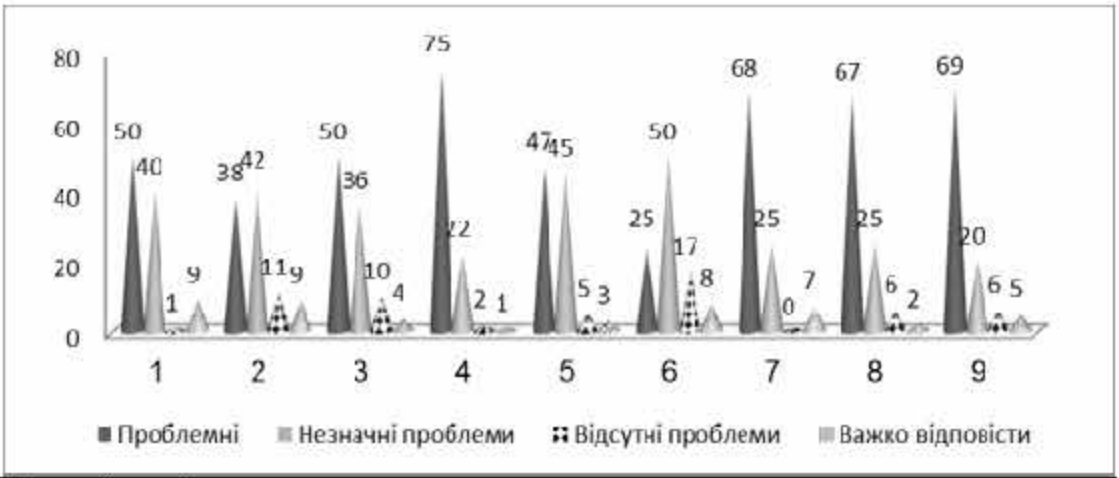
Визначення проблем сталого розвитку, їх структури, гостроти та вагомості є важливим кроком при формуванні стратегічних орієнтирів державного регулювання. Кожна проблема обумовлена цілою низкою накопичених причин й обставин, які перетворили їх з потенційних на реальні. Для визначення джерел виникнення проблем сталого розвитку сільського господарства респондентам було запропоновано оцінити складові, які найбільше впливають на їх виникнення (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

Оцінка впливу складових державного регулювання на сталий розвиток сільського господарства

Місце	Складова державного регулювання	до всіх опитаних, %
1	Політична	53
2	Грошово-кредитна	23
3	Правова	20
4	Бюджетно-податкова	26
5	Тіньова	27
6	Виробнича	23
7	Соціальна	23
8	Відносини власності	27
9	Зовнішньоекономічна	33

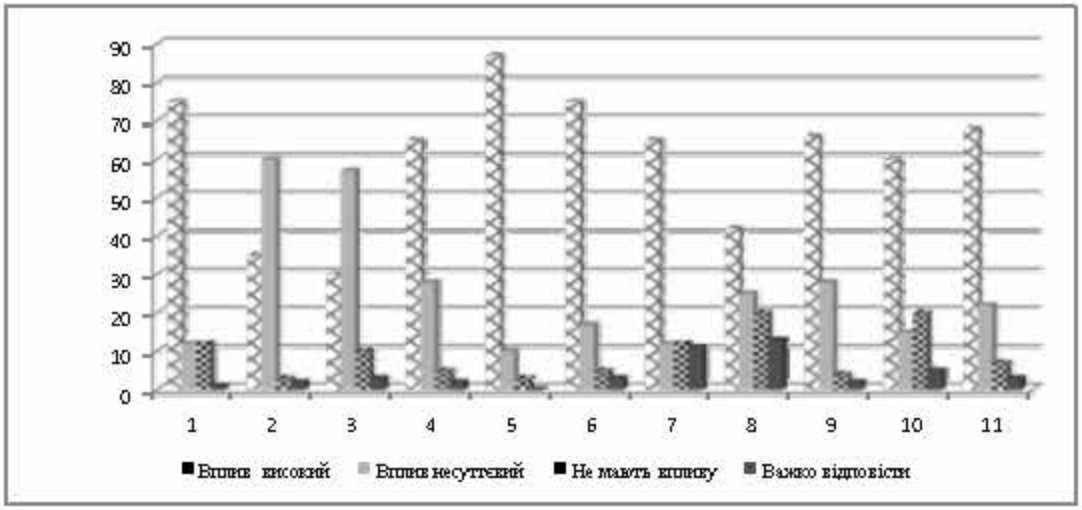
Перше місце серед найвпливовіших і визначальних джерел посіла політична складова, що віддзеркалює ускладнення суспільно-політичного стану в країні. При визначенні рівня деструктивного впливу можливих проблем державного регулювання сталого розвитку галузі респондентами було встановлено (рис.5.2) найбільш проблемні: занепад виробництва, відсутність ефективної системи відтворення виробничого потенціалу; високий рівень політичного протистояння, негативний його вплив на розвиток; корумпованість економіки та руйнування національного багатства шляхом вивозу і відпливу за межі країни матеріальних, фінансових ресурсів, інтелектуального й людського потенціалу.

1. Низька ефективність регулювання
2. Неефективність міжгалузевих економічних відносин та фінансового регулювання
3. Розбалансованість внутрігосподарських і міжгалузевих взаємовідносин
4. Занепад виробництва, відсутність ефективної системи відтворення виробничого потенціалу
5. Відсутність чіткої стратегії приватизації, невикористання її можливостей для інвестування
6. Низький рівень соціальної орієнтації економіки
7. Корумпованість економіки
8. Руйнування національного багатства, шляхом вивозу та відпливу за межі України матеріальних, фінансових ресурсів та інтелектуального і людського потенціалу
9. Високий рівень політичного протистояння, негативний його вплив на економічний розвиток

Рис. 5.2. Ступінь прояву проблем державного регулювання у розвитку сільського господарства України

Причини, які мають високий вплив на занепад сільського господарства розглянуто на рис. 5.3. Серед них респонденти відмітили такі, як використання застарілих технологій, зношених фондів та застосування екологічно шкідливих технологій; незадовільний обсяг інвестиційного забезпечення та недосконала фінансово-кредитна система, а також звуження внутрішнього ринку збуту сільськогосподарської продукції, втрата доступу на зовнішні ринки та диспаритет цін на сільськогосподарську та промислову продукцію.

1. Незадовільний обсяг інвестиційного забезпечення
2. Зростання витрат виробництва
3. Недосконала структура виробництва
4. Руйнування переробних підприємств
5. Використання застарілих технологій, зношених фондів та застосування екологічно-шкідливих технологій
6. Недосконала фінансово-кредитна система
7. Обмежені можливості вигідного збуту
8. Відсутність сформованих оптово-роздрібних ринків, обслуговуючих кооперативів
9. Звуження внутрішнього ринку збуту сільськогосподарської продукції, втрата доступу на зовнішні ринки
10. Вузький платоспроможний попит сільськогосподарських підприємств на товари виробничого призначення
11. Диспаритет цін на сільськогосподарську та промислову продукцію

Рис. 5.3. Оцінка впливу причин на занепад сільського господарства в Україні

Розглядаючи можливі причини й загрози респонденти відмітили, що суттєвими з них, які мають істотний вплив на розвиток сільського господарства (табл.5.3) є: руйнування соціальної інфраструктури, негативні наслідки економічної кризи та втрата мотивації до продуктивної праці, низький рівень життя населення сільської місцевості, неефективність політики доходів.

Таблиця 5.3

Оцінка рівня впливу загроз на сталий розвиток сільського господарства, %

Загроза	Вплив високий	Мають певний вплив	Не мають впливу	Важко відповісти
Невідповідність програм реформування економіки країни і результатів їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам на селі	58	42	-	-
Низький рівень життя сільського населення, стале його падіння, неефективність політики доходів	69	28	3	-
Розшарування суспільства по майновому і соціальному статусу	50	47	-	3
Негативні наслідки економічної кризи	72	28	-	-
Поглиблення соціально-демографічної кризи (відсутність простого відтворення населення, скорочення тривалості життя, зростання смертності та захворюваності)	67	33	-	-
Нерозвиненість соціально-трудових відносин між власником і працівником	42	50	3	5
Втрата мотивації до продуктивної праці, недосконалість системи її оплати	72	28	-	-
Руйнування соціальної інфраструктури на селі	78	19	-	3

Визначення чинників, які можуть сприяти забезпеченню сталого розвитку сільського господарства (табл.5.4) дозволяє сформувати пріоритетні напрями та стратегічні орієнтири державного регулювання забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні.

Таблиця 5.4

Рейтинги чинників, які можуть сприяти забезпеченню сталого розвитку сільського господарства в Україні

Рейтинг	Чинник	% відповідей
1	Запобігання виникнення економічних загроз в аграрній сфері	43
2	Удосконалення нормативно-правової бази	34
3	Реалізація програм розвитку сільських територій	33
4	Вдосконалення фінансово-кредитної системи	30
5	Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств	30
6	Створення сприятливого інвестиційного клімату	27
7	Розробка державних програм (стратегій)	27
8	Створення умов сталого економічного розвитку	23

Так як сталий розвиток сільського господарства потребує інституційного забезпечення, у рамках анкетування респонденти відповідали

на питання про потребу створення спеціальної організаційної структури (табл. 5.5), яка не тільки буде здійснювати формування системи заходів для сталого розвитку сільського господарства, а й моніторинг їх реалізації.

Таблиця 5.5

Функціонування організаційної структури із забезпечення сталого розвитку сільського господарства

	Так, обов'язково	Так, якщо є потреба	Не обов'язково
На рівні держави	58	39	3
На локальному рівні (в області, районі)	29	36	35

Отже, більшість респондентів вважають, що необхідно створити певну організаційну структуру, яка буде відповідати за сталий розвиток сільського господарства. В цілому, за результатами анкетування нами визначено вагомість та гостроту проблем державного регулювання сталого розвитку сільського господарства. У результаті проведеного дослідження встановлено, що в Україні інноваційна сфера займає у загальному обсязі виробничої продукції незначну питому вагу (близько 10%). Причому основними принципами державного регулювання сталого розвитку сільського господарства є: визначення державних пріоритетів сталого розвитку; формування нормативно-правової бази щодо інноваційно-інвестиційної діяльності; створення умов для розвитку вітчизняного науково-технічного потенціалу; забезпечення співпраці та взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери [6].

Тобто державне регулювання сталого розвитку сільського господарства полягає в забезпеченні значних структурних зрушень в економіці, техніці чи технологіях. Реалізація такої політики передбачає: матеріально-фінансове забезпечення довгострокових програм сталого розвитку науково-технічної інфраструктури (лабораторій, інноваційних наукових центрів); розробка механізму фінансування нововведень, які є ризикованими; реалізація науково-технічних програм, що потребують міжгалузевої кооперації чи

“спільної роботи” науки з аграрним виробництвом; задоволення стратегічних і соціальних суспільних потреб тощо [7].

Отже, реалізація механізму державного регулювання забезпечення сталого розвитку сільського господарства виражається у розробці нормативно-правової бази, орієнтованої на активізацію інноваційно-інвестиційної діяльності в галузях (рослинництві та тваринництві), розробку і здійснення інноваційно-інвестиційної політики, підтримку інформаційно-аналітичного середовища та передбачає комплекс взаємопов’язаних стратегічних цілей та заходів (рис. 5.4).

Впровадження визначених стратегічних орієнтирів сприятиме реалізації задекларованих принципів розвитку країни на новаційних засадах; наблизить та поєднає в цілях і завданнях освіту, науку і сільське господарство, забезпечивши таким чином синергетичний ефект від їх тісної взаємодії; сприятиме відновленню та гармонізації екологічного середовища; сформувати засади для переходу сільського господарства України із шляху наздоганяючого розвитку на шлях випереджувального; забезпечить значне підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції на міжнародному ринку [8].

Виходячи із вище представленого, встановлено, що для успішної реалізації стратегічних цілей державного регулювання сталого розвитку сільського господарства необхідно розробляти систему наукових й організаційно-технічних заходів, основними з яких є наступні:

1. Нормативно-правові: удосконалення та контроль за дотриманням законодавства; охорона прав та інтересів суб'єктів сільського господарства, які здійснюють інноваційну діяльність; охорона прав володіння, користування та розпорядження інноваціями; захист інтелектуальної власності; розвиток договірних відносин;

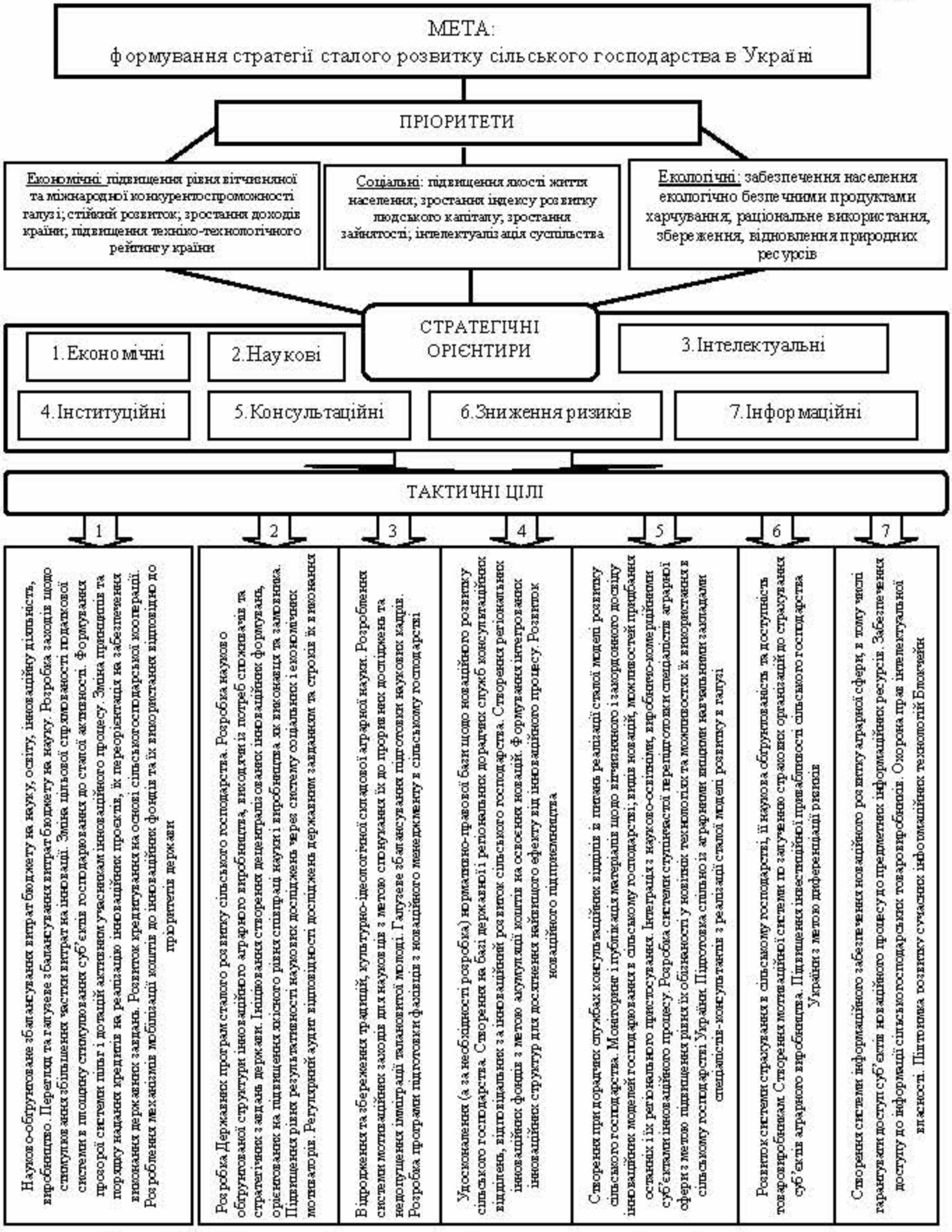

Рис. 5.4. Ключові стратегічні та тактичні орієнтири стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства України в умовах діджиталізації*

*Джерело: розроблено автором

2. Організаційні: державна підтримка інноваційних проєктів; розвиток сталої інфраструктури для результативної інноваційно-інвестиційної діяльності; стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності; інформаційна підтримка інноваційно-інвестиційної діяльності; сприяння інтеграційним процесам, розширенню міжнародної взаємодії та співпраці в соціо-еколого-економічній системі; захист інтересів вітчизняних суб'єктів інноваційно-інвестиційної діяльності в міжнародних організаціях.

3. Фінансово-інвестиційні: проведення бюджетної політики, що забезпечує фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності; виділення прямих державних інвестицій для реалізації інноваційних програм та проєктів, важливих для суспільного розвитку, але не привабливих для приватних інвесторів; спрямування в соціо-еколого-економічну систему бюджетних коштів та підвищення ефективності їх використання; створення сприятливого інвестиційного клімату в інноваційній сфері; пільгове кредитування.

4. Економічні: забезпечення ефективної зайнятості населення в сільській місцевості; розвиток кадрового потенціалу; стимулювання попиту на інновації; сприяння модернізації техніки та технологій; активізація інноваційного підприємництва; підтримка вітчизняної продукції на міжнародному ринку.

Отже, важливою умовою для ефективного державного регулювання сталого розвитку сільського господарства є реалізація спеціальної концепції та поточних програм, у тому числі за кожним напрямом, а також з фінансовим забезпеченням ґрунтуючись на визначених автором стратегічних й тактичних цілях. Результатом ефективної реалізації механізмів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства є: покращення взаємодії між соціо-еколого-економічними факторами та інститутами інноваційної інфраструктури, сформоване сприятливе для інноваційно-інвестиційної діяльності середовище; підвищення інноваційні активності не лише в частині розробки, але й комерціалізації новацій; розробка спільних із

зарубіжними науковцями дослідницьких проєктів; сформована мережева структура інноваційних компаній та кластерів в сільському господарстві; розвинені техніко-технологічні можливості вітчизняних суб'єктів господарювання, у стратегічній перспективі; результативне фінансування фундаментальних і прикладних досліджень [9].

Подальший розвиток сільського господарства в Україні можливий лише на основі ефективної інноваційно-інвестиційної політики держави. Тобто, сільське господарство в Україні має потенційні можливості для поліпшення своїх конкурентних позицій на міжнародному ринку, однак для їх зміцнення державі необхідно здійснити ряд заходів: сформувати соціально-економічну і політичну підтримку суб'єктів сільського господарства, які використовують наукоємне обладнання та нові технології; забезпечити формування й розповсюдження мережі інноваційних фондів для підтримки сталого розвитку на різних рівнях; зорієнтувати необхідну цільову допомогу на реалізацію інноваційних проєктів за конкретними напрямами розвитку сільського господарства; активізувати податкові пільги для підприємств-виробників інноваційної продукції, що дозволить збільшити фінансові ресурси для реалізації інноваційних проєктів й програми сталого розвитку галузі; чітко визначити напрями законодавчого забезпечення щодо фінансування та сформувати механізм підтримки малого інноваційного підприємництва [10].

Результати проведеного дослідження дали підстави стверджувати, що програми розвитку сільського господарства на 2019 рік відповідають задекларованим завданням Стратегії розвитку сільського господарства на період до 2020 року. Зокрема, за вимогами щодо забезпечення стабільної системи державної підтримки сільського господарства шляхом запровадження прогресивної системи бюджетного планування, системи індикаторів фінансування; орієнтація на державну підтримку; активізація цільової підтримки на основі її повернення; формування переважно компенсаційних виплат; фінансування інноваційно-інвестиційних проєктів на

засадах державно-приватного партнерства та його удосконалення; визначення критеріїв доступу до прямої бюджетної підтримки з урахуванням соціо-еколого-економічного значення сільського господарства для сільських громад, екологічної безпеки та прозорості у русі бюджетних коштів [11].

Діючі програми підтримки та розвитку сільського господарства також відповідають положенням Концепції Державної цільової програми розвитку сільського господарства на період до 2022 року № 1437-р від 30.12.2015 р. зі змінами, внесеними згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів України №254-р від 17.04.2019 р. у напрямках: формування заходів щодо удосконалення системи оподаткування, активізація інноваційних інструментів державної підтримки, що базуватимуться на принципах публічності і прозорості використання державних фінансових ресурсів, підвищення ефективності інтервенційної діяльності державних суб'єктів на ринку аграрної продукції; формування ефективної системи кредитного забезпечення, а також розвитку державної підтримки страхування аграрних ризиків; забезпечення підтримки фермерських господарств, малих і середніх виробників аграрної продукції та створених ними сільськогосподарських кооперативів; удосконалення механізму по формуванню нових потужностей з виробництва та глибокої переробки сільськогосподарської продукції, а також модернізації існуючих, зокрема у сфері виробництва органічної продукції, садівництва, тваринництва, виноградарства, продукції дитячого харчування тощо [12].

Відповідно до положень Концепції Державної цільової програми розвитку сільського господарства на період до 2022 року розвиток сільського господарства може відбуватись за трьома варіантами, пріоритетним серед яких визначено третій, який передбачає розробку та імплементацію напрямів розвитку сільського господарства в рамках Програми на основі оптимізації його виробничої і соціальної інфраструктури, підвищення конкурентоспроможності продукції, нарощування його обсягів, поліпшення якості і безпечності продукції, охорони навколишнього природного

середовища, підвищення рівня зайнятості сільського населення. Впроваджувати такий варіант запропоновано шляхом імплементації позитивного досвіду держав з розвиненою аграрною економікою, який свідчить, що аграрна політика реалізується переважно через заходи економічного стимулювання та державної підтримки сільського господарства.

На особливу увагу, у рамках державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні заслуговує Проєкт державного фонду регіонального розвитку (розвиток регіонів, створення інфраструктури індустріальних та інноваційних парків і відповідають пріоритетам, визначеним у державній стратегії регіонального розвитку та стратегіях розвитку регіонів) та Проєкт міжнародної допомоги USAID "Агросільрозвиток", який орієнтований на надання грантів у таких напрямах: - виключно для придбання нового обладнання, необхідного для впровадження ефективних технологій, спрямованих на розширення ринків збуту та збільшення доданої вартості продукції малих сільськогосподарських підприємств та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Проєкт насамперед підтримає такі пропозиції, які слугуватимуть моделями найкращої практики для реплікації та розширення в майбутньому; - створення доданої вартості для фруктів, овочів, молочних продуктів, м'яса; - за умови співфінансування з боку грантоутримувача для закупівлі нового обладнання має становити не менше ніж 50% загальної вартості грантового проекту [13].

Проте, слід враховувати і той факт, що 16.09.2014 р. Україна ратифікувала Угоду про асоціацію між Україною та ЄС і стала на шлях розбудови розвинутої й сталої демократії та ринкової економіки та наближення в перспективі до вступу в ЄС. А тому при розробці державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні прийнятною є лише демократична модель розробки державного регулювання, яка відповідає змістовності усталених Директив ЄС. Відтак,

слід признати, що незалежно від типу і моделі сучасної державного регулювання, від того, який концептуальний підхід до вирішення проблем у цій площині лежить в її основі, вітчизняна політика обов'язково повинна задовольняти певним вимогам, визнаним у Директивах ЄС, що відповідають національним соціально-економічним інтересам. Тобто, необхідно: 1) реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві і державі; 2) мати комплексний характер і розглядати будь-яку проблему у взаємозв'язку з іншими проблемами суспільно-політичного життя держави; 3) бути ефективною, результативною і користуватися довірою у населення [14].

У державах ЄС рівень підтримки за відповідною методикою Організації економічного співробітництва та розвитку становить до 20% вартості випуску продукції сільського господарства, на 2014-2020 роки передбачено 408 млрд. євро. Спільна аграрна політика є ключовим інструментом політики аграрної підтримки ЄС, який складається з двох компонентів: підтримка ринків та прямі виплати і заходи з розвитку сільських територій (агроекологічні заходи, модернізація сільського господарства, вдосконалення фермерських структур, якість життя на селі тощо).

Ключовими напрямами державного регулювання в сучасних умовах мають бути:

1. Відкритий ринок землі, що стане закликом для інвесторів вкладати в сільське господарство.

2. Зближення українського, європейського та міжнародного законодавства в сільському господарстві. Це означає, насамперед , імплементацію відповідних норм законодавства у сфері безпеки харчових продуктів, санітарних та фітосанітарних заходів, а також законодавче врегулювання низки питань, визначених розпорядженням Кабінету міністрів України №847-р від 17 вересня 2014 року. За ініціативою Європейської інтеграційної комісії, до “Стратегії сталого розвитку-2020” було включено

механізм переходу до європейських норм маркування та етикетування. Це, передусім, необхідно для ведення ефективної роботи з експортними ринками.

3. Дерегуляція в сільському господарстві. У межах досягнення даної мети необхідно суттєво зменшити тиск державних контролюючих органів на галузь за рахунок перегляду, доопрацювання та відміни низки регуляторних нормативно-правових актів.

4. Посилення експортного потенціалу. Сільське господарство майже не отримує державної підтримки, а якщо й отримує хтось, то лише одиниці. Водночас виробники із сусідніх країн конкурують з нами на зовнішніх ринках, зокрема й за рахунок держпідтримки з бюджету. Реформи в даній сфері мають бути спрямовані на розвиток експорту української агропродукції, організацію товаровиробників, гарантування продовольчої безпеки, регулювання внутрішнім ринком та вирішення низки інших актуальних для галузі питань. Має бути розвинута сильна аналітика, та ж система прогнозування — хоча б на 5 років. В межах розвитку сільського господарства має бути сформований конкурентний ринок сертифікації та лабораторних досліджень з метою покращення якості проведення таких досліджень. Також Програма діяльності уряду повинна сприяти створенню та популяризації бренду "Продукт України". Мають бути проведені зміни оподаткування у сфері сільського господарства та впровадження необхідної урядової підтримки. Державну систему підтримки виробників сільськогосподарської продукції варто вдосконалити, адміністративний тиск слід зменшити.

Отже, зміст державного регулювання сталого розвитку сільського господарства повинен становити реальну сукупність цілей, завдань, пріоритетів розвитку, програм, які розробляють і реалізують органи державної влади із залученням інститутів громадянського суспільства. Звідси, метою державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні – є створення оптимальних умов для сталого розвитку сільського господарства, виходячи із суспільних потреб, економічних

інтересів держави, гарантування продовольчої безпеки країни, необхідності адаптування до змінних внутрішніх факторів і динамічних глобальних економічних процесів. Таким чином, можна підтвердити і те, що основними напрямами державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні є:

1. Науковий (розроблення Державних програм сталого розвитку кожної аграрної галузі та Регіональних програм реалізації моделі сталого розвитку сільського господарства України; розроблення науково обґрунтованої структури сталого сільськогосподарського виробництва, виходячи із потреб споживачів та стратегічних завдань держави; ініціювання створення локальних інноваційних формувань, орієнтованих на підвищення якісного рівня співпраці науки і виробництва як виконавця та замовника; підвищення рівня результативності наукових досліджень через систему соціальних та економічних мотиваторів, формування справедливого механізму комерціалізації результатів наукових досліджень).

2. Економічний (науково-обґрунтоване збалансування витрат бюджету на науку, освіту, інноваційну діяльність, виробництво; розробка заходів щодо стимулювання збільшення частки витрат на інновації; зміна цільової спрямованості податкової системи в площину стимулювання суб'єктів господарювання до сталої активності; розроблення прозорої системи пільг і дотацій активним учасникам виробничо-господарського та інвестиційно-інноваційного процесу; зміна принципів та порядку надання кредитів на реалізацію інноваційних проєктів; налагодження механізму використання аграрних розписок).

3. Інтелектуальний (розроблення системи мотиваційних заходів для науковців з метою спонукання їх до проривних досліджень та недопущення іммміграції талановитої молоді; галузеве збалансування підготовки наукових кадрів; розроблення програми підготовки фахівців з сталого менеджменту в сільському господарстві).

4. Інституційний (всебічна законодавча підтримка сталого розвитку сільського господарства; створення регіональних інноваційних фондів з метою акумуляції коштів на освоєння новацій; формування інтегрованих інноваційних структур; розвиток сталого підприємництва).

5. Інформаційно-комунікаційний (формування при дорадчих службах консультаційних центрів, відділів із питань реалізації моделі сталого розвитку сільського господарства; формування системи інформаційного забезпечення сталого розвитку сільського господарства; інтеграція науково-освітнього, виробничого, управлінського, громадського та інформаційного секторів на принципах комплементарності; розробка програмного забезпечення для впровадження інформаційних технологій "блокчейн").

6. Страховий (розвиток системи страхування в сільському господарстві, її наукова обґрунтованість та доступність товаровиробникам; створення мотиваційної системи по залученню страхових організацій до страхування суб'єктів аграрного виробництва; підвищення інвестиційної привабливості сільського господарства України з метою диференціації ризиків).

З огляду на визначеність домінант державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, вважаємо, що її формування та реалізація повинна передбачати і здійснюватися за результатами синхронного використання на основі загальних й спеціальних принципів забезпечення її результативності. Поряд із визначеними базовими принципами державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, вважаємо, що провідну роль у здійсненні на практиці ефективної державної політики відіграють і такі значущі компоненти забезпечення її змістовності та адекватності, як раціональний та дієвий комплекс методів регулювання [15].

Систематизувавши погляди провідних науковців у сфері державного регулювання розвитку сільського господарства, запропоновано класифікувати методи регулювання за формою впливу на прямі і непрямі. До методів прямого впливу доцільно відносити правові й адміністративні, методами опосередкованого (непрямого) впливу є фінансово-економічні.

Саме фінансово-економічні методи займають провідне місце в державній політиці сталого розвитку сільського господарства та реалізуються через інструменти бюджетної, податкової, митної, грошово-кредитної, цінової та інвестиційної політики [16].

Враховуючи те, що державне регулювання сталого розвитку сільського господарства здійснюється за різними напрямами, доцільно визначити пріоритетний їхній перелік. А саме: розробка стратегії сталого розвитку сільського господарства на засадах ефективності використання існуючих потенціалів; модернізація сировинного сектору; стимулювання інвестиційних процесів для активізації інноваційних процесів в сільському господарстві; структурна переорієнтація для впровадження органічного землеробства, реновації в тваринництві та рослинництві; активізація форм державно-приватного партнерства у контексті сталого розвитку сільського господарства; зміна орієнтирів у виробничій, експортній, організаційно-інституційній та інвестиційній структурі аграрного виробництва у напрямку усунення існуючих диспропорцій тощо. Тому вважаємо, що, з огляду на зазначене вище, наразі пріоритетами державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні повинні стати: техніко-технологічна модернізація сільського господарства; нівелювання негативного впливу підвищення цін на матеріально-технічні ресурси; подолання виробничих ризиків, пов'язаних з природними та іншими явищами, незалежними від аграрних товаровиробників; екологізація агропромислового виробництва; формування сталої інфраструктури; інформаційне та консультаційне забезпечення[17].

Тому з метою ефективного державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, вважаємо, слід використовувати загальнонаукові методологічно важливі положення, які є обґрунтованими в межах сучасної теорії державного регулювання. Зокрема, автором визнано за доцільне використання інструментарію системно-структурного, ресурсно-функціонального, програмно-цільового та ситуаційного теоретичних підходів

у контексті розроблення комплементарної концепції державного регулювання сталого розвитку сільського господарства.

Поряд із вказаним необхідно засвідчити, що системний підхід державного регулювання сталого розвитку сільського господарства знаходить своє відображення у комплексному вивченні інноваційно-інвестиційної діяльності в сільському господарстві, сталого потенціалу і тієї частини середовища, яка визначає необхідні умови їх використання, а також сприяє визначенню оптимальних для потреб України кількості й структури органів державної влади, на які покладається функція регулювання розвитку сільського господарства [18].

Системно-структурний підхід, що застосовується у процесі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства полягає в описі і поясненні систем, при якому досліджуються їхні елементи і залежності між ними в рамках єдиного цілого; окремі соціальні явища виконують визначену функцію в підтримці і зміні соціальної системи. Сутність його полягає у розділенні складного об'єкта на складові частини, вивченні зв'язків між ними та у визначенні притаманних їм специфічних функцій (ролей), спрямованих на задоволення відповідних потреб системи регулювання персоналом з урахуванням цілісності останньої та її взаємодії із зовнішнім середовищем [19]. В рамках положень, передбачених в системно-структурному підході, визначено елементи системного забезпечення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства.

У цій відповідності підтвердимо, що за використання положень ресурсно-функціонального підходу (а саме: розумінні важливості ресурсів країни для забезпечення сталого розвитку в умовах мінливості внутрішнього й зовнішнього середовищ) можна досягти такого рівня державного регулювання розвитку сільського господарства, при якому буде забезпечено продовольчу безпеку країни і створено екологічно безпечні умови для ведення інноваційно-інвестиційної діяльності та суспільства в цілому.

Стратегія забезпечення сталого розвитку сільського господарства має

на меті формування сприятливих умов для продуктивної роботи та спонукання до досягнення мети виробництва в конкурентному середовищі за наявності різноманітних ризиків через оперативне виявлення та мінімізацію впливу наявних загроз. Водночас, належна увага до стану стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства – це формування певного комплексу ключових показників, що засвідчують безпечний стан середовища функціонування сільського господарства на певний час настання прогнозованого негативного (позитивного) явища [12].

Стратегічною метою розвитку країни є стійке підвищення рівня життя населення й вихід на якісно нові соціальні стандарти у контексті динамічного економічного зростання. Зауважимо, що саме сільське господарство має високу чутливість до впливу зовнішніх факторів, які досить важко спрогнозувати. Тому подолання зовнішніх загроз пов'язане з загальним економічним зростанням всієї країни, підвищенням лідерських позицій на міжнародній арені, посиленням ролі у напрямках вирішення загальносвітових проблем.

Однак внутрішні загрози все-таки є найнебезпечнішими для сільського господарства. Вони, зазвичай, зумовлюються поточними економічними проблемами, є постійними, охоплюють одночасно соціально-економічні інтереси декількох суб'єктів, сприяють виникненню інших загроз (табл. 5.6).

Таблиця 5.6

Ризики та загрози сталого розвитку сільського господарства

Фактори, які формують ризики, загрози		Можливі наслідки
1		2
Внутрішні загрози (ендогенні)		
1.	Низькі темпи підвищення рівня життя населення; значне розшарування населення; суттєве відставання рівня життя населення від відповідних показників в розвинених країнах світу.	Стримує розвиток людського потенціалу; призводить до соціального напруження в країні; міграція робочої сили із села в місто
2.	Зниження рівня платоспроможного попиту на більшість продуктів харчування значної кількості населення	Незбалансованість харчування.
3.	Погіршення матеріально-технічної бази, зниження технологічної та технічної оснащеності сільськогосподарського виробництва.	Втрата врожаю; зниження конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників
4.	Посилення залежності по окремих видах харчових продуктів від їх імпорту	Стримування розвитку вітчизняного виробництва, відплив із країни валютних ресурсів, погіршення фінансового стану країни й регіонів
5.	Низький рівень впровадження інновацій, принципово нових розробок на «ноу-хау» у аграрному секторі	Стримування розвитку аграрного сектора, о призводить до відставання від світового науково-технічного прогресу
6.	Слабке інформаційне забезпечення, яке не дозволяє правильно оцінювати резерви і можливості	Недостовірність визначення оціночних рівнів економічної безпеки аграрного сектора, сучасного стану та напрямів реалізації оперативних заходів
7.	Дефіцит кваліфікованих кадрів; низький рівень знань управлінців в аграрному секторі щодо міжнародних правил торгівлі й відповідного законодавства інших країн.	Стримує інноваційно-технологічний розвиток сільського господарства; можливі втрати при реалізації зовнішньоекономічної діяльності
8.	Недостатній досвід щодо активного захисту вітчизняних соціально-економічних інтересів та з міжнародними організаціями.	Погіршення іміджу країни загалом; економічні втрати сільського господарства
9.	Криза платежів та неефективність фінансового, податкового та страхового регулювання.	Нестабільність фінансового стану суб'єктів сільського господарства; можливість їх банкрутства
10.	Недостатній контроль з боку держави та громадськості над безпекою та якістю продуктів харчування.	Підвищує загрозу здоров'ю нації або окремих соціальних груп
11.	Відсутність ефективного механізму ціноутворення в аграрному секторі; диспаритет цін на сировину, засоби виробництва, готову продукцію та послуги у відповідних видах діяльності.	Зростання цін на продовольство, міжгалузевого диспаритету цін, зниженню економічного інтересу у сільського товаровиробника

Продовження табл. 5.6

1		2
12.	Недосконаліть, нестабільність або відсутність спеціальної нормативно-правової бази.	Значно посилює деструктивні тенденції у аграрному виробництві та споживанні
13.	Недостатній рівень державної фінансової підтримки суб'єктів сільського господарства	Сприяє збільшенню внутрішніх цін на вітчизняну продукцію, що перевищують світові
Зовнішні загрози (екзогенні)		
1.	Зниження цін на окремі товари вітчизняного експорту та підвищення цін на імпортне продовольство	Сприяє відпливу сировини із країни та погіршенню споживання продуктів населенням
2.	Низька якість імпортованих харчових продуктів	Посилює екологічну напруженість, є загрозою для здоров'я
3.	Розширення виробництва біопалива із сільськогосподарської продукції та сировини	Зменшує площі посіву с/г культур, передбачених на споживання населенням, зазнає втрат родючість ґрунту
4.	Використання організаційно-економічних важелів з виробництва сільськогосподарської продукції	Формуються штучні бар'єри для експорту вітчизняної аграрної продукції, порушується баланс по окремих видах продовольства
5.	Використання різних програм й субсидій для розширення експорту розвиненими країнами та формування ними агресивної експортної політики	Призводить до недобросовісної конкуренції, підвищує зростання імпорту
6.	Втрата традиційних ринків збуту сільськогосподарської сировини та продовольчої продукції	Економічні втрати держави і виробників сільгосппродукції, зменшення ефективності аграрного сектора
7.	Входження до міжнародних торговельно-економічних зон та організацій	Дотримання міжнародних угод і зобов'язань не завжди вигідних для вітчизняних товаровиробників

*Джерело: узагальнено автором

З метою забезпечення системного впливу на такі загрози з боку держави вважаємо, що фактори, які формують можливі загрози, можуть бути поділені на однорідні групи: соціально-економічні, політичні, техніко-технологічні, природні. Такі групи, при необхідності, можна дезагрегувати на окремі підгрупи з подальшим формуванням «дерева цілей». Для виявлення й оцінювання рівня загроз сільського господарства найбільш придатні такі методи аналізу: SWOT – аналіз; PEST - аналіз; SNW – аналіз, метод розробки сценаріїв розвитку подій.

Застосування SWOT-аналізу дає змогу окреслити стратегію забезпечення сталого розвитку сільського господарства. Якнайкраще для цього підходить відповідна матриця (рис. 5.5).

		ЗОВНІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ	
		МОЖЛИВОСТІ Позитивні зовнішні умови сільського господарства	
ВНУТРІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ	СИЛЬНІ СТОРОНИ Позитивні внутрішні умови аграрного виробництва	Поле ВСС-ЗМ Стратегія формування і підтримки найкращих сторін механізму забезпечення сталого розвитку сільського господарства на шляху побудови бажаних можливостей у зовнішньому середовищі	ЗАГРОЗИ Негативні зовнішні чинники у вигляді зовнішніх загроз економічній безпеці
	СЛАБКІ СТОРОНИ Негативні внутрішні умови у вигляді внутрішніх загроз	Поле ВСлС-ЗМ Розробка та реалізація стратегії, яка має бути спрямована на подолання слабких сторін механізму забезпечення сталого розвитку за рахунок можливостей, які надає для нього зовнішнє середовище	Поле ВСС-ЗЗ Стратегія застосування сильних внутрішніх можливостей для ймовірного подолання небажаних втручань зовнішнього середовища

Рис. 5.5. SWOT-аналіз для виокремлення та якісної оцінки загроз розвитку сільського господарства*

*Джерело: розроблено автором

На перехресті встановлених груп факторів утворюються поля, які дозволяють обирати бажану стратегію забезпечення сталого розвитку сільського господарства.

Для зазначених перехресть доцільно використовувати відповідні типи стратегій:

1) ВСС–ЗМ – на цьому перетині об'єднуються внутрішні переваги забезпечення сталого розвитку та сприятливі зовнішні фактори.

2) $ВС_лС$–ЗМ – на даному перехресті внутрішні недоліки забезпечення сталого розвитку поєднуються з сприятливими чинниками зовнішнього середовища.

3) ВСС–ЗЗ – тут загрози зовнішнього середовища перетинаються з внутрішніми перевагами забезпечення сталого розвитку.

4) $ВС_лС–ЗЗ$ – це можна назвати кризовим перетином, оскільки відбувається поєднання зовнішніх загроз зі слабкими сторонами забезпечення сталого розвитку.

З метою встановлення рівня загроз сільського господарства досить вдалим є застосування методу PEST-аналізу, що дає змогу встановлювати загрози зовнішнього середовища (рис. 5.6).

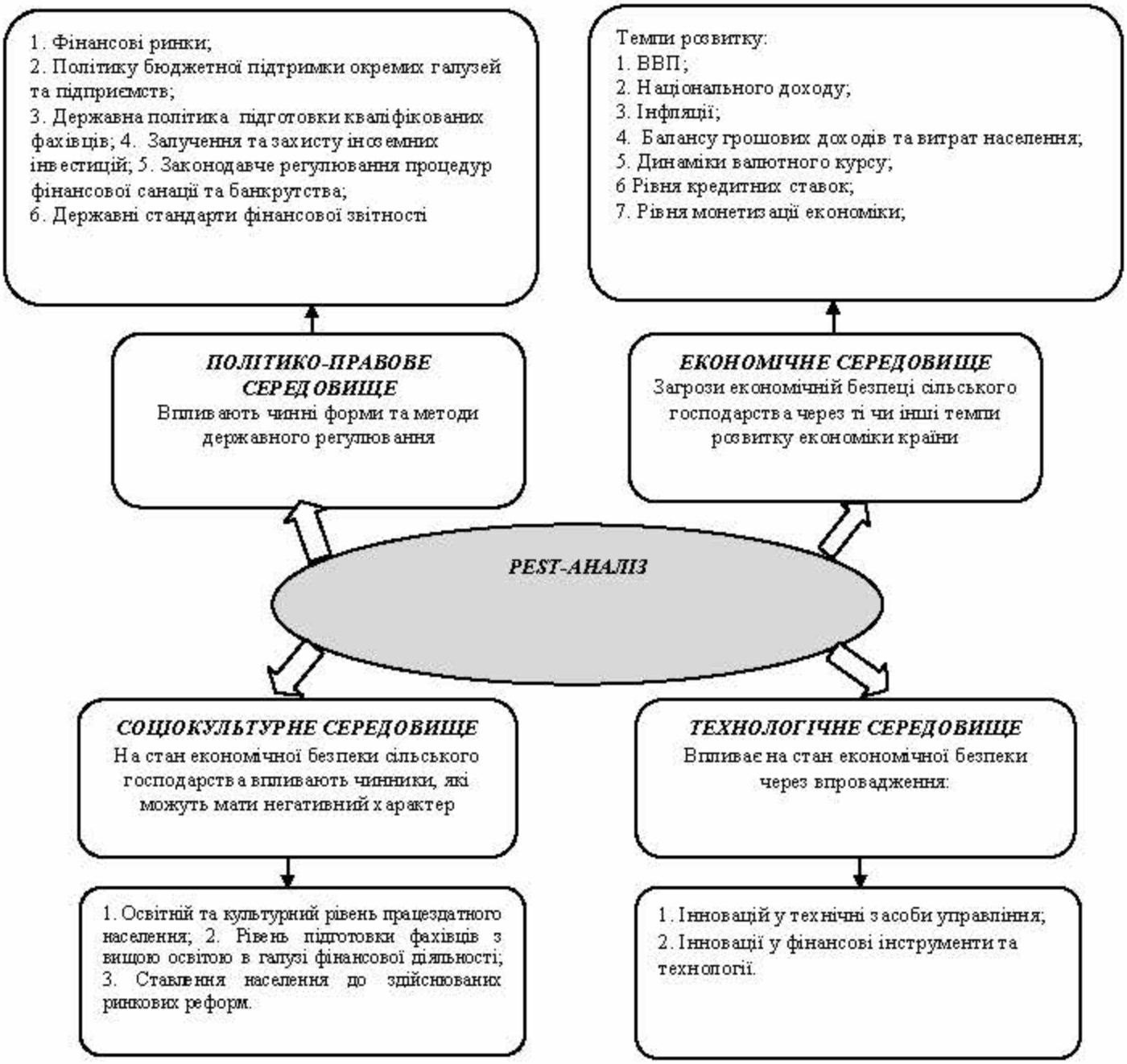

Рис.5.6. PEST-аналіз загроз зовнішнього середовища щодо забезпечення сталого розвитку сільського господарства*

*Джерело: складено автором

Відповідно до цього методу, зазначені загрози можна поділити на різновиди, які варто позначити англійськими літерами PEST:

P (political and legal environment);

E (economic environment);

S (sociocultural environment);

T (technological environment).

Вплив бажаних чи небажаних факторів, які відбиваються на розвиток сільського господарства, можна дослідити спираючись на п'ятибальну систему. Тоді нейтральна позиція буде нульовою, а отже буде відповідати значенням середнім по галузі (того чи іншого фактору), а отже буде віддзеркалювати рівень забезпечення сталого розвитку.

Даний підхід дозволяє приймати нейтральну позицію як певний пороговий рівень забезпечення сталого розвитку сільського господарства, тобто її критичним рівнем, після якого суб'єкт сільського господарства опиняється у кризовому фінансовому становищі.

Обґрунтування необхідних для сільського господарства імперативів має за мету впровадження певного позиціонування довгострокових принципів, які варто впроваджувати з метою досягнення бажаної результативності аграрного виробництва. У процесі стратегічного планування, аналізу та реалізації все це буде сприяти ефективній організації поділу відповідних ресурсів шляхом встановлення пріоритетів зусиль та часу. Оскільки конкурентне поле лежить у площині боротьби за час, ресурси та капітал, то систематизація стратегічних імперативів дозволить обґрунтувати та обрати найбільш вдалі рішення, що якнайкраще дозволять досягти цілей виробництва.

Таким чином, основною тезою інституційного забезпечення функціонування сільського господарства на сучасному етапі є стратегія забезпечення сталого розвитку сільського господарства, яка має встановлювати вектори поступу суб'єкта господарювання та має окреслити загальну мету стратегічного напряму, в той час як уточнення дій з

досягнення мети аграрного виробництва за різними напрямами відбувається шляхом розробки та впровадження функціональних стратегій, насамперед інноваційної.

Виходячи з вищесказаного, стратегія забезпечення сталого розвитку сільського господарства розглядається як комплексна складова лобіювання та деталізації сукупності стратегічних завдань є сприятливим підґрунтям генеральних планів розширення та поглиблення аграрним сектором стратегічно вагомих переваг в міжнародному середовищі.

Тому стратегія забезпечення сталого розвитку сільського господарства повинна бути направлена на реалізацію загальної стратегії соціально-економічного розвитку країни та формалізована у вигляді документа, який дозволить в рамках чинного законодавства використовувати встановлені порядки державної реєстрації документів стратегічного розвитку, громадського обговорення, інформаційного забезпечення, моніторингу, контролю реалізації та відповідальності за результати.

Структура та зміст стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства повинна включати в себе цільові програми, проекти та заходи, які активно сприяють генеруванню інновацій в галузі. Структурні елементи стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства представлені в таблиці 5.7.

Вимоги до розробки та реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства визначаються наступними положеннями:

- публічністю щодо розробки й зміни стратегії з обов'язковим залученням представників аграрного бізнесу, експертного громадського співтовариства, широке суспільне й професійне обговорення;

- залученням до розробки стратегії спеціалізованих консалтингових організацій та наукових установ;

- дотриманням вимог до змісту й періодичності публічної звітності щодо реалізації положень стратегії, регулярної публікації звітів, які містять планові показники та оцінку їх досягнення;

- визначення відповідальності за реалізацію цілей стратегії та покарання за їх недотримання;

- наявністю регламентів щодо контролю виконання й перегляду стратегії;

- формуванням та застосуванням програми щодо фінансування заходів з реалізації такої стратегії, плану руху ресурсів, порядку внесення змін.

Таблиця 5.7

Структура стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства

Розділи	Зміст розділів
Поточний стан та стратегічні орієнтири забезпечення сталого розвитку сільського господарства	Взаємозв'язок із загальною стратегією соціально-економічного розвитку країни. Стан та оцінка інноваційного потенціалу сільського господарства. Цільові показники, завдання та пріоритети реалізації стратегії. Варіанти та етапи реалізації стратегії й умови досягнення мети. Період реалізації стратегії
Стратегічний аналіз розвитку сільського господарства	Бачення сильних та слабких сторін сільського господарства з точки зору його сталого розвитку (SWOT; PEST - аналіз; SNW-аналіз)
Основні напрями сталого розвитку сільського господарства	Підвищення ефективності наукових досліджень. Наукові організації та університети (інфраструктура сталого розвитку). Формування інноваційної системи освіти. Забезпечення, впровадження та генерування інновацій в аграрному секторі
Бажаний стан розвитку сільського господарства	Показники економічної безпеки сільського господарства та окремих його сегментів
Організаційно-економічний механізм забезпечення сталого розвитку сільського господарства	Обґрунтування раціональної структури сільського господарства у взаємозв'язку з всіма стейкхолдерами. Формування нормативного регулювання економічної безпеки сільського господарства. Проектно-орієнтоване управління інноваційним розвитком сільського господарства. Фінансові механізми та державно-приватне партнерство забезпечення економічної безпеки сільського господарства
Фінансування заходів стратегії	Методи, важелі, інструменти, ресурси
Карта ризиків	Матриця ризиків (фінансових, загальнодержавних, екологічних та ін.)
Моніторинговий контроль реалізації стратегії	Механізм проведення моніторингу стану економічної безпеки сільського господарства та виконання завдань стратегії
Календарний план перегляду стратегії	План дій щодо реалізації завдань стратегії та внесення коректив

Вимоги до розробки стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства повинні бути забезпечені адекватним науково-практичним інструментарієм. Враховуючи вищевикладене, запропоновано алгоритм

розробки та реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства (рис. 5.7).

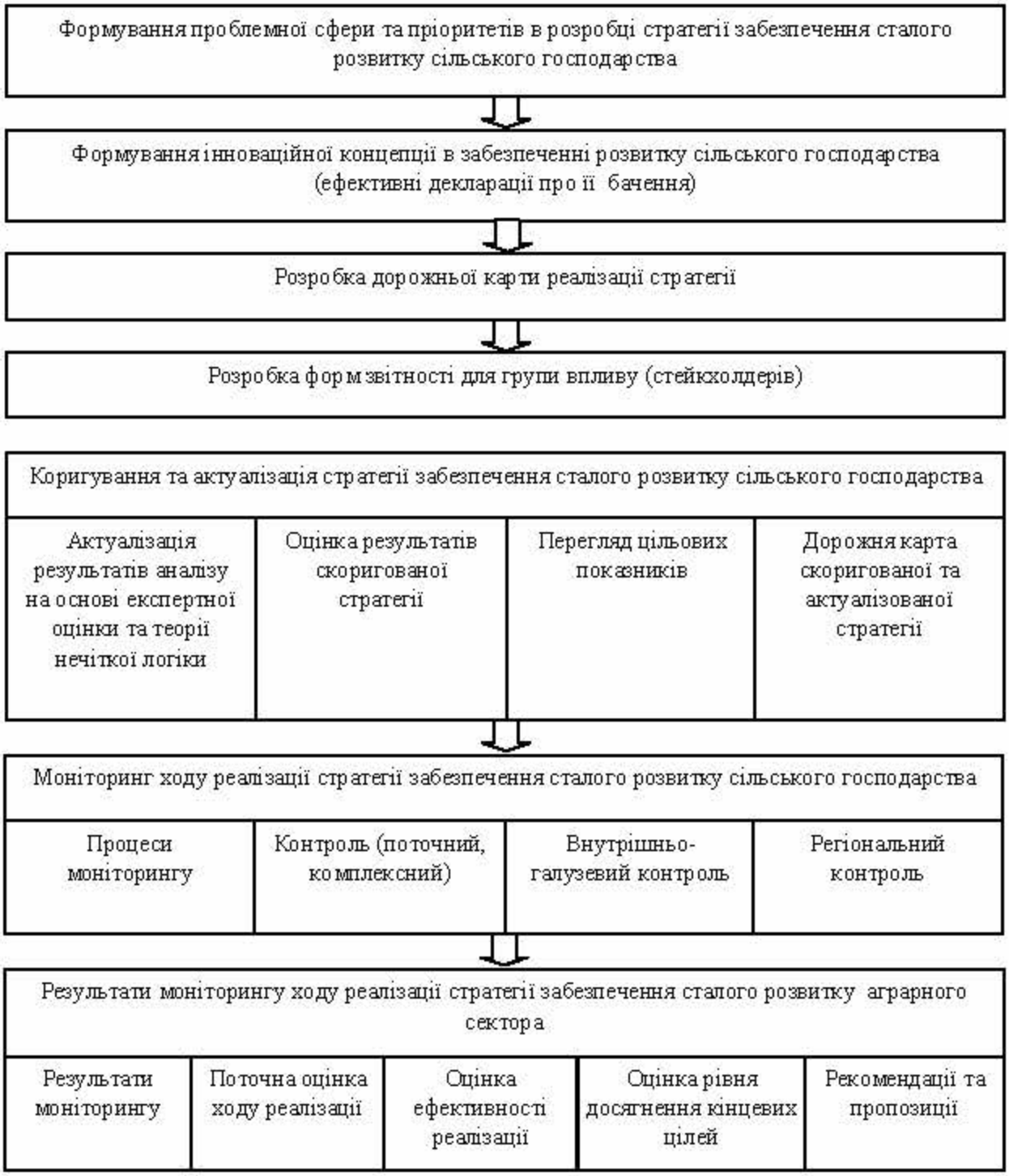

Рис. 5.7. Етапи розробки та реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства *

*Джерело: складено автором

Реалізація стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства повинна супроводжувати регулярний моніторинг реалізації прийнятих раніше рішень. Під моніторингом стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства розуміється безперервний процес підбору відповідних нормативних показників, необхідних для прийняття чітких обґрунтованих представленою стратегією управлінських рішень в сфері сталого розвитку галузі.

Ключовою метою проведення моніторингу є визначення відповідності (або відхилення) проведених інноваційних рішень рівню досягненню показників розвитку. У разі виявлення відхилень від запланованих параметрів на підставі результатів проведеного аналізу варто прийняти відповідні заходи у контексті зміни параметрів інноваційної діяльності сільського господарства.

Завданнями проведення моніторингу сталого розвитку сільського господарства у рамках реалізації стратегії пропонується віднести:

- інформування про досягнення планованих показників сталого розвитку;

- формування варіативної й динамічної інформаційної структури інституційного регулювання сільського господарства;

- забезпечення інформацією, яка необхідна для подальшого коригування управлінських рішень щодо забезпечення сталого розвитку та планування інноваційної діяльності в аграрному секторі.

В рамках формування стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства варто враховувати наступні концептуальні положення:

- сільське господарство не є консервативною галуззю, нездатною сприймати і поглинати інноваційні процеси у напрямку забезпечення розвитку, а є системою, стан якої представляється сукупністю взаємодіючих факторів, що мають цільову спрямовану коливальну природу, кожен з яких характеризується відповідною силою його прояву. Така обставина змушує

зробити висновок, що фазові траєкторії внутрішніх і зовнішніх факторів збуджують резонанс, який визначається кутом відхилення від запланованих цілей;

- функціонування і розвиток сільського господарства варто розглядати з позиції системного підходу та декомпозиції інноваційного процесу на елементарні підпроцеси (бізнес-процеси), які складаються з «входу» (наявних факторів, які відповідають тим чи іншим цілям економічної безпеки, трансформації інновацій в дієві ресурси забезпечення економічної безпеки , і «виходу» комерціалізації інновацій у напрямку забезпечення економічної безпеки галузі);

- сільське господарство як система, об'єднана цілісними технологічними й фінансовими зв'язками, що вимагає необхідного дієвого інструментарію управління, спроможного адаптувати її до так званих зовнішніх шоків та забезпечити стійкі тенденції сталого розвитку;

- функціонування сільського господарства перебуває під впливом внутрішніх і зовнішніх збурень, які викликають відхилення в результатах забезпечення економічної безпеки, в зв'язку з чим підвищення якості інституційного регулювання процесами вимагає корекції за допомогою моніторингу, виначення трендів і закономірностей, які дозволяють виробити ефективний механізм інституційного регулювання для зменшення невизначеності та ризику;

- інноваційний розвиток сільського господарства пов'язаний з порядком розвитку технічних моделей. Так само як і в фізичних системах, економічна динаміка описує взаємозв'язок між основними параметрами та змінними за допомогою диференціальних рівнянь (лінійних, але зазавичай нелінійних рівнянь). Саме коли ставиться завдання не лише аналізу, але й інституційного регулювання економічною безпекою на різних рівнях, затребуваною стає теорія диференціальних рівнянь. На відміну від технічних систем, оцінювати параметри соціально-економічних моделей набагато складніше, адже параметри, як і вся структура рівнянь, що описують рівень економічної

безпеки, швидше за все, змінюється з часом, навіть самі закони, покладені в основу рівнянь, не завжди реально педставляють взаємозв'язок змінних. Однак математичний опис поведінки сільського господарства дає можливість аналізувати фазові коливання, стійкість або нестійкість, а також зробити висновок про надійність отриманих результатів й висновків.

5.2. Організаційно-економічний механізм реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства України

У сучасному світі якість регулювання інноваційно-інвестиційних процесів стала визначальним фактором конкурентоспроможності національних економік. Активізація ринкових відносин, прагнення побудови відкритої соціально-економічної моделі в державі, стрімка інтеграція у світові ринкові відносини зумовлюють необхідність дослідження проблеми реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства на основі генерації нових знань, технологій та їх прискореному освоєнні у виробництві. В Україні на сучасному етапі розвитку, коли загальний каркас інституційних трансформацій в сільському господарстві, щодо реалізації державного регулювання розвитку аграрного ринку практично завершений, набуло актуальності питання підвищення ефективності, стабілізації механізмів організаційно-економічного забезпечення. Ефективне функціонування вітчизняного сільського господарства безпосередньо залежить від державного регулювання організаційно-економічного забезпечення його сталого розвитку та його компонент. Удосконалення функціональної організації, раціоналізація та оптимізація видової структури, запровадження соціально відповідального виробництва, конкурентоспроможність на світових ринках та можливість протистояти викликам глобалізованого суспільства перебуває у безпосередній залежності від обґрунтування, розробки та реалізації державної стратегії організаційно-економічного забезпечення сталого розвитку сільського господарства в

Україні.

Однією з головних проблем сучасного сільського господарства в Україні, яке потребує вирішення є відсутність ефективного організаційно-економічного механізму реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, який дозволятиме здійснювати протидію можливим загрозам інноваційно-інвестиційної діяльності, використовувати наявний потенціал та в цілому підтримувати належний рівень продовольчої безпеки в Україні.

Господарська реформа для вітчизняного сільського господарства означає трансформацію відносин власності, становлення ринкових форм виробництва, запровадження конкурентних методів оцінки результатів праці тощо. На особливу увагу заслуговують сільськогосподарські підприємства, які визнані ринком такими, що дозволяють зреалізувати інтереси різних груп учасників, залежно від позицій в ієрархічних рівнях й статусних конструкціях відношень до власності.

Результатом державного регулювання забезпечення розвитку сільського господарства є формування різнопланових за інституційно-правовими ознаками формувань (товариства, приватні підприємства, фермерські господарства, тощо). Вітчизняна агроекономічна наука дає різноаспектну оцінку стану й ефектам організаційно-структурних змін в системі галузевої господарської структури, однак ми хочемо показати його у ролі організаційно-економічного механізму реалізації державного регулювання забезпечення сталого розвитку сільського господарства [20].

Результатом функціонування сучасного організаційно-економічного механізму державного регулювання забезпечення розвитку сільського господарства та його підсистем є: перехід від адміністративно-командної системи розвитку виробничих формувань, до ринкової – на базі колгоспів і радгоспів були створені підприємницькі структури різних організаційно-правових форм; зміна суспільно-економічного устрою; радикальне переформатування системи регулювання господарських відносин;

закріплення нової системи виробничих відносин з визнанням рівноправності усіх форм власності і господарювання; активізація приватної ініціативи [21].

Звертаючи увагу на сукупність різних механізмів державного регулювання у рамках інтегрованої системи забезпечення сталого розвитку сільського господарства, ми припускаємо, що сам по собі процес всеосяжний, і у рамках відповідного, конкретного механізму складно знайти достатній теоретико-методологічний і практичний інструментарій для його ефективної реалізації. Тим паче, сукупність завдань такого дослідження доцільно згрупувати до формування саме організаційно-економічного механізму забезпечення сталого розвитку сільського господарства.

Державне регулювання забезпечення сталого розвитку сільського господарства у контексті розбудови дієвої системи його регулювання, повинно здійснюватися в напрямі забезпечення стратегічної стабільності. Загальний кінцевий результат функціонування суб'єктів сільського господарства, орієнтований на перспективу, передбачає стабільність національної продовольчої безпеки та стабільне утримання конкурентних позицій на глобальному ринку. Сільське господарство при цьому розглядається як функціональна підсистема аграрного ринку, пов'язана зі створенням аграрних благ [22].

Конструкція визначеного організаційно-економічного механізму державного регулювання сталого розвитку зорієнтована на необхідність включення сукупності особливостей сільського господарства, а саме: недоформованість інститутів ринку, транзитивність ринкового середовища їх нестабільність; нерозвиненість соціальної інфраструктури; відсутність реального захисту прав власності на майно, та результати виробничої діяльності; суттєва важливість сільського господарства для життєзабезпечення суспільства; відсутність у суб'єктів сільського господарства необхідних можливостей впливати на відповідні умови й процес виробництва; суттєва залежність від природних умов, що формують природне інституційне середовище в господарюванні (природні особливості

на певній території); ресурси сільського господарства представлені відповідними мікроорганізмами, тваринами, рослинами; короткостроковість зберігання виробленої продукції і обмеженість терміну виробничих процесів; складність в соціальній структурі виробництва; тривалість у відновленні та обмеженість у просторі такого виробничого ресурсу як землі [23].

Саме тому сталий розвиток сільського господарства як об'єкт державного регулювання, особлива система щодо формування відповідного механізму у контексті дотримання обов'язковості врахування вище представлених особливостей, що спонукатиме до досягнення необхідного рівня розвитку. Одним із першочергових завдань щодо врегулювання стратегічного організаційно-економічного забезпечення сталого розвитку сільського господарства є оптимально-ефективне використання головного ресурсу – землі. Законодавчо і організаційно-функціонально слід сформувати такі умови, за яких земля як основний засіб виробництва й предмет праці буде використовуватися економно, якісно, з збереженням та відновленням в рамках об'єктивних умов екологічних систем. Тобто, важливим складником державного регулювання у даному випадку виступає юридичне закріплення норм, традицій і способів стимулювання збалансованого використання суб'єктами сільського господарства природних ресурсів (зокрема землі). Організаційно-економічне забезпечення сталого розвитку сільського господарства вбачається нами як складна система з сукупністю складників (рис.5.8).

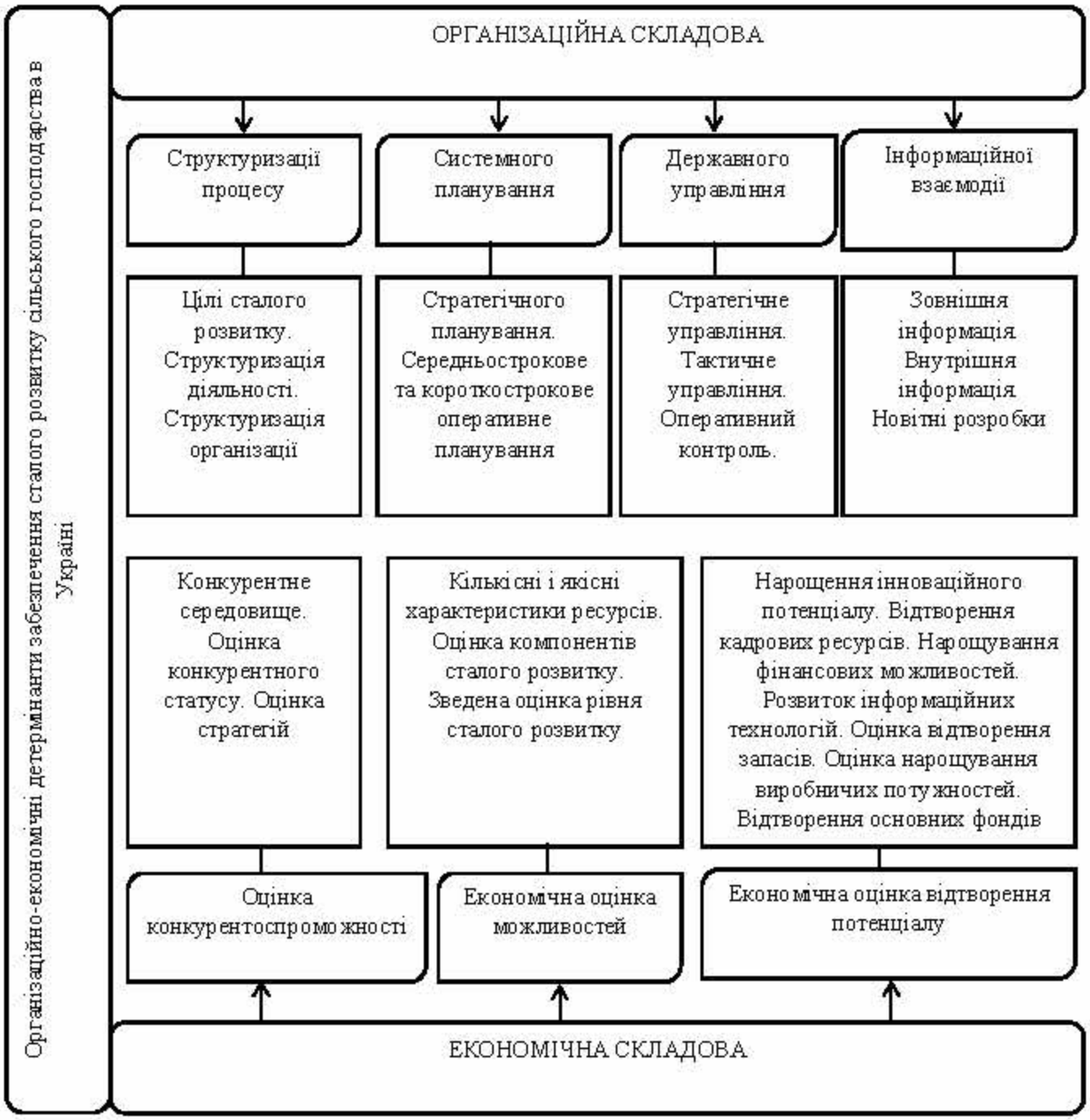

Рис. 5.8. Організаційно-економічні детермінанти державного регулювання забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні*

*Джерело: розроблено автором

Серед головних умов організаційно-економічного забезпечення державного регулювання розвитку сільського господарства, які необхідно обов'язково врахувати, наступні: кон'юнктура світового ринку аграрної

продукції та продовольства; рівень внутрідержавного споживання та ціни на готовий продукт; інфраструктурно-обслуговуюча складова та її функціональні можливості й стан; регіональні особливості аграрного виробництва та сільських формувань; інноваційно-інвестиційна складова розвитку виробництва на селі [24].

Головною складовою при формуванні організаційно-економічного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства є конкурентна сталість, тобто можливість результатів виробництва утримувати високі ринкові позиції. Відомо, що досягнення стабільності сталого розвитку сільського господарства не є можливим без системного усунення проблем, які перешкоджають розширеному відтворенню, стабілізації обсягів виробництва продукції, упровадження принципів і технологій екологізації аграрного виробництва.

Головне завдання сучасного організаційно-економічного механізму державного регулювання забезпечення сталого розвитку сільського господарства полягає у формуванні сприятливих інституційних умов у контексті реалізації заходів сприяння розширеному відтворенню, стабілізації обсягу виробництва відповідно до потреб ринку. Механізм реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства як складна система повинен включити в себе також підсистему, яка б здійснювала моніторинг та аналіз інформації, що дозволить забезпечити прийняття конструктивних управлінських рішень. Інформаційна складова має вирішальне значення, адже сьогодні необхідна об'єктивна оцінка наявності й динаміки зміни кількісно-якісних характеристик факторів функціонування і розвитку виробництва продукції суб'єктами сільського господарства; засад та результативних характеристик використання виробничого потенціалу; прогнозування і передбачення умов зовнішнього природного середовища та ринку.

Організаційно-економічний механізм державного регулювання сталого розвитку сільського господарства як системи, а також конкретних

сільськогосподарських підприємств як суб'єктних виробничих формувань, забезпечить координацію господарських взаємодій у певному, сформованому державою і ринком інституційному середовищі, ефективне функціонування галузей та виробництв, задоволення потреб сільського соціуму, мінімізацію ризиків.

В організаційно-економічному механізмі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства на засадах стабільності і стратегічності, новаційна складова, а саме – формування ефективних інститутів сприяння новаційності агробізневих структур, набуває вирішального значення. Суть і концепція вирішення питання полягає в тому, що інноваційність – це головна вимога ринку, дотримання якої дає підстави сподіватися на перспективну конкурентоспроможність, а також на досягнення відповідних стандартів сталості й продовольчої безпеки. Саме тому, для створення дієвого організаційно-економічного механізму реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, держава повинна реально оцінювати перспективні можливості суб'єктів аграрного виробництва з урахуванням їх сталої спроможності, а також потенціалу задоволення продовольчої безпеки. Складові організаційно-економічного механізму реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства мають бути науково-обґрунтованими і у своїй сукупності функцій сприяти вирішенню різносторонніх проблем на мікро-, мезо- і макрорівні [25].

До таких цілей запропоновано віднести: досягнення фінансово-економічної стійкості, достойного рівня конкурентоспроможності галузей і виробництв, а також продукції аграрного виробництва; формування й ефективне використання передового, адаптованого до вітчизняних реалій науково-технічного потенціалу агарного виробництва; підвищення соціальних стандартів життя населення; інституційне збалансування міжгалузевого обміну для забезпечення передумов сталого відтворення в сільському господарстві; формування ефективних, доступних для усіх

виробників інститутів ринкової інфраструктури; підтримка доходів споживачів продовольства для формування високоефективного внутрішнього аграрного ринку; формування прозорого механізму цінового регулювання ринків продукції аграрного виробництва; створення дієвого фінансово-економічного механізму стимулювання розвитку сільського господарства; розвиток мережі інститутів, зокрема кооперативних, які сприятимуть забезпеченню доступу дрібних товаровиробників до експортних каналів збуту продукції; підтримка заходів зі створення і впровадження на практиці вітчизняних наукових розробок; розбудова механізмів саморегулювання, самофінансування і самоокупності суб'єктів ринкового обміну; стимулювання розробки й впровадження технологій аграрного виробництва, які забезпечать оптимізацію витрат і високий рівень конкурентоспроможності; удосконалення системи зайнятості на селі за рахунок створення умов для розвитку малого аграрного підприємництва; впровадження у практику господарювання адаптивних систем удосконалення діяльності суб'єктів аграрного виробництва [26].

Виконання наведених завдань, як передумов створення функціонального, адаптованого до вітчизняних реалій організаційно-економічного механізму реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, складає інституційну основу запровадження передового досвіду регулювання в галузі. Адже прогресивні моделі становлення найбільш конкурентоспроможних саморегулівних інституціональних формувань, передбачають обов'язковість виконання поставлених стратегічних завдань та стабільність результатів.

Концептуалізація та шляхи дотримання заходів, необхідних для реалізації напрямів формування організаційно-економічного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, спрямовані на досягнення стабільності, високого рівня продовольчої безпеки, ефективності й конкурентоспроможності сільського господарства, а також створення організованого ринку.

Організаційно-економічний механізм державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні є однією із ключових підсистем загальної системи державного регулювання, що включає сукупність методів (економічних, адміністративних), принципів, функцій, завдань, важелів та інструментів впливу на формування та розвиток сталого потенціалу. Елементи механізму мають складну, багаторівневу та ієрархічну організацію, виявляючи себе у вигляді відповідних підсистем: підсистема регулювання, підсистема цілей та завдань, організаційно-функціональна структура узгодження яких пропонується проводити на основі комплексного та системного підходів.

Враховуючи вищевикладене, нами запропоновано визначення сутності та змісту організаційно-економічного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства – як сукупності послідовних дій, процесів щодо формування комплексу різнобічних стратегічних заходів, які реалізуються учасниками механізму для формування сприятливих умов активізації сталого потенціалу сільського господарства та функціонує з урахуванням ієрархічного підходу, який полягає у ефективному поєднанні сукупності спеціальних економіко-адміністративних методів, інструментів, принципів, функцій, завдань та важелів впливу на рівень сталого розвитку сільського господарства.

Запропонований науковий підхід до функціонування організаційно-економічного механізму реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства, який полягає у трактуванні його як сукупності взаємоузгоджених засобів, методів та форм впливу суб'єктів, що корелюють з взаємозв'язками всіх інструментів механізму, продукують синергетичні соціально-економічні ефекти та включають комплекс методів координації, правових норм, елементів, упорядкованих відповідним чином у контексті подолання перешкод, які стоять на шляху розвитку сталого потенціалу сільського господарства в умовах глобалізаційних перетворень (рис.5.9).

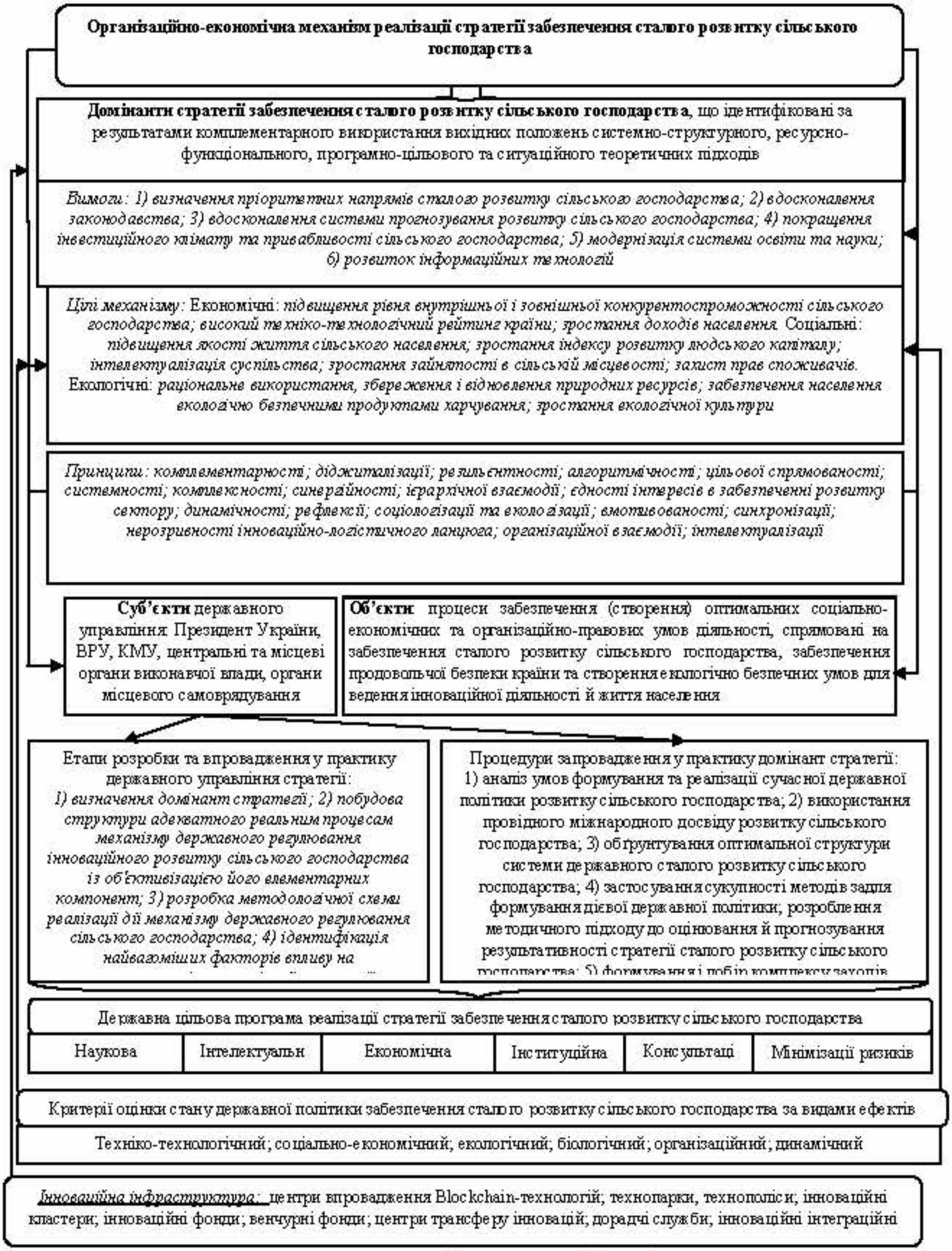

Рис.5.9. Механізм реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства комплементарного типу в умовах діджиталізації економіки України *

*Джерело: розроблено автором

Для досягнення мети механізму розробляється комплекс стратегічних завдань які пов'язані з модернізацією сталої системи, зі структурними реформами в сільському господарстві, впровадженням інституційних змін в інноваційно-інвестиційний управлінський процес, формування та гарантування підтримки сприятливого інвестиційного клімату, розвиток на засадах стійкості, що включає як один з компонентів добробут населення та екологічну безпеку.

Однією із складових організаційно-економічного механізму реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства є система його забезпечення. На основі аналізу фахової економічної літератури, пропонуємо виділяти наступні підсистеми забезпечення такого механізму: ресурсне забезпечення (зовнішні та внутрішні джерела формування ресурсів для забезпечення розвитку сталого потенціалу сільського господарства); нормативно-правове забезпечення (сукупність нормативно-правових актів, що регулюють інноваційну діяльність); інформаційне забезпечення (сукупність зовнішніх та внутрішніх інформаційних потоків, необхідних для здійснення аналізу, планування і підготовки ефективних управлінських рішень щодо розвитку сталого потенціалу сільського господарства); методичне забезпечення (система аналітичних прийомів та способів оцінки ефективності формування та рівня розвитку сталого потенціалу сільського господарства, з урахуванням внутрішніх взаємозв'язків та взаємозалежностей між складовими сталого потенціалу); кадрове забезпечення (персонал, необхідний для забезпечення розвитку сталого потенціалу сільського господарства); технічне забезпечення (комплекс програмно-технічних засобів, що сприяють розвитку сталого потенціалу) [33].

Отже, із врахуванням результатів проведеного дослідження, виявлених передумов, встановлених взаємозв'язків, виділених функціональних підсистем організаційно-економічного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, нам запропоновано стратегічні імперативи сталого розвитку сільського господарства на умовах інтегруючої

взаємодії держави та галузі: фінансові (розвиток механізму страхування фінансових, валютних і кредитних ризиків, субсидування з бюджету інвестиційних і сезонних кредитів; податкові інвестиційні пільги, приватно-державне проектне фінансування; співфінансування, реструктуризація боргів та ін.); інноваційно-інвестиційні (формування довгострокової інноваційно-інвестиційної політики, організація аудиту наукових розробок, фінансування грантів, підтримка фінансового лізингу, гарантії сталого інвесторам, страхування, ліцензування, податкові пільги, ліцензування та ін.); організаційно-економічні (ефективне антимонопольне регулювання цін, тарифів на паливно-мастильні і матеріальні ресурси, механізми пільгового кредитування, реструктуризація боргів, кооперації, розвиток системи контролю якості, податкове обмеження зовнішньої торгівлі та ін.); соціальні (підтримка і фінансування підготовки кадрів, соціальна політика, орієнтована на вирівнювання умов життя, стимулювання закріплення в сільській місцевості молодих фахівців та ін.) [34].

Застосування стратегічних імперативів сталого розвитку сільського господарства в Україні відбувається шляхом застосування формального примусу (насадження зверху державою та її інституціями, що складає прояв державного регулювання на основі владного упорядкування) та неформального примусу (на основі сигналів ринку, детермінованих його законами, поточною ситуацією, а також поведінкою суб'єктів аграрного виробництва). Визначені підходи є актуальними для України, але у формуванні ефективних стратегічних імперативів удосконалення сталої політики регулювання інноваційно-інвестиційних відносин у сільському господарстві важливо враховувати його інституційні особливості [35].

На сучасному етапі розвитку ринкових відносин в Україні для здійснення ефективного державного регулювання сталого розвитку сільського господарства з метою виробництва конкурентоспроможної наукоємної продукції доцільно вносити зміни на всіх управлінських рівнях. Для сприяння розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності в сфері

наукоємного аграрного виробництва варто, на думку автора, заходи сталої політики розробляти окремо, для кожного рівня регулювання.

Отже, автором представлено концептуальний підхід до функціонування організаційно-економічного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні, який є однією із ключових підсистем загальної системи державного регулювання, що включає сукупність методів (економічних, адміністративних), принципів, функцій, завдань, важелів та інструментів впливу на розвиток новаційно-інвестиційної діяльності вітчизняного сільського господарства. Запропоновані стратегічні імперативи використання такого механізму на умовах інтегруючої взаємодії держави та галузі: розробка стратегій сталого розвитку сільського господарства на засадах ефективності використання наявного сталого потенціалу; модернізація сировинної складової; використання інвестиційних стимулів для підтримки сталого розвитку сільського господарства; використання переваг державно-приватного партнерства у контексті реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в умовах глобалізації.

Ефективне функціонування вітчизняного сільського господарства безпосередньо залежить від дієвої державного регулювання забезпечення його розвитку. Обґрунтований організаційно-економічний механізм реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства, який функціонує за допомогою сукупності підсистем, які охоплюють і регламентують усі процеси, що відбуваються в сільському господарстві та відповідні детермінанти. У свою чергу державне регулювання сталого розвитку сільського господарства є елементом складнішого порядку сформована на основі сучасних досягнень науково-технічного прогресу, культурних та духовних традицій тощо. Удосконалення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства повинно орієнтуватись на: підвищення рівня його конкурентоспроможності; обмеження ринкової влади крупних корпоративних структур

(агрохолдингів); формування сільського розвитку на основі громад; активізації державної підтримки інноваційних ініціатив у малому й середньому аграрному бізнесі; дотримання національно-адаптованих інституцій, які враховують вітчизняні традиції.

5.3. Стратегічні детермінанти забезпечення сталого розвитку сільського господарства на засадах концепції «зеленої економіки»

У розробці представлених імперативів забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації актуальності набувають глобальні питання продуктивності, сприяння відновлюваності, забезпечення сталості для розвитку, та це головний концептуальний вимір для сукупності пропозицій, які варто втілені у практику стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства, наприклад, через концепції "зеленої економіки".

Сільське господарство загалом є пріоритетним, адже має свою територіальну приналежність, яка залежить від різних природно-кліматичних умов і регіональних особливостей, а тому, насамперед, важливою є розробка та впровадження передових форм для організації його сталого функціонування. Головними із резервів продуктивності сільського господарства, та його відповідності реаліям для життя людей зосередженні в дієвій системі організаційно-економічних інновацій [46-47].

"Зелена економіка" тяжіє до так званої інноваційної багатоаспектності, яка стосується усіх сфер життєдіяльності людини й особливо агропромислового виробництва, сільських територій. Кластеризація, або кластерна модель забезпечення сталого розвитку сільського господарства на рівні регіону ґрунтуючись на засадах "зеленої економіки" – є певною мірою панацеєю від різних деструктивних дій людини у напрямі раціоналізації використання ресурсів галузі.

Засади формування ефективної інноваційної моделі для сільського господарства у контексті реалізації концепції "зеленої економіки" варто розглядати в контексті використання таких цільових орієнтирів: повернення економіки сільського господарства у напрямі концепцій збереження природи; сприяння стимулювання інновацій стійкого й відновлюваного розвитку; забезпечення реалізації на практиці принципів стійкості й відновлюваності галузі; формування сприятливих умов для стійкого розвитку відновлюваного розвитку сільського господарства; нормативна підтримка розвитку системи виробництва й використання відповідних біологічних видів палива та органічного виробництва.

Представлене дає нам можливість стверджувати про неоціненність та досить вагому значимість ціле орієнтованих й дотичних до досліджуваної проблеми дослідницьких результатів, які дають можливість обґрунтувати, які засад її становлення, наприклад, на принципах "зеленої економіки". У свою чергу, концепція інноваційної моделі не є сталою, вона постійно еволюціонує разом з наукою і суспільством, згруповуючи минулі дослідження та будуючи шлях до майбутніх інновацій, однак враховуючи можливості й реалії, об'єктивні потреби і можливі технологічні прориви. Однак для сільського господарства відповідна інноваційна модель за своїм типом й організаційно-економічною характеристикою повинна передбачати природні фактори та фактор невідновлюваності у певному просторовому вимірі такого функціонально-важливого ресурсу як земля [50].

Вирішення поставлених завдань щодо сталого розвитку сільського господарства неможливе без раціонального використання природно-ресурсного потенціалу, екологізації сільськогосподарського виробництва, що дозволить створити умови для раціонального використання земельних ресурсів, забезпечить відтворення родючості ґрунтів та виробництво екологічної продукції. Екологічно обґрунтоване використання природних ресурсів та охорона навколишнього природного середовища взаємопов'язані з усіма сферами діяльності людини, зокрема визначають орієнтири

трансформації процесів суспільного відтворення на інноваційній основі, де раціональне природокористування є визначальною передумовою. Впровадження природоохоронних інновацій в Україні за видами відображено в табл. 5.8.

Таблиця 5.8

Впровадження природоохоронних інновацій в Україні протягом 2014-2017рр.*

% від загальної кількості інноваційно активних підприємств	Кількість підприємств, які упроваджували природоохоронні інновації		У тому числі									
		під час виробництва товарів і послуг на підприємстві	з них з метою						в процесі використання товарів чи послуг кінцевим споживачам	з них через		
			зменшення обсягу матеріалів або води на одиницю продукції	зменшення споживання енергії або вуглецевого сліду	зменшення рівня шуму, забруднення ґрунту, води чи повітря	заміни частин матеріалів на менш забруднюючі або небезпечні	заміни частини викопних джерел енергії на відновлювані	забезпечення рециркуляції відходів, води, матеріалів для власного використання чи продажу		зменшення використання енергії або вуглецевого сплаву	зменшення рівня шуму, забруднення ґрунту	полегшення утилізації продукції після використання	подовження терміну використання виробу шляхом виробництва більш міцних виробів
Усього	24,4	21,5	10,6	13,0	11,2	8,7	2,4	7,7	17,5	10,9	9,6	6,2	6,4
малі	16,7	12,9	4,9	8,0	5,6	5,3	1,1	3,2	13,1	8,5	7,1	4,2	3,8
середні	20,7	16,8	7,9	9,5	6,3	7,2	2,0	5,9	16,1	10,9	9,5	5,9	4,3
великі	24,5	21,7	8,5	17,9	10,4	4,7	2,8	7,5	15,1	11,3	7,5	4,7	2,8

*Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України [53]

Як бачимо, з наведених у таблиці 5.8. даних найбільше природоохоронних інновацій впроваджували великі та середні підприємства, частка яких, за досліджуваний період, складає 24,5 та 20,7 % відповідно. Впровадження природоохоронних інновацій відбувалось, передусім, під час виробництва товарів, з метою зменшення споживання енергії, а також в процесі використання товарів чи послуг кінцевим споживачам, де частка впровадження серед усіх типів обстежених підприємств є максимально наближеною.

Встановлено, що природно-ресурсний потенціал сільського господарства слід розглядати у взаємозалежності усіх його складових. З метою активізації заходів щодо охорони та раціонального використання природних ресурсів важливим є урахування особливостей формування та взаємозв'язку природно-ресурсного потенціалу з економічним надбанням регіонів та визначення на цій основі його оптимального характеру.

Запропонована система використання природно-ресурсного потенціалу враховує не лише певні соціальні інтереси суспільства, а й насамперед екологічні, ґрунтується на потребі зменшення значного негативного впливу на природнє середовище та мінімізації соціально- екологічних ризиків шляхом врахування інноваційних технологій у аграрному секторі та результативної системи відповідальності за певні екологічні порушення.

Нині в основі освоєння ресурсного потенціалу в Україні парадигмою ресурсокористування є ресурсозбереження, що визначається як прогресивний напрямок використання природно-ресурсного чинника та забезпечує економію природних ресурсів та зростання виробництва продукції при тій самій кількості використаних вихідних ресурсів (основних і допоміжних матеріалів, палива, сировини), шляхом докорінного поліпшення організації та технічної і технологічної підготовки виробничих процесів [54].

Значна частина економічно розвинених держав вважають високопродуктивну економічну діяльність направлену на ресурсоощадність

найбільш пріоритетною та такою, що формує достатні й необхідні умови для розв'язання складних екологічних проблем та вирішення соціально-економічних завдань. Досягнувши рівня валового виробництва у 5,5 тис. дол. Тайвань розпочав швидке впровадження політики щодо підвищення екологічної безпеки, у Японії подібні зрушення відбулись при рівні ВВП – 1,6 тис. дол. в рік на одну особу. Політика зрівноваженого розвитку в розвинених країнах реалізувалась виходячи з їх інтересів щодо перспектив екологобезпечного економічного розвитку як єдиної альтернативи майбутнього [55].

Такий процес у перспективі повинен трансформуватись у збалансовані системи безвідходної діяльності. Подальший розвиток сільського господарства в Україні має базуватись на новітніх зв'язках в системі виробництва сільськогосподарської продукції, її розподілу, обміну та споживання товарів та послуг. Такі зв'язки та відносини повинні урегулювати організаційно-економічні та соціальні конверсії та гармонійно взаємодоповнити найперспективніші ніші розвитку, зокрема їх інноваційно-екологічний концепт. Вважаємо, що проблема інноваційно-екологічного сільськогосподарського виробництва охоплює комплекс виробничо-господарських зв'язків між суспільством та довкіллям, як опосередкованим виробником. А досягнення паритету між екологічними та економічними компонентами такого розвитку є пріоритетом для гармонізації еколого-суспільних відносин в процесі сталого розвитку усіх галузей національного господарства.

Важливим методом у системі державного управління є метод фінансового забезпечення, або надання грошових коштів на конкретно визначені заходи з охорони природних об'єктів. До джерел фінансування такої діяльності можуть бути віднесені кошти державного та місцевих бюджетів, власні кошти підприємств, кредитні ресурси банків та грошові внески екологічних фондів та організацій.

Дієвим інструментом державного управління є обґрунтоване застосування матеріального стимулювання, що забезпечує реалізацію зацікавленості суб'єктів господарювання у здійсненні природоохоронної діяльності та раціонального природокористування. Запропонована система (рис. 5.10) з цією метою передбачає застосування поряд із заохочувальними заходами відшкодування заподіяної шкоди довкіллю та відповідальність за екологічні порушення.

Діяльність по створенню екологічних фондів є дієвим економічним заходом з організації забезпечення інноваційно-орієнтованого розвитку галузей національного господарства. В даному контексті фонди можна визначати, як установи, що націлені на надання матеріальної допомоги, а також, власне грошові кошти та джерела їх утворення. Зокрема, до екологічних фондів надходять виплати підприємств за природокористування та які направляються на здійснення першочергових та високовартісних заходів з охорони природних об'єктів. Різнорівневі фонди екологічного призначення виконують також функцію екологічного страхування за рахунок відповідно здійснених внесків.

Звичайно, для сільського господарства було б доцільно віддати перевагу розв'язанню існуючих екологічних проблем через заміну морально та фізично застарілого обладнання, впровадження мало- та безвідходних технологій, налагодження комплексної рециркуляції відходів, зниження матеріало- та енергомісткості, відмови від застосування еколого-небезпечних сировинних і комплектуючих матеріалів. Як показує світовий досвід, ратифікація таких заходів залежить від фінансово-економічного становища і може бути реалізована лише поетапно. Тому, важливо здійснити наукове обґрунтування черговості розробки та реалізації природо-відтворювальних заходів, які зможуть у найкоротші терміни позначитися на динаміці якісного стану аграрних ресурсів довкілля, зниження рівня і масштабів захворюваності населення, що може призвести до скорочення екологічних платежів, платежів за використання матеріальних та енергетичних ресурсів,

скорочення чи, навіть, в кінцевому підсумку, усунення платежів за збитки, які можуть бути заподіяні аграрним ресурсам довкілля [56].

Рис. 5.10. Система організації інноваційно-екологічного ведення аграрного виробництва в Україні*

*Джерело: побудовано автором [57]

З вищевказаного зрозуміло, що для сільськогосподарських підприємств, які випускають продукцію за аналогічними технологіями, природовідтворювальні заходи та черговість їх реалізації мають бути індивідуальними, що пов'язано з економіко-географічним місцезнаходженням, зокрема, віддаленістю від населених пунктів, джерел сировини, річок, вплив фінансово-економічного стану на розвиток регіону з впливом на агроекологічну ситуацію.

Але може потенційно виникнути ситуація, коли прагнення кожного забруднювача до мінімізації власних екологічних витрат призведе до того,

що забруднення знизиться до такого рівня, коли подальше скорочення його рівня коштуватиме лише стільки, скільки складає додатковий збиток від забруднення. Тому, для конкретного підприємства буде економічно недоцільним зниження величини забруднення, оскільки вартість очистки може бути більшою, ніж величина збитку. Відтак, одним із головних критеріїв оцінки природовідтворювальної діяльності підприємств є процес отримання результату, який дозволяє досягати поставлених виробничих цілей при мінімізації витрат матеріальних, фінансових та інших аграрних природних ресурсів, що сприятиме істотному зменшенню навантаження на ресурси довкілля.

Рівень розвитку сільського господарства впливає на забезпеченість продовольчої безпеки та продовольчої незалежності країни. Проте останнім часом спостерігається зниження якості продуктів харчування, що відбувається за умов погіршення екологічного стану сільськогосподарських угідь та зниження родючості ґрунтів – незамінного джерела життєзабезпечення країни та основи добробуту населення. Так, через ерозію ґрунтів втрачається родючий шар ґрунту, зменшується вміст гумусу, збільшуються площі кислих і солонцевих ґрунтів, 38% орних земель країни є переущільненими [58]. Такі процеси негативно позначаються на екологічній безпеці продукції харчової промисловості. Значна частина харчових продуктів, що виробляються, не відповідає світовим стандартам. У той же час, у країнах ЄС та у світі в цілому стрімко розвивається органічне виробництво, спрямоване на поліпшення здоров'я населення шляхом виробництва високоякісного продовольства, сировини та інших продуктів, збереження родючості ґрунтів та навколишнього середовища. Наприкінці минулого тисячоліття розпочалася і триває донині епоха глобального перегляду світових стратегій розвитку харчової промисловості. На заміну існуючої сільськогосподарської моделі "більше і дешевше" приходить нова модель "якісніше і безпечніше" [59-60].

При органічному виробництві насамперед забезпечується відповідність органічної системи аграрного виробництва та продукції харчової промисловості певним стандартам, що сприяє маркуванню продукції відповідним чином та реалізовувати як органічну. Визначено, що особливістю органічного виробництва є те, що відповідні сертифікації уповноваженими установами підлягає виробництво, процеси глибокої переробки, пакування і зберігання продукції. Підтримка власних національних стандартів на відповідну органічну продукцію обумовлює необхідність проводити сертифікацію шляхом використання міжнародних стандартів і національних стандартів інших держав. Таким чином отримана продукція експортується зазвичай до країн, які уповноважили органи сертифікації. Також, розвиток вітчизняного органічного виробництва перешкоджається нерозвиненістю нормативно-правової бази. Саме органічне виробництво сприяє реалізації концепції збалансованого розвитку промислової продукції шляхом соціально-економічної, природно-ресурсної збалансованості та має на меті забезпечення населення безпечними і якісними продуктами харчування, та збереження і покращення стану навколишнього середовища [61].

Починаючи з 2 серпня 2019 року в Україні почали діяти нові національні стандарти (закон №2496-VIII) для органічного виробництва. До того часу всі виробники отримували відповідні сертифікати в органах, які акредитовані на міжнародному рівні (на базі норм ЄС і США). Таким чином прийнятий Закон України "Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції" насамперед виправив багаторічний функціональний дисонанс [62].

Таким чином на основі прийнятого закону необхідно розробити сукупність нормативно-правових актів, щоб даний закон ефективно функціонував. Насамперед мають з'явитись правила органічного виробництва й відповідні порядки для проведення сертифікації тощо. Таким чином Законом передбачаються наступні зміни:

1) вводиться контроль та реєстрація як операторів відповідного органічного виробництва, так й акредитації сертифікаційних органів, які можуть та мають право працювати у відповідності до українського законодавства. Організації, які мають бажання працювати на вітчизняному ринку (виробники або переробники), повинні сертифікуватися за встановленими українськими стандартами та свою продукцію маркувати у відповідності до вимог (з огляду на законодавство про маркування). Таким чином всі виробники на вітчизняному ринку сертифіковані зазвичай за європейськими нормами та маркують свою продукцію таким чином – нанесенням відповідного європейського листка на етикетку. Така продукція відповідає європейським нормам та вільно продається на інших ринках;

2) розробка Єдиного реєстру виробників всієї органічної продукції. В Україні вже запустили банк компаній ТОП Organic, які стрімко почали займатись органічним землеробством;

3) виробників органіки насамперед зобов'язують кожного року проходити сертифікацію та декларувати обсяги своїх товарів;

4) власники відповідних органічних підприємств повинні погоджувати маркування такої органічної продукції з певними органом сертифікації. Термін дії такого сертифіката становитиме 15 місяців від дати видачі;

5) підприємці зобов'язані насамперед взаємодіяти з органами такої сертифікації. Надавати інспекторам зразки ґрунту або ж матеріалів, насіння, корму, води для проведення лабораторних досліджень тощо. Документація, насамперед фінансова, також перевірятиметься;

6) дозволяється вилучення продукції, яка перш за все не відповідає вимогам діючого законодавства щодо органічного виробництва і маркування. Це стосується таких недобросовісних виробників, які маркують упаковки визначеними державним логотипом або ж позначкою "органічний", "екологічний", "біологічний", "органік", однак насправді не виконують вимоги щодо виготовлення;

7) визначаються конкретні умови для виготовлення органічного молока, м'яса й іншої продукції тваринництва. Значна увага до годування тварин;

8) органічна рослинна продукція повинна насамперед вирощуватися із використанням добрив, які перебувають під біологічним розщепленням. Загалом, формування органічної продукції передбачає також використання технологій, які не зашкоджують людському здоров'ю, безпеці рослин та тварин. Також, підприємці не повинні здійснювати забруднення навколишнього середовища.

9) також сертифікується не безпосередньо органічний продукт (наприклад крупа, пшениця), а сам процес такого виробництва (починаючи від насіння та до виробництва, переробки і пакування) [63-64].

Отже, забезпечення екологічної безпеки вимагає проведення модернізації сільського господарства та передбачає комплексний цілеспрямований розвиток виробничого потенціалу, що передбачає прискорення темпів структурно-технологічної модернізації виробничих систем й створення умов для реалізації потенціалу сталого розвитку і зростання. Інноваційний розвиток сільського господарства забезпечує матеріальну основу модернізації. У зв'язку з цим, розробка науково обґрунтованих пропозицій і практичних рекомендацій з сталого розвитку еколого-безпечного сільськогосподарського виробництва має стати одним з основних складових розділів стратегії сталого розвитку аграрного сектора в Україні. Доцільність використання інноваційного фактора при проведенні модернізації багато в чому обумовлена тим, що економічне зростання забезпечується на 30% за рахунок збільшення затрат праці, на 40% – підвищення продуктивності праці і на 30% – використанням інноваційних технологій. Таким чином, перед аграрним сектором стоїть виключно складне завдання переходу від технологічної деградації до постіндустріального способу виробництва. Механізм державного управління екологозбереженням доцільно представити як взаємопов'язані блоки: 1. "Планування

раціонального використання природних ресурсів та охорони довкілля". 2. "Фінансово-ресурсного забезпечення". 3. "Стимулювання впровадження інновацій для раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища".

Зважаючи на наявні тенденції у формуванні екологічних проблем, взаємозв'язок з соціально-економічними та політичними факторами, питання сталого розвитку мають бути визначальними при розробці національної стратегії розвитку України. Суспільству необхідне гарантування безпеки, в тому числі екологічної, що визначається низкою юридичних, економічних, технологічних та інших чинників, та потребує повсякчасного урахування при здійсненні будь-якої діяльності.

У процесі сталого розвитку аграрного сектора, для забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, формується система відносин, що дефініцюється через сукупність виробничої та екологічної систем та визначається низкою функцій, змістових характеристик й завдань щодо їх реалізації (табл. 5.9).

При забезпеченні конкурентоспроможності аграрного сектора, формування державної аграрної політики з урахуванням фактора екологічної безпеки потребує врахування важелів ресурсономіки. Тому, в структурі сталого розвитку аграрного сектора слід виокремлювати функціональне наповнення виробничої та екологічної систем та охарактеризувати відносини, які виникають у процесі реалізації державної політики сталого розвитку сільського господарства в Україні.

Таблиця 5.9

Функціонально-змістові характеристики системи формування інструментарію державної політики інноваційно-екологічного розвитку сільського господарства в Україні

Функції	Змістова характеристика	Завдання по реалізації
Природно-господарські	- середовище-утворююче, - середовище-регулююче, - середовище-охоронне, - ресурсоохоронне забезпечення у загальній системі середовище регулювання;	Створення умов для поглиблення спеціалізації та раціонального розміщення аграрного виробництва відповідно до природно-кліматичних умов середовища функціонування економіко-географічного розташування і вартості ресурсів.
Інформаційні	Надання відомостей щодо наявних інноваційних розробок, організації виробництва та збуту продукції, ринкову кон'юнктуру та ін.;	Розвиток партнерських взаємовідносин між державою, сільськогосподарськими товаровиробниками та науковими установами щодо техніко-технологічного забезпечення, селекційної справи, генетико-племінної діяльності та ін.
Науково-технічні	- Науково-дослідна, - проектно-пошукова, - нормативно-технічна та технологічна основи функціонування;	Створення і реалізація сучасної науково-технічної бази для запровадження механізму узгодження економічних інтересів в системі "наука-виробництво-переробка-реалізація".
Виробничо-технологічні	Забезпечення процесу виробництва необхідними трудовими, матеріальними і фінансовими ресурсами, упровадження досягнень науково-технічного прогресу, удосконалення управління виробництвом,	Заготівля, зберігання, транспортування, пакування, ремонтно-технічне забезпечення, агрохімічне і ветеринарно-санітарне обслуговування, надання підвищеної виробничої готовності з попередньої підготовки матеріальних ресурсів до споживання, із запровадження ресурсозберігаючих технологій.
Організаційно-комерційні	Забезпечення безперервності процесу відтворення в усіх сферах і підрозділах, доведення продукції від виробника до споживача	Створення інноваційно-екологічної інфраструктури та формування системи вільного доступу вітчизняних товаровиробників до розгорнутої мережі складування, зберігання та збуту продукції.
Маркетингово-логістичні	-Комплексне дослідження ринку й економічної кон'юнктури, аналіз виробничо-збутових можливостей підприємства, організація системи товароруху	Визначення попиту на товари й розміщення замовлень на виготовлення серед товаровиробників; закупівлю товарів на замовлення споживачів; дрібнооптова та роздрібна торгівля; продаж споживачеві в формі спеціально скомплектованих партій товару.
Розрахунково-кредитних	Зростання ефективності грошового обігу, акумуляція й використання тимчасово вільних коштів	Сприяння матеріально-технічному забезпеченню і реалізації продукції підприємств шляхом забезпечення проведення фінансових розрахунків та пільгового кредитування.
Супровідні	Правове та економічне консультування, післяпродажний супровід	Для суб'єктів, які потребують допомоги у вирішенні господарських справ та захисту своїх інтересів у державних і приватних структурах.

Природно-виробнича компонента державної політики сталого розвитку аграрного сектора в Україні на засадах "зеленої економіки" реалізується шляхом виконання низки функцій у загальній системі господарювання, до яких віднесено: середовище-утворювальну, середовище-охоронну, середовище-регулюючу та ресурсоохоронну функції, для реалізації яких потрібне виконання умов для поглиблення спеціалізації та раціонального розміщення аграрного виробництва відповідно до природно-кліматичних умов середовища, функціонування з урахуванням вартості місцевих ресурсів й економіко-географічного розміщення об'єкта сталого розвитку.

Інформаційна функція державної політики сталого розвитку аграрного сектора в Україні реалізується через надання необхідних відомостей щодо інноваційних розробок в галузі організації виробництва сільськогосподарської продукції, ринкову кон'юнктуру, ринки збуту та ін., чому сприяє розвиток партнерських взаємовідносин між державою, сільськогосподарськими товаровиробниками та науковими установами щодо техніко-технологічного забезпечення, селекційної справи, насінництва, генетико-племінної діяльності.

Організаційно-комерційні та інформаційні послуги можуть бути спрямовані на: роботи по наданню суб'єктам ринкових відносин інформації комерційного характеру, тобто відомостей про організацію закупівель та збуту продукції, передусім про потенційних виробників необхідної продукції, цінової політики, товарного асортименту, способів доставки продукції; матеріально-ресурсного забезпечення; каналів реалізації виготовленої продукції; руху кадрів; забезпечення відповідних умов для контактів підприємців, ділового обміну; розміщення реклами, маркетингового обслуговування.

Реалізація маркетингово-логістичної функції розкривається через визначення попиту на продукцію, її розміщення, замовленння, виготовлення; закупівлю товарів на замовлення; інформованність товаровиробників і споживачів про ринкові новинки; роздрібну та гуртову торгівлю; реалізацію

продукції споживачам за спеціально сформованими партіями продукції; реалізацію продукції і забезпечення споживачів за узгодженими термінами.

Логістична складова визначається через складування і транспортування продукції до місць подальшого споживання, розробку оптимальних маршрутів переміщення та визначення найраціональніших типів транспортних засобів, укладання договорів щодо перевезення продукції та розробку із узгодженням графіків виконання таких робіт.

Виробничо-технологічні функції мають на меті надання товарам підвищеної виробничої привабливості на основі ресурсозберігаючих технологій, попередньої готовності до використання матеріальних ресурсів. Надання у довгострокову оренду товарів виробничо-технічного призначення на тривалий термін використання визначає орендні (лізингові) функції.

Розрахунково-кредитні, аудиторські, страхові – забезпечують здійснення фінансових розрахунків, умови здійснення кредитування, страхування проведення аудиторських перевірок з урахуванням комерційних ризиків. При цьому правове та економічне консультування спрямовано на надання консультаційних послуг для суб'єктів, які потребують допомоги у вирішенні екологобезпечного господарювання та захисту своїх інтересів у державних і приватних структурах.

Державна політика сталого розвитку аграрного сектора в Україні спричиняє дедалі більший вплив на власні підгалузі, а створення конкурентного середовища для виробництва сільськогосподарської продукції сприятиме виходу на нові ринки збуту. Основними принципами інтеграції аграрного сектора є, передусім, створення потужного національного ринку еколого-безпечної продукції з досягненням фінансової стабілізації й гармонізації вітчизняного зовнішньоекономічного законодавства відповідно до вимог Світової організації торгівлі й подальший розвиток власних галузей виробництва.

Отже, забезпечення ефективності державної політики сталого розвитку аграрного сектора в Україні нами вбачається через:

1) створення умов для поглиблення спеціалізації та раціонального розміщення аграрного виробництва відповідно до природно-кліматичних умов середовища функціонування;

2) створення інноваційної екологічно орієнтованої інфраструктури та формування системи вільного доступу вітчизняних товаровиробників до розгорнутої мережі складування, зберігання та збуту продукції;

3) розвиток партнерських взаємовідносин між державою, сільськогосподарськими товаровиробниками та науковими установами щодо техніко-технологічного забезпечення, селекційної справи, насінництва, генетико-племінної діяльності та ін.;

4) запровадження механізму узгодження економічних інтересів в системі "наука-виробництво-переробка-реалізація";

5) збільшення можливостей для участі в організованих ринкових відносинах усіх форм господарювання, в тому числі кооперування дрібних товаровиробників, для поглиблення співпраці щодо переробки та реалізації продукції на експорт;

6) розширення меж виробництва екологічної продукції, підвищення рівня відповідальності за дотримання якості і безпечності сільськогосподарської продукції.

Висновки до розділу 5

1. Набуті наукові результати утворили фундамент для розробки стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації економіки України, яка також враховує положення діючої стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 роки. Структура та зміст стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації економіки України включає в себе цільові програми, проєкти та заходи, які активно сприяють розвитку галузі на засадах сталості

2. Для успішної реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства необхідною є розробка комплексу організаційно-технічних заходів, зокрема: *економічних* (збалансування витрат бюджету на підтримку діяльності сільського господарства та його сталого розвитку); *інформаційно-комунікаційних* (формування на рівні дорадчих служб консультаційних центрів, відповідних відділів із питань реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства; формування системи інформаційно-комунікаційного забезпечення сталого розвитку галузі через впровадження Blockchain-технології тощо); *наукових* (розробка Державних та Регіональних програм сталого розвитку сільського господарства; розробка науково обґрунтованої структури інноваційного сільськогосподарського виробництва тощо); *інституційних* (законодавча підтримка сталого соціо-еколого-економічного розвитку сільського господарства; створення регіональних інноваційних фондів для акумуляції коштів на сталий розвиток); *безпекових* (поширення страхування ризиків у сільському господарстві; підвищення інвестиційної привабливості сільського господарства України; управління соціо-еколого-економічними ризиками).

3. Окреслено контури організаційно-економічної механізму реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства України, особливістю якого є: 1) аналіз умов формування та реалізації стратегії; 2) імплементація найкращих закордонних практик у сфері забезпечення сталого розвитку сільського господарства; 3) обґрунтування державної участі в забезпечення такого розвитку сільського господарства; 4) оцінювання і прогнозування результативності реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства.

4. Враховуючи стратегічну необхідність забезпечення сталого розвитку сільського господарства, його ролі у функціонуванні національної економіки, вважаємо, що об'єктивним та доцільним є врахування принципу комплементарності при створенні такої системи, що зумовлено насамперед взаємозв'язком та взаємодоповнюваністю інтересів держави, суб'єктів

господарювання і громадськості в процесі реалізації стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства.

5. Для підвищення результативності стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства України в умовах діджиталізації в основі її заходів та результатів реалізації повинні бути покладені два ключові напрями: екологічна спрямованість (концепція «зеленої економіки» та органічного виробництва) і кластеризація. У використанні положень «зеленої економіки» в сільському господарстві, варто реалізувати концепцію дифузії інновацій, тобто впроваджувати вже відомі у світі інновації, що прискорить процес виходу галузі на модель сталого розвитку. Прийнятними є альтернативні сільському господарству види економічної діяльності, такі як: біологічна енергетика, зелений туризм, а також «зелені» аграрні види зайнятості – органічне виробництво тощо. Для цього достатньо ресурсів, потрібно лише передусім створити сприятливі інституційні умови й забезпечити стабільну державну підтримку.

6. В організаційному плані актуальним вважаємо використання досвіду передових країн, залучаючи насамперед інституційні інновації. До таких інновацій належать біокластери, які в Європі досить активно поширюються. Ключовими характеристиками біокластера, який пропонуємо розглядати, як адаптаційний механізм концепції «зеленої економіки», є орієнтація на мінімізацію виробничих витрат та максимізацію додаткової вартості (поряд із полями, на яких вирощується сільськогосподарська сировина, створюють систему переробки, будуючи необхідні заводи). У даному випадку саме кластерна модель дозволить вирішити нагальну проблему сировинності та сприяти реалізації на вітчизняному та міжнародному ринках продукції з високою доданою вартістю.

7. Досягнення цільових орієнтирів стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації економіки України характеризується: 1) створенням умов для поглиблення спеціалізації і раціонального розміщення сільськогосподарського виробництва відповідно до

природно-кліматичних умов; 2) формуванням інноваційної екологічно орієнтованої інфраструктури та формуванням системи вільного доступу суб'єктів сільського господарства до розгорнутої мережі складування, зберігання і збуту продукції; 3) підтримкою розвитку інформаційних Blockchain-технологій у сільському господарстві; 4) розвитком партнерських відносин між державою, сільськогосподарськими товаровиробниками, науковим сектором, громадськістю та інформаційним сектором у напрямку техніко-технологічного забезпечення, селекційної справи, насінництва, генетико-племінної діяльності тощо; 5) формуванням передумов для кооперування дрібних сільгоспвиробників та поглиблення співпраці щодо переробки й реалізації продукції на експорт; 6) розширенням меж виробництва екологічної продукції, підвищення рівня відповідальності за дотримання якості й безпечності сільськогосподарської продукції.

Список використаної літератури до розділу 5

1. Скорик М.О. Система державного регулювання сільського господарства економіки. Економіка і регулювання. 2015. №12. С. 17-22.

2. Володін С. А., Чекамова О.І. Теоретичні засади формування і реалізації сталого потенціалу в розвитку економіки. Економіка АПК. 2017. № 5. С. 65-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2017_5_12

3. Манойленко О.В. Регулювання сталогои процесами: формування методичного підходу до подолання бар'єрів розвитку. Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики. Х. : ВД "ІНЖЕК", 2013. С. 139–158.

4. Саблук П. Т. Новаційна модель розвитку сільського господарства економіки України та роль науки в її становленні. Проблеми новаційно-інвестиційного розвитку. 2011. № 2. С. 200

5. Череп А. В. Регулювання сталогои процесами на підприємстві: сучасні підходи та перспективи. Формування ринкових відносин в Україні: збірник наукових праць. 2014. № 4. С. 43–46.

6. Долгошея Н. О. Формування ефективного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства. Економічний простір. 2013. № 69. С. 74-88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2013_69_10.

7. Заскалкіна О. М. Державне регулювання інституціональних перетворень в сільському господарстві економіки України. Теорія та практика державного регулювання. 2016. Вип. 1. С. 147-153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2016_1_26.

8. Житник Т. П. Державне регулювання стимулювання розвитку дрібнотоварного аграрного виробництва як чинник підвищення зайнятості та доходів на селі. Продуктивність аграрного виробництва. 2016. № 28. С. 22-28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pav_2016_28_6.

9. Демченко О. Трансформація ресурсного потенціалу в умовах сталого розвитку аграрної економіки. Проблеми і перспективи економіки та регулювання. 2016. № 1. С. 136-141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppeu_2016_1_19.

10. Ключник А. В., Слюсаренко А.В. Особливості державного регулювання економічного розвитку сільського господарства. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Економічні науки. 2014. Вип. 5.2. С. 7-11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmduce_2014_5.

11. Стратегія розвитку сільського господарства економіки на період до 2020 року. Схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-р.

12. Концепція Державної цільової програми розвитку сільського господарства економіки на період до 2022 року: проект. URL: http : // minagro.gov.ua/node/16822

13. Мазнєв Г. Є. Регулювання сталого розвитку сільськогосподарських підприємств. Актуальні проблеми сталої економіки. 2017. № 2. С. 32-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apie_2017_2_7.

14. Кірєєва Е. А. Пріоритети розвитку сільського господарства економіки України: органічна продукція та її сертифікація. Бізнес Інформ. 2018. № 3. С. 196-201. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_3_31.

15. Никифоров А. Є. Новаційна діяльність: теорія і практика державного регулювання : монографія / А. Є. Никифоров. К.: КНЕУ, 2010. 420с.

16. Готра В. В. Умови та напрямки вдосконалення фінансово-кредитного забезпечення сталого розвитку сільського господарства економіки України. Актуальні проблеми економіки. 2015. № 5. С. 117-123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2015_5_16.

17. Дяплова В. В., Дятлова Ю.В. Державне регулювання інвестиційного розвитку сільського господарства національної економіки. Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. 2016. № 3. С. 42-47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vddma_2016_3_10.

18. Заскалкіна О. Сутність механізмів державного регулювання інституціонального середовища в сільському господарстві економіки. Актуальні проблеми державного регулювання. 2015. Вип. 4. С. 72-76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2015_4_15.

19. Myshchak I. Проблеми і перспективи законодавчого забезпечення сталого розвитку в Україні. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, 2018. (6), 34-43.

20. Ільчук О. О., Івашків Н.Л. Наслідки впливу державного регулювання на розвиток сільськогосподарських підприємств. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. 2014. Вип. 7(3). С. 35-38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2014_7(3)__10.

21. Калюжна О. В., Бунзяк Н.Я., Кустова А.А. Розвиток сільськогосподарських підприємств на новаційній основі. Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки. 2014. № 3. С. 152-157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2014_3_20.

22. Карпишин Ю. В. Особливості регулювання діяльності агрохолдингів у контексті аграрної політики України. Бізнес Інформ. 2018. № 4. С. 177-183. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_4_26.

23. Кулик О. Г. Механізми державного регулювання розвитку інтеграційних підприємницьких процесів в сільському господарстві. Економіка та держава. 2014. № 8. С. 129-130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2014_8_32.

24. Маркіна І. А., Сьомич М.І. Механізм державного регулювання екологічною безпекою аграрного виробництва в Україні. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2018. № 1. С. 76-86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2018_1_13.

25. Кулик О. Г. Аналіз стану і перспективи розвитку механізмів державного регулювання аграрного підприємництва в Україні. Вісник Академії митної служби України. Серія : Державне регулювання. 2014. № 2. С. 86–91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamcudu_2014_2_15.

26. Приходько І. П. Концептуальні аспекти державної аграрної стратегії та політики. Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету. 2015. № 1. С. 53-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vddau_2015_1_13.

27. Митяй О. В., Галицький О.М., Ніколюк О.В. Державне регулювання розвитку агроформувань в Україні. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент. 2017. Вип. 4. С. 20-25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2017_4_5.

28. Онегіна В. М. Сучасні трансформації в агробізнесі та сталий розвиток сільського господарства. Вісник Харківського національного

технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2017.Вип. 182. С. 36-47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2017_182_6.

29. Петруха С.В., Петруха Н.М., Куницький К.С. Метаморфози базових інструментів державної аграрної політики. Бізнес Інформ. 2015. № 3. С. 158-169. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_3_26.

30. Панченко В. В. Організаційно-правове забезпечення сталого розвитку в сільському господарстві економіки України. Проблеми законності. 2017. Вип. 139. С. 143-154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2017_139_16.

31. Прокопенко Н. С., Виклюк М.І., СкорикМ.О. Механізм державного регулювання сільського господарства економіки: інституційний аспект. Ефективність державного регулювання. 2016. Вип. 3. С. 263-270. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2016_3_32.

32. Рябоконь В. П. Аграрний комплекс в умовах реалізації державної аграрної політики. Економіка АПК. 2016. № 9. С. 18-26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2016_9_5.

33. Смолінський В. Моделювання сталого розвитку сільськогосподарських підприємств. Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія : Економіка АПК. 2014. № 21(1). С. 332-337. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2014_21(1)__63.

34. Ульянченко Ю. О., Косенко А.В. Державне регулювання щодо розвитку інфраструктури аграрного ринку. Актуальні проблеми державного регулювання. 2014. № 2. С. 27-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2014_2_6.

35. Чабан В. Г. Інвестиційне забезпечення сталого розвитку підприємств сільського господарства. Економічний вісник університету. 2018. Вип. 37(1). С. 139-143. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2018_37(1)__21.

36. Якушева І. Є. Державне регулювання розвитку сільського господарства. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2014. № 4. С. 59-61.

37. Яцух О. О. Проблеми та перспективи державного регулювання щодо напрямів і обсягів бюджетної підтримки розвитку сільського господарства економіки. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2014. № 4. С. 251-257. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2014_4_45.

38. Щербина С. В. Інституціональні засади державного регулювання аграрним сектором України в контексті євроінтеграції. Державне регулювання: теорія та практика. 2014. № 2. С. 20-26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2014_2_5.

39. Петренко В. С. Перспективні новаційні програми, проєкти та моделі розвитку сільськогосподарських підприємств з іноземними інвестиціями. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2018. № 1. С. 44–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vbumb_2018_1_9.

40. Чугрій Н. А. Роялті як інструмент залучення інвестицій в сталий розвиток аграрного підприємства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 14(2). С. 182-186. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_14(2)__39.

41. Онегіна В.М., Кравченко О.М., Білецький О.С. Державна аграрна політика та підтримка тваринництва в Україні. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2018. Вип. 191. С. 77-91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2018_191_10.

42. Комарова І. В. Державне регулювання розвитку сільського господарства економіки України шляхом бюджетної підтримки сільськогосподарських підприємств. Вісник Бердянського університету

менеджменту і бізнесу. 2013. № 3. С. 115-119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vbumb_2013_3_25.

43. Rekova N.Yu., Dolozina I. L., Pinchuk A.O. Budgetary revenue breakdown at regional level of public administration in the federal countries. Науковий вісник Полісся. 2018. № 2 (14). Ч. 1. С.34-42.

44. Соколенко Л. Ф. Зарубіжний досвід оподаткування сільського господарства економіки. Бізнес Інформ. 2017. № 4. С. 55-60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2017_4_9.

45. Руденко Г. Р. Особливості впровадження новацій у діяльність сільськогосподарських підприємств. Бізнес Інформ. 2015. № 5. С. 128-132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_5_20.

46. Пінчук А.О. Державна політика організаційно-економічного забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору в Україні. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2018. Вип. 4. С. 97-101.

47. Мельник Л. Г., Кубатко О. В. Ефективність використання природно-ресурсного потенціалу України та передумови формування "зеленої" економіки. Вісник соціально-економічних досліджень. 2013. № 3. С. 169–174.

48. Буркинський Б. В., Галушкіна Т. П., Реутов В. Є. "Зелена" економіка крізь призму трансформаційних зрушень в Україні: монографія. Одеса: Підприємство "Фенікс", 2011. 348 с.

49. Пінчук А.О. Державна політика сталого інноваційного розвитку сільського господарства в Україні: організаційно-правові засади. Вісник Хмельницького національного університету. 2019. №4. Том2. С.185-189.

50. Галушкіна Т. П., Костецька К. О. "Зелена" економіка в секторальній моделі розвитку. Економічні інновації: зб. наук. пр.2012. Вип. 48. С. 68–77.

51. Потапенко В. Г. Стратегічні пріоритети безпечного розвитку України на засадах "зеленої економіки": монографія. Київ: НІСД, 2012. 359 с.

52. Ходаківська О. В. Екологізація аграрного виробництва: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2015. 350 с.

53. Khodakivska O. V. Ecologization of agrarian production: modern challenges and perspectives of development. Економіка АПК. 2015. № 5. С. 43–47

54. Статистичний збірник "Наукова та інноваційна діяльність в Україні". К.: ДП "Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України", 2018. 314 с.

55. Косиця Я. Пріоритетні напрями підвищення соціально-економічної ефективності землекористування. Соціально-економічні проблеми і держава. 2015. Вип. 2 (13). С. 192-200. URL: http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2015/15kyoeez.pdf.

56. Дусановський С. Л. Економічні основи розвитку АПК в ринкових умовах URL: http://galsite.at.ua/file/tn/apk.pdf.

57. Коренюк П. І. Еколого-економічна ефективність відтворювальної системи продовольчого комплексу: теорія, методологія, практика / П. І. Коренюк. Дніпропетровськ: ДДФА, 2005. 355 с.

58. Калашнікова Т.В., Клєпчева О.В. Державна підтримка у забезпеченні економічної стійкості сільськогосподарських підприємств. Економіка АПК. 2014. № 2. С. 51.

59. Гармашов В.В., Фомічова О.В. До питання органічного сільськогосподарського виробництва в Україні. Вісник аграрної науки. 2010. №7. С. 11-16.

60. Журавель С.В., Матвійчук Б.В. Особливості органічного землеробства на Поліссі. URL:http://zemlerobstvo.com/wpcontent/uploads/v.z.1-2.2011_2.pdf)

61. Пінчук А.О. Механізм реалізації державної політики комерціалізації інновацій у аграрному секторі України. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2018. Вип. 6. С. 117–121.

62. Shestakovska T., Nikoliuk O. The organic production in the context of improving the ecological safety of production of the food industry. Food Science and Technology. 2017. Volume 11, №4. P.103-111.

63. Закон України “Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції”. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 36, ст.275. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19

64. “Біблія” органічного виробництва: як зміниться ринок після 2 серпня із введенням закону №2496-VIII. URL: https://agropolit.com/spetsproekty/577-bibliya-organichnogo-virobnitstva-yak-zminitsya-rinok-pislya-2-serpnya-iz-vvedennyam-zakonu-2496-vii

65. Пінчук А.О. Державна політика організаційно-економічного забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору в Україні. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2018. Вип. 4. С. 97-101.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі теоретично узагальнено та наведено нове вирішення важливої наукової проблеми – обґрунтування теоретико-методологічних і науково-практичних засад сталого розвитку сільського господарства та розроблення стратегії її забезпечення в умовах діджиталізації економіки України. За результатами дослідження зроблено висновки теоретичного, методологічного й науково-прикладного характеру.

1. У роботі на основі узагальнення наявних наукових поглядів виявлено, що в сучасній науці не склалося комплексного підходу до визначення сталості розвитку сільського господарства. Визначено, що найвищою формою сталості сільського господарства є така, за якої система спроможна стало розвиватись, регулюватись, самовдосконалюватись, використовуючи внутрішні й зовнішні ресурси. Сталий розвиток сільського господарства є завданням не лише продовольчої, а й національної безпеки, насамперед у частині підвищення рівня зайнятості сільського населення. У результаті дослідження уточнено зміст поняття «сталий розвиток сільського господарства» як комплексного процесу гармонійного, збалансованого та узгодженого суспільного відтворення економічної, соціальної та екологічної складових, орієнтованих на ефективне використання наявного ресурсного потенціалу, досягнення відповідної якості життя людей, зміну споживчого менталітету в короткостроковій та довгостроковій перспективі.

2. Доведено, що для забезпечення сталого розвитку сільського господарства необхідним є використання взаємоузгоджених методів та інструментів державного регулювання, які корелюють із завданнями відповідної стратегії. Концептуально-методологічним інструментарієм участі держави у розвитку сільського господарства є інституційне, нормативне, бюджетне, податкове, митне та інформаційне забезпечення. Форми та методи участі держави в забезпеченні сталого розвитку сільського господарства залежать від сучасного стану та запланованих завдань галузі й передбачають: використання дієвого механізму державної підтримки сільського

господарства; контроль за показниками результативності стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства; проведення моніторингу та розробка програм для своєчасної адаптації до вимог діджиталізації економіки; розробка й реалізація стратегічних напрямів забезпечення сталого розвитку сільського господарства з урахуванням соціальних, екологічних та економічних складових.

3. На основі узагальнення світової практики розвитку сільського господарства розвинутих країн Америки, Європи, Азії систематизовано науково-практичні підходи до імплементації позитивного досвіду в стратегію забезпечення сталого розвитку сільського господарства України. Ідентифіковані ключові детермінанти забезпечення сталого розвитку сільського господарства зарубіжних країн: комплексний підхід до формування державної аграрної політики; державна підтримка сільського господарства; розвиток інформаційних технологій у сільському господарстві; централізація державного регулювання сільського господарства; ефективна нормативно-правова база та регулярне прийняття законів з урахуванням змін на внутрішньому й зовнішніх ринках тощо. Ґрунтуючись на результатах проведених досліджень визначені напрями формування стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні.

4. Представлено теоретико-методологічну архітектуру комплексного механізму забезпечення сталого розвитку сільського господарства, яка складається з сукупності загальних та спеціальних принципів (комплементарності; алгоритмічності; резільєнтності; діджиталізації; екологічності), структурно-функціональних елементів (нормативно-правовий, організаційно-інституційний, фінансово-економічний, екологічний, соціальний й інформаційний), методів та інструментів, які формують сприятливі умови для сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації. Такий механізм розширює межі сталого розвитку, адже враховує не лише соціо-еколого-економічні, а й політичні та інформаційні характеристики сучасності, забезпечуючи цим самим міжгалузевий розвиток

сільського господарства та позитивні зміни на рівні держави і суб'єктів господарювання.

5. Обґрунтовано науково-методологічний підхід до формування моделі стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства України. У процесі вибору моделі стратегії сталого розвитку сільського господарства виникає потреба у розробці вимог і критеріїв оцінки сучасних глобальних інформаційних систем. В умовах діджиталізації значно посилюється тиск на всіх учасників глобального процесу, тому більш динамічними та гнучкими є саме конкурентні переваги сільського господарства (природні, сировинні та трудові ресурси), які повинні володіти системно-комплексними особливостями з активною цільовою спрямованістю до забезпечення сталого розвитку сільського господарства. Запропонована модель погоджується через обсяг виробництва з промисловістю та передбачає адаптацію сільськогосподарського виробництва до змін соціо-еколого-екологічних умов життя і технологій діджиталізації на засадах сталості.

6. Визначено, що для формування дієвої стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні необхідно мати чітке уявлення про структуру соціо-еколого-економічного потенціалу сільського господарства, взаємозв'язки між його компонентами, про динамічну систему й фактори, які дають змогу найбільш повно та ефективно реалізувати на практиці його можливості. Запропоновано групи релевантних факторів, які впливають на розвиток сільського господарства в умовах цифровізації національної економіки: за рівнем управління, видом інфраструктурного забезпечення, інструментами регулювання, за способом впливу, за результативністю. Ідентифіковано, що на сучасному етапі соціо-еколого-економічних та цифрових трансформацій в Україні саме результати наукової, науково-технічної й інноваційної діяльності є вирішальними факторами, які визначають перехід до сталого типу розвитку сільського господарства, забезпечують результативність відповідної стратегії.

7. За результатами дослідження стану функціонування сільського

господарства в Україні визначені позитивні закономірності (підвищення обсягу експорту сільськогосподарської продукції, зростання абсолютної вартості виробленої сільськогосподарської продукції, підвищення обсягу капітальних інвестицій у сільському господарстві) та ідентифіковано низку проблем, зумовлених специфічними умовами нестабільного внутрішнього та зовнішнього середовища, які необхідно враховувати при формуванні стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства: низька рентабельність сільськогосподарської продукції, обмеженість матеріальних та фінансових ресурсів; нерозвинена система логістики в сільському господарстві; відставання якості вітчизняної сільськогосподарської продукції від європейських стандартів та ін.

8. У результаті проведеного дослідження виявлено, що діджиталізація сільського господарства переважно проявляється в роботі з персоналом, бухгалтерських процесах, постановці завдань, логістиці та автоматизації поставок. Застосування геоінформаційних технологій у сільському господарстві сьогодні можливе як на регіональному, так і на державному рівнях для вертикальної (між різними рівнями управління) та горизонтальної (між господарствами або організаціями одного рівня) координації дій. В Україні за допомогою діджиталізації землекористування здійснюється інвентаризація сільськогосподарських угідь. Вона є одним зі складових елементів обліку майна сільськогосподарського підприємства, за допомогою якого проводиться контроль і перевірка наявності та стану земельних ділянок для забезпечення достовірності даних обліку та фінансової звітності.

9. Обґрунтована доцільність та формалізована змістовність інструментарію оцінки рівня ефективності забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні на засадах когнітивного моделювання. Визначена мета та перспективність когнітивного моделювання сталого розвитку сільського господарства, що сприяє вирішенню актуальних завдань стратегії його забезпечення і етапи впровадження: оцінка ситуації в сільському господарстві з урахуванням факторів негативного впливу та

факторів, які сприяють розвитку. Виявлення проблемних аспектів; побудова когнітивної карти; побудова когнітивної моделі сталого розвитку сільського господарства з врахуванням можливих та потенційних загроз та напрямів державного регулювання галузі; сценарне моделювання розвитку ситуації з досягнення сталого розвитку сільського господарства. Визначення меж можливих змін факторів і побудова сценаріїв розвитку; вибір заходів і напрямів реалізації обраного сценарію сталого розвитку галузі, шляхом нівелювання негативного впливу потенційних та наявних загроз та імплементації відповідних інструментів стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства. Встановлено, що найбільший вплив на сталий розвиток сільського господарства мають такі фактори: зовнішньоекономічна діяльність, рівень безробіття населення, інвестиції, демографічна політика, бюджетна політика, правопорушення, рівень доходів населення, регіональний розвиток, масштаби економіки.

10. Узагальнено пріоритетні напрями державної політики забезпечення сталого інноваційного розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації, які сприятимуть формуванню його конкурентоспроможних переваг, розвитку сільських територій, забезпеченню продовольчої та екологічної безпеки в умовах діджиталізації, зокрема щодо: удосконалення нормативно-правової бази; активізації фінансового забезпечення; інноваційно-інвестиційного розвитку; оптимізації експорту; зростання обсягів виробництва; підвищення якості й безпечності сільськогосподарських продуктів; зростання енергоефективності; раціональне використання земель; розвиток органічного виробництва; удосконалення організаційної структури (ДПП, інноваційні кластери). Досягнення мети концепції пов'язано насамперед із використанням сукупності інструментів: інформаційно-комунікаційні (Blockchain-технології), бюджетні, цінові, податкові, монетарні інструменти стимулювання та мотивації; регулювання зовнішньоекономічної діяльності; удосконалення системи управління.

11. Систематизовано особливості використання Blockchain-технології в

стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства: 1) трансформативність – технологія відповідає параметрам індустріальної, інноваційної комп'ютерної революції, насамперед, йдеться про стрімкий розвиток Інтернету. Саме Blockchain-технологія є інформаційною технологією, яка змінить наш світ; 2) фундаментальність – зміна відносин держави з бізнесом, бізнесу з бізнесом, бізнесу із суспільством тощо; 3) довіра – відкриття аграрного ринку України для мільярдних інвестицій, які будуть прозорими та зрозумілими. Визначені перспективні сфери впровадження Blockchain-технології в сільському господарстві України: реєстри; traceability; форвардні та ф'ючерсні контракти; смартконтракти; токенізація активів сільського господарства. Визначена важлива роль держави в забезпеченні розвитку Blockchain-технології в сільському господарстві та перспективні напрями державної політики в цьому напрямі (адаптація до світових вимог документообігу; налагодження механізму використання електронного документообігу як у процесі виробництва, торгівлі, так і у відносинах із контролюючими органами; нормативно-правове врегулювання питань використання криптовалюти).

12. Обґрунтована доцільність та формалізована змістовність стратегічних орієнтирів забезпечення сталого розвитку сільського господарства України на засадах концепції «зеленої економіки» та кластеризації. Ідентифіковані можливості для сільського господарства використання концепції «зеленої економіки» у стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства (забезпечення стабільного відновлюваного розвитку національної економіки, соціуму, природного потенціалу; економічне зростання та комерціалізація інновацій; покращання екологічної складової та забезпечення бережливого ставлення людей до навколишнього середовища; можливість впровадження ресурсно-ефективних технологій аграрного виробництва та переробки сільськогосподарської продукції; забезпечення формування інфраструктури використання відновлюваних джерел енергії). Визначено, що одним із адаптаційних механізмів щодо

реалізації інновацій «зеленої економіки» є біокластери, функціонування яких орієнтовано на мінімізацію виробничих витрат та максимізацію додаткової вартості.

13. Обґрунтовано та формалізовано структуру стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах діджиталізації економіки України, яка спрямована на реалізацію загальної стратегії соціо-еколого-економічного поступу країни, що дозволить у межах чинного законодавства використовувати встановлені порядки державної реєстрації документів стратегічного розвитку, громадського обговорення, інформаційного забезпечення, моніторингу, контролю реалізації та відповідальності за результати. Запропоновано структурну схему організаційно-економічної системи реалізації представленої стратегії. Доведена необхідність використання в стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства України інструментарію інформаційно-аналітичного моніторингу, який ґрунтується на форсайт-методології та дає підстави для забезпечення довгострокового прогнозування стану функціонування сільського господарства та його розвитку. Використання такого підходу дозволяє визначити сучасний стан, пріоритети та завдання стратегії забезпечення сталого розвитку сільського господарства в контексті забезпечення її належним інформаційно-аналітичним супроводженням.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Узагальнення еволюції теорій державного регулювання сільського господарства до періоду розквіту інтернет-технологій*

Види теорій	Автор	Сутність
1	2	2
Ідеї соціалістів–утопістів	Вчення Платона, Т. Мор «Утопія» (1516 р.)	Виступав за відміну приватної власності, пропагував ідеї про спільність матеріальних благ і, що держава одноосібно повинна керувати їх виробництвом та опікуватися справедливим розподілом.
	Т. Компанелла, «Місто Сонця» (1623 р.)	Наслідував ідеї Платона і Мора щодо общинного укладу життя, рівності всіх людей стосовно володіння суспільними благами, і заперечував володіння благами на умовах приватної власності
Меркантилізм Політична економія (економічною філософією якого був *меркантилізм*)	А. Монкретьен «Трактат політичної економії» (1615 р.)	Погляд на економію як на теорію суспільного господарства на противагу філософським доктринам, що обмежували це поняття рамками вузьких господарських інтересів помешкання або сім'ї [5, с. 56-55]. Майже півтора століття політична економія сприймалася як наука про державне господарство, економіку національних держав, що управлялися абсолютними монархами [6, с. 29]
Меркантелізм на теренах України	Представники уряду Б. Хмельницького (1595-1596 рр.)	Здійснювали активне втручання держави у господарське життя: сприяння експорту товарів, окрім коштовностей, запровадження захисного мита (антидемпінгового) з метою захисту інтересів вітчизняного виробника, створення пільг для місцевих підприємців і купців для активізації економічних процесів в країні.
Політична економія *утилітарна*	Французькі економісти (XVII ст.) - перша економічна школа меркантелізму	Держава повинна створювати умови для зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання завдяки сприятливій митно-тарифній політиці.
Ідеї економістів-фізіократів	Засновник школи економістів-фізіократів (XVIII ст.) К. Франсуа (Вчення про «природний порядок»	Стверджував, що «землеробство – основа багатства держави і громадян» і повинно бути взаємне поєднання інтересів підприємців і суспільства. Запропонував принципи економічної свободи, вільного підприємництва, ринкового ціноутворення та конкуренції.
	Послідовники цієї школи – англійські економісти. Представник А. Сміт «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 р.)	На противагу представникам меркантилізму схилявся до думки щодо обмеження державного регулювання економіки і стверджував, що «невидима рука» ринку поєднає інтереси підприємців і суспільства, та створить умови для активізації виробничих процесів і задоволення потреб соціальної сфери.
Мальтузіанство	Т. Мальтус «Дослідження про закон народонаселення» (1798 р.)	Пояснював голод на планеті тим, що виробництво продуктів харчування зростає в арифметичній прогресії, а населення – в геометричній. Розглядав вирішення даної проблеми через «усунення головної перешкоди на шляху приросту населення – обов'язку кожної людини дбати про саму себе і нести тягар відповідальності за власну недалекоглядність» [7, с. 78]
Класична теорія регулювання (саморегулювання)	Дж. Стюарт Мілл і Насо-старший (XIX ст.)	Їхні погляди перепліталися з поглядами А. Сміта стосовно того, що завдяки ринковому механізму можливо оптимально розподілити ресурси і встановити рівновагу між попитом і пропозицією. Не всі економісти тієї епохи поділяли такі погляди і як показав час, що вони були праві.

Продовження табл. А.1.

1	2	3
Теорія наукового соціалізму	К. Маркс і Ф. Енгельс «Маніфест Комуністичної партії» (1848 р.)	Сутність доктрини вчення полягає у тому, що державі відводиться головна роль у контролі над засобами виробництва і його результатами. Їх вчення пройшло апробацію при розбудові соціалізму у Радянському Союзі: було знищено приватну власність і конкуренцію. Розвиток соціально-економічних процесів в країні здійснювався на основі централізованого плану завдяки державному адміністративно-командному управлінню.
Кейнсіанство (теорія попиту)	Джон М. Кейнс «Загальна теорія занятості, відсотка і грошей» (1936 р.)	Ратував за активну роль держави у втручанні в розвиток виробничих і соціальних процесів в країні за допомогою фіскальної політики. Вважав, що вибір змінних макроекономічних величин мають підлягати свідомому контролю з боку центрального уряду в межах існуючої економічної системи [8, с. 750-754].
Послідовники кейнсіанства	Ф. Рузвельт «Новий курс» (30-70-ті рр. XX ст.)	Прийнято Закон «Про регулювання сільського господарства», який стимулював діяльність малих фермерських господарств через підвищення цін на їх продукцію при умові зменшення обсягів її виробництва [9, с. 196-197].
Концепція соціально ринкового господарства	В. Ойкен, В. Репке, А. Мюллер-Армак (1948-1958 рр.)	Впровадження поглядів цих економістів в німецьку економіку здійснив канцлер ФРН Л. Ерхард. При цьому він спирався на такі домінанти: створення умов розвитку приватного бізнесу через ефективне формування інституційної і монетарної політики, здорової конкуренції і ідеології примноження на противагу ідеології розподілу.
Відродження неокласичної теорії саморегулювання економіки. Монетаристські погляди.	М. Фрідмен та Ф. Хайєк (теорія виникла у 50-ті рр. XX ст.). Впровадження в практичне буття відбулося в середині 70-х і тривало до кінця 80-х рр. XX ст.	М. Фрідмен пропагував доктрину вільної конкуренції в усіх галузях економіки і стверджував, що регуляторні дії держави повинні полягати лише у дотриманні щорічних темпів зростання грошової маси у розмірі від 3 до 5 %. Ф. Хайєк вважав, що в певних ситуаціях є потреба у незначному втручанні в перебудову економіки в країні. При цьому заперечував пропозиції В. Леонтьєва з використання методу міжгалузевого балансу, вважаючи що за допомогою планування не можна визначити потребу в коштах на перспективу і зміни відносних цін на взаємозамінні види сировини тощо [10, с. 74-84, 96-103].

Таблиця А.2.

Узагальнення теоретичних підходів до проблем державного регулювання сільського господарства з поширенням інформаційних технологій

Види теорій	Автор	Сутність
1	2	3
Неокласичний синтез	Поєднання неокейнсіанства і неолібералізму	Сутність якого полягала в тому, що ринковий механізм регулювання економіки повинен доповнюватися державним втручанням і впливом на неї інституту соціального партнерства.
Новий неокласичний синтез	П. Самуельсон	Відстоював ідеї планування виробництва, впровадження державних цільових програм з метою подолання міжгалузевих диспропорцій. Удосконалив модель М. Кейнса, де запропонував, що обсяги національного доходу повинні складати не тільки обсяги споживання і інвестиції, але і підвищення потреб у державних інвестиціях в наслідок науково-технічного прогресу [12, с. 86-87, 90-91]
Неоінституціоналізм (соціально-інституціональ-ний напрям неокласичної теорії)	Р. Коуз, А. Алчиян, О. Уілямсон, Д. Норт та ін.	Обґрунтовує, що формування економічних відносин залежить від людського менталітету: національних традицій, норм поведінки у суспільстві та економічній діяльності [13, с.15-21]. Соціальні інститути мають значення для прийомів державного регулювання економіки, а також вони піддаються аналізу за допомогою понять і методів економічної науки [14, с.12].
	Дж. Бюкен «Межі свободи» (1975 р.)	Розмежовує дві функції держави: «держава, що захищає» і «держава, що виробляє». При першій функції кожен суб'єкт (група) самостійно забезпечує громадську і господарську діяльність через дотримання ними конституційного договору завдяки чому здійснюється організація взаємодії економічних суб'єктів [15, с. 20-21]. Друга функція держави полягає у наданні суспільних благ громадянам.
	Теорія суспільного вибору – один з напрямів школи неоінституціоналізму. Представники: Дж. Бюкен, Г. Таллок, М. Олдсон, Д. Мюллер тв ін.	Використовуючи принципи класичного лібералізму і методи маржинального аналізу вчені поставили під сумнів ефективність державного регулювання економіки (зважаючи на злиття політики і бізнесу) і пропагували необхідність аналізу самого процесу прийняття управлінських рішень, абстрагуючись від грошово-кредитних, фінансових інструментів [16, с. 13-14].
Внутрішньо державне регулювання економіки країни в системі міжнародної координації глобальної економіки**	Дж. Сорос	Пропонує внутрішньодержавне регулювання економіки здійснювати в системі міжнародної координації глобальної економіки, приділяючи широку увагу стабілізації фінансових ринків [17, с. 16-17].
Соціально-орієнтована ринкова економіка	Викладено у Конституції України (90-х рр.. XX ст. і по тепер. час) (простежуються погляди ліберальних економістів В. Ойкена, В. Репке, А. Мюллер-Армака)	Сутність моделі полягає у створення соціально-економічної стабільності в країні через гармонізації прийомів і методів державного регулювання і ринкових механізмів активізації розвитку суспільства

Таблиця А.3

Узагальнення теоретичних підходів до сприйняття сутності державного регулювання сільського господарства

Автор	Сутність державного регулювання сільського господарства економіки та його чинники
1	2
Лисенко А. М.	Державне регулювання агропродовольчого ринку слід розглядати як систему прямих і непрямих методів, спрямованих на захист внутрішніх виробників та споживачів. Прямі методи – встановлення стандарта якості товарів, екології тощо. Непрямі – удосконалення податкової, бюджетної, фінансово-кредитної, митної політики, політики цін та доходів
Лисенко В. П. та ін.	У процесі ринкової трансформації економіки України найдоцільнішим є використання на практиці таких чинників державного регулювання, як фіскальна політика, грошово-кредитна політика НБУ, інвестиційна політика, регулювання цін та валютного курсу, державні замовлення (контракти).
А. В. Лісовий	Державне регулювання економіки в умовах ринку – це обширна система типових заходів правового, виконавчого і контролюючого характеру, що здійснюються державними органами влади в цілях досягнення соціально-економічної стабільності.
Логінов В. Г.	Механізми регулювання продовольчих ринків можна поділити на чотири напрями: регулювання попиту, регулювання пропозиції, заходи організаційного, інфраструктурного, інформаційного характеру, зовнішньоекономічне регулювання
Лукінов І. І.	Надійний регулюючий механізм соціально-економічних перетворень АПК України – еквівалентність товарообміну, фінансово-кредитне регулювання, платоспроможна ємність внутрішніх ринків та вільний вихід на зовнішні агропромислові ринки, законодавчо і економічно обґрунтована податкова, митна, страхова та соціальна політика
Макаренко А. П.	Механізм державного регулювання економіки - це система заходів, важелів і стимулів, за допомогою яких держава регулює економічні процеси, забезпечує реалізацію соціально-економічних та правових функцій і включає політико-правові, організаційно-управлінські форми і засоби регулювання господарської діяльності суб'єктів ринкової економіки.
Малес В. М.	Частка державного регулювання може коливатися в широкому діапазоні значень від повного невтручання до повного підпорядкування всіх виявів господарського життя під контроль і розпорядження державних чинників.
Могильний О. М.	Якість виконання державою своїх регуляторних функцій полягає у створенні сприятливого макроекономічного середовища, гарантування продовольчої безпеки громадян, підтримування сприятливої кон'юнктури на ринку продовольчих товарів першої необхідності, забезпечення еквівалентних міжгалузевих відносин, дотримання соціальних гарантій і стандартів життя селян, належного розвитку сільських територій тощо.
Мамчур В. А.	Чільне місце в механізмі регулювання агропродовольчого ринку займають оптові ринки , які здатні сприяти формуванню організованого перерозподілу товарної продукції сільського господарства, усуненню монопольного встановлення цін та утвердженню «рівних правил гри», принципів вільної конкуренції.
Коноплицький В. А.	Регулювання – це напрямок розвитку, рух чого-небудь з метою внести порядок у систему.
Мармуль Л. О.	Регулювання – це упорядкування дії будь-якої механічної або соціально-економічної системи.

Продовження табл. А.3.

1	2
Семантичний словник української мови www.slovnyk.cjm.ua	Державне регулювання є однією з основних форм участі держави в розподілі ресурсів і доходів, що впливають на рівень та темпи економічного розвитку й добробуту населення країни; є складовою частиною механізму регулювання національної економіки, що доповнює ринкове регулювання і взаємодіє з ним.
Сміт А.	Виділяє три способи втручання уряду в регулювання ринкових процесів: «по-перше, обмежуючи конкуренцію в деяких промислах меншою кількістю людей, ніж скільки звернулося б до них без такого втручання, по-друге, підсилюючи конкуренцію в інших промислах порівняно з тим, що була б за природних умов; по-третє: стискуючи вільний перехід праці та капіталу від одного промислу до іншого, і з одного місця в інше»
Кейнс Дж.	Кенс Дж. для стабілізації економіки і економічного росту пропонував використовувати бюджетне регулювання через податки, державні витрати, бюджетний дефіцит.
Мінеко М. А.	Державне регулювання економіки полягає у: здійсненні прогнозування та індикативного планування, проведенні грошової та фінансової політики; сприянні розвитку виробничої та соціальної інфраструктури; забезпеченні зайнятості населення; сприянні розвитку фундаментальної науки.
Місюк В. М.	Держава зобов'язана використати свої регулювальні функції щодо розширення можливостей продовольчого ринку за рахунок усунення недоліків на внутрішньому ринку, попередження виникнення зовнішніх впливів, жорсткого контролю природної чи іншої монополії, а також забезпечення споживачів достовірною інформацією про кількість і якість продовольчих товарів. Основними інструментами, які використовує держава, є ціни, кредити, субсидії, субвенції тощо.
Узагальнене авторське визначення	Державне регулювання сільського господарства - це система скоординованих дій (напрямів, форм, методів, важелів, інструментів) органів державної влади щодо їх прямого та непрямого впливу на функціонування сільського господарства шляхом проведення комплексу заходів із його організаційно-економічної підтримки.

Додаток Б

Таблиця Б.1

Методологічні підходи до управління процесами сталого розвитку

Методологічний підхід	Сутність підходу	Принципи реалізації підходу
1	2	3
Діалектичний	Базується на положеннях про постійність змін, що відбуваються, необхідності заміни всього, що застаріває, новим більш прогресивним	— безперервного руху і розвитку всіх явищ; — науковості, яким забезпечується використання прогресивним методів та можливість використання результатів досліджень; — взаємодії, що передбачає використання різних зв'язків, багатоваріантності і цілісності відображення і дослідження систем управління; — об'єктивності та достовірності; — протиріччя; — спадковості; — відносності; — історичної визначеності
Процесний	Базується на розгляді управлінської діяльності як процесу безперервного виконання комплексу визначених взаємопов'язаних видів діяльності та загальних функцій управління	— безперервності; — взаємозв'язку управлінських функцій; — синергетичності
Ситуаційний	Використовується при виникненні непередбачуваних проблем в керованій системі, які потребують швидкого вирішення, і базується на оперативному вивченні ситуації і здійсненні типових управлінських процедур. Досліджуючи ситуацію є можливість краще зрозуміти причини, які її обумовили, що більш сприятиме досягненню цілей організації	— логічності; — науковості; — стандартизації; — оперативності
Функціональний	Базується на тому, що потреби розглядаються як сукупність функцій, які необхідно виконати для задоволення потреби. Після встановлення функцій створюється декілька альтернативних об'єктів для виконання цих функцій і обирається той, що потребує мінімум сукупних витрат за життєвий цикл об'єкту на одиницю його корисного ефекту	— спеціалізації управлінської діяльності; — оптимізації; — зовнішньої спрямованості

Продовження табл. Б.1

1	2	3
Рефлексивний	Базується на поділі керованої системи на рефлекторну та нерефлекторну, що пов'язано із можливою втратою системою стійкості через людський чи техногенний фактор. Для рефлекторної частини можливе ширше використання математичних методів, для нерефлекторної – методів психології, мотивації, теорії вірогідності, катастроф та ін.	– критичності; – інформативності; – раціональності; – комплексності внутрішнього і зовнішнього середовища
Системний	Передбачає управління інноваційним процесом як цілісною сукупністю його складових підсистем, елементів, виявлених якостей і зв'язків всередині сукупності, а також між об'єктом і зовнішнім середовищем	– цілісності; – цільової спрямованості; – системно-комплексності; – динамічності; – спадковості; – науковості; – стійкості; – адаптивності; – безперервності розвитку; – альтернативності шляхів побудови, функціонування і розвитку; – всебічного вивчення якостей системи, внутрішнього і зовнішнього середовища й генеруємих системою синергетичних якостей

Продовження додатку Б

Таблиця Б.2

Основні наукові підходи до регулювання сталого розвитку соціально-економічних систем

Наукова школа	Представники	Підхід до управління інноваційним розвитком	Основні положення
Школа наукового управління	Ф.Тейлор, Г.Гант	Функціональний	Орієнтація системи управління на об'єкт і методи його вдосконалення
		Факторний	Розгляд ресурсів підприємства як чинників науково-технічного потенціалу і оцінка їх впливу на інноваційну діяльність
Класична теорія	А.Файоль, Дж.Муні, Л.Еврик	Процесний	Безперервний управлінський процес, наукове дослідження лежить в основі адміністративного управління і є його основним принципом, орієнтація на оптимізацію
Біхейвіористська теорія	Т.Едісон, Е.Мейо, Ф.Герцберг	Поведінковий (соціально-психологічний)	Людина активний елемент механізму розвитку економічної системи, що обумовлює зростання у працівників потреби до саморозвитку і створення сприятливих умов для вирішення інноваційних завдань
Концепція маркетингу	Ф.Котлер, Дж.Еванс, Ж.-Б.Ламбен	На основі життєвого циклу	управління на основі життєвого циклу продукції, інновації, організації,
		Маркетинговий	Організація управління з орієнтацією на інновації, які мають попит на ринку
Концепція інвестицій	Дж.Кейнс, Р.Канн	Проектний	Розгляд інновацій як окремих інвестиційно-інноваційних проектів
Теорія нововведень	Х.Барнет, Є.Вітте, Е.Денісон	Соціально-психологічний	В управлінні інноваційним процесом пріоритет надається людським відносинам, центральне місце займають проблеми ролі особистості, поведінки, мотивації тощо
Управлінська школа	Д.Вудворд, Г.Саймон, А.Акофф, Г.Деннісон	Системний	Підприємство розглядається як система. Управління забезпечує перехід системи з одного якісного стану в інший
		Ситуаційний	Зміни в системі управління визначаються конкретною ситуацією, пов'язаною із інноваційним процесом
Російська школа	В.А.Швандар, В.Я.Горфінкель, Н.М.Авсяннікова, П.А.Ішаков, Б.Н.Кузик, Г.Б.Клейнер	Проектно-ситуаційний, процесний, системний	Накладення на інноваційний процес елементів і принципів відповідних підходів

Додаток В

Таблиця В.1

Бюджетне фінансування інноваційної діяльності та трансферу технологій за стратегічними пріоритетними напрямками у 2016-2018 рр., тис.грн.*

Пріоритетні напрями інноваційної діяльності	Усього			У тому числі					
				Загальний фонд			Спеціальний фонд		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2016	2017	2018
1. Освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії	20101,9	15212,7	17094,3	-	460,0	475,0	20101,9	14752,7	16619,3
2. Освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки	6274,0	11710,9	18729,1	-	135,8	-	6274,0	11575,1	18729,1
3. Освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій	16345,3	35979,5	45315,3	-	-	110,0	16345,3	35979,5	45205,3
4. Технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу	115563,3	151412,5	153444,2	-	-	-	115563,	151412,5	153444,2
5. Впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики	5023,95	4871,4	5356,0	-	-	-	5023,9	4871,4	5356,0
6. Широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища	23687,2	29182,8	32213,9	-	600,7	801,7	23687,2	28582,1	31412,8
7. Розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки	7562,3	10759,6	19299,9	-	215,6	-	7562,3	10544,0	19299,9
Всього за пріоритетами	**194558,2**	**259129,7**	**291452,8**	-	**1412,1**	**1386,7**	**194558,2**	**257717,6**	**290066,1**

Додаток Д

Таблиця Д.1

Переваги когнітивного моделювання сталого розвитку сільського господарства

Переваги	**Характеристика**	**Особливості застосування у моделюванні сталого розвитку сільського господарства економіки**
1	2	3
Доцільність використання в умовах неповноти інформації	Стандартні методи стратегічного управління не дозволяють урахувати всі впливи зовнішнього середовища, особливо в умовах глобалізації та євроінтеграції національної економіки	Орієнтування механізму управління інноваційним розвитком на забезпечення розвитку сільського господарства економіки, що полягає в здатності держави ефективно протидіяти впливу негативних факторів зовнішнього середовища, дозволяє у процесі дослідження оперувати факторами, які характеризують певні види загроз, для впровадження організаційних заходів державного спрямування для сталого розвитку сільського господарства економіки
Структурування моделі для вирішення проблеми	Можливість створювати альтернативні сценарії сталого розвитку сільського господарства економіки та прогнозувати зміни в майбутньому	Можливість введення до когнітивної моделі будь-яких факторів, що дозволяє передбачити найбільш реальні фактори негативного впливу на інноваційний розвиток та корегування стратегії сталого розвитку сільського господарства з урахуванням мінімізації негативного впливу
Наочність когнітивних карт та моделей	Представлення лише базових, згрупованих факторів та зв'язків.	Візуалізація взаємозв'язків складових сталого розвитку сільського господарства економіки під впливом загроз відповідно до обраної стратегії та інструментів державного регулювання щодо забезпечення розвитку сільського господарства на інноваційній основі
Врахування багатоаспектності й взаємозв'язаності явищ та процесів	Представлення когнітивних карт у вигляді графів дозволяє передбачити тісний зв'язок між факторами впливу та відобразити причинно- наслідкові зв'язки між ними	Складне ієрархічне структурування загроз сталого розвитку сільського господарства, що потребує врахування взаємозв'язків між ними. Когнітивний підхід представляє. необхідний інструментарій

Продовження табл. Д.1

1	2	3
Підвищення якості управлінських рішень	Створення системи причинно-наслідкових зв'язків між факторами впливу дозволяє розробляти різного роду сценарії розвитку подій	Інтеграція сценарного підходу дозволяє розробити та передбачити різні варіації розвитку сільського господарства на інноваційній основі
Динамічний характер зв'язків елементів карти	Представлення когнітивної карти як орієнтованого графу дозволяє зафіксувати просторові й часові відносини між об'єктами аналізу та їх взаємозв'язок із зовнішнім середовищем	Представлення динамічних взаємозв'язків між параметрами сталого розвитку сільського господарства економіки для формування державного інструментарію забезпечення розвитку сектору
Цілісне представлення основних блоків проблеми	Наявність зв'язків між елементами когнітивної карти дозволяє отримати уявлення про всі важливі аспекти об'єкта дослідження чи проблемної ситуації з його присутністю	Цілісність представлення процесу дозволяє визначити на окреслити обмеження у процесі державного управління інноваційним розвитком сільського господарства
Відображення тісноти зв'язків між виділеними факторами	Реалізується через введення вагових характеристик до матриці зв'язаності графу, який відображує елементи когнітивної карти	Введення вагових характеристик дозволяє адаптувати референтні когнітивні карти до особливостей процесу забезпечення сталого розвитку сільського господарства економіки

Додаток Е

Таблиця Е.1

Аналіз впливу факторів на сталий розвиток сільського господарства

	Основні фактори																			
	ВВП в сільському господарстві (01)	Заробітна плата в аграрному секторі (02)	Зайнятість (03)	Виробництво зернових культур (04)	Продуктивність праці (05)	Рентабельність виробництва (06)	Інфляція (07)	Інвестиції в аграрному секторі (08)	Кількість селянських господарств (09)	Кількість дослідників (010)	Середні ціни реалізації продукції (011)	Експорт (012)	Імпорт (013)	Вартість основних засобів (014)	Знос основних засобів (015)	Інновації (016)	Виробництво молока (017)	Податки (018)	Валова додана вартість (019)	Виробництво соняшника (020)
ВВП в сільському господарстві (01)		↑+	↑+	↑+	↑+	↑+	↓-	↑+	0	0		↑+	↓-	0	↓-	↑+	↑+	↓-	0	↑+
Заробітна плата в аграрному секторі (02)	↑+		↑+	↑+	↑+	↑+	↓-	0	0	↑+	0	↑+	0	0	0	↑+	↑+	↓-	↑+	↑+
Зайнятість (03)	↑+	↑+		↑+	0	0	0	↑+	↑+	↑+	0	↑+	↓-	0	0	↑+	↓+	0	↑+	0
Виробництво зернових культур (04)	↑+	↑+	↑+		↑+	↑+	0	↑+	↑+	0	↑+	↑+	↓-	↓-	0	↑+	0	0	0	↑+
Продуктивність праці (05)	0	↑+	0	0		↓+	0	0	0	0	0	0	0	0	↓-	↑+	0	0	↑+	0
Рентабельність виробництва (06)	↑+	↑+	↑+	↑+	0		↓-	↑+	0	0	0	0	0	0	↓-	↑+	0	0	0	0
Інфляція (07)	↓-	↑-	↑-	0	↑-	↑-		↑-	0	0	0	↑-	↓+	0	0	0	0	0	0	0
Інвестиції в аграрному секторі (08)	↑+	↑+	↑+	↑+	↑+	0	0		0	0	0	↑+	0		↓-	↑+	0	0	0	↑+
Кількість селянських господарств (09)	0	0	↑+	0	0	0	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Кількість дослідників (010)	0	↓+	↓+	0	0	0	0	0	0		0	0	0	0	0	↑+	↑+	0	↑+	0

Продовження таблиці Е.1

	Основні фактори																		
	ВВП в сільському господарстві (01)	Заробітна плата в аграрному секторі (02)	Зайнятість (03)	Виробництво зернових культур (04)	Продуктивність праці (05)	Рентабельність виробництва (06)	Інфляція (07)	Інвестиції в аграрному секторі (08)	Кількість селянських господарств (09)	Кількість дослідників (010)	Середні ціни реалізації продукції (011)	Експорт (012)	Імпорт (013)	Вартість основних засобів (014)	Знос основних засобів (015)	Інновації (016)	Виробництво молока (017)	Податки (018)	Валова додана вартість (019)	Виробництво соняшника (020)
Середні ціни реалізації продукції (011)	0	0	0	↓-	0	0	↓+	0	0	0		0	↓+	0	0	0	0	0	0	0
Експорт (012)	↑+	0	0	↑+	0	0	↓+	↑+	0	0	↑+		↓+	0	0	↑+	0	0	0	0
Імпорт (013)	↑-	0	0	↓+	0	0	0	0	0	0	0	0		0	0	↓-	↓+	0	↓-	↓-
Вартість основних засобів (014)	0	0	0	0	0	0	↓-	0	0	0	0	0	0		↓-	0	0	0	0	0
Знос основних засобів (015)	0	0	0	↓-	↓-	↓-	0	0	0	0	0	0	0	0		0	0	0	0	0
Інновації (016)	0	0	0	0	0	0	↓-	↑+	0	↑+	0	0	0	0	0		↑+	0	↑+	↑+
Виробництво молока (017)	↑+	0	0	↑+	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		0	0	0
Податки (018)	↑+	↓+	0	0	0	0	0	0	0	0	↓+	↓+	↓-	0	0	0	0		↓-	0
Валова додана вартість (019)	↑+	↑+	↑+	↑+	0	0	↓-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		0
Виробництво соняшника (020)	↑+	0	↑+	↑+	0	0	↓-	↑+	0	0	↓+	↑+	↓-	0	0	↑+	0	0	↑+	

Продовження додатку Е

Таблиця Е.2

	у1	у2	у3	у4	у5	у6	у7	у8	у9	01	02	03	04	05	06	07	08	09	010	011	012	013	014	015	016	017	018	019	020
У1	1	0,99	0	0,43	-0,61	-0,4	0	0,69	0,99	0,98	0,98	-0,7	0	0	-0,7	0,785	0	0	0	0	0,80	-0,7	0	0	0,98	-0,8	0	0	0
У2	0,99	1	0	0,546	-0,92	-0,95	-0,55	0	0,884	0,997	0,97	0,97	-0,86	0,011	-0,4	0,28	-0,73	0,83	0	0	0	0	0,8	-0,71	0,645	0	0,98	-0,9	0
У3	0	0	1	0	0	0	0	0	0	-0,02	0	0	0	0,146	0	0	0	0,082	-0,29	0,196	0	0	0	0	0	0	0	0	0
У4	0,432	0,546	0	1	-0,67	0	-0,8	0	0,607	0,451	0	0	0	0	0	0	0	0,806	0	0	0,43	0	0,73	-0,86	0,81	-0,56	0	0	0
У5	-0,71	-0,92	0	-0,67	1	0,78	0,59	0	-0,9	-0,75	-0,78	-0,78	0,82	0	0	0	0	0,66	-0,8	0	0	0	-0,84	0,81	-0,59	0	-0,63	0,72	0
У6	-0,93	-0,95	0	0	0,78	1	0,33	0	-0,74	-0,95	-0,92	-0,92	0,76	0	0	0	0	0	0	0	0	0,624	-0,75	0,61	-0,22	-0,46	-0,93	0,95	0
У7	-0,45	-0,55	0	-0,8	0,593	0,33	1	-0,52	-0,64	-0,46	-0,54	-0,54	0,579	0	0	0	0	-0,71	0	0	0	0	-0,75	0,72	-0,62	0	-0,36	0	0
У8	0	0	0	0	0	0	-0,52	1	0	0,26	0	0	-0,55	0,54	0	0	0	0	0	0	-0,35	-0,55	0	0	0	0	0	-0,38	0
У9	0,694	0,848	0	0,607	-0,93	-0,74	-0,64	0	1	0,72	0,74	0,74	-0,79	0	0	0	-0,69	0,73	0	0	0	0	0,79	-0,79	0	0	0,63	-0,72	0
01	0,99	0,99	-0,02	0,45	-0,75	-0,95	-0,46	0,26	0,72	1	0,99	0,99	-0,72	0	0	0	-0,7	0,808	0	0	-0,23	-0,45	0,82	-0,72	0	0	0,98	-0,89	0
02	0,98	0,97	0	0	-0,78	-0,92	-0,54	0	0,74	0,99	1	1	-0,72	0	0	0	-0,69	0,848	0	0	0	0	0,88	-0,79	0	0	0,95	-0,85	0
03	0,98	0,97	0	0	-0,78	-0,92	-0,54	0	0,74	0,99	1	1	-0,72	0	0	0	-0,69	0,84	0	0	0	0	00,88	-0,79	0	0	0,95	-0,85	0
04	-0,7	-0,86	0	0	0,82	0,76	0,57	-0,55	-0,79	-0,72	-0,72	-0,72	1	0	0,65	0	0,87	-0,81	0	0	0	0,60	-0,78	0,68	-0,52	0	-0,62	0,85	0
05	0	0,01	0,14	0	0	0	0	0,54	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	-0,59	-0,61	0	0,91	0	0	0	0	-0,6

Продовження таблиці Е.2

	у1	у2	у3	у4	у5	у6	у7	у8	у9	01	02	03	04	05	06	07	08	09	010	011	012	013	014	015	016	017	018	019	020
06	0	0,23	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,65	0	1	0	0	0	0	-0,59	0	0	0	0	0	0	0	0	0
07	0	0,28	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,59	0	0	0	0	0	0	0,50	0	0	0
08	-0,7	-0,7	0	0	0,66	0	0	0	-0,69	-0,7	-0,69	-0,69	0,87	0	0	0	1	-0,66	-0,58	0	0,64	0,84	-0,68	0,56	0	0	-0,67	0,87	0
09	0,78	0,83	0,08	0,80	-0,8	0	-0,7	0	0,73	0,80	0,84	0,84	-0,81	0	0	0	-0,66	1	0,34	0,21	0	0	0	-0,8	0,70	0	0,74	0	0
010	0	0	-0,29	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,59	-0,58	0,34	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
011	0	0	0,19	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-0,59	0	0	0,21	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
012	0	0	0	0,43	0	0	0	-0,35	0	-0,23	0	0	0	-0,59	0	0	0,64	0	0	0	1	0,97	0	0	0	-0,7	0	0,53	0,51
013	0	0	0	0	0	0,62	0,	-0,55	0	-0,45	0	0	0,60	-0,6	0	0	0,84	0	0	0	0,97	1	0	0	0	-0,6	0	0	0
014	0,809	0,82	0	0,83	-0,84	-0,75	-0,75	0	0,79	0,82	0,88	0,88	-0,78	0	0	0	0-0,68	0	0	0	0	0	0	1	-0,95	0,66	0	0,73	-0,67
015	-0,7	-0,71	0	-0,86	0,81	0,61	0,72	0	-0,79	-0,72	-0,79	-0,79	0,68	0,91	0	0	0,56	-0,81	0	0	0	0	-0,95	1	-0,6	0	-0,6	0	0
016	0	0,64	0	0,81	-0,59	-0,22	-0,62	0	0	0	0	0	-0,52	0	0	0	0	0,70	0	0	0	0	0,66	-0,6	1	0	0	0	0
017	0	0	0	-0,56	0	-0,46	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,501	0	0	0	0	-0,73	-0,67	0	0	0		1	0	-0,61
018	0,98	0,98	0	0	-0,63	-0,93	-0,36	0	0,632	0,98	0,95	0,95	-0,62	0	0	0	-0,67	0,74	0	0	0	0	0,73	-0,61	0	0	1	-0,88	0
019	-0,89	-0,9	0	0		0,72	0,95	0	-0,38	-0,72	-0,89	-0,85	-0,85	0,85	0	0	0	0,87	0	0	0	0,53	0	-0,67	0	0	0	0-0,88	1
0020	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-0,6	0	0	0	0	0	0	0,51	0	0	0	0,61	0	0	0	1

Додаток Є

АНКЕТА

Оцінка стану державного регулювання сталого розвитку сільського господарства на рівні регіонів

Шановний (а) респонденте!

Просимо Вас відповісти на запитання анкети, висловити свої оцінки, судження, висновки, зауваження та пропозиції.

1. Як Ви оцінюєте результативність державного регулювання сільського господарства в своєму регіоні?

Достатній	
Задовільний	
Незадовільний	
Важко оцінити	

2. Які з визначених нижче складових державного регулювання, найбільше впливають на розвиток сільського господарства?

Складова	Місце по вагомості
Виробнича	
Бюджетно-податкова	
Грошово-кредитна	
Відносини власності	
Зовнішньоекономічна	
Політична	
Соціальна	
Правова	
Тіньова	
Інше (вкажіть)	

3. Визначте, будь ласка, ступінь (рівень) проблем державної політики розвитку сільського господарства

Загрози	Проблемні	Незначні проблеми	Відсутні проблеми	Важко відповісти
Низька ефективність управління				
Неефективність міжгалузевих економічних відносин та фінансового регулювання				
Розбалансованість внутрігосподарських і міжгалузевих взаємовідносин				
Занепад виробництва, відсутність ефективної системи відтворення виробничого потенціалу				
Відсутність чіткої стратегії приватизації, невикористання її можливостей для інвестування				
Низький рівень соціальної орієнтації економіки				
Корумпованість економіки				
Руйнування національного багатства, шляхом вивозу та відпливу за межі України матеріальних, фінансових ресурсів та інтелектуального і людського потенціалу				
Високий рівень політичного протистояння, негативний його вплив на економічний розвиток				
Інше (вкажіть)				

4. Які з перерахованих чинників, на Вашу думку, можуть сприяти удосконаленню державного регулювання розвитку сільського господарства?

Чинник	Місце по вагомості
Удосконалення нормативно-правової бази	
Підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств	
Розробка державних програм (стратегій)	
Реалізація програм розвитку сільських територій	
Вдосконалення фінансово-кредитної системи	
Створення сприятливого інвестиційного клімату	
Запобігання виникнення економічних загроз в аграрній сфері	
Інше (вкажіть), у тому числі	

5. Чи повинна функціонувати в регіоні організаційна структура із забезпечення сталого розвитку сільського господарства?

	Так, обов'язково	Так, якщо є потреба	Не обов'язково	Важко відповісти
На рівні області				
У районах області				

6. Визначте, будь ласка, ступінь впливу наведених причин на занепад сільського господарства

Причини	Вплив високий	Вплив несуттєвий	Не мають впливу	Важко відповісти
Незадовільний обсяг інвестиційного забезпечення				
Зростання витрат виробництва				
Недосконала структура виробництва				
Руйнування переробних підприємств				
Використання застарілих технологій, зношених фондів та застосування екологічно-шкідливих технологій				
Недосконала фінансово-кредитна система				
Обмежені можливості вигідного збуту				
Відсутність сформованих оптово-роздрібних ринків, обслуговуючих кооперативів				
Звуження внутрішнього ринку збуту сільськогосподарської продукції, втрата доступу на зовнішні ринки				
Вузький платоспроможній попит аграрних підприємств на товари виробничого призначення				
Диспаритет цін на сільськогосподарську та промислову продукцію				
Інше (вкажіть)				

7. Визначте, будь ласка, вплив ідентифікованих загроз, на рівень сталого розвитку сільського господарства

Загроза	Вплив високий	Мають певний вплив	Не мають впливу	Важко відповісти
Невідповідність програм реформування регіональної економіки країни і результатів їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам				
Низький рівень життя населення регіону, постійне його падіння, неефективність політики доходів				
Розшарування суспільства по майновому і соціальному статусу				
Негативні наслідки економічної кризи				
Поглиблення соціально-демографічної кризи (відсутність простого відтворення населення, скорочення тривалості життя, зростання смертності та захворюваності)				
Нерозвиненість соціально-трудових відносин між власником і працівником при приватизації				
Втрата мотивації до продуктивної праці, недосконалість системи її оплати				
Руйнування соціальної інфраструктури				
Інше (вкажіть)				

8. Оцініть, будь-ласка, вплив складових сталого розвитку сільського госопдарства на оцінку його рівня, %

Складові економічної безпеки аграрної сфери	Рівень
Виробничо-фінансова	
Матеріальна-технічна	
Соціально-економічна	
Еколого-техногенна	
Всього	

9. Стать:

Чоловіча	
Жіноча	

10. Скажіть, будь ласка, скільки Вам виповнилося років? _____ років

11. Яку освіту Ви одержали?

Середня або середня спеціальна	
Незакінчена вища	
Вища без наукового ступеня	
Вища з науковим ступенем кандидата	
Вища з науковим ступенем доктора	

12. З якими із наведених нижче сфер пов'язана Ваша професійна діяльність?

Державна служба	
Наука/освіта	
Бізнес	
Підприємництво	

Дуже Вам дякуємо за участь в опитуванні!